

Felsőoktatási akkreditáció Közép-Európában

Szerkesztette

**Kozma Tamás
Rébay Magdolna**

Közreműködött

**Fekete Szabolcs
G Molnár Irén
Krbec, Denisa
László Béla
Mandel Kinga
Neszt Judit
Orosz Ildikó
Szabó Péter Csaba
Szíjártó Imre
Szűcs István**

**Felsőoktatási Kutató Intézet
Új Mandátum Kiadó
Budapest
2005**

TARTALOM

Bevezetés

Az európai akkreditáció modelljei

Akkreditáció Ausztriában

Akkreditáció Horvátországban

Akkreditáció Magyarországon

Akkreditáció Romániában

Akkreditáció Szerbia-Montenegróban

Akkreditáció Szlovákiában

Akkreditáció Szlovéniában

Akkreditáció Ukrajnában

A közép-európai akkreditációk összehasonlítása

Irodalom

Rövidítések

Melléklet:

Akkreditációs szervezetek és eljárások

Summary

Bevezetés

Az akkreditációs eljárások és politikák alakulása Közép-Európában sem érthető meg másként, mint ha belehelyezzük az európai felsőoktatás és felsőoktatási politika változásaiba. Bevezető fejezetünknek éppen ez a célja. Azt mutatjuk be – nagy vonalakban –, hogy milyen törvényszerűségek szerint alakult az európai felsőoktatási politika az 1980-2000 közötti évtizedekben. Erre nemcsak azért van szükség, hogy a közép-európai hasonlóságokat fölismerhessük, hanem azért is, hogy ennek a térségnek a sajátyszerűségeit pontosabban leírhatjuk.

Fejezetünk első része arról szól, milyen szemlélettel és eszközökkel vizsgáltuk a közép-európai államokban kialakult akkreditációt és akkreditációs politikákat. A fejezet második felében pedig az európai felsőoktatási politika változásának trendjeit foglaljuk össze.

*A közép-európai akkreditáció kutatása*¹

Hogyan jött az ötlet, hogy az akkreditációs politikákat komparatívan vizsgáljuk? Miért határolódtunk le Közép-Európára, és mit is jelent valójában az így nevezett térség? Alább ezekre a kérdésekre keressük a választ, amikor bemutatjuk kutatásunk szemléletét és módszereit.

Előzmények

A kutatás gondolata abból a nemzetközi összehasonlító vizsgálatból származott, amelyet a párizsi *International Institute for Educational Planning* (az UNESCO Nemzetközi Oktatás-tervezési Intézete) kezdeményezett 1999-ben, és amelyben kutató csoportunk a magyarországi felsőoktatási akkreditációról szóló esettanulmánnyal vett részt (Kozma et al 2003). Ebben a munkában figyeltünk föl a felsőoktatási akkreditáció fontosságára a felsőoktatás és a felsőoktatási politikák formálásában. Ugyancsak ebben a nemzetközi kutatásban alakítottuk ki az esettanulmányoknak azt a vezérfonalát, amelyet mostani kutatásunkban is használtunk. Az UNESCO-kutatás legfontosabb eredményeit az alábbiakban foglalhatjuk össze.

- A felsőoktatás akkreditációja világszerte elterjedt eljárássá vált az 1990-es években.
- Mindenütt összefügg a kormányzatok és a felsőoktatás megváltozott viszonyával, és rendszerint a kormányzati ellenőrzés megnövekedését jelenti a felsőoktatás fölött.
- Bár az akkreditáció fontos a felsőoktatás rendszerszintű (kormányzati) irányításában, mégis meglepően kevés szakmai-tudományos elemzés született róla. Az irodalom inkább csak számot ad egyik vagy másik akkreditációs rendszer technikáiról. Az akkreditációt kialakítók vagy a benne részt vevők tudományosan nem szoktak reflektálni az akkreditációra.
- Ennek egyik oka az akkreditáció (a szervezet és az eljárás) rejtőzködő jellege.

Egy következő kutatásban – amelyet ugyancsak az OKTK támogatott (OKTK B 1985/IV/02.) – a felsőoktatási akkreditáció európai helyzetét vizsgáltuk. Az alábbi megállapításokig jutottunk el (Kozma, Rébay 2003).

- A felsőoktatási akkreditáció 1990 előtt ismeretlen volt Európában; kialakulása az 1990-es évtizedre tehető.
- Az akkreditáció beilleszkedik abba a változásba, amelyet a szakirodalom már az 1980-as évek végén a kormányzat visszavonulásaként írt le (Vught 1988).

¹ Ez a pont Kozma Tamás munkája.

- Az akkreditációnak két jellegzetes és egy átmeneti típusát különböztettük meg (angol, francia, német). Föltételeztük, hogy ezek a típusok Európa-szerte megfigyelhetők a felsőoktatás állami („nemzeti”) akkreditációjában.

A kutatás indoka

Ez a föltételezés jogosnak tűnik a nyugat-európai felsőoktatási rendszerekben, amelyeknek vezetői, kormányzati politikusai, sőt oktatói és hallgatói is meglehetősen közel kerültek már egymáshoz az 1968-as diáklázadások és az arra adott kormányzati politikák (jóléti állam, tömegesedő felsőoktatás) óta. Könnyen föltételezhető, hogy az új, „neoliberális” kormányzati politika – amelyet a brit kormányzat (az amerikaiakra hivatkozva) kezdeményezett (Thatcher 2002: 412-66), és amely az 1980/90-es évtizedben fokozatosan fölváltotta az 1960/70-es évek „jóléti államait” – hasonló kihívásokra hasonlóképp fog majd válaszolni.

Európa keleti felében azonban más, ennél drámaibb dolgok történtek az 1990-es évek rendszerváltozásai nyomán. A felsőoktatásban is összetorlódtak az események és a tennivalók: egyszerre kellett (volna) bővíteni és szűkíteni is a felsőoktatást. A kapacitások bővítését a felsőoktatási politikák liberalizálása és demokratizálása diktálta; a szűkítést viszont a „szocialista jóléti államok” lebontása és a piacgazdaságra való áttérés. Vajon milyen szerepet játszott – játszhatott – az akkreditáció a felsőoktatás e kettős átalakításában? Hogyan fogalmazódott meg, bontakozott ki és kezdett el működni a felsőoktatási akkreditáció Európa keleti felén? Ezek azok a kérdések, amelyekre a jelen kutatásban választ kerestünk.

A kutatás tárgya és terepe

Ebben a kutatásban az akkreditációt nem egyszerűen technikaként fogtuk föl, amelyet el lehet tanulni másoktól, meg lehet szervezni az adott országban, alkalmazni lehet a felsőoktatás nemzeti rendszerében. Ehelyett az akkreditációkat olyan eljárásokként tekintettük, amelyek a rendszerváltozások eredményeként alakultak ki és formálódtak át, és amelyek a rendszerváltozásokat egészítették ki ezekben a felsőoktatási rendszerekben. Más szóval az akkreditációs eljárásokat a felsőoktatás irányításának részeként tekintettük. Azt vizsgáltuk, milyen szerepet töltöttek be a kelet-európai felsőoktatások átalakulásában.

Kutatásunk terepül Közép-Európát választottuk. A terep kiválasztását a következők indokolták.

- *Magyarország elhelyezkedése.* Mivel ez a kutatásunk elsősorban a hazai felsőoktatáspolitikára megalapozását szolgálta – a felsőoktatási politikusokat kívánta informálni –, értelemszerűen kerestünk olyan terepet, amely a hazai felsőoktatás szempontjából relevánsabb, mint más terek Európa keleti felén. A környező országok felsőoktatásáról napi híreink vannak, lehetnek. Így az itt folyó akkreditáció megismerése talán a legszükségesebb.
- *Kisebbségi kérdések.* A szomszéd országokban folyó, illetve kialakított akkreditációk rendszerét és típusait nemcsak a felsőoktatási politika szempontjából fontos megérteni, hanem a kisebbségi politika szempontjából is. A különböző, Magyarországról támogatott kisebbségi felsőoktatások fejleményei nem értetők meg – vagy inkább csak félreérthetők – anélkül, hogy nem ismernénk akkreditálásuk politikáját és eljárásait. (Ami itthonról önkénynek tűnhet, azt az adott országban éppen hogy a jogállamiság diktálhatja.)
- *Komparatív szempontok.* Hozzáteesszük, hogy a szomszéd országok kiválasztása a kutatás terepül az oktatásügyi komparatiztika (összehasonlító oktatáskutatás) szempontjából még egy – nálunk kellőképp ki nem aknázott – előnnyel jár, a nyelvi előnnyel. Az, hogy esetünket túlnyomóan magyarul írták meg, ugyanolyan helyzeti előnnyel jár, mint a frankofon vagy anglofon országok közös nyelve. Nemcsak a szakmai közlekedést könnyíti meg (ma ez már nem szempont), hanem a félreértéseket és félrefordításokat is korlátozza.

Kutatásunk közelebbi terepe tehát Magyarország szomszédai voltak. A „Közép-Európa” elnevezés talán vitatható (ezt a vitát másutt részletesebben ismertettük, vö. Kozma 2005). E vitákból annyi mindenesetre kiderül, hogy „Közép-Európa” fogalma nem annyira földrajzi, mint inkább politikai; azaz lehatárolása földrajzilag mindig megkérdőjelezhető, viszont politikai használata az 1980-as évek során meglehetősen egyértelművé vált. (újabb adalékként erre Kunderát [2005, 53-55] idézzük).

Közép-Európa fogalmának ilyen használata még egy előnnyel jár. Azt emeli ki, hogy Közép-Európa maga is „átmeneti régió”, amelyben a nemzetközi kihívásokra – mint az 1990-es rendszerváltozás is – szokás hasonlóképp válaszolni (amint azt Sáska [2005] kimutatja az oktatásügyi-pedagógiai „harmadik utasságról”).

A kutatás szemlélete és módszere

A kutatás az alábbi lépésekben és eljárásokkal történt.

- Esettanulmányokat irattunk a felsőoktatási akkreditációról Ausztriában, Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában, Szerbiában, Horvátországban és Szlovéniában. Ezekhez az esettanulmányokhoz szempontokat, egyfajta „vezérfonalat” adtunk.
- Az esettanulmányok elemzése során először a szokatlan – a korábbi kutatások eredményeitől elütő – motívumokra figyeltünk, azokat gyűjtöttük össze. Kerestük előfordulásuk gyakoriságát és kontextusait, és próbáltuk megérteni a funkciójukat (hogyan valójában milyen szerepet töltenek be a felsőoktatási akkreditációban).
- Az egybevetéskor egyrészt a visszatérő motívumokat kerestük – tehát azokat, amelyek a felsőoktatási akkreditációt Közép-Európában általában vagy többségében jellemzik. Másrészt pedig a szokatlan, egyedülálló jelenségekre figyeltünk föl, amelyek csak egy-egy kirívó esetben fordulnak elő. E kétféle motívummal próbáltuk meg jellemezni a felsőoktatási akkreditációt Közép-Európában.

Külön ejtünk szót arról a szemléletről, amelyet korábban kialakítottunk. A felsőoktatási akkreditációkról szóló esettanulmányokat nem azokkal irattunk, akik magát az akkreditációt kialakították vagy kezdeményezték (akiket talán el sem tudtunk volna érni). Ehelyett olyanokat hívtunk meg, akik az akkreditáció szenvedő alanyai (intézményi szintű adminisztrátorok, vezetők). Bár az esettanulmányok több-kevesebb részletességgel tartalmazzák a jogszabályi környezetet is, „alulról” nézve az akkreditáció mégis másképp látszik. Így bár az esettanulmányokból az eljárások tanulhatók meg, ezek bemutatása óhatatlanul az intézményi politika környezetébe ágyazódik bele.

A felsőoktatási politika változásai

Az európai felsőoktatási rendszerek a huszadik század második felében, s különösen is a hatvanas-hetvenes évektől kezdődően intenzív átalakuláson mennek keresztül, s e változás üteme napjainkban éppen, hogy nem lankadni látszik, hanem különösen felgyorsult. Így van ez még akkor is, ha különböző országokban más-más időben és intenzitással mennek végbe azok a folyamatok, amelyeket általánosan a felsőoktatás tömegessé válásához, illetve ezzel szorosan összefüggő diverzifikálódásához kötnek. E folyamatban olyan „jelszavak” szerepelnek – az oktatáspolitikai „aréna” más-más nézőpontjaiból tekintve természetesen eltérő jelentéstartalommal és hangsúlyokkal – mint *teljesítmény, minőség, verseny, rugalmasság, eredményesség, elszámoltathatóság*. Ezek az oktatáspolitikai „jelszavak” a felsőoktatás irányításában bekövetkezett szemléletváltozást, tágabb értelemben állam és felsőoktatás korábbi viszonyának gyökeres átalakulását fejezik ki.

Az oktatáspolitikai változása²

A második világháborút követő újjáépítés évtizedeiben a társadalmi és gazdasági igények növekedésével a felsőoktatás látványos expanziónak indult. Noha a strukturális keretek eltérőek lehettek, az állam viszonyulását – illetve a társadalom által elvárt feladatait – a felsőoktatással kapcsolatban annak demokratizálása, nyitottá tétele, a munkaerőpiac igényeihez való igazításának kényszere határozta meg. A hetvenes évekig az állami befolyás erősödését – az intézmények és a bennük dolgozók autonómiájának csökkentését – azon az egyszerű tényen kívül, hogy az expanziót lényegében az állam finanszírozta, nagyban segítette a meggyőződés, miszerint a felsőoktatás és munkaerőpiac kapcsolatának racionalizálása fenntarthatja a gazdasági növekedést. Ez egyben azt a gondolatot is magában rejtette, hogy a felsőoktatásnak javára szolgál, ha racionálisan, a „kormányzati kontroll” és tervezés eszközeivel irányítják (Neave-Vught 1991: 240).

A hetvenes évek második felétől, a gazdasági recesszió beköszöntével az egyetemi szektor finanszírozása kezdi meghaladni az állam teljesítőképességét. Súlyosbítja a körülményeket, hogy Nyugat-Európában már ekkor éreztetni kezdi hatását a társadalom előregedése, s ez a közkiadások egyéb területeit – a szociális- és egészségügyi ellátást – érintő források átcsoportosítását is kikényszeríti. Noha megmaradt a felsőoktatási expanzió ösztönzésének gondolata, a kormányzatok egyre szigorúbb pénzügyi elszámolást igényeltek, s a felsőoktatás számára drámai megszorító intézkedéseket léptettek életbe. Ennek nyomán a nyolcvanas évek második felében ismét új kormányzati stratégia körvonalai rajzolódnak ki.

Ezt a folyamatot többféleképpen illetik. Neave és Vught (1991) a „racionális tervezéstől és kontrolltól” az „intézményi önszabályozás stratégiája” felé való elmozdulásnak, Meek (2002) az „állami kontroll” „állami felügyeletté” való átalakulásának nevezi. Bárhogyan is, az új stratégia – legalábbis jelszavaiban – a felsőoktatási intézmények önállóságát, önszabályozó képességét, piacorientáltságát hangsúlyozza. (Természetesen az önállóság a kormány által elképzelt kereteken belül érvényes.) A kormány és a felsőoktatás viszonyának ilyen irányú változásai azt az elgondolást tükrözik, hogy az állami beavatkozáshoz képest a piaci erők erősödése költségvetésileg hatékonyabbá és irányíthatóbbá is teszi az intézményeket. Ebben a paradigmában az állam is, mint a lehetséges fogyasztók egyike van jelen a felsőoktatásban, legalábbis elvi szinten. (Meek 2002: 59, Walford 1992: 174.) A „hatékonyságot” előtérbe helyező kormánypolitikák nyomán kirajzolódó helyzetet Neave és Vught szerint az alábbiak jellemzik (Neave-Vught 1992):

- a kormányzatok azon szándéka, hogy egyensúly jöjjön létre a különböző érdekcsoportok között,
- az intézményeket egyre inkább arra ösztönzik, hogy saját stratégiai fejlesztésükért felelősséget vállaljanak,
- az intézmény stratégiai irányítását végzők egyre nagyobb befolyásra tesznek szert, miközben egyre inkább átveszik az üzleti életben kifejlesztett és alkalmazott technikákat.

Ezek a tendenciák végső soron feszültségeket gerjesztenek, mivel az a kormányzati szándék, hogy a költségvetési pénzek felhasználását átláthatóbbá tegyék, s külső források intézményi bevonását ösztönözzék, sok esetben beleütközik a felsőoktatás hagyományos pozícióihoz és szerepéhez ragaszkodó akadémiai világ ellenállásába, amelynek tagjai az akadémiai szabadság elvesztését, a minőség erodálódását látják e folyamatokban. Hrubos megfogalmazásában a növekvő hallgatói létszámok, a csökkenő vagy stagnáló költségvetési ráfordítások, és a minőség fenntartásának igénye „olyan helyzetet teremt, amelyet a felsőoktatás kríziseként

² Ez a rész Szabó Péter Csaba munkája

fogalmaznak meg” (Hrubos 1999: 5). Intézményi szinten a feszültségek az „akadémiai és adminisztratív vonal presztízsvetélkedéséből” adódnak. (Hrubos 1999: 16), minthogy a hagyományos akadémiai vezetők és testületeik mellett megjelenik a menedzser típusú vezetők apparátusa is.

Meek (2002) szerint a „piaci koordináció” felerősödésével párhuzamosan a „klasszikus” koordináció egyik fontos eszközeként, az ún. „puffer” szervezeteknek, illetve ezek funkcióinak átalakulása figyelhető meg. Az intézményi érdekeket a kormányzattal szemben képviselő szervezetek a nyolcvanas évek második felében új formát öltöttek. Gondolhatunk például a brit *University Grants Committee (UGC)* vagy az Ausztrál *Commonwealth Tertiary Education Committee (CTEC)* megszüntetésére. És noha az egyes országok esetében (Nagy-Britannia, Új-Zéland, Ausztrália) más-más módon ment végbe ugyanaz a folyamat, az okok mindenütt hasonlóak voltak: „a kormányok egyre inkább vonakodtak támogatni a felsőoktatás koordinálásának olyan módját, amely egyformán védte a felsőoktatási intézmények és a kormányzat érdekeit.” (Meek 2002: 58.) A kilencvenes évek elején nyilvánvalóvá vált, hogy az európai kormányzatok a felsőoktatásból csak látszólag vonultak ki, az újfajta irányítási stratégiákban továbbra is megmaradt az állam hagyományos szerepe, ahogyan nemzetközi esettanulmányok sora megmutatta. (Neave-Vught 1991).

Felelősség és döntéshozatal elmozdulni látszik a felsőoktatási intézmények irányába, de ez országoként nem egyformán történik. A felelősség hordozóivá egyre inkább úgynevezett köztes szervezetek (*intermediary bodies*) válnak. Ezek általában úgy biztosítják az állam számára a visszavonulást a felsőoktatás közvetlen irányításából, hogy közben segítenek a befolyást megtartani, nem ritkán meg is erősíteni. Vught (1991) Hollandiáról írott esettanulmányában ezt a „kormányzat Janus-arcúságának” nevezi. Felhívja a figyelmet, hogy míg a nyolcvanas évek második felében valóban növekedett az intézmények autonómiája oktató és kutatómunkájuk alakításában, olyan új „irányítási eszközök” mint teljesítménymutatók használata és az ehhez kapcsolódó minőségellenőrzési rendszer a kormányzati befolyás fontos eszköze marad.

Köztes szervezetek³

A nemzetközi szakirodalomban a köztes szervezeteknek többféle csoportosításával találkozunk. Neave (1992) funkcionális kategóriákat sorol fel, szerinte alapvetően háromféle köztes szervezetről beszélhetünk:

- (forrás)elosztási,
- tanácsadó és koordinációs,
- vitafórumként szolgáló szervezetekről.

Neave hozzáteszi, hogy e funkciók megjelenhetnek külön-külön és „összeadódva” is. Egy köztes szervezet tehát lehet koordináló, miközben viták helyszíne is. De a formális koordinációs szerep nem feltétlenül jelent egyben pénzügyi felelősséget is. Hasonlóképpen, ha egy szervezet helyet ad a vitáknak, befolyással lehet az irányításra, ami formálisan egy máshol valósul meg. A három típusból különösen az első kettőt, a gazdasági hatalommal felruházott valamint a koordinációs és tanácsadói feladatokkal bíró szervezeteket tekinti úgy, mint amelyek igazán befolyásolják a nemzeti oktatáspolitikák alakulását, ezen keresztül pedig maguknak a felsőoktatási rendszereknek az alakulását is.

³ Ez a rész Neszt Judit munkája.

A Leeds-i Egyetemen készített, kormányzat és felsőoktatás kapcsolatával foglalkozó jelentés a Neave-féle tipológiát követi, azonban további alkategóriákat is felsorol (National Report 2000). Eszerint a köztes szervezetek lehetnek:

- finanszírozási jellegűek (*funding bodies*), valamint
- olyanok, amelyek finanszírozási funkcióval nem rendelkeznek. E második kategória a következőképpen bontható tovább:
 - minőségbiztosítási, akkreditációs jellegű,
 - szakmai fejlesztést szolgáló,
 - kutatással foglalkozó köztes szervezetek.

Egy másik tipológia – amely elsősorban a Brit Nemzetközösség tagjainak tanulmányozásán alapul (Anglia, Ausztrália, Új-Zéland) szektoron belüli, valamint „szektorokon átívelő” (*cross sectoral*) köztes szervezeteket különít el (Bjarnason 1998). Itt a megkülönböztetés alapja az, hogy az illető szervezetek működése kiterjed-e az egyetemi szektor határain túlra. Amennyiben nem, úgy többnyire az egyetemi szektor az érintett, de nem ritka a szektoron belüli szervezetek átalakítása szektor-közivé.

Érdemes a már említett angol elnevezéseket is megvizsgálni. A „*buffer organisation*” kifejezés azt sugallja, hogy a szervezet a felsőoktatási rendszert vagy az intézmények bizonyos körét védi a kormányzati beavatkozástól, őrködve az autonómia fölött. Az „*intermediary body*” terminus olyan, a kormányzat és a felsőoktatás közé ékelődő szervezetre utal, amely közvetítő csatornaként működve az állam számára lehetőséget ad a kontroll fenntartására. Neave szerint igaz ugyan, hogy ezeket az állam hozza létre, de nem feltétlenül működnek a kormányzati akarat eszközeként. Szerinte ezek az intézmények komoly szerepet töltek be az „önkorlátozó állami akarat” elvének érvényesülésében, amelynek jegyében az állam először kijelölte azokat a területeket, amelyekről kivonul, s később valóban vissza is húzódott (Neave 1992: 11). Ez a fajta köztes szervezet az egyetemi szférából ered, s az önrendelkezés jogát elnyerve „határfelületet” hoz létre a két szféra között.

Célszerű kiemelni a köztes szervezetek két fontos jellemzőjét. Az egyik, hogy közös e szervezetekben, hogy a felsőoktatási intézmények mint a közpénzek felhasználói, s az állam mint elosztó között tárgyalási színteret biztosítanak. Ami megkülönbözteti őket az az, hogy a bürokratikus irányítás vagy a felsőoktatási (egyetemi) szektor részeként jelennek-e meg. Másképp fogalmazva: az államapparátus legalsó vagy az egyetemi hierarchia legfelső fokát lépezik-e. Clark (1991) meghatározása szerint a köztes szervezetek legitimitásának erőssége leginkább a rendszerbe való behatolás irányától függ. Történelmileg a legtöbb angolszász igazgatási rendszer felső rétege keskeny, s a köztes szervezetek ereje abból fakad, hogy a hierarchiában az alsó szinttől a felső irányába haladnak.

Az erőegyensúly megváltozása esetén a köztes szervezet elveszítheti közvetítő jellegét. Ez ugyanis a felsőbb igazgatási szintek erősödése s az egyetemi szféra erejének csökkenése esetén a bürokratikus apparátushoz közelít. Amikor egy meglehetősen erős központi irányítás áll szemben egy viszonylag gyenge közbülső intézményi réteggel, a primer és a szekunder funkciók, az elosztás és a koordináció, valamint az érdekérvényesítés könnyen a miniszteriális szférába kerülhet. Westerheijden úgy találja, hogy minél inkább a kormányzati szereplők tartják kézben a minőségbiztosítási rendszert, annál jobban dominálnak benne az elszámoltathatósági és validációs funkciók, az intézményi aktorok erőssége viszont a fejlesztési funkció hangsúlyozásához vezet inkább (Westerheijden 2002)

Ha konkrét esetekre tekintünk a kormányzat „visszahúzódására” és befolyásának növelésére egyaránt találunk példát. Az egyetemi szektortól igazgatási rendszertől és az oktatási

minisztériumtól való függetlensége miatt figyelemreméltó a franciaországi *Comité National d'Evaluation* (Nemzeti Értékelési Tanács). Ez a szervezet az intézmények céljainak megfogalmazását összehasonlítható értékelési információk összegyűjtésével segíti, s hosszú távon igyekszik gyengíteni a központi kontroll hatását. Legitimitását egyrészt a minisztériumtól való függetlensége biztosítja, illetve az, hogy tagjainak többsége az egyetemi szektorból kerül ki. Elnöke – az akadémiai világ prominens személyisége – nem tartozik elszámolással az oktatási miniszternek, közvetlenül a köztársasági elnöknek tesz jelentést (Kaiser-Neave 1993).

Függetlensége hangsúlyozására a Holland Akkreditációs Szervezet (*Netherlands Accreditation Organisation*) nem egy székhelyen működik az Oktatási Minisztériummal. A minőségbiztosítást a Holland Egyetemek Szövetsége és a Felsőfokú Szakképzési Tanács végzi, ezek jelentéseiket az imént említett NAO-hoz küldik, amely e jelentések alapján hozza meg az akkreditációs döntést.

Ezektől eltérően Nagy-Britanniában a felsőoktatás regionális – angol, skót, walesi, észak-ír – finanszírozási tanácsai (*Higher Education Funding Councils*) pedig épp annak példjaként említhetők, hogy egy eredetileg kevésbé centralizált felsőoktatásban a köztes szervezetek hogyan lesznek mindinkább a kormányzati akarat közvetítőivé, mi több, végrehajtóivá. E tanácsokat az 1988-ban megszüntetett Egyetemi Ösztöndíj Bizottság (*University Grant Commission*) helyébe hozták létre, azzal a szándékkal, hogy a kormányzati finanszírozás csatornáit átláthatóbbá tegyék, illetve, hogy az ily módon gyakorolt befolyást kiterjesszék az addig sokkal kevésbé ellenőrzött politechnikumokra is (Kozma 1997).

Összegezésként elmondhatjuk, hogy a legtöbb európai országban a felsőoktatás reformja az állam ellenőrző szerepének gyengülését eredményezte. Azaz a piacnak nevezett mechanizmusok érvényesülésével, az egyetemi autonómia növekedésével a hagyományos kormányzati irányítási szerepeknek egyre több eleme szorult háttérbe. Mindez persze nem jelenti azt, hogy a kormányzat teljesen kiszorulna a felsőoktatás irányításából. Csupán a módszerek finomodásáról, a korábbi világosabb irányítási politikák „kevertté” válásáról beszélhetünk (Gornitzka-Maassen 2000: 284). Noha komoly vita tárgya, hogy a köztes szervezetek kinek az érdekeit képviselik elsősorban, e kérdés a fentiek tükrében nem válaszolható meg egyértelműen. Bizonyos esetekben a köztes szervezetek nem az állam érdekeit képviselik elsősorban, hanem a társadalomnak a felsőoktatás iránti felelőssége jegyében jönnek létre, miközben az egyetemi autonómia megőrzését, s az állami hatások csökkentését tekintik céljuknak.

*

A közép-európai akkreditációs politikákat és eljárásokat csak úgy érthetjük meg, ha belehelyezzük őket egyrészt az európai felsőoktatási fejleményekbe, másrészt pedig a közép-európai változásokba. Az európai fejlemények az 1980-as évek óta arra mutatnak, hogy az állam látványosan visszavonul az oktatás irányításától is – mint ahogy visszavonult az egészségügyből, a szociálpolitikából és a többi ellátó rendszerből is. Ez a visszavonulás azonban csak látszólagos. A valóságban az európai kormányok kialakították a maguk „távirányító rendszerét”, ami együtt járt a köztes szervezetek elburjánzásával a felsőoktatási intézmények és az illetékes minisztériumok között. Az akkreditáció egyike azoknak a tevékenységeknek, amelyek révén az állami irányítás megpróbálja továbbra is ellenőrzése alatt tartani – vagy ellenőrzése alá vonni – a felsőoktatást részben vagy egészben. (Az eredmények attól függenek, mekkora szabadságot élveztek korábban a felsőoktatási intézmények, és privilégiumaikat milyen hatásosan sikerül megvédelmeznük.)

Közép-Európában a kormányzatok nem egyszerűen csak egy neoliberális ideológia jegyében vonultak vissza („gyöngye” vagy „olcsó” állam), hanem a rendszerváltozás jegyében. Nemcsak az előző rendszerek kormányzatai váltak illegitimékké, hanem az etatizmus általában is – amelynek folyományaként a különféle pártállamok és államszocializmusok a közigazgatást is

fölhasználták társadalmaik ellenőrzésére. A felsőoktatási intézmények az autonómiáért folytatott harcukat úgy állíthatták be mint egyfajta szabadságharcot (még akkor is, ha valójában az előző rendszerek meghatározó figurái vívták utóvédharcukat a felsőoktatási intézmények sáncai mögött).

Mindez bonyolulttá teszi az akkreditáció funkciójának és politikájának megismerését Közép-Európában. Csak a részt vevő megfigyelés segít, amelynek azonban nagyon is nyilvánvalók a tudományos korlátai. Aki nemzetközi összehasonlítás révén akarja megérteni a közép-európai akkreditációkat, az ki van szolgáltatva az esettanulmányoknak és az esettanulmányozóknak. Könnyen lehet, hogy csak azt kapja vissza – tudományos eredményként –, amit saját maga már elmagyarázott. E módszertani gyöngeség ellenére úgy gondoljuk, érdemes megismerni ezt a különleges terepet, amelynek elnevezése: Közép-Európa.

Az európai akkreditáció modelljei

A felsőoktatási akkreditációnak két alapvető modelljét különböztethetjük meg az 1990-es évek Európájában: az angol és a francia modellt. Az angol modellt általában piacnak szokás nevezni; mi azonban korábbi kutatásain alapján inkább a szimulált piac modelljének tartjuk. Az angol rendszerben kétségtelenül folyamatosan hivatkoznak a piaci hatásokra a felsőoktatással kapcsolatban – kutatásunk időszakában azonban inkább szimulálták a piaci hatásokat, mintsem beengedték volna az egyetemi oktatásba. Az akkreditálás folyamatában éppen ez a piaci szimuláció érhető tetten.

A francia akkreditáció – ezzel ellentétben – az állami irányítás egy lehetséges elnevezése, amely egyértelműen az államilag kezdeményezett felsőoktatási megállapodások megkötését, illetve az állami engedélyeztetést jelenti. A sokféle felsőoktatás külön állami elismertetésére és engedélyezésére azért nincs szükség ebben a rendszerben, mert az intézményeket az állam azzal ismeri el, hogy szerződést köt velük, és ennek alapján finanszírozza őket. Az állami finanszírozás e másutt szokatlan formája leginkább a volt szocialista országok egykori „terv-alkuira” emlékeztetnek.

A felsőoktatási akkreditáció e két alapvető modellje mellett sajátos közvetítő formák alakultak ki. Ezeket modellszerűen a német akkreditáció rendszerében tanulmányozhatjuk. Rendszerről azért beszélünk, mert az akkreditációk különböző eljárásai élnek egymás mellett (bár a francia szerződéses rendszert Németországban a vizsgált időszakban nem alkalmazták). A német akkreditáció Közép-Európa több országának akkreditációs politikájára volt hatással, leginkább az osztrák akkreditációs politikára az ezredfordulón.

A szimulált piac modellje: az angol rendszer⁴

Az angliai felsőoktatás

A második világháborút követően a kora hatvanas évekig az angol felsőoktatást a tradicionális egyetemek (24 egyetem) dominanciája határozta meg. Bár a UGC-nek (*University Governing Council – Egyetemi Irányító Tanács*) nagyon erős hatalma volt a felsőoktatás irányításában és a felsőoktatás autonómiájának megőrzésében, a kormányzati befolyás növekedésének nem tudott ellenállni. A hatvanas években komoly változások történtek. A jelentős hallgatói létszámemelést a hagyományos egyetemi rendszer nem bírta el, így 1969-ben ún. politechnikumokat hoztak létre. Ezek az intézmények felsőfokú szakképzést nyújtottak a helyi munkaerő-piaci viszonyok és igények figyelembevételével. Kialakult a felsőoktatás bináris szerkezete úgy, hogy a két rendszer közötti átjárás nem volt biztosított. Az angol felsőoktatás e párhuzamos, autonóm egyetemekből (és a tőlük függő college-ekből) és megyei fennhatóságú politechnikumokból álló rendszere 1992-ig maradt fenn, majd kialakult a formálisan egységes állami felsőoktatási rendszer. A Felsőoktatási és Továbbképzési Törvény (*Further and Higher Education Act – FHEA*) lehetővé tette ugyanis, hogy – előre meghatározott feltételek teljesítését követően – az összes felsőoktatási intézmény nevében használhassa az egyetem kifejezést. Bár a rendszer ma formálisan egységes, azért továbbra is jelentős különbségek maradtak az ún. *chartered university* (1992 előtt is egyetemi ranggal rendelkező intézmény) és az egykori politechnikumok között.

⁴ Ez a pont Fekete Szabolcs munkája.

A felsőoktatás állami ellenőrzése

Angliában felsőoktatási intézmény alapítása sokkal kevésbé szabályozott, mint Magyarországon, mert gyakorlatilag felsőoktatási intézménynek tekinthető minden olyan intézmény, amely felsőoktatási tevékenységet végez. Ez bármilyen, a brit terminológia szerint GCE *Advanced level* 'A-level' feletti oktatási szintet jelent képzési formától függetlenül. A nem állami felsőoktatási intézmények alapítását nem szabályozza specifikusan semmilyen törvény.

Az állami elismerés (így a támogatás elnyerése is) viszont részletesen szabályozott. A kulcskérdés az új intézmények esetében a fokozatadási jog (*power to award degree*) megszerzése. Ez irányú kérelemmel a kormány részeként funkcionáló ún. *Privy Council*hoz (Királyi Titkos Tanács – PC) fordulhatnak. *Privy Council* a brit uralkodó mellett működő titkos és bizalmas tanácsadói kör, amelynek fő feladata a királynőtől vagy a parlamenttől eredő előjogok adományszolgáltatásának véleményezése. A PC felkéri a minőségértékelést jelenleg végző Minőségbiztosítási Ügynökséget (*Quality Assurance Agency* – QAA) az intézményi vizsgálat elvégzésére. A QAA a vizsgálat befejeztével ajánlást fogalmaz meg a Privy Council felé, amit a PC elfogad vagy sem (döntően elfogadja), így az új intézmény elnyeri a fokozatadási jogot.

Az egyetemalapítás másik lehetősége a törvény általi alapítás (a 1980-as évek végi és a kilencvenes évek eleji modern egyetemeket alapították így). Egyetemen belüli új kar vagy intézet alapítása az adott egyetem ügye, amely tehát teljes felelősséggel tartozik mind az új programok, mind az új karok menedzsmentjét illetően.

Felsőoktatási akkreditáció a bináris rendszerben

Alábbiakban az angol felsőoktatási rendszerekben alkalmazott akkreditációs⁵ illetve minőségbiztosítási eljárások ismertetését tűztük ki célul. A skót, wales-i és észak-ír felsőoktatás minőségét vizsgáló rendszerek és eljárások alapjaiban nem különböznek a vizsgálat középpontjába helyezett angol felsőoktatásától, bár az állami beavatkozást vagy finanszírozást erre hivatott regionális (skót, wales-i) szervezetek végzik.

A politechnikumok minőségértékelése

A bináris rendszer egyik következménye az volt, hogy a politechnikumok és az egyetemek minőségértékelése más-más módon zajlott le. A politechnikumokban folytatott munka állami minőségértékelését a CNAA (*Council for National Academic Awards* – *Felsőoktatási Diplomák Nemzeti Tanácsa*) valósította meg.

A CNAA feladata az volt, hogy formálisan elismerje azokat a tanulmányokat, amelyeket a hallgatók a Tanács által jóváhagyott tanulmányi vagy kutatási programokon végeztek el a nem-egyetemi szektorban. A CNAA független szervezet volt, funkcióit királyi dekrétum határozta meg, és célja olyan kvalifikációs rendszer kialakítása volt a nem egyetemi szektorban, amely összehasonlítható az egyetemi kvalifikációval.

A CNAA-t 1964-ben alapították. Eredetileg eszköznek szánták abból a célból, hogy a felsőfokú szak- és egyébképzést végző intézmények számára lehetővé tegyék a fokozatot adó programok kifejlesztését, majd bizonyos minőségi kritériumok elérése után folyamatos fejlesztéssel segítsék ezen intézmények egyetemmé válását. Mikor 1969-ben a bináris politika bevezetésre került, a CNAA már kész eszköz volt arra, hogy az új felsőoktatási szektor intézményeinek tanulmányi programjait és kvalifikációit akkreditálja. A CNAA kizárólagos jogkörébe tartozott:

⁵ Fontos megjegyezni, hogy az angol felsőoktatási rendszerben az akkreditáció szót speciális jelentéstartalommal használják, ezért a minőségbiztosítás szót használjuk, bár alapjaiban ez is közel áll a magyar terminológiában használatos akkreditáció kifejezéshez.

- a diplomakiadási jog odaítélése,
- a BSc vagy MSc szintű programok ellenőrzése, valamint
- egyedi esetekben PhD programok engedélyezése.

A Tanács egy elnökből és 25 tagból állt, akiket az *Oktatási Minisztérium* államtitkára nevezett ki. A Tanács összetételében igyekezett minél hívebben reprezentálni a nagyobb érdekcsoportokat. E törekvésnek megfelelően heten képviselték az egyetemi szektort (ne felejtsük el, hogy a politechnikumok jelentős része oktatott egyetem által validált, fokozatot adó tanulmányi programot), tízen a nem egyetemi szektort, hatan az ipari és kereskedelmi szférát és két tagot küldtek a helyi hatóságok.

A CNAА munkáját szakmai bizottságain (*board*) keresztül végezte, amelyek száma kezdetben 9 volt. Munkáját segítette a jelentős méretű szakmai titkárság. A bizottságok tagjai elsősorban a politechnikumok képviselőiből álltak, de nagy számban vettek részt önkéntességi alapon az egyetemi szféra képviselői is. A hetvenes évek végére körülbelül száz tanácsadó testület és munkabizottság alakult ki, amelyek összesen mintegy ezer tagot számláltak.

A szakmai bizottságok általában diszciplináris alapon, tudományterületenként kerültek megszervezésre. A bizottságok további szaktanárságokból álltak, amelyek tagjai egy-egy szűkebb szakterületet művelnek. Ezek a szaktanárságok kb. 20 főből álltak, tagjaik az adott szakterület elismert egyetemi, politechnikumi oktatói, kutatói, esetleg gazdasági szakemberek. Megbízásukat 3-4 évre kapták. A bizottságokban az oktatási tárca képviselője is részt vett.

Egy politechnikumban folyó felsőoktatási program elismerése azt jelentette, hogy először az adott intézmény által biztosított feltételeket, majd az adott szakterület szakmai követelményeit vizsgálták meg. A politechnikumok diplomakiadási jogra való alkalmasságát az ún. Intézményi Bizottság (*Institutional Board*) vizsgálta, míg az egyes BSc, MSc vagy akár PhD programokon folyó oktatás minőségét az adott átfogó szakterület szerinti szaktanárság (pl. mérnöki, orvosi) vizsgálta.

A CNAА nem hozott előírást a programok tartalmát és struktúráját illetően. A javaslatokat az intézmények terjesztették elő, de ezeknek találkozniuk kellett a CNAА általános oktatási kritériumaival valamint az adott szakmai követelményekkel.

Intézményi szempontból vizsgálva a CNAА két különböző szinten működött. Először alaposan vizsgálat alá helyezték, majd értékelték, „validálták” a programokat, másodszor azt vizsgálták, hogy az intézmény tud-e megfelelő környezetet és infrastruktúrát biztosítani a tanulmányok megfelelő szintjének elvégzéséhez.

A CNAА validációs eljárása a program tartalmára koncentrált. Egy olyan dokumentumot értékelték, amelyben a program távolabbi és konkrét céljait, a belépési feltételeket, a program struktúráját, tartalmát, a tantervet, az értékelési procedúrát, a szükséges anyagi, tárgyi és humán erőforrásokat foglalmazták meg. Ha a Tanács illetékes bizottsága a programot megfelelőnek találta, megindulhatott a helyszíni látogatás előkészítése. Az értékelő bizottság helyszíni látogatásának keretében a validációs eljárás során felmerült kérdések tisztázása volt napirenden, az adott intézmény dolgozóival, a program fejlesztésért felelős csoporttal, valamint az intézmény felső vezetőivel. Amennyiben a szükséges szakmai feltételek teljesítésre kerültek, a Tanács 5 évre validálta az adott programot, ennek lejárta után az intézménynek újra kellett validáltatni az adott programot.

A CNAА validációs eljárása nagyon szabályozott volt, sok intézmény nehezen tudta a CNAА egyetértését megszerezni. A CNAА megtagadhatta vagy visszatarthatta a validáció megadását, amennyiben az adott intézmény nem tudott megfelelő szakembereket biztosítani vagy egyéb (pl. szállás, könyvtár stb. tekintetében) hiányosságok léptek fel.

A CNAA a kezdetektől fogva egy, a hagyományos hierarchizálttól eltérő adminisztratív és szervezeti környezetet kívánt az intézményektől. A Tanács az intézményi vizsgálatokat ötévente végezte, egy a program validációnál követett minta alapján. A CNAA az adott intézmény tárgyi és akadémiai (személyi és tárgyi) erőforrásait, valamint az akadémiai irányítás struktúráját vizsgálta. Külön figyelmet szenteltek az új szakmai testületek erősségének, valamint a programok folyamatos szakmai felülvizsgálatának rendszerére. A Tanács vizsgálta továbbá az oktatás és kutatás kapcsolatát az adott intézményben, valamint az oktatók kutatási tevékenységét is. A CNAA tudott kemény kitételeket is alkalmazni az intézményekkel szemben, és egy intézményi látogatás alkalmával felfedezett hiányosságok akár az intézmény jövőjét is fenyegethették. Az ötévenkénti látogatás ezért vált egyre inkább kiemelkedő jelentőségűvé.

A Tanács és az intézmények közti kapcsolat mindig ambivalens volt. A CNAA úgy tudta segíteni az intézmény programjainak fejlesztését, ahogy addig azt más szervezet nem tette. Néhány nagyobb intézménynek ellenben komoly súrlódásai voltak a CNAA-el.

A politechnikumok számának és jelentőségének növekedésével újabb és újabb programok kerültek indításra. A CNAA eljárása így egyre inkább nagyüzemivé vált. A vizsgálat mértéke és részletessége mind az intézményekben, mind a Tanácsban nyugtalanságot eredményezett. A Tanács többször is felülvizsgálta eljárásait, és megkísérelt jobb viszonyt kialakítani. Politikájának lényege az volt, hogy igyekezett minél nagyobb felelősséget átadni intézményeknek, miközben központi szerepét megtartotta. 1975-ben a Tanács bevezette a „partnerség a validációban” elvet. Ennek lényege az volt, hogy a CNAA inkább az ún. „belső validációt” javasolta: bizonyos intézményeket felhatalmaztak arra, hogy folytatassák le a validációs eljárást más intézményekben, ami a vizsgálatot végző csoport egyetértése esetén a leginkább megállapodott tudományterületeken (*well-established subject areas*) a programok elfogadását jelentette. A CNAA 1979-ben felállította az ún. Intézményi Bizottságot (*Committee for Institutions*) az intézményi vizsgálatok és program validációk koordinálására.

1986-ban a Tanács újabb változásokat javasolt, ez volt az intézményi „akkreditáció”. Az akkreditált intézmények jogosultságot kaptak arra, hogy validálják saját új programjaikat, és felülvizsgálják, módosítsák a már meglévőket. A Tanács által akkreditált intézmények így a Tanács nevében adhatták ki diplomáikat. Az akkreditációt az intézménynek kellett a Tanácstól kérnie, amely kiküldte az Intézményi Bizottság megfelelő albizottságát az eljárás lefolytatására. Amennyiben a látogatás sikeres volt, úgy az intézmény az „akkreditációs okirat” (*Instrument for Accreditation*) alapján működött, amely előírta a Tanács által használt alapelvek és szabályok alkalmazását. A program-felülvizsgálatot legalább hétévente el kellett végezniük, és időközönként jelentéseket kellett tenniük a Tanácsnak. A validációs és program felülvizsgálati eljárás során legalább egy-egy személyt kötelezően meg kellett hívni a bizottságba külső intézményből (más politechnikum vagy egyetem), ipari vagy kereskedelmi tapasztalattal rendelkező szakértői körből, valamint az adott professziót gyakorlatban végző személyek köréből. A Tanács a felülvizsgálat után visszavonhatta az előzőleg adott jogosultságot.

A CNAA eljárás módjaiban bekövetkezett változások ellenére a politechnikumok fokozatadó jogosultságért való küzdelme fokozódott. Végül 1992-ben egyetemmé minősítették őket, és diplomaadási jogot szereztek. A CNAA mandátuma ezzel megszűnt, majd ez évben fel is oszlott.

Az egyetemek minőségellenőrzése

Az egységes felsőoktatás minőségértékelést végző *Felsőoktatási Minősegbiztosítási Ügynökség* (*Quality Assurance Agency – QAA*, a továbbiakban: Ügynökség) 1997-es megalapítása előtt az egyetemi (1992-től kezdve a volt politechnikumokat is magába foglaló) felsőoktatás

külső minőségellenőrzésére egy hármass rendszert használtak: az akadémiai minőségi auditot (*academic quality audit*), az oktatási minőségértékelést (*teaching quality assessment* – TQA) és az akkreditációt.

Akadémiai minőségi audit az intézmények akadémiai minőségbiztosítási mechanizmusának vizsgálata volt. A rendszert maguk az egyetemek alakították ki a késő 1980-as években. A vizsgálat tárgya az volt, hogy az adott intézmény rendelkezik-e adekvát és hatékony menedzsment rendszerrel a minőség és a standardok ellenőrzésére. Az auditok első körét (1991-1997) a *Felsőoktatási Minőségügyi Tanács* (*Higher Education Quality Council* – HEQC) végezte, a második kört, amelyet folytatólagos auditként ismernek, a QAA. Ez utóbbi a minőség-stratégiára, az akadémiai standardokra, a tanulási infrastruktúrára és a kommunikáció vizsgálatára helyezte a hangsúlyt.

Oktatási minőségértékelés (TQA) vizsgálatát regionális testületek végezték el Anglia (*Angol Felsőoktatási Finanszírozási Tanács* – *Higher Education Funding Council for England* (HEFCE)), Skócia (*Skót Továbbképzési és Felsőoktatási Finanszírozási Tanács* – *The Scottish Further and Higher Education Funding Council* (SFC)) és Wales (*Walesi Felsőoktatási Finanszírozási Tanács* – *Higher Education Funding Council for Wales* (ELWa)) számára is. Ezek a szervezetek osztják el a legtöbb intézmény számára az állami támogatást. Törvényben megállapított kötelességük az általuk finanszírozott intézményekben az oktatás minőségének értékelésére megelőzendő a közpénzek alacsony minőségű programokra való felhasználását. A program szintű vizsgálatot (*subject review*) először 1993-ban vezették be, és az adott régió felsőoktatás-finanszírozási tanácsa végezte el, így Angliában a HEFCE.

Az akkreditáció egy adott szakmai (az ún. *profession* vagy a jelentős gyakorlati tudást igénylő szakmák) tanulmányi program megfelelő szakmai és szakmai-adminisztratív szervezet általi minősítése. Így pl. az *Általános Orvosi Tanács* (*General Medical Council* – GMC) akkreditál olyan orvosi programokat, amelyek végeztével a hallgató – mint praktizálásra feljogosított – regisztrálásra kerül. Ez a fajta akkreditáció garancia akar lenni arra, hogy az adott tanulmányi program biztosítja a szakmai működéshez szükséges készségek, illetve ismeretek megszerzésének lehetőségét.

Az egyéb külső minőségértékelő eljárások között leggyakoribb a *Kutatási Értékelési Gyakorlat* (*Research Assessment Exercise* – RAE), amely az egyetemek és főiskolák kutatási tevékenységének értékelését végzi. A jelenlegi eljárás szerint legalább 4, de legfeljebb 5 év gyakorisággal kell az értékelést elvégezni. Az eljárását Angliában a HEFCE adminisztrálja az Egyesült Királyság felsőoktatási finanszírozóinak megbízásából. Az értékelés célja a kutatásra szánt közpénzek elosztásának megszervezése a kutatási tevékenység minőségének és mennyiségének függvényében. A minőségértékelést nemzeti és nemzetközi kiválósági standardokhoz mérik. Fontos megjegyezni, hogy ez az eljárás nem vizsgálja és nem minősíti a tanulmányi programokat. A vizsgálóbizottságot az adott kutatási területen való jártasság és tapasztalat alapján állítják össze. A kutatási közpénzek elosztásán túl a vizsgálati eredménynek külső megbízók (ipar, kereskedelem, non-profit szervezetek stb.) kutatási megbízásokról való döntésére is befolyással vannak.

Az angliai felsőoktatás mai minőségellenőrzési gyakorlata

A brit felsőoktatási rendszerben az intézmények felelősek az általuk kínált programokkal és fokozatokkal kapcsolatos standardokért, illetve a minőségért. Jelen⁶ rendszer szerint minden intézmény külső szakértőket kér fel arra, hogy segítsék őket az általuk kiadott fokozatokkal

⁶ 2002 (A szerk.)

kapcsolatos standardok ellenőrzésében (*peer-review*) a tiszteletbeli címeket kivéve. A külső vizsgálók (*examiner*) független és részleghajlástól mentes tanácsadók. A külső vizsgálat fő célja, 1. hogy megállapítsa, a felállított standardok megfelelőek-e az adott fokozat vagy cím kiadásához, 2. hogy – az intézményeknek segítséget nyújtva – összehasonlíthatóvá tegye ezeket más intézmények hasonló programjainak standardjaival, 3. hogy biztosítsa, hogy az intézményben alkalmazott értékelési rendszer és eljárás megfelelő és összhangban van az intézmény szabályaival.

A külső vizsgálat eljárás módja intézményenként igen széles skálán mozoghat, ugyanakkor a QAA eljárási kódexe keresi azt a legkisebb magot, amely garantálhatja az egyes intézmények által kiadott diplomák és fokozatok standardjait és megbízhatóságát.

Az új eljárást akadémiai vizsgálatnak (*academic review*) nevezik. A QAA által kifejlesztett új minőségbiztosítási rendszerben, mindkét szinten, tehát az intézmény egészének, és az egyes tanulmányi programok, tárgyak szintjén is ún. *academic reviewer*-t alkalmaznak.

Az értékelés céljai

Az elszámoltathatóság az Ügynökség működésének egyik alapelve, de túlmutat azon a célon, hogy a közpénzek helyes felhasználását demonstrálják. A külső minőségbiztosítási folyamat a következőket foglalja magába:

- intézményeknek adott segítség minőségük fejlesztéséhez, azaz a köz bizalmának erősítése itthon és külföldön a felsőoktatásban és a fokozatelnyerés standardjaiban;
- a finanszírozók számára a törvény által meghatározott felelősségük gyakorlásának lehetővé tétele
 - olyan megbízható információk nyilvánosságra hozásával, amelyek segítséget nyújthatnak a potenciális hallgatóknak, a munkaadóknak, a szülőknek, a kormánynak, a finanszírozóknak és maguknak az intézményeknek;
 - annak megerősítésével, hogy a programok céljai és a fokozatok jelentése mögött világos és érthető elgondolás húzódik;
 - olyan elszámoltatási eszközrendszer alkalmazásával, amely világos kimutatást ad a közpénzek felhasználásáról a finanszírozást végzők felé.

Az Ügynökség megalapításával a fentebb felsorolt három minőségellenőrzési eljárást közös rendszerbe foglalták. A QAA megalakítása óta szoros kapcsolatot tart fent felsőoktatási intézményekkel egy új, integrált vizsgálati rendszer kifejlesztése céljából. Szakmai és egyéb, törvényben meghatározott jogosítványokkal rendelkező testületek azonban továbbra is akkreditálnak olyan tanulmányi programokat, amelyek licence-t adnak ki azoknak, akik azokon a területeken szeretnének dolgozni, amelyek felett az adott testület garanciát vállal.

Az Ügynökség irányítása, struktúrája, finanszírozása és feladatköre

A QAA kft-ként működő cég és bejegyzett jótékonyági, független szervezet. Fő feladataként a felsőoktatási intézmények teljesítményét vizsgálja intézményi és program szinten, valamint elősegíti a minőségfejlesztést. 1997-ben alapították az Egyesült Királyságbeli felsőoktatási intézmények képviselői szervein keresztül. Program szintű és intézményi auditokat végez, amelyekre Anglia számára az *Angol Felsőoktatási Finanszírozási Tanács*sal, walesi intézmény-

nyek számára a *Walesi Felsőoktatási Finanszírozási Tanáccsal* kötött szerződés keretében kerül sor.⁷

Az Ügynökséget a Tanács (*Board*) irányítja. Az Igazgatótanács 14 tagból áll. Négy tagot a felsőoktatási intézmények vezetőinek reprezentatív testületei neveznek ki, 4 tagot a felsőoktatási finanszírozást végző testületek delegálnak, hat tag pedig független, a felsőoktatásban végzettek potenciális munkaadóit képviselik. Így van képviselője az iparnak, a kereskedelemnek, a szakmai munkáltatóknak. Egyikük tölti be az elnöki tiszteket. Az Ügynökség személyi összetétele a következő: főigazgató (*Chief Executive*), a négy igazgató és kb. 100 szakértő és adminisztratív személy.

Az Ügynökséget két forrásból finanszírozzák. Az úgynevezett előfizetési díjak a felsőoktatási intézményektől (*subscribing institutions*) folynak be. Az összeg az adott intézménynél regisztrált nappali tagozatos hallgatók számával arányos, és az angol és walesi felsőoktatást finanszírozó szervezetekkel kötött szolgáltatási szerződés alapján jár. Az 1997/98-as tanévben az Ügynökség összköltségvetése kb. 8 millió font volt.

A QAA központja Gloucester-ben van (nem Londonban!), de az Ügynökség működtet irodát Glasgowban is. Az alkalmazottak 4 funkcionálisan meghatározott igazgatóságban dolgoznak.⁸

Igazgatóság funkciója	Tevékenységi területe
Adminisztratív Igazgatóság (<i>Administration</i>)	vállalati, személyzeti, pénzügyi, informatikai ügyek és kommunikáció
Fejlesztés (<i>Development</i>)	stratégia és szakpolitika alkotás, fejlesztés, többek között a nemzeti minősítési (kvalifikációs) keretek kialakítása, adott tárgyakban a benchmark követelmények kidolgozása és az Eljárási Kódex (<i>Code of Practice</i>) menedzsmentje
Intézményi Vizsgálat (<i>Institutional Review</i>)	a diplomaadási erősség, valamint az intézményekbe való bejutás intézményi szintű vizsgálata
Program Vizsgálat (<i>Programme Review</i>)	A program szintű vizsgálatok adminisztrációja és irányítása, szakmai szervezetekkel való kapcsolattartás

Az Ügynökség elsődleges küldetése a közvélemény bizalmának elnyerése és elmélyítése, annak igazolása, hogy a közpénzekből finanszírozott felsőoktatás minősége és a kiadott minősítések tartalma szigorúan megfelel a minőségi standardoknak.

⁷ Fontos megemlíteni, hogy ezen a ponton jelentős regionális különbségeket találhatunk, ugyanis Észak-Írországból a felsőoktatás és a kutatási tevékenység minőségét a *Továbbképzési Felsőoktatási és Munkaügyi Minisztérium* végzi (*Department Of Higher and Further Education, Training and Employment – DHFETE*), tehát nem egy független ügynökség. A tanárképzési akkreditációt egy speciális szervezet, az *Oktatás Minőségügyi Iroda* (*Office for Standards in Education – OFSTED*) folytatja, Walesben a *Walesi Tanügyi és Képzési Felügyelőség* az ESTYN (walesi nyelven *Prif Arolygydd Ei Mawrhydi dros Addysg a Hyfforddiant yng Nghymru*, angol nyelven *Her Majesty's Chief Inspector of Education and Training in Wales*), míg Észak-Írországból az Észak-Írországi Oktatási Minisztérium (*Department of Education Northern Ireland – ETI*)

⁸ Ahogy az új, integrált vizsgálati rendszer bevezetésre kerül, a két utolsó igazgatóság egy közös igazgatóságba, az Operatív Igazgatóságba olvad be.

A minőségértékelési eljárás menete

Az Ügynökség vizsgálati tevékenysége mind intézményi (*institutional review*), mind programszinten (*subject review*) megjelenik. Intézményi szinten az Ügynökség működési területe lefedi az előfizető egyetemek (most 180 intézmény) teljes körét. A program szintű vizsgálati eljárás azonban kiterjed az összes, Angliában, Wales-ben és Észak-Írországon államilag finanszírozott felsőoktatási intézményre.

1991 óta az összes Egyesült Királyságbeli egyetem és főiskola auditálásra került, az auditok új köre, amelyet csak folytatólagos auditnak neveznek, az 1997/98-as tanévben kezdődött. Az Ügynökség által végzett audit-eljárás intézményi sorrendjét egy kialakult és részben örökölt ciklikusság, valamint a Kormány és az Ügynökség közötti szerződésben szabályozott munkaterv határozza meg.

Az audit eljárás átfogó célja annak megállapítása, hogy az intézmény milyen mértékben tesz eleget az általa vagy nevében kiadott felsőoktatási címek standardjaival kapcsolatos felelősségnek, valamint annak megállapítása, hogy az intézmény által a hallgatók számára biztosított oktatás mennyire teszi lehetővé a hallgatók számára e standardok elérését. Az audit konkrét célja minden intézmény esetében annak vizsgálata, hogy

- az intézmény számot tud-e adni arról, hogyan tudja ellenőrizni,
 - milyen hatékonyan tesz eleget az általa vagy nevében kiadott fokozatok standardjaira vonatkozó, valamint azzal kapcsolatos felelősségének,
 - hogy az általa biztosított oktatás minősége lehetővé teszi-e, hogy a hallgatók megfeleljenek ezeknek a standardoknak, valamint
- annak bizonyítása, hogy fenti állításokra vonatkozó, azokat igazoló dokumentáció (*evidence*) elegendő, érvényes és megbízható.

Minden audit-eljárás alapjaiban három fő szakaszra bontható: 1. intézmény önértékelése, 2. látogató bizottság intézménylátogatása, 3. az értékelés nyilvánosságra hozása.

Az intézményi szintű vizsgálat során azt vizsgálják, hogy az intézmény hogyan kezeli azt a felelősséget, amely programjai minőségével és a kiadott fokozatokkal kapcsolatos. Az eljárás előkészülete (önértékelés elkészítése), valamint a helyszíni szemle során is négy alapvető terület kerül vizsgálatra:

- az intézményi minőségstratégia (tehát az a mód, ahogy az intézmény egésze a minőség és az akadémiai standardok kérdését megközelíti),
- a programok és fokozatok akadémiai standardjai,
- a tanulási infrastruktúra/környezet (*learning environment*),
- a belső és a külső kommunikáció.

A látogató bizottság összetétele a következő: három auditor, rendszerint már az akadémiai ranglétra felsőbb szintjéről származó oktatók, továbbá egy audit titkár, aki többnyire karrier adminisztrátor, és intézményirányításban tapasztalattal rendelkezik. Az Ügynökség igazgató-helyettese szervezi és koordinálja az egész audit-eljárást.

A program szintű vizsgálat (*subject review*, amit gyakran TQA-nek, azaz *teaching quality assessment*-nek, oktatási minőség értékelésnek is neveznek) bizonyos programokkal kapcsolatos oktatási és tanulási környezet minőségét vizsgálja intézményen belül.

A vizsgálat során a hallgatók tanulási tapasztalatainak minőségére és a hallgatók tanulmányi teljesítményének vizsgálatára fókuszálnak. Az oktatási programokat, oktatási szinttől függetlenül, alávetik a vizsgálatnak. A program szintű vizsgálati eljárás menete megegyezik az intézményi vizsgálat menetével. Az eljárás során a következő hat aspektus kerül alapos megvizsgálásra:

- a curriculum tervezése, tartalma és struktúrája,
- az oktatás és az értékelés módszerei,
- a hallgatói előrehaladás és a teljesítmény mérése,
- a hallgatói támogatás és tanácsadás,
- a tanulási erőforrások,
- a minőségmenedzsment és annak kiépítése.

Mivel a program szintű vizsgálat alapvetően egy szűk szakmai vizsgálat, az értékelő bizottságot szinte kizárólag az azonos szakmából érkező vizsgálók alkotják. A vizsgálatokat bejegyzett (*registered*) specialistákból álló csoport végzi. Ezek a specialisták a legtöbb esetben a felsőoktatási intézményekből kerülnek ki, olykor pedig az adott professziót gyakorlatban végző személyek köréből. A specialistákat a QAA az *Egyetemi és Főiskolai Humánerőforrás-fejlesztő Ügynökség (Universities' and Colleges' Staff Development Agency – UCOSDA)* közreműködésével képezi ki első megbízatásuk előtt. Ez a szervezet 2000-ben új elnevezést kapott, mostani neve *Felsőoktatási Humánerőforrás Fejlesztési Ügynökség (Higher Education Staff Development Agency – HESDA)*

A vizsgálatok eredményét közzéteszik, hogy ezzel is elősegítsék a felsőoktatás helyes társadalmi megítélését. Fontos hangsúlyozni, hogy a QAA csak tanácsadási joggal rendelkezik a Kormány irányába az intézmények ún. diplomakiadási erőssége (*degree awarding power*) és az egyetemi címek adományozása tekintetében. Ha egy intézmény diplomakiadási erőssége egy adott tanulmányi programban jobb mint versenytársaie, természetesen ez a piaci alapon működő brit felsőoktatásban versenyelőnyt jelent az adott intézmény adott programja számára.⁹

A nem állami felsőoktatási intézmények akkreditációja

A nem állami (*independent/private*) felsőoktatási szektorba tartozó intézményekben folyó oktatási, kutatási tevékenység minőségének értékelésére nincsenek kötelező jogszabályok. Ezen intézmények is kérhetik a külső minősítést, viszont csakis önkéntességi alapon. Ebben a szektorban alapvetően két szervezet végzi az eljárást: a *British Council* (az angol, mint idegen nyelv oktatását végző intézmény esetén), valamint a *Független Továbbképzés és Felsőoktatás Brit Akkreditációs Tanácsa (The British Accreditation Council for Independent Further and Higher Education – BAC)*, adhat a vizsgálatot követően „elismerést” (*recognition*).

A BAC független testület, amelyet 1984-ben alapítottak azzal a szándékkal, hogy javítsa és elmélyítse a nem állami szektorban működő felsőoktatási intézmények oktatási tevékenységét az akkreditációs rendszer bevezetésével. A BAC közel 70 specialistával és szakértővel dolgozik, akiknek jelentős százaléka előzőleg az államigazgatásban vagy állami felsőoktatási intézményekben dolgozott. Az akkreditált intézmények teljes felülvizsgálása öt évenként történik, de részleges akkreditációra a közbenső időszakban is sor kerülhet. A BAC vizsgálja és minősíti:

⁹ A diplomakiadási erőssége intézményekre ill. programokra lebontott listája megtalálható a QAA honlapján (www.qaa.ac.uk)

- az intézmény elhelyezkedését és biztonságát,
- az adminisztrációt és a humán erőforrást,
- a minőség menedzsmentet,
- a hallgatói jóléti szolgálatot,
- az oktatást és a tanulást.

Ha a BAC a fenti öt szempont közül bármelyiket is nem megfelelőnek minősíti, az az akkreditáció megtagadását vagy visszavonását eredményezi az intézmény számára.

Trendek és kilátások

Az Angol Felsőoktatási Nemzeti Vizsgáló Bizottság (*National Committee Of Inquiry into Higher Education – NICHE*), majd a Skót Állandó Felsőoktatási Vizsgáló Bizottság (*Scottish Standing Committee of the National Committee of Inquiry into Higher Education*) is közzétette 1997-ben a „*Felsőoktatás a tanuló társadalomban*” c. jelentését. Javasolták új eljárási modell bevezetését, továbbá, hogy a QAA a felsőoktatási intézményekkel közreműködve alakítson ki nemzeti felsőoktatási kvalifikációs keretet. Ajánlották továbbá, hogy minden egyes tantárgyra, valamint a különféle tanulmányi szintekre vonatkozóan az adott akadémiai közösség dolgozzon ki benchmark standardokon alapuló mérési rendszert. Véleményük szerint a külső vizsgálati rendszer megerősítést kapna azáltal, ha kialakítanák a QAA által elismert, az Egyesült Királyság területén működő külső szakértők csoportjait. A NICHE azt is ajánlotta, hogy a külső minőségbiztosítási vizsgálati eljárásnak legyen a gyakorlatot és a követendő eljárásokat összefoglaló kódexe, amely 1. érinti a vizsgálati eljárás minden aspektusát, 2. amelynek a felsőoktatási intézmények alávetik magukat, és 3. amelynek teljesülését az ötévenkénti intézményi ellenőrzésnél újra megvizsgálják. A javaslatok megvalósítása a brit felsőoktatás uniformizálását hozná. A QAA már dolgozik a *Nemzeti Minőségi Keret (Quality Assurance Framework)* fejlesztésén, és ebbe az irányba hat az a folyamat is, amely az egyetemek részére közös standardok kidolgozását szolgálja.

Az angol minőségbiztosítási rendszert jól jellemzi az a kettősség, amely az egész felsőoktatásról is elmondható: az intézmények nagyfokú autonómiája mind szakmai, mind szervezeti szinten, a deklarált intézményi és akadémiai függetlenség, ugyanakkor az állami forrásokért való nyílt harc miatt az állami akarathoz való minél nagyobb megfelelés. Ez jellemzi az Ügynökség működését is: deklarálja függetlenségét, ugyanakkor működéséhez szükséges anyagi erőforrásainak döntő részét közvetlenül (finanszírozási tanácsok), vagy közvetetten (az államilag finanszírozott felsőoktatási intézményektől) az államtól kapja.

A másik jellegzetessége a rendszernek az intézmények és az állam kapcsolata. A nagyfokú és tradicionális autonómia következtében az állam nem közvetlenül gyakorolja hatalmát, illetve ellenőrzési jogát, hanem puffer szervezeteken keresztül. Ez vonatkozik mind a finanszírozási tanácsokra, mind a minőségbiztosítási szervezetre. Ennek azonban – főképp a második esetben – komoly előnyei vannak, ugyanis a kialakult rendszerben hangsúlyozottan szakmai alapon kerülnek bírálatra mind az intézmények, mind a tanulmányi programok, tehát kisebb a közvetlen politikai beavatkozás lehetősége (talán erre utal az is, hogy az Ügynökség székhelye nem Londonban van). Az a viszony is érdekes, hogy az Ügynökség, bár törvényi felhatalmazás alapján, döntően állami forrásokból működik, nem hatóság (nincs döntési jogköre, csupán tanácsot ad a Kormány számára), hanem tanácsadó és minőségvizsgáló szervezet.

Az intézményi/szakmai auditok eredményeinek nyilvánosságra hozásának fontossága arra utal, hogy az eredmények nem elsősorban formális, hanem informális megítélése sokkal fontosabb az intézmények számára.

A tervalkuk modellje: a francia rendszer¹⁰

A francia felsőoktatás

A francia felsőoktatást – többek között – egyrészt az erős állami irányítás, másrészt az intézményrendszer pluralitása jellemzi. A felsőoktatási intézmények különböznek egymástól céljaik, struktúrájuk és a hozzáférhetőségük tekintetében. Eszerint alapvetően két típusba sorolhatóak (Bob 2001):

1. adminisztratív, pénzügyi, pedagógiai és tudományos autonómiával rendelkező ún. szakmai, tudományos és kulturális jellegű állami intézmények (*Établissements publics à caractère scientifique, culturel et professionnel* – EPCSCP): egyetemek (*les universités*), országos politechnikumok (*les instituts nationaux polytechniques*), egyetemen kívüli felsőoktatási intézmények és iskolák (*les instituts et écoles extérieures aux universités*), ún. nagy (speciális) intézmények (*les grandes établissements*, köztük *Grandes Écoles*-ok), külföldön működő francia iskolák (*les écoles françaises à l'étranger*), tanárképző felsőfokú iskolák (*écoles normales supérieures*); valamint
2. adminisztratív jellegű állami intézmények, amelyek
 - vagy az EPCSCP-hez csatoltan működnek: országos felsőfokú mérnökképző iskolák (*les écoles des nationales supérieures d'ingénieurs*), a műszaki képzés országos központja (*le centre national d'enseignement technique*), tartományi politikatudományi intézetek (*les instituts d'études politiques de province*), a párizsi vállalatokat adminisztráló intézet (*l'institut d'administration des entreprises de Paris*), az egyetemi szintű tanárképző intézmények (*les instituts universitaires de formation de maîtres*);
 - vagy pedig autonómak: a mérnökképző iskolák és más intézmények (*les écoles d'ingénieurs et autres établissements*).

A felsőoktatás közintézményei az állam fennhatósága alatt állnak, amely rendelkezik a diplomák és fokozatok odaítélésének monopóliumával.

A felsőoktatás állami irányítása

Clark (1983) aszerint sorolta az egyes országok felsőoktatási rendszerét különböző csoportokba, hogy azok mennyire állnak az állam, az akadémiai szféra, vagy a piac hatása, irányítása alatt. Clark tipizálása alapján azt mondhatjuk, hogy a Napóleon utáni időszaktól kezdve a francia felsőoktatás leginkább az állami bürokráciához (*state authority*) állt közel, és a piac (*market*), valamint az akadémiai oligarchia (*academic oligarchy*) kevesebb befolyással volt rá. Mára azonban bizonyos elmozdulások történtek a felsőoktatási szféra irányába, amit a szerződéses politika (*politique contractuelle*) bevezetése is érzékeltet és próbálkozások történnek a piac felé történő elmozdulás tekintetében is (Kaiser 1993).

A Fauré-törvény

A francia felsőoktatást az 1789-es francia forradalmat követően – amely az egyetemeket megfosztotta privilégiumaiktól – erős állami irányítás alá vonták, és csak lépésről lépésre tudott nagyobb szabadságot kiharcolni magának. Az intézmények az 1960-as évekre – Edgar Fauré miniszter nevét viselő, 1968. november 12-én hozott felsőoktatás irányítási törvényének

¹⁰ Ez a pont Mandel Kinga munkája. A szöveg változatai megjelentek a *Magyar Tudomány*, 2004/1. számában (Mandel K., pp. 81-92.), valamint a *Magyar Felsőoktatás* 2003/7. és 2003/8. számában (Mandel K., pp. 37-43, 30-33).

(*Loi d'orientation de l'enseignement supérieur*) köszönhetően – váltak autonóm, részvételen alapuló, multidiszciplináris intézményekké. A törvény által előírt autonómia magába foglalta:

- az intézményi autonómiát (az egyetemeket és azok kutatási egységeit választott tanács vezeti, amely szabadon meghatározhatja az egyetem státuszát),
- a pénzügyi autonómiát (az egyetem az állami vagy magán forrásokból származó forrásokkal szabadon rendelkezik, önállóan állítja össze költségvetését, és csak utólagos pénzügyi ellenőrzésre van kötelezve),
- az adminisztratív autonómiát (csak jogi felügyelet érvényesül, az egyetem által hozott határozatokat a felsőbb szerveknek történő továbbítása nélkül hajtják végre) és
- a pedagógiai autonómiát (az egyetemek maguk határozzák meg az oktatás és az értékelés módjait).

A Fauré-törvény kimondta, hogy az ún. tudományos és kulturális jellegű állami intézményeket (EPCSC) az Oktatási Minisztérium (*Ministère de l'Éducation Nationale, de la Recherche et de la Technologie* – MENRT) a Felsőoktatás és Kutatás Országos Tanácsának (*Conseil National de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche* – CNESER) javaslatára rendeletileg hozza létre. A CNESER-t az oktatási miniszter vezeti, tagjai az egyetemek képviselői, az egyetemektől független felsőoktatási és kutatási intézmények választott képviselői, valamint nagy nemzeti érdeket képviselő külső személyek (CNSER, 2002).

A Savary-törvény

A Savary nevet viselő a 1984. január 24-én született felsőoktatási törvény (*Loi N° 84-52 du 26 janvier 1984 sur l'enseignement supérieur*) értelmében (ál)demokratikus folyamatként egy tanácsból három különböző jött létre: az Adminisztratív Tanács (*Conseil d'Administration* – CA), a Tudományos Tanács (*Conseil Scientifique* – CS) valamint a Tanulmányok és az Egyetemi Élet Tanácsa (*Conseil des Études et de Vie Universitaire* – CEVU). A döntéshozatal e polarizációja az egyetem hatékonyságának csökkenéséhez vezetett, a törvény a részvételi követelmények érdekében feláldozta a működési hatékonyságot (Bienaymé 1984). A Savary-törvény kimondta, hogy a felsőoktatásnak szorosan együtt kell működnie a szakmai környezettel. (Savary törvény, 5. cikkely) Ily módon a mérnöki képzést megvalósító intézmények akkreditációját (a francia szóhasználat szerint habilitációját) az oktatási miniszter, vagy az egyes ágazati minisztériumok vezetője végzi, a Mérnöki Címek Bizottságának (*Commission des Titres d'Ingénieurs* – CTI) javaslata alapján. E bizottságot az 1934. július 10-i a mérnöki cím használatát és adományozását szabályozó törvény (*Loi du 10 juillet 1934 relative aux conditions de délivrance et à l'usage du titre d'ingénieur diplômé*) hozta létre, státuszát az 1968-as felsőoktatási törvény erősítette meg. Összetételét az Államtanács határozata szabályozza. A bizottság az egyetemek, a felsőfokú és a speciális felsőfokú intézmények, valamint a szakmai szervezetek képviselőiből áll.

A szerződéses politika: az akkreditáció (habilitáció) bevezetése

1989-ben az állam és a felsőoktatási intézmények viszonya jelentős változáson ment át. 1989. március 24-én Lionel Jospin miniszteri körlevéllel vezette be a szerződéses politikát (*politique contractuelle*) az állam és a felsőoktatási intézmények között. A szerződéses politikára való áttérést az indokolta, hogy az állam fennhatósága alatt álló felsőoktatási intézmények nagymértékű tehetetlenségről tettek számot, nem tudtak megfelelni a piaci elvárásoknak, nyomásnak.

A szerződéses politika létrejöttében és az egyes döntéshozó, vagy döntés-előkészítő testületekben a részvétel kitágításában egyéb tényezők is közrejátszottak, köztük

- a diákmegmozdulások,
- a francia esélyegyenlőség elvű oktatáspolitikai hagyománya (ami leginkább elvi szinten érvényesül),
- a felsőoktatás expanziója és az ennek következtében megnövekedett, államra háruló anyagi terhek,
- a „fogyasztók”, azaz a piac nyomása.

A szerződéses politika célja, hogy valóságos autonómiát adjon az egyetemeknek, és lehetővé tegye az állam számára, hogy betöltse fő szerepét, amely az ösztönzésben és a koherencia megvalósításában áll. További deklarált célja a régiókon belüli együttműködések elősegítése a felsőoktatási intézmények és partnereik között, a társadalom felsőoktatás iránti felelősségének és támogató szerepének növelése. E célt szolgálja a nagy nemzeti érdeket képviselő külső személyek bevonása az egyes konzultatív jellegű szakmai szervezetek munkájába, mint amilyen a *Felsőoktatási és Kutatási Országos Tanács*, a *Mérnöki Címek Bizottsága* és az *Intézményi Tervek Pedagógiai Szakértő Bizottsága* (*Comité d'Expertise Pédagogique des Projets d'Établissements* – CEPPE).

A szerződést az állam a felsőoktatási intézménnyel négy éves időtartamra köti. A szerződéskötés lényegében alkufolyamat, amelyben konfrontálódnak az intézményi tervek a nemzeti politikával.

A szerződés lehetőséget biztosít:

- az intézmények akkreditációjára (habilitációjára) abból a célból, hogy ezen intézmények képesek legyenek nemzeti diplomákat kibocsátani,
- a doktori iskolák és a kutatócsoportok elismerésére,
- a folyamatos képzés és oktatás során használt új technológiák és politikák kifejlesztésére,
- az eszközbeszerzésre, illetve ennek ütemezésére.

A szerződés keretében, az intézményi tervekben határozzák meg az egyes intézmények a stratégiai prioritásokat. A szerződés kiterjed az intézményi élet összes területére: érinti az oktatást, a kutatást, a nemzetközi kapcsolatokat, a könyvelést, a vezetést, valamint az oktatás összes aktorát: a hallgatókat, az oktatókat, a személyzetet és a partnereket.

A szerződés megállapodást tartalmaz az oktatás céljaira, eszközeire és módszertanára vonatkozóan is. Megegyezés születik az Oktatási Minisztérium által rendelkezésre bocsátott források mértékét, valamint az egyetem által kibocsátható diplomákat illetően. Meghatározza ezért az egyetem emberi erőforrás és gazdálkodás-politikáját. A szerződésben foglalt vállalásokról az adott intézmény rendszeresen beszámol, az *Országos Értékelési Tanácshoz* (*Comité National d'Évaluation* – CNE) küldött jelentésben (Bob 2001).

A Minisztérium a szerződéssel megelőlegezi a bizalmat az intézmények számára, miáltal bizonyos mértékű autonómiát biztosít számukra. A szerződéses politikát támogatják úgy az egyetemek, mint az egyes felsőoktatási intézmények vezetői (Bob 2001).

A szerződéses folyamatban több intézmény is szerepet kap, így például a fentebb már említett CNESER, a CNE és a CTI, amelyek köztes tanácsadó szervként szolgálnak az akkreditációs folyamatban.

Akkreditációs szervezetek

Tekintettel a francia felsőoktatás komplex jellegére, az akkreditáció folyamatában nem egyetlen intézmény játszik közre. Ugyanakkor akkreditáció nemcsak az egyes intézmények vonatkozásában, hanem az egyes képzési programok tekintetében is történik. Az Oktatási Minisztérium akkreditálhatja az egyes magán jellegű felsőoktatási intézmények egyes képzéseit is, amelyek ezáltal államilag elismert diplomák, ún. Nemzeti Oklevelek kibocsátására kapnak jogosultságot.

Általános szabályként az akkreditációt az Oktatási Minisztérium vagy az illetékes ágazati minisztérium, egy vagy több köztes szakmai szervezet ajánlására (CNESER, CNE, CTI, CEPPE), szerződéses úton, meghatározott időre adja az illető felsőoktatási intézmény számára.

A Felsőoktatási és Kutatási Országos Tanács (CNESER)

A francia felsőoktatási intézmények egyik fő típusát adó szakmai, tudományos és kulturális jellegű közintézményeket (EPCSCP) a CNESER képviseli. Tanácsadóként ő játszik elsődleges szerepet ezen intézmények akkreditációjában is.

Az 1971-ben Oliver Guichard felsőoktatással és kutatással megbízott miniszter (a továbbiakban felsőoktatási miniszter) által létrehozott CNESER az elsőrendű nemzeti felsőoktatási és kutatási tanácsadó szervezet. Működését törvények és rendeletek szabályozzák. A CNESER véleményezi (többek között):

- a nemzeti diplomákat kibocsátó szakmai, tudományos és kulturális jellegű közintézmények akkreditációját;
- a szakmai, tudományos és kulturális jellegű közintézmények vagy az egyetemeken belüli, vagy hozzájuk tartozó intézmények létrehozását;
- a szakmai, tudományos és kulturális jellegű közintézmények programindítási és kreditadási kérvényeit.

A CNESER elnöke a felsőoktatási miniszter. A tanács 61 tagból áll:

- a professzorok illetve a nevükben eljárni hivatott személyzet képviselői (11 fő),
- az oktató kutatók, az oktatók és a kutatók képviselői (11 fő),
- a könyvtárosok és a tudományos személyzet képviselői (1 fő),
- az adminisztratív, munkás, technikai és takarító személyzet képviselői (*Administratifs Techniques, Ouvriers et de Services – ATOS*) (6 fő),
- a hallgatók képviselői (11 fő),
- nagy nemzeti érdeket képviselő külső tagok (21 fő).

A nemzeti érdeket képviselő tagokat a felsőoktatási miniszter határozat útján nevezi ki, közülük három fő a *Nemzetgyűlés*, a *Szenátus* és a *Gazdasági és Társadalmi Tanács* (*Conseil Économique et Social*) tagja, míg hárman a munkáltatók és foglalkoztatottak képviselői.

A hallgatók indirekt választás során kerülnek a bizottságba, a felsőfokú intézmények központi tanácsainak (*Adminisztrációs Tanács* (*Conseil d'administration – CA*), *Tudományos Tanács* (*Conseil Scientifique – CS*), *Tanulmányok és az Egyetemi Élet Tanácsa* (*Conseil des études et de la vie universitaire – CEVU*)) diákképviselői választják őket. Kinevezésük két évre szól, míg a többi CNESER tagoké négy éves, egyszer megújítható mandátum.

A személyzet képviselőit direkt szavazással választják a különböző testületeken belül (professzorok, docensek, könyvtárosok, adminisztratív, technikai, munkás és takarító személyzet). Mandátumuk négy évre szól, egyszer megújítható.

A CNESER 2 bizottságból áll: az *Állandó Bizottságból* (*Section permanente*) és a *Tudományos Bizottságból* (*Comité Scientifique*). A Tudományos Bizottság készíti elő a kutatással, oktatással és a 3. ciklus fokozat diplomáival foglalkozó anyagokat az Állandó Bizottság plenáris ülései számára.

A *Tudományos Bizottság* 23 tagból áll:

- oktató kutatók, oktatók és kutatók illetve a nevükben eljárni hivatott személyzet képviselői (12 fő);
- adminisztratív, munkás, technikai és takarító személyzet (ATOS) képviselői (1 fő);
- hallgatók képviselői (2 fő);
- nagy nemzeti érdeket képviselő külső tagok, akik közül 2 tagot a *Nemzeti Tudományos Kutatási Központ* (*Centre National de la Recherche Scientifique*) vezetője, 2 tagot pedig a *Nemzeti Egészségügyi és Orvosi Kutatások Intézetének* (*Institut National de la Santé et de la Recherche Médicale – INSERM*) és az *Agronómiai Kutatások Nemzeti Intézetének* (*Institut National de la Recherche Agronomique – INRA*) vezetője közösen javasol (8 fő).

Az *Állandó Bizottság* 20 tagból áll:

- a professzorok, illetve a nevükben eljárni hivatott személyzet képviselői (4 fő);
- a többi oktató kutató, oktató és kutató, illetve a nevükben eljárni hivatott személyzet képviselői (4 fő);
- adminisztrációs, munkás, technikai és takarító személyzet (ATOS) képviselői (2 fő);
- hallgatók képviselői (4 fő);
- nagy nemzeti érdeket képviselő külső tagok (6 fő).

A kvórumot a tagok vagy azok küldötteinek a fele képezi. (Amennyiben egy tag nem tud részt venni az ülésen, felhatalmazhat egy másik tagot, hogy képviselje, de senki nem rendelkezhet egynél több meghatalmazással). Abban az esetben is, ha nem határozatképes a testület, és a felsőoktatási miniszter nem dönt másképpen, a tanács érvényes döntést hozhat.

A felsőoktatási miniszter feladatai a CNESER-en belül a következők:

- összehívja egyrészt a Tanácsot évente legalább háromszor (amelyből egy alkalom a költségvetés megvitatása), másrészt a bizottságokat, illetve kitűzi a napirendi pontokat;
- dönt a tagok által javasolt kérdések napirendre tűzéséről (elfogadhatja vagy elutasíthatja azokat), továbbá a napirendi pontokkal kapcsolatos bizalmatlansági indítványok elfogadhatóságáról és azok napirendre tűzésének időpontjáról;
- saját kezdeményezésére vagy a bizottságok és a Tanács javaslatára meghívhat külső kompetens szakértőket (minisztériumi tisztviselőket), maximum hat személyt egy gyűlés alkalmával, akik azon részt vehetnek, és tanácsot adhatnak.

Az üléseken minden olyan felmerülő probléma bemutatásra kerülhet, amelyet a felsőoktatási miniszter által kijelölt jelentéskészítő személy terjeszt elő. E személy lehet a CNESER tagja, a felsőoktatási minisztérium tisztviselője vagy más állami szerv tagja. Az *Állandó* vagy a *Tudományos Bizottság* véleményt nyilváníthat helyben is az adott jelentéssel kapcsolatban,

vagy az ülés ideje alatt kidolgozhat egy javaslatot, amelyet aztán megvitatnak. A döntés módja szavazással történik. A gyűlések nem nyilvánosak.

A felsőoktatási miniszter irodája szervezi meg a CNESER tagjainak megválasztását, a Tanács működéséhez szükséges adminisztrációs munkát, a felhívások, a munkaanyagok és a jegyzőkönyvek szétküldését (CNSER 2002).

A Mérnöki Címek Bizottsága (CTI)

A mérnöki képzés egyetemeken, ún. nagy (speciális) iskolákban (pl. a *Grandes Écoles*-ok), és egyéb felsőoktatási intézményekben is történik. Az állami mérnöki iskolák az Oktatási Minisztérium hatáskörébe, a *Grandes Écoles*-ok keretében folyó mérnöki képzések az ágazati minisztériumok (Mezőgazdasági, Ipari, Postai és Telekommunikációs, illetve Védelmi Minisztérium) alá tartoznak.

A mérnöki címeket odaítélő intézmények, valamint a mérnöki képzések akkreditációját az Oktatási Minisztérium vagy az illető ágazati minisztérium adja a Mérnöki Címek Bizottságának javaslatára. A Mérnöki Címek Bizottságát (CTI) az 1934. július 10-i a mérnöki cím használatát és adományozását szabályozó törvény hozta létre.

A CTI feladatai:

- a habilitált képzések listájának közzététele;
- a belföldi képzések értékelése;
- a külföldön működő képzések akkreditációja az illető kormányok kérésére;
- az állami mérnöki oklevelek kiadásának megszervezése;
- részvétel a mérnöki képzés fejlesztéséről szóló tanulmányok elkészítésében.

A CTI 16 „akadémiai” és 16 „gazdasági” tagból áll. Az akadémiai tagok a következők:

- az EPCSCP képviselői (4 fő);
- az Oktatási Minisztérium által már akkreditált iskolák képviselői (4 fő);
- 8 tudományos kompetenciával rendelkező személy a MENRT által már akkreditált iskolákból.

A 16 „gazdasági” tag az alábbi:

- 8 személy a munkáltatók képviseletében: *Franciaország Vállalkozóinak Mozgalma* (*Mouvement des Entreprises de France – MEDEF*) 6 fő, *Kis-és Középvállalkozók Vezetőinek Általános Szövetsége* (*Confédération Générale du Patronat des Petites et Moyennes Entreprises – CGPME*) 2 fő;
- 8 személyt pedig a szakszervezetek küldenek: *Franciaország Mérnökeinek és Kutatóinak Országos Tanácsa* (*Conseil National des Ingénieurs et des Scientifiques de France – CNISF*) 3 fő, *Alkalmazottak Általános Szövetsége* (*Confédération Générale des Cadres – CGC*) 1 fő, *A Munka Francia Demokratikus Szövetsége* (*Confédération Française Démocratique du Travail – CFDT*) 1 fő, *A Munka Általános Szövetsége* (*Confédération Générale du Travail – CGT*) 1 fő, *Munkáserő* (*Force Ouvrière – FO*) 1 fő, *Keresztény Munkások Francia Szövetsége* (*Confédération Française des travailleurs Chrétiens – CFTC*) 1 fő.

A CTI tagjait 4 évre nevezik ki, mandátumuk egyszer megújítható. A Bizottság elnökének megbízatása 2 évre szól.

A CTI akkreditációs kritériumai a következők:

- a beiskolázás feladatainak és céljainak leírása;
- a képzés feltételei: órarendek, fokozatok, oktatók, értékelés, alapozó tudományágak, mérnöki tudományok (kapcsolatok kutatóhelyekkel), környezet (gazdasági, emberi, társadalmi), nemzetközi környezet;
- az adott mérnöki diploma funkciója.

Minden magán és közintézmény, amely létrehozott speciális szakmának megfelelő, magas színvonalú tudományos és technikai képzési programot, kérheti a mérnöki diploma kiállítási jogának helybenhagyását. 1995 óta az intézményeket (ez nem vonatkozik a képzések akkreditálására) normál esetben 6 évre akkreditálja az illető szakminisztérium a CTI javaslatára. Az akkreditációt a CTI értékelése alapján újítják meg: 3 évre akkreditálják azokat az intézményeket, amelyek helyzetét problémásnak ítélték, 1 vagy 2 évre, amelyek kimenő képzések. Az akkreditálás a közintézmények esetében csupán javaslatként, a magán és konzulátusi intézményeknél azonban kötelező érvényű ítélet.

Jelenleg¹¹ 226 francia habilitált (akkreditált) mérnöki iskola létezik, amelyben 441 különböző (államilag elismert diploma kibocsátására jogosult) képzés működik. Ezen iskolák fele a MENRT, negyede az ágazati minisztériumok, negyede pedig külföldi francia konzulátusok fennhatósága alatt működik vagy magánintézmény. Az új mérnöki képzések (*Nouvelles Formations d'Ingénieurs* – NFI) hálózata további 65 iskolából áll. Ezek alap- és folyamatos (szakmai tovább)képzést is biztosítanak, akkreditációjuk pedig szintén a CTI javaslatára történik (Ministère de l'éducation nationale, de la recherche et de la technologie – Archives 1997 – 1999).

A képzési programok akkreditációja

A felsőfokú képzés Franciaországban 3 ciklusba szerveződik. Az első ciklus egy megalapozó jellegű 2 éves képzés és az általános egyetemi tanulmányok diplomájának (*Diplôme d'études universitaires générales* – DEUG) megszerzésével zárul. A második ciklus a DEUG utáni képzésekből – amely a licence (*licence*, DEUG+1 év) és a mesteri (*maîtrise*, licence+1év) fokozat – áll. A második ciklus 1999-ben új diplomával egészült ki, ez a professzionális licence (*licence professionnelle*).

A DEUG, a licence és a mesteri diplomákat a felsőoktatási miniszter által, a CNESER javaslatára e célból akkreditált egyetemek, valamint más szakmai, tudományos és kulturális jellegű közintézmények (EPCSCP) adhatnak ki.

A 2002. április 8-i miniszteri határozat értelmében az akkreditáció, vagy annak megújítása a szerződéses politika keretében zajló periodikus országos értékelés része, és ideje nem haladhatja meg a 4 évet (Décret de 8 avril 2002 relatif aux grades et titres universitaires et aux diplômes nationaux). Az egyes intézmények akkreditációs dossziét állítanak össze, amelyet felülvizsgál a Szakmai Licence-ek Nemzeti Szakértői Bizottsága (*Comité National d'Expertise du Licence Professionnel*). E bizottság tagjai 3 éves kinevezéssel rendelkeznek, és szakmai vagy egyetemi tevékenységet folytatnak. Az akkreditáció célja a javasolt tervezet szakmai minőségének és megvalósíthatóságának értékelése, a más szakmákkal történő összeférhetőség, valamint a licence fokozat odaítéléséhez szükséges feltételek meglétének ellenőrzése. A

¹¹ 2002 (A szerk.)

licence fokozattal záruló programok esetében az akkreditáció során megvizsgálják a fokozat bevezetésekor megfogalmazott nemzeti oktatáspolitikai prioritások érvényesülését is. Az akkreditációs határozatot a CNESER javaslatára a felsőoktatási miniszter hozza meg. A határozat része a képzés jellemzőit leíró melléklet is.

Az akkreditációs dossziének tartalmaznia kell a következőket:

- a képzés célját; a képzés megvalósításában a szakmai környezettel történő kapcsolat leírását; a diákok vállalati képzésének szintjeit és munkájuk felügyeletének leírását; az előre látott szakmai kimeneteket;
- a képzéssel megcélzott diákok körét és azon fokozatok és diplomák listáját, amelyek az adott képzéshez szükségesek; az elvárt fejlődési fokozatok leírását; a diákok által igénybe vehető diverzifikált képzéseket; azon első ciklusbeli felkészülési lehetőségeket, amelyek megkönnyítik a diákok számára a szakmai képzésbe történő bekerülést;
- a szervezeti formát és a tanegységek felépítését a javasolt különböző pedagógiai megközelítések függvényében; a különböző képzési formák megoszlását: előadás, szeminárium, irányított önálló projekt megvalósítása vagy más pedagógiai tevékenységek, esetleg új oktatási technológiák használatával; az órarendek tartalmát és időrendi beosztását; más pedagógiai elképzelések leírását;
- a képzés beillesztését a folyamatos képzés sorába, a szakmai tapasztalatok elismerésének és értékesítésének módját;
- az európai és nemzetközi trendek számbavételét;
- a diákok ismereteinek ellenőrzésére, valamint az intézmények és képzések értékelésére vonatkozó előírásokat;
- a pedagógiai és adminisztratív jellegű szervezeti egységek felépítését, összetételét;
- más, az adott képzésért és annak összetevőieért versenyben álló intézményekkel történő partnerségi és szerződéses kapcsolatok felvázolását;
- a képzésért felelős személy, valamint a többi oktató és kutató, illetve külső szakember nevét; más intézményekkel kötött megállapodás esetében az illető intézmény oktatói összetételének és a kínált képzés természetének leírását;
- a szakmai licence helyét és formáját az intézmény által szolgáltatott többi képzés között; ebben a körben a szakmai licence-szel rendelkezők számára létező átjárási lehetőségeket és más képzések hozzáférhetőségét, ennek feltételeit.

A harmadik ciklus az ún. elmélyített tudományok okleveléhez (*Diplôme d'études approfondies* – DEA), a tudományos kutatói oklevélhez (*Master recherche*), a felsőfokú szakmai oklevélhez (*Diplôme d'études supérieures spécialisées* – DESS), a technológiai kutatások okleveléhez (*Diplôme de recherche technologique* – DRT) és a doktori (*Doctorat*) oklevélhez vezet (a doktori képzés a DEA és DESS képzések elvégzése után következik).

A DEA (és az összes harmadik ciklushoz tartozó) képzési program akkreditációja szintén az intézményi szerződés keretében történik, arra az időre, amíg ez a szerződés érvényes, szerződés hiányában pedig nem haladhatja meg a négy évet. A DEA-ra vonatkozó akkreditációs előírások érvényesek a tudományos kutatói képzések akkreditálására is. Az értékelés kritériumait a felsőoktatási miniszter határozza meg, aki specializált nemzeti értékelési bizottságokat is létrehozhat (*Arrêté relatif au diplôme national de master* 2002).

A DEA képzésre vonatkozó előírások módosulnak a felsőfokú szakmai képzés (DSS) esetében. A végső döntést szintén a felsőoktatási miniszter hozza meg a CNESER javaslatára, azonban az intézmények által készített akkreditációs dossziét megvizsgálja az *Intézményi Tervek Pedagógiai Szakértői Bizottsága* (CEPPE) is. A CEPPE tagjait a felsőoktatási miniszter nevezi ki négy évre, egyszer megújítható mandátummal. A bizottságnak szigorúan tartalmaznia kell minden tantárgycsoportból egy oktató kutatót, valamint két, nemzeti oktatáson kívüli jeles személyiséget. A CEPPE elnöke jelenlegi vagy egykori egyetemi vezető. A CEPPE kompetens lehet egy adott térség több intézménye vagy egy akadémia¹² esetében.

Az akkreditációs dossziének DEA képzési programok esetén tartalmaznia kell a következőket:

- mely képzési egységek keretében, milyen szervezeti feltételek között, milyen eszközökkel és milyen célokkal történik a képzés;
- milyen szerződéskötések történtek, helyi, nemzeti vagy nemzetközi szinteken a különböző szakmák képviselőivel a program kidolgozásával, valamint a képzésben való részvétellel kapcsolatban. (Arrêté relatif au DESS 2002)

A DEA-ra vonatkozó előírások érvényesek a doktori iskolák akkreditációjára is. A különbség, hogy több közintézmény együtt is kérheti egy doktori iskola akkreditációját, amennyiben ezek egy helyen működnek.

Várható változások

Az akkreditációs rendszer kritikáját fogalmazza meg Jacques Dejean, az egyik felsőfokú elektronikai, elektrotechnikai és mérnöki iskola professzora.

- Véleménye szerint a miniszter feladata az, hogy állami garanciát vállaljon a nemzeti oklevelek akkreditálása során. Látszólag azonban mindenki (az egyetemi szféra tagjai és a munkáltatók) egyetért(enek) abban, hogy a nemzeti oklevelek egyenértékűsége valótlan-ság, az oklevelek hierarchiába rendeződnek, amelyet az egyes szakok és az egyetemek neve határoz meg.
- Az akkreditációs dossziék összeállítása a gyakorlatban nagyon esetlegesen történik. Ennek ellenére akkreditálják az intézményeket. A professzor véleménye szerint az akkreditációs tanácsadó bizottságok nem illetékesek pedagógiai kérdésekben és nincsenek eszközeik az értékelés elvégzéséhez. Nincs hatalmukban megtagadni az akkreditáció megújítását, amelyet az is bizonyít, hogy 2001-ben 1780 megújítási kérelemből csupán 14 esetben született kedvezőtlen javaslat.
- Maguk az intézmények is komolytalannak vélik az akkreditációs mechanizmust. Ugyanakkor a miniszter is tudatában van a rendszer gyengeségeinek, ahogy azt a következő kijelentése is mutatja: „megrémít, milyen könnyedséggel habilitáljuk a szakosodott felsőfokú okleveleket” (DESS) (Dejean 2002).

Dejean javaslata szerint a következő követelményeket kellene figyelembe venni az akkreditációs dossziék értékelésekor: a humán-erőforrás minőségét (elsősorban az oktató személyzet számát és státuszát), a munkaerőpiac szükségleteit, az azonos jellegű képzések létezését az adott régióban, az oktatás célját és értékelési módjait. Ugyanakkor javasolja pedagógiai szakemberek bevonását az akkreditációs tanácsadásba (Dejean 2002).

¹² Az akadémia (*académie*) jelentése a francia szóhasználatban a magyartól eltérő. Területi oktatás-igazgatási körzeteket, tankerületeket jelent. Jelenleg 27 ilyen tankerület működik Franciaországban, ezek egy-egy csoportba foglalják az adott közigazgatási területen működő oktatási intézményeket.

A szakirodalomból az akkreditációs politika változásának három tendenciája körvonalazódik:

- az állam egyre nagyobb mértékű kivonulása, a piac tényezőinek előtérbe kerülése;
- külső szakembereknek, gazdasági szereplőknek, regionális érdekek képviselőinek, más oktatási aktoroknak nagyobb mértékű bevonása a felsőoktatást érintő döntéshozatalba;
- a nemzetköziesedés hatásainak leképződése a rendszerre, igazodás más országok oktatási rendszeréhez, esetleg részvétel egy közös európai akkreditációs politika kidolgozásában (Dejean 2002).

A szerződéses politika és finanszírozás létrejötte nagy lépést jelentett a francia oktatáspolitikában az intézmények autonómiájának, felelősségvállalásának és más társadalmi, gazdasági partnerek bevonásnak tekintetében. Úgy is értelmezhetjük, mint a reform implicit eszközét, amely az alulról jövő kezdeményezéseket intézményesíti. Azáltal, hogy a szerződéses politika keretében az intézmények készítik el saját terveiket, dolgozzák ki stratégiájukat és programjaikat, lehetővé válik a változó piaci igényekhez történő alkalmazkodás. A vállalás ellenében történő teljesítmény alapú finanszírozás révén kialakult az intézmények közötti versengés az államilag jobban támogatott képzések megszerzéséért, amely nagy szerepet játszik a minőség javításában (Neave 1991).

Azonban nem minden szerző osztja e véleményt. Bienaymé a felsőfokú intézmények kiszolgáltatottságáról beszél, arról, hogy a törvényhozók szándéka ellenére a rendszer három nagy problémával küzd: lealacsonyodás, függőség és motiváció-hiány. Az egyetemek továbbra sem szabadok a rektor és az oktató kutató személyzet kiválasztásában, a pénzügyi források bővítésében és diverzifikálásában, a hallgatók felvételét illetően. Mindezen állami kötöttségek mellett, még számos köztes intézménynek kell számot adjanak (CNSER, CNE, CTI, CEPPE, stb.), aminek ellenében szűkös, szigorú feltételekhez kötött hiteket kapnak (Bienaymé 2002).

Várhatóan az egyes felsőoktatási intézmények szintjeiként és a képzési típusok szerint differenciálódott konzultatív szakmai szervezetek összevonására (CNSER, CTI, CEPPE, *Szakmai Licence-ek Nemzeti Szakértői Bizottsága*) kerül sor a közeljövőben. Ugyanis az akkreditációban szerepet játszó szakmai szervezetek feldaraboltsága átláthatatlanná teszi a képzések rendszerét a szakértők és döntéshozók számára is.

A relatív autonómiák modellje: a német rendszer¹³

A német felsőoktatás

A német felsőoktatás ma is a humboldti alapokon nyugszik. A Wilhelm von Humboldt által megfogalmazott elvek, mint az intézményi autonómia, az állami felelősségvállalás, az oktatás és a kutatás szabadsága, ennek a kettőnek az egysége, ma is meghatározóak.

A felsőoktatási intézményekben a hallgatók száma az NSZK-ban az 1950-es évek közepétől kezdett növekedni, ez a tendencia pedig folytatódott a '60-as években is. Az expanzió következtében a már fennálló egyetemeket kibővítették vagy újakat alapítottak. Az 1970-es években pedig számos új intézménytípus jött létre, amelynek következtében a német felsőoktatás erősen differenciálódott. Az új intézménytípusok (pl. főiskolai szövetség – *Gesamthochschule*, távoktatási egyetem – *Fernuniversität*, katonai főiskola – *Hochschule der Bundeswehr*, szakmai/szakképzési akadémia – *Berufsakademie* stb.) közül a legjelentősebbé a szakfőiskola

¹³ Ez a pont Rébay Magdolna munkája. A szöveg hosszabb változata *Felsőoktatási akkreditáció Németországban* címmel megjelent az Iskolakultúra 2003/12. számában (Rébay M., pp. 84-95.).

(*Fachhochschule* – FH) vált. Az expanzió a következő évtizedekben is folytatódott. Ez a növekedés azonban nem állt összhangban az ország anyagi teljesítőképességével, és a személyi feltételek is egyre romlottak.

1957-ben megalakult a *Tudományos Tanács* (*Wissenschaftsrat* – WR), amely intézményi keretek között lehetővé tette a szövetségi és a tartományi (irányítási) szintek közötti együttműködést. A felsőoktatás expanziójával ugyanis egyre inkább szükség lett országosan összehangolt, tervszerű intézkedésekre. Ugyanakkor az egyes tartományok költségvetését túlon túl is megterhelték a felsőoktatási kiadások, ezért elkerülhetetlenné vált a fokozott állami szerepvállalás. 1969-ben alkotmánymódosításra került sor: kimondták, hogy a felsőoktatási intézmények alapítása, bővítése, az oktatás és a kutatás fejlesztése közös feladata a szövetségi államnak és a tartományoknak. Az alkotmány értelmében 1976-ban megszületett a felsőoktatási kerettörvény (*Hochschulrahmengesetz* – HRG), amelyet tartományi törvények követtek. (A kerettörvény 1998-as módosítása újabb decentralizációt eredményezett: a tartományok hatásköre és felelőssége megnövekedett.)

Az NDK-ban a felsőoktatási intézményekben folyó képzés szigorú központi irányítás alatt állt. A szektor fejlesztését a tervgazdasági szempontokhoz kötötték. A rendszerváltást követően még az egyesítés előtt megkezdődött a reformok végrehajtása: visszaállították az intézményi autonómiát és a tudomány szabadságát, növelték a tartományok befolyását, az ideológiailag átítatott szakterületeket megújították, megemelték a felvettek számát. Az egyesítést követően a keleti országrész intézményi struktúráját erősen átalakították: egyes intézményeket felszámoltak, újakat hoztak létre, új jogi-, gazdasági és az egészségügyi karok létesültek. Meghonosították a szakfőiskola intézményét is.

A német felsőoktatási intézmények két meghatározó csoportjába az egyetemek és a velük egyenrangú intézmények (egyetem – *Universität*, műszaki főiskola/egyetem – *Technische Hochschule/Universität*, *Gesamthochschule*, tanárképző főiskola – *Pädagogische Hochschule*, teológiai főiskola – *Theologische Hochschule* stb.), illetve a szakfőiskolák tartoznak (További harmadfokú intézmények: művészeti és zeneiskolák – *Kunst-* és a *Musikschule* és a *Berufsakademie*.) Az egyetemi státuszú intézmények közös ismertetőjegye, hogy doktori fokozatadási joggal rendelkezhetnek, habilitálhatnak, és hogy falaik között kutatói tevékenység is folyik, ezáltal hozzájárulnak a tudományos utánpótlás képzéséhez. A *Fachhochschule* ezzel szemben sajátos feladatot lát el. A tananyag sokkal inkább gyakorlatorientált, az oktatóknak pedig a tudományos minősítés mellett szakmai tapasztalattal is rendelkezniük kell.

A kerettörvény 1998. évi módosítása óta a diplomát adó programok (*Diplomstudiengänge*) mellett megjelentek az ún. B-/M-programok (Bachelor/Bakkalaureus/Bakkalaureat- és a Master/Magister-programok). Az új programok indítására először a 2000-2001-es tanévben nyílt lehetőség. Korábban a felsőoktatási intézmények csak egy külföldi intézménnyel együttműködve adományozhattak bachelor és master fokozatot. Az akkreditáció bevezetését ehhez az oktatáspolitikai lépéshez kötötték. (Vö. Oktatásügy Németország)

Az állami ellenőrzés változásai

Németországban a keret-vizsgaszabályzatok (*Rahmenprüfungsordnung*) jelentették – és a diplomát adó programok esetében továbbra is jelentik – az állami irányítás egyik fontos eszközét. Feladata, hogy biztosítsa az ugyanazon nevű végzettségek összehasonlíthatóságát szövetségi viszonylatban. A keret-vizsgaszabályzatok programspecifikus, szakmai-tartalmi szabályozásokat tartalmaznak a képzési időt, a program besorolását, a heti óraszámot, a szakvizsgát, illetve bizonyos esetben a gyakorlati időt illetően, általános részében pedig vizsgáztatással kapcsolatos előírásokat fogalmazták meg. A keret-vizsgaszabályzatokat számos kritika érte. Bíralták rövidlátósága, nehézkessége, innováció-ellenessége miatt. A felsőfokú

szakképzés jelentőségének megnövekedése, a felsőoktatásra nehezedő nyomás, a társadalom és a gazdaság új és új elvárásaihoz való igazodás szükségessége indokoltta tette egy más struktúrában való gondolkodást. Ez az új rendszer az akkreditáció (Heimer-Schneider 2000: 475.).

Az akkreditáció szervezeti kereteit és az eljárás menetét a tartományi oktatási minisztereket tömörítő *Kultuszminiszteri Konferencia* (*Kultusministerkonferenz* – KMK) és a *Rektori Konferencia* (*Hochschulrektorenkonferenz* – HRK) közösen alakította ki. A B-/M-programok esetén a keret-vizsgaszabályzatok helyett a KMK általános előírásai érvényesek. A KMK szabályozta a képzési időt szak- és végzettségre vonatkozó differenciálás nélkül, a képzési rendszert (egymásra épülő, szakmára képesítő képzési struktúra, kredit- és modulrendszer), a felvételi követelményeket és az átjárhatóság szabályait, a programok indításának feltételét, a végzettségeket, ezek értékét. Továbbra is a tartományok hatáskörébe tartozik az egyes programokra vonatkozó felvételi követelmények meghatározása vagy az oktatók alkalmazásához szükséges kritériumok megadása. A tartományok megállapodásban rögzítették a B-/M-fokokzatok megszerzéséhez szükséges tanulmányi idő hosszúságát, megegyeztek az új fokozatok elnevezésében és ezek intézménytípustól független karakterében. A tartalmi szabályozás az akkreditáció bevezetésével szakértői jogosítvánnyá vált (Künftige Entwicklung 2002: 4-14.).

Az akkreditáció kialakulása

Az akkreditáció bevezetése csak egyik eleme volt az 1990-es évek felsőoktatási reformcsomagjának. A német felsőoktatás a változások korát éli. A növekvő hallgatói létszám, a minőségi problémák, a tanulmányi idő meghosszabbodása (parkolópálya-effektus), az állam takarékosági politikája, a felsőoktatási globalizáció reformintézkedések sorát indította el. A folyamat végső célja a felsőoktatás nemzetközi versenyképességének emelése. (Rébay 2001: 8-18.) Az akkreditáció ennek a reformprogramnak a részét képezi, és szorosan illeszkedik az ún. Bolognai folyamatba. Heimer és Schneider a „reformdugó” ventillátorának, hajtóerejének nevezi (Heimer-Schneider 2000: 474.).

Az akkreditáció fogalma minőségbiztosítási eljárást takar, amelyet a KMK 2002-ben így definiált: „Az akkreditáció létrehozásának célja tartományokat és felsőoktatási intézményeket átfogó minőségbiztosítási rendszer kialakítása volt. Az akkreditáció olyan formalizált és objektíválható eljárás, amelynek során megvizsgálják, hogy egy tanulmányi program szakmai tartalmi szempontok alapján, valamint a szakmai relevanciája szempontjából megfelel-e a minimum követelményeknek.” (Statut 2002: 2)

Az akkreditáció általános céljait a KMK határozta meg, majd az akkreditáció központi szerve, az *Akkreditációs Tanács* (*Akkreditierungsrat* – AR) premisszaként fogadta el. A lefektetett célok az alábbiak voltak:

- minőségbiztosítás;
- a tanulhatóság igazolása;
- a sokszínűség lehetővé tétele;
- az átláthatóság biztosítása.

A HRK 1998 júliusában hozta meg döntését az akkreditáció bevezetéséről. A KMK és a HRK megegyezése alapján az új rendszert részleteiben kialakító, irányító és koordináló *Akkreditierungsrat* alapítására 1998 decemberében került sor, és három év próbaidőt követően 2002 óta működik végleges formájában. Az AR munkáját négyszereplős erőterben folytatja: tekintettel kell lennie az állami felelősségre, a tudományos közösség szakmai kompetenciájára, az intézményi autonómiára és a munkaerőpiac érdekeire. Ezt tükrözi tagságának összetétele is: a

testületben helyet kaptak a tudomány, az állam, a gazdaság (a munkaadói oldal és a munkavállalók érdekérvényesítő szervei, a szakszervezetek) képviselői, valamint egyetemi és szakfőiskolai hallgatók.

Az AR első feladata a minőségi kritériumok kialakítása volt, amelyek alapján a B-/M-programok akkreditálása megkezdődhetett. Ennek érdekében határoztak úgy, hogy a testület hatáskörébe ne csak a további akkreditációs szervezetek akkreditálása és a rendszer felügyelete tartozzon, hanem – kivételes esetben – maga is akkreditálhasson programokat, hogy a maga által felállított szempontrendszert kipróbálhassa.

Az alábbi ún. minőségi dimenziókat kell tükröznie a szakok által benyújtott kérvényeknek:

- a tanulmányi program létrehozásának megokolása (célkitűzések, regionális, illetve munkaügyi vonatkozások, innovációk stb.);
- a program szerkezete, a szakmai-tartalmi követelmények (tanterv, képzési idő, vizsgarendszer, gyakorlatorientáció, modulok, nemzetköziség, új oktatási eszközök bevonása stb.);
- személyi, tárgyi és infrastrukturális feltételek (oktatói kar, oktatói-hallgatói arányszámok, könyvtárak, számítógépek, pénzügyi helyzet stb.);
- együttműködési lehetőségek (intézmények és programok közötti kapcsolatok, kettős diplomák stb.).

Ezen szempontok alapján vizsgálják meg az akkreditációs kérvényeket. A mérlegelés során leginkább arra a kérdésre keresnek választ, hogy az adottságokból kifolyólag sikerrel járhat-e a felvázolt törekvések megvalósítása (Heimer–Schneider 2000: 475., Arbeitsbericht 2001, 4-5.).

Az akkreditáció alá vonhatók az állami és az államilag elismert, magán felsőoktatási intézményekben működő B-/M-programok, valamint – a KMK 2002. évi határozata alapján – azok a diplomával és magiszteri fokozattal záruló képzések, amelyekre nincsenek keret-vizgaszabályzatok vagy a fennállóak elavultak. Egyéb programok bevonásához a KMK újabb határozata szükséges. (Statut 2002: 2.)

Akkreditációs szervezetek

A német akkreditációs rendszer kétszintű: a központi akkreditációs szervezet (akkreditációs tanács, *Akkreditierungsrat*, AR) és az akkreditációs ügynökségek (*Akkreditierungsagenturen*) feladatmegosztásán alapul.

Akkreditációs tanács

Az AR feladata:

- az akkreditációs ügynökségek akkreditálása meghatározott időre, és ennek következtében akkreditációs jogosítványnak átadása, valamint az ügynökségek újbóli akkreditálása;
- az ügynökségeken keresztül a felsőoktatási intézmények ellenőrzése, vajon teljesítik-e feladatukat;
- az akkreditációs eljárással szemben támasztott minimum követelmények megfogalmazása;
- a nemzetközi minőségbiztosítási hálózatokban, akkreditációs szervezetekben a német érdekek érvényesítése;
- közvetítés az ügynökségek között, a köztük zajló kommunikáció támogatása, az egészséges verseny kialakulásának előmozdítása. (Statut 2002: 3.)

Az akkreditációt az akkreditációs ügynökségek végzik, maga az AR csak kivételes esetben, tartományi megkeresésre folytat le az eljárást, ha pl. még nem működik az adott szakterületen akkreditációs bizottság. Az AR eddig¹⁴ néhány program akkreditálását végezte el. Célja elsősorban a tapasztalatszerzés volt. A KMK 2002. évi határozatai azonban az AR-tól ezen tevékenység elhagyását kérik, mert – véleménye szerint – ellentétben áll irányító és koordináló szerepével. Az AR feladata a szabad akkreditációs piac biztosítása. Az intézmények ugyanis maguk választják ki a tetszésüket elnyerő ügynökséget, és lehetőségük nyílik arra is, hogy külföldi akkreditációs szervezetet kérjenek fel (Künftige Entwicklung 2002: 18., Statut 2002: 3.).

Az intézményi önállóság deklarálásán és saját tevékenységi körének meghatározásán túl az AR olyan kérdéseket is rendezett, mint például a szakértők javadalmazása, a felhasználók és a hallgatók bevonása az akkreditációba, a nemzetközi együttműködés, az akkreditáció módszertana és az eljárás menete, a költségterv elkészítése, illetve a pénzfelhasználás átláthatóvá tétele.

A központi akkreditációs szervezet az *Akkreditierungsrat*ból és az ennek munkáját segítő Titkárságból áll. A Titkárság a folyó ügyek intézésére jött létre. A Titkárságvezető és munkatársai az AR elnökének szakmai vezetésével végzik munkájukat. A munkaadói jogokat felettük a KMK főtitkára gyakorolja. A Titkárság dolgozóit az AR elnökének javaslatára nevezik ki, a KMK Titkárságára vonatkozó szabályok alapján (Statut 2002: 4.).

Az *Akkreditierungsrat*nak 16 tagja van, akik társadalmi munkában látják el tisztségüket. Csak a feladatuk végzéséhez szükséges úti- és szállásköltségüket térítik meg, illetve a tanácskozások idejére napidíjat kapnak. Az AR jelenlegi elnöke Hans-Uwe Erichsen professzor, a jogtudományok doktora, a Rectori Konferencia korábbi vezetője. Az AR tagjai között, a 2003. január 1-jén életbe lépett KMK határozat a felsőoktatási szféra visszaszorulását hozta a tartományok képviselőivel szemben. A bizottság jelenleg¹⁵ a következő tagokból áll:

- felsőoktatási intézmények képviselői /4 fő/;
- tartományok képviselői /4 fő/;
- szakma képviselői /5 fő/, köztük a tartományi munkaügyi minisztériumok (jelenleg a thüringiai Belügyminisztérium államtitkára) és a szakszervezetek egy-egy képviselője;
- hallgatók /2 fő/;
- két külföldi szakértő /2 fő/ (www.akkreditierungsrat.de/mitglieder.htm).

A felsőoktatási intézmények képviselőit és a hallgatókat a HRK, a tartományok képviselőit pedig a KMK nevezi ki. A munkaadók és a munkavállalók szervezetei, valamint a HRK és a KMK bízza meg a szakma 1-1 képviselőjét. A tartományi munkaügyi minisztériumok képviselőjét a KMK jelöli ki a szövetségi Belügyminisztériummal (*Bundesministerium des Innern* – BMI) egyetértésben. A külföldi tagokat a HRK és a KMK közösen nevezi meg. Az AR tagjait a HRK és a KMK elnöke négy évre bízza meg, s mandátumuk tetszés szerint meghosszabbítható. A Tanács maga választja meg elnökét és annak helyettesét szintén négy esztendőre. Mindkettőjük csak az intézmények és a tartományok képviselői közül kerülhet ki, nem tartozhatnak azonban ugyanabba a csoportba (Statut 2002: 3-4.).

Az AR döntéseit egyszerű többséggel hozza, a tartományok képviselőinek egyes esetekben azonban vétójoguk van (az akkreditációs eljárásra vonatkozó azon előírások esetén, amelyek

¹⁴ 2003 (A szerk.)

¹⁵ 2003 (A szerk.)

összekapcsolódnak a KMK szerkezeti előírásaival, mint például a vizsgaszabályzatra, a képzési időre, a programok, szakok beosztására, az óraszámra vonatkozó szabályzatok.) (Statut 2002: 4.)

Az AR és Titkárságának finanszírozását a KMK Titkárságának pénzügyi kerete biztosítja. Az AR dologi és személyi költségei ebben elkülönítve szerepelnek. A biztosított állások és pénzösszegek korlátlanul a Tanács rendelkezésére állnak. A költségek esetleges kiegészítése a KMK Titkárság költségvetéséért felelős személy beleegyezésével történhet (Statut 2002: 4.).

Akkreditációs ügynökségek (Akkreditierungsagenturen)

Az akkreditációs eljárást – az említett néhány kivételtől eltekintve – az akkreditációs ügynökségek végzik. Az ügynökségek feladatait az AR határozta meg:

- a minimum követelmények felülvizsgálása és megállapítása, a Bakkalaureus/Bakkalaureat/Bachelor vagy Magister/Master végzettséget adó programok minőségének biztosítása a benyújtott koncepciók, illetve az esetleges evaluációs eredmények alapján;
- a képzés, valamint a programok „tanulhatóságának” megvizsgálása, különösen a hallgatók szakmai felkészültségének ellenőrzése (a megszerzett kompetenciák birtokában elhelyezkedésük után milyen szakmai fejlődésre lehet számítani);
- világos kép adása az intézmények differenciált képzési struktúrájáról;
- a minimumkövetelmények betartásának ellenőrzése (Heimer-Schneider 2000: 476).

Jelenleg nyolc akkreditációs ügynökség működik, amelyből hét végez önállóan eljárást. Ezek az alábbiak:

- *Zentrale Akkreditierungs- und Evaluationsagentur Hannover (ZevA),*
- *Foundation for International Business Administration Accreditation (FIBAA),*
- *Akkreditierungsagentur für Studiengänge der Ingenieurwissenschaften und der Informatik (ASII),*
- *Akkreditierungsagentur für die Studiengänge Chemie, Biochemie und Chemieingenieurwesen an Universitäten und Fachhochschulen (A-CBC),*
- *Akkreditierungsbund für Ingenieurstudiengänge e. V. (AVI) (nem akkreditál);*
- *Akkreditierungs-, Zertifizierungs- und Qualitätssicherungs-Institut (ACQUIN),*
- *Akkreditierungsagentur für Studiengänge im Bereich Heilpädagogik, Pflege, Gesundheit und Soziale Arbeit e. V. (AHPGS),*
- *Agentur für Qualitätssicherung durch Akkreditierung von Studiengängen (AQAS).*¹⁶

Az egyes akkreditációs ügynökségek tagságukat illetően három nagy csoportba sorolhatók. Az egyik végletet azok a szervezetek jelentik, amelyek kizárólag a felsőoktatási szférához kötődnek (ilyen a ZevA és az AQAS), a másik szélén pedig azok az ügynökségek helyezkednek el, amelyeket egyértelműen a szakma hozott létre (a FIBAA vagy az A-CBC). Az ügynökségek többsége azonban egyszerre akarja tömöríteni az intézményi és a szakmai (felhasználói) oldalt.

¹⁶ Az ügynökségeket magyarul ld. a Rövidítések alatt.

Az akkreditációs eljárás

Az akkreditáció folyamata, az akkreditálás az akkreditációs ügynökségek gyakorlata alapján változik, a fennálló különbségek azonban nem érintik ennek lényegét, az eljárás főbb lépései azonosak. Az akkreditálás menete általában a következő:

- előzetes tájékozódás, esetleg tanácskozás;
- az intézmény akkreditációs kérvényt nyújt be a kiválasztott ügynökséghez;
- az intézmény esetleges tájékoztatása a benyújtandó hivatalos iratokról és az eljárás módszeréről;
- önértékelés elkészítése az illető ügynökség irányelvei alapján (kulcsszavak: célkitűzések, koncepciók, módszertan, képzés tartalma, tanárok, hallgatók, felszereltség, minőségbiztosítás);
- az önértékelés szakmai, tartalmi szempontú véleményezése az ügynökség által felkért külső szakértők által;
- szakértők helyszíni szemléje (beszélgetés az intézmény vezetésével, a programfelelőssel, a program bemutatása, beszélgetés az összes oktatóval, hallgatókkal, laborok, könyvtárak stb. megtekintése, záró tanácskozás);
- a szakértői javaslat eljuttatása az ügynökség döntéshozatali testületéhez;
- az intézmény, esetleg – amennyiben létezik ilyen szerv – az ügynökség illetékes szakbizottságának tájékoztatása a javaslatról;
- az intézmény (és a szakbizottság) lehetséges állásfoglalása a javaslatról;
- az ügynökség döntéshozatali testületének döntése a program akkreditálásáról, majd ennek nyilvánosságra hozatala;
- az AR tájékoztatása az akkreditálásról, a zárójelentés elküldése, az akkreditált program feltüntetése az AR honlapján.

Az akkreditálás általános kritériumait az AR fektette le:

- a tanterv minősége és nemzetközisége;
- a koncepció alapján a végzettek alkalmasak-e a szakmai munkára;
- a végzettek lehetséges szakmai előmenetelének megbecsülése a képzés keretében elsajátítottak alapján;
- az intézmény „személyi feltételei” (oktatói, kutatói stb. személyzet);
- az infrastrukturális és tárgyi feltételek;
- M-programok esetén a felvételi követelmények;
- lehetőségek a régi és az új programok közötti átjárhatóságra (Börsch 2002: 22.).

Az akkreditálás – a HRK, a KMK és az AR fenti kritériumrendszere alapján – az ügynökség által kidolgozott részletes akkreditációs követelmények szerint történik. A megadott szempontoknak megfelelően kell elkészíteniük az intézményeknek önértékelésüket, ezek szerint végzik helyszíni szemléjüket, illetve írják meg jelentésüket az ügynökség bizonyos testülete (általában az ún. Akkreditációs Bizottság) által felkért szakértők. Végül az ügynökségek döntéshozó testülete ezen követelmények alapján mondja ki az illető programról a döntést.

Az intézmények a felsőoktatási szféra képviselőin keresztül áttételesen képviselve vannak az akkreditációs ügynökségek tagságában, illetve a döntéshozó testületekben. Utóbbiak összetétele meglepően eltér egymástól. Az ügynökségek többségében a paritás elve alapján a felsőoktatás (intézmények és a hallgatók) és a felhasználók, a szakma is képviseltetve van, azonban előbbi általában nagyobb súlyban. Két esetben (FIBAA és az A-CBC) a szakma jelenik meg nagyobb arányban a döntéshozatali testületben. Az akkreditációs eljárás díja az intézményeket terheli.

A KMK 2002. évi határozata alapján az akkreditáció nem helyettesíti az állam elsődleges felelősségét a felsőoktatási képzési programok indítását illetően (Statut 2002: 1.). Állami engedélyezésük továbbra is a tartományok kezében maradt. Az akkreditáció bevezetését követően azonban a tartományok egyre inkább azt a gyakorlatot követik, hogy a saját maguk által lefolytatott eljárás helyett az akkreditációt tekintik az engedélyezés feltételének. Jelenleg a 16 tartomány közül mindössze egy (Szászország-Anhalt) nem említi az akkreditációt az engedélyezéssel kapcsolatban. A többi tartomány viszont lényegében az akkreditációhoz köti. Különbség csak ennek szigorúságát illetően van közöttük. Egyes esetekben az akkreditáció kötelező feltétel (Hamburg, Hessen, Mecklenburg-Előpomeránia, Alsó-Szászország, Észak-Rajna-Vesztfália (2002/3. nyári szemeszterétől) és Rajna-vidék-Pfalz tartományokban), másutt időleges engedélyezésre ugyan sor kerülhet, a végső állami elismerés azonban csak az akkreditációt követően történhet meg (Baden-Württemberg, Bajorország, Brandenburg, Saar-vidék, Szászország, Schleswig-Holstein, Thüringia) vagy pedig előírják, hogy az intézménynek a programindítással egy időben kell benyújtani az akkreditációs kérvényt (Berlin, Bréma) (Entscheidungsgrundlagen 2002: 1-5.).

Az állam tartományi szinten fontos szerepet tölt be az ügynökségek finanszírozásában is. Több tartomány vállalta, hogy egyes ügynökségeket működésük első éveiben támogatni fog. Tartományi támogatásban három ügynökség részesül: a ZevA, az ACQUIN és az AQAS. Ezt a tényt azonban a többi ügynökség az egyenlő versenyhelyzet megsértésének tekinti. Hiszen míg ők kizárólag az akkreditációs bevételekből és a tagdíjakból tartják fenn magukat, az említett három ügynökség jelentős állami támogatásban részesül, így az akkreditáció eljárási díját alacsony szinten tudja tartani. Ráadásul „saját” tartományaik felsőoktatási intézményei részére különösen kedvező díjat szabnak ki. Az állam az akkreditálás menetébe is beleavatkozik azáltal, hogy az intézménynek a kérvényt az ügynökséghez való benyújtása előtt el kell küldenie az illetékes tartományi minisztériumhoz is. Mivel a tartomány „saját” regionális ügynöksége jó gazdasági helyzetében, illetve támogatása megtérülésében érdekelt, ezen jogával élve könnyen beleavatkozhat a szabadpiaci helyzetbe. A tartományi minisztériumi bürokrácia számos esetben tartalmi kérdésekben is beleszól az akkreditációs kérvények összeállításába, ez pedig már túlmutat a tartományi tervezés hatáskörén. Habár a kerettantervek nem vonatkoznak a B-/M-programokra, a tartalmi szabályozás kikerült a tartományi oktatási minisztériumok feladatköréből, hivatalnokai sok esetben részint látens, részint közvetlen módon befolyást gyakorolnak az akkreditáció tartalmi követelményeire (Bieri et al. 2000: 20-21., 24.).

Az ügynökségek döntéshozatali testületeinek, illetve a látogató bizottságoknak az összetételére az állam (a tartományok) nincs(enek) befolyással. A látogató bizottságokba a tudomány és a szakma képviselői kapnak meghívást. Tanácskozási joggal azonban – mind a ZevA, mind az ACQUIN esetében – a döntéshozatali fórum munkájában részt vesz a tartományi oktatási minisztérium képviselője.

Az új programok népszerűsítése, valamint a hallgatói érdekek megvalósítása érdekében a fontos szerepet kap a hallgatók bevonása az akkreditáció folyamatába. Az AR 2000 nyarán *Hallgatói Akkreditációs Egyesületet (Studentischer Akkreditierungspool)* alapított az egyes

hallgatói szervezetek bevonásával, hogy ezáltal a diákok ne csak az AR munkájába, hanem magába az akkreditálásba is könnyebben bevonhatók legyenek (Arbeitsbericht 2001: 7.). A diákok részéről azonban egyelőre inkább érdektelenség tapasztalható.

Az intézmények, vagyis a felsőoktatási szféra és az állam mellett az akkreditáció harmadik szereplője a felhasználói szféra. Egyes ügynökségek tagságában – ahogy azt fentebb említettük – a utóbbi képviselői alapítóként is megjelennek, és a döntéshozatali testületben mindennél jelen vannak.

Várható változások

A várható változásokat alább egyrészt a vélemények, másrészt a jövőképek alapján mutatjuk be.

Vélemények

Heimer és Schneider véleménye szerint az akkreditációnak rugalmas és fejlődőképes rendszerként kell működnie, amely a résztvevők kompromisszumán alapszik. Az eljárásra, az akkreditáló folyamatra kell helyezni a hangsúlyt – állítják –, nem pedig a tartalmi előírásokra. Meg kell teremteni továbbá az akkreditáció személyi feltételeit. Az intézményeknek ki kell képezniük azokat a személyeket, akik – az autonómia értelmében – képesek arra, hogy megtervezzék egy program bevezetését és ezt meg is valósítsák, valamint ellássák a minőségbiztosításból adódó feladatokat.

Az akkreditációs ügynökségek akkreditálásakor az egyik fő szempont szerintük ezek függetlensége legyen. Garantálni kell, hogy az intézményektől, szakmai kamaráktól, illetve a gazdasági vállalkozásoktól függetlenül működjenek. Az ügynökségeknek nemcsak jogilag és szervezetileg, hanem anyagilag is függetleneknek kell lenniük, nem alakulhatnak át piacorientált szervezetekké, hanem meg kell őrizniük non-profit jellegüket (Heimer-Schneider 2000: 475-478.).

Az objektivitás mellett a leginkább felmerülő probléma a minimumkövetelmények operacionalizálása. A sikeres akkreditáció ugyanis azt igazolja, hogy a program keretében folyó oktatás és kutatás színvonala megfelel a minimumkövetelményeknek. Az AR szabad teret enged az akkreditációs ügynökségek kezdeményezésének, csak a főbb irányvonalakat szabja meg. A dereguláció azonban azt a veszélyt rejtheti magában, hogy mindegyik ügynökség a saját követelményrendszere szerint fog eljárni, az akkreditáció ezáltal nem egy közös standard szerinti megfelelést igazol majd, hanem a feltételek szigorúsága szerint rangsort hoz létre a programok között. Ezért minduntalan felmerül a közös és egységes követelményrendszer kidolgozásának igénye.

A felsőoktatási szféra kritikus szemmel követi az akkreditáció bevezetését. Főként a hagyományos, nagynevű egyetemek maradtak meg a régi duális felsőoktatási rendszer mellett, kevés új (B-/M-) programot indítottak, így az akkreditációs kényszer is alig érinti őket. Főként ők nehezményezik, hogy az akkreditációval egy külső szervezetnek kell alávetniük magukat, azt tehát szabadságuk korlátozásának fogják fel. A legnagyobb az érdeklődés a szakfőiskolák körében, amennyiben pedig a tudományterületeket nézzük, főként a műszaki, gazdaság- és természettudományok művelői néztek nagy várakozással a reform elé, és ezen területeken alakult a legtöbb új program is.

Az intézmények tartanak attól, hogy az eljárás formálissá válhat: az akkreditáció az állami bürokráciát egy újabb, minőségbiztosítási bürokráciával helyettesíti. Túlterheltségről és magas költségekről panaszkodnak.¹⁷

Az akkreditációs ügynökségek nagyobb része éppen hogy elkezdve munkáját egyrészt szembeül az intézmények véleményével, másrészt kötelességük végrehajtani az AR határozatait. Az állam közvetett módon szól bele a rendszerbe: szabályozza az eljárás árát, eldönti, hogy kötelező legyen vagy sem.

Jövőképek, elképzelések

A német felsőoktatási tér szereplői között konszenzus alakult ki abban a kérdésben, hogy a jövőben az akkreditáció és az evaluáció¹⁸ közelítésére, összekapcsolására feltétlenül szükség van. A költségek megtakarítása és az eljárásokkal járó munka csökkentése érdekében a felsőoktatási intézmények is szorgalmazzák ezt a döntést, amelyet a KMK, maguk az akkreditációs ügynökségek, valamint az AR is támogat. Az elképzelések szerint a programok újbóli akkreditálása egyszerűsített eljárás alapján történne: az akkreditációt követő – törvény által is előírt – sikeres evaluáció alapján az újbóli akkreditációra a látogató bizottság helyszíni szemléje nélkül, az önértékelés alapján is sor kerülhetne.

Az egyes ügynökségeknél számos program vár akkreditálásra. Az „akkreditációs dugó” felszámolása érdekében a KMK 2002. márciusában javaslatcsomagot állított össze, amelynek csak egyik eleme az evaluációs eredmények bevonása az akkreditációba, mind az első, mind az újabb eljárás tekintetében. A testület ajánlotta továbbá, hogy

- az ügynökségek a képzés tárgyi feltételeinek megvizsgálása során csak a legszükségesebb szempontokra szorítkozzanak,
- a szakmailag közel álló programokat közös eljárás keretében akkreditálják,
- az AR állítsa össze a külföldi akkreditációs szervezetek listáját, hogy az intézmények erről választva mentesítsék a hazai ügynökségeket.

Az akkreditáció tárgya egyelőre csak program lehet Németországban. Intézmény-akkreditáció csak a tervekben szerepel, kiváltképp a magánintézményekkel kapcsolatban, de találkozhatunk olyan elképzelésekkel is, amely az akkreditáció többlépcsős bevezetéséről beszél (*Studiengang – Fachbereich – Institution*), az intézményi akkreditáció eszerint egy későbbi akkreditációs körben valósulhatna meg.

2002. december 16-ig a kb. 1600 B-/M-programból összesen 175 program (64 BA és 111 MA) akkreditálása történt meg Németországban. A legtöbb döntésre 2001 és 2002 folyamán került sor. A jogosítványt az egyes programok 4-7 évre kapták meg. Az ügynökségek – alapításuk évétől (is) függően – különböző arányban vettek részt az eljárásban.

Az akkreditáció (és főként a B-/M-programok bevezetése, a felsőoktatás szerkezeti átalakítása) jelenleg élenként foglalkoztatja a német felsőoktatás szereplőit, nyilvánosan azonban egyre kevesebben kérdőjelezik meg létjogosultságát, éppen a reformfolyamatba való illeszkedése miatt, amelynek szükségessége kérdésében széleskörű konszenzus alakult ki, (a megvalósításának részleteiről és módjáról már sokkal kevésbé). Az akkreditációtól a felsőoktatás

¹⁷ Egy eljárás díja 15 és 25 ezer euró között mozog.

¹⁸ Az evaluáció minőségbiztosítási eljárás, amelynek célja, 1. hogy rámutasson a képzés erős és gyenge pontjaira, miközben egy minőségi skálához méri, illetve 2. hogy javaslatokat fogalmazzon meg a minőség javítására. (Ezzel szemben az akkreditáció a minimumkövetelményeknek való megfelelés alapján igen/nem határozattal zárul.)

szervezeti és tartalmi reformokat vár, átláthatóbb irányítási mechanizmust, a színvonal emelkedését, a képzés életközeli és gyakorlatiasabbá tételét.

*

A fentiekben az európai akkreditációs politikák három modelljét mutattuk be és hasonlítottuk össze. Az *angol akkreditációs politika* – pontosabban „minőségellenőrzés”, amely átfogóbb, és kevésbé sugallja az engedélyezés mozzanatát – piaci viszonyokat követ, illetve szimulál. Fontos eszköze a kölcsönös értékelés és a felsőoktatás finanszírozásának piaci jellegű eljárásai. Az angol modell számos európai felsőoktatási politikára nagy hatást gyakorolt az 1990-es években. Ugyanakkor az ezredforduló felé haladva a brit kormányzat is meg-megújuló kísérleteket tett az oktatás valamifajta országos befolyásolására. A folyamatból a felsőoktatás sem maradhatott ki.

A *francia akkreditációs politika* sokkal inkább az egykori tervalkukat, semmint a piaci viszonyokat sugallja. A kulcskérdés nemcsak az állami engedélyezés, hanem az állami finanszírozás is, amelynek különleges módját dolgozták ki (szerződéses rendszer). Az 1990-es években ezt az eljárást – az oktatási kormányzat és a felsőoktatási intézmények közti szerződéskötéseket – a francia kultúrdiplomácia több közép-európai országban igyekezett népszerűsíteni. Az ezredforduló felé haladva azonban az is megállapítható, hogy a francia felsőoktatási politikában is egyre erőteljesebb szereplővé válnak a gazdasági szervezetek. Ez a folyamat hosszabb távon gyöngíti majd a „tervalkukra” épülő felsőoktatási akkreditációkat is.

Egységes *német akkreditációs politikáról* aligha beszélhetünk. Sokkal inkább látható, hogy a németországi felsőoktatásban különféle akkreditációs szervezetek versengenek egymással. Ennek következtében a „német eset” egyúttal valamilyen európai akkreditációs laboratórium; vagy legalább is annak fogható föl. Mindenképp kétségtelen, hogy az 1990-es években – amikor az akkreditációs politikák Közép-Európában kibontakoztak – a németországi akkreditációs eljárások az egész régióra hatással voltak.

Akkreditáció Ausztriában¹⁹

Az 1990-es években megindult Ausztriában egy folyamat, amely a felsőoktatás nyitását és bővítését célozta. Ennek hozadéka az volt, hogy a korábbi egyetemekből, művészeti egyetemekből és akadémiákból álló intézményrendszer kiegészült. Először bizonyos egyetemen kívüli oktatási intézmények tanulmányi programjai és tanfolyamai nyerhettek egyetemi jelleget, majd 1993-ban új intézménytípus is létrejött, a szakfőiskola (*Fachhochschule* – FHS). Utóbbi egyetemi szintű tanulmányokat kínáló alternatív intézmény, amelyben a tudományos alapon álló gyakorlati képzés került előtérbe. 1999-ben a magánegyetem (*Privatuniversität* – PU) megteremtésével az egyetemek fenntartói körét szélesítették ki. Ezt a döntést a felsőoktatás privatizációjának első lépéseként is értelmezik. Olyan programoknak akartak utat engedni, amelyek kimondottan értékesek, de pénzügyi okokból kifolyólag az állami intézményekben nem indulhattak el. A nemzetközi hálózatokra való tekintettel lehetőséget akartak adni továbbá külföldi egyetemeknek, hogy Ausztriában tanulmányi programokat kínáljanak, és egyetemenként jelenhessenek meg. Ezzel a korábbi kerülőutat lerövidítették, az eddig létrejött intézmények tevékenységét legalizálták, és a felmerülő jogi (szociális, idegen jogi) problémákat elhárították. Az osztrák oktatáspolitikai célja e két szektor megteremtésével a felsőoktatás rugalmasabbá, felhasználóbaráttá tétele, ezért irányítását is eltérően alakította ki. Az akkreditáció a felsőoktatás e két új területén lefolytatott engedélyezési eljárás, amely minőségbiztosítási célokat is szolgál. A szakfőiskolák és magánegyetemek nem parlamenti akarattal alakulnak tehát (ahogy az egyetemek), hanem az akkreditációs hivatalok döntésétől függően, amely azonban csak akkor lép hatályba, ha a szövetségi oktatási, tudományos és kutatói miniszter (*Bundesminister/in für Bildung, Wissenschaft und Kultur*) hozzájárul. Nem beszélhetünk ezért osztrák akkreditációs rendszerről, hanem két különálló, egymással párhuzamosan működő rendszerről, amelynek vannak ugyan hasonló elemei, kapcsolódási pontjai azonban nincsenek. (Perthold-Stoitzer, Stöger, Szűsz 2001: 13-18.)

Szakfőiskolai akkreditáció

Szakfőiskolák létrehozása

A szakfőiskolák létrehozásáról 1993-ban törvény rendelkezett (*Fachhochschul-Studiengesetz* – FHStG). A törvény alapján az első szakfőiskolai programok az 1994/95-ös tanévben kezdték meg működésüket. A szektor a felsőoktatás mennyiségileg legdinamikusabban fejlődő ágazatává vált.

A szakfőiskola – az Ausztriában eddig hiányzó rövidebb képzési idejű/főiskolai oktatás megteremtésével – új alternatívát kíván megvalósítani az egyetemmel szemben. Gyakorlat-közelség, intenzív tutorális foglalkozás (kiscsoportos oktatás, kutatócsoportokban való közös munka), külföldi tanulmányi szemeszter és szakmai gyakorlat jellemzi. A szakfőiskola célja gyakorlatorientált képzés biztosítása felsőfoknak megfelelő színvonalon.

A szakfőiskolai programokon bevezetésüktől kezdve legalább kétszeres a túljelentkezés. Az egyetemeknek minden sikeres érettségi bizonyítvánnyal rendelkezőt, illetve azokat, akik a felsőoktatási tanulmányokra jogosító vizsgát (*Studienberechtigungsprüfung*) letették, fel kell vennie. A szakfőiskolák ellenben a jelentkezőket felvételi vizsgákon szűrhetik meg. Ezek a vizsgák általában írásbeli tesztből és prezentációból, valamint – gyakorta – szóbeli beszélgetésből állnak. Akik – végzettség hiányában – egyébként nem jelentkezhetnének felsőoktatási intézménybe, megfelelő szakmai képesítések birtokában szakfőiskolákon továbbtanulhatnak.

¹⁹ Ez a fejezet Rébay Magdolna munkája.

A képzés magas minőségi szinten tartása, illetve a kötött tanulmányi idő (nyolc szemeszter áll rendelkezésre) indokolta, hogy a tanulmányi programokon a részvétel kötelező legyen. Az egyetemeken a hallgatók maguk állíthatják össze órarendjüket, idejüket viszonylag rugalmasan oszthatják be. A szakfőiskolán azonban merev órakinálathoz kell igazodni. Nem nyílik lehetőség arra, hogy a hallgató „tanulmányi szünetet” iktasson be, kihagyjon egy vagy több szemesztert.

A szakfőiskolák működésüket nem tudják teljes egészében állami forrásokból fedezni, hanem a finanszírozási rendszer kényszeríti őket másod-, de főként harmadlagos források bevonására. Az állam a hallgatók száma alapján járó normatíva 90 %-át fizeti, az összes költségeknek pedig kb. a 70 %-át állja.

A Szakfőiskolai Tanács

A *Fachhochschulrat* (a továbbiakban: FHR) a szakfőiskolai tanulmányi programok elismerését végző hivatal. Tevékenységének középpontjában a szakfőiskolai képzési kínálat minőségének biztosítása áll. Legfontosabb két feladata ezért az akkreditáció, mint bemeneti és az evaluáció, mint kimeneti minőségbiztosítási eljárás lefolytatása. Míg azonban akkreditáció tárgyát csak szakfőiskolai tanulmányi programok képezhetik, addig az evaluáció 2003-tól nemcsak a programokra, hanem az intézményekre is vonatkozik. Az újbóli akkreditáció során az evaluációs eredményeket is figyelembe veszik. Működését a *Szakfőiskolai Tanács* az 1993. évi – azóta többször módosított – Szakfőiskolai oktatási törvény (*FHStG*) (illetve az Általános Közigazgatási eljárási törvény (*Allgemeines Verwaltungsverfahrensgesetz*)) rendelkezései alapján végzi.

A FHR a szövetségi oktatási, tudományos és kutatási miniszter (a továbbiakban szövetségi oktatási miniszter), valamint a Számvevőszék (*Der Rechnungshof*) felügyelete alatt áll, amely kiterjed a törvények és rendeletek betartására és a hivatal feladatainak ellátására. A FHR határozatait ellen nincs jogi orvoslathoz helye.

A FHR 16 tagból áll, köztük minimum 4 a nők száma. A tagok felének habilitációval vagy ennek megfelelő tudományos képzettséggel kell rendelkeznie, másik felének pedig igazolnia kell, hogy hosszabb időt eltöltött szakfőiskolai programoknak releváns szakterületeken. A Tanács tagjait a szövetségi oktatási miniszter nevezi ki, négy főt a gazdasági és szociális kérdésekkel foglalkozó tanács (*Beirat für Wirtschafts- und Sozialfragen*) javaslatára, amely egyszerre meg kell hogy feleljen a munkaadók és a munkavállalók érdekeinek. A miniszter csak a javaslatban szereplő személyeket nevezheti ki. A FHR tagjai három éves megbízást kapnak, mandátumuk egyszer meghosszabbítható. Elnökét és alelnökét a tagok közül a miniszter nevezi ki szintén három esztendőre.

Három tag kivételével az összes jelenlegi²⁰ tag doktori fokozattal rendelkezik, tízen professzorok vagy docensek. Heten különböző egyetemeken (egyetemi klinikán) dolgoznak, négyen érdekképviselői szervezeteknél (kamarák, szakszervezetek), négyen a felhasználói szférában (gazdasági szervezetek, múzeum), egy tag pedig a tartományi közigazgatásban. Nemzeti hovatartozást tekintve a szervezet teljesen homogén.

A Tanács munkáját Titkárság segíti a FHR elnökének vezetésével. A Titkárságnak kilenc munkatársa van, hatan egyes szakfőiskolák referensei. A Titkárság oktatáspolitikai kérdésekkel, kutatással²¹ és fejlesztéssel (pl. felvételi rendszer, nemzetköziesedés, gyakorlatorientált képzés stb.) is foglalkozik az akkreditáción és az evaluáción túl.

²⁰ 2005 áprilisa.

²¹ Kutatási eredményeit sorozat formájában hozza nyilvánosságra, eddig 10 kötet jelent meg.

A FHR két legfontosabb feladata az akkreditáció és az evauláció. Utóbbi részeként a FHR évente bizonyos adatokat tartalmazó jelentéseket kér az akkreditált intézményektől, ezeket ellenőrzi, feldolgozza és archiválja. Emellett a hivatal tevékenységi körébe tartoznak az alábbiak:

- a szakfőiskolai programokra vonatkozó akadémiai fokozatok odaítélése, és a külföldi fokozatok honosítása;
- a képzési standardok biztosítása a tanulmányi programok, különösen pedig a záróvizsgák megfigyelése által;
- kutatás, továbbképzés és egyéb intézkedések segítségével az oktatás és a tanulás, valamint az innováció minőségének fejlesztése;
- tanácsadás az illetékes miniszternek a szakfőiskolai szektort, a szövetségi források beruházását illetően, valamint ajánlások tétele a szakfőiskolai programok helyszínére vonatkozóan.

A szakfőiskolai oktatási törvény a FHR felállításával és az akkreditáció ausztriai bevezetésével egyértelműen irányváltást hozott a felsőoktatás-politikában, a felsőoktatás irányításában. Ennek jellemzői:

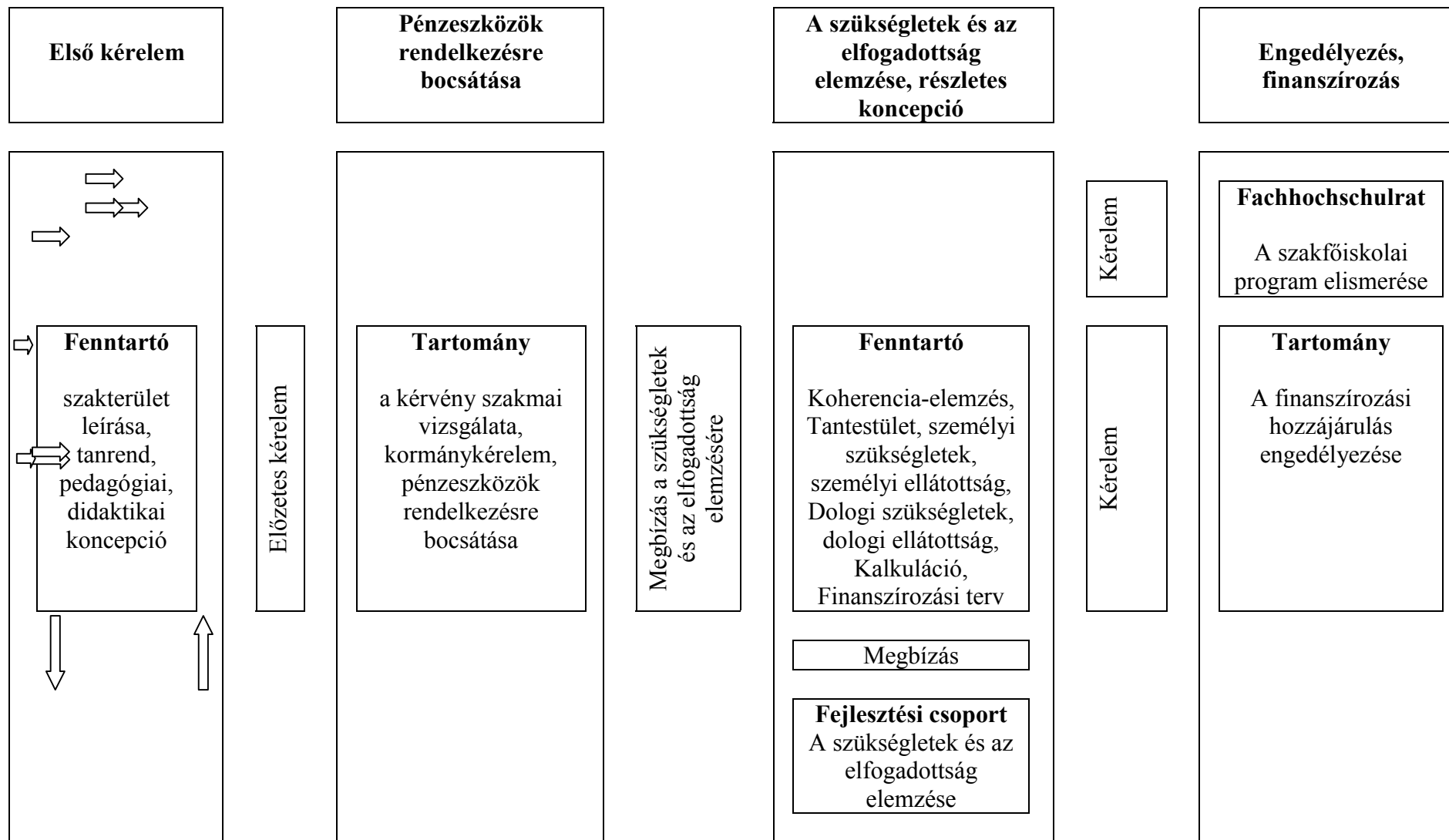
1. az állami monopólium felszámolása és a szakfőiskolák önigazgatási kompetenciájának kibővítése;
2. a fenntartók magánjogi szervezeti formáján keresztül a rendelkezési jogok újbóli felosztása: nagyobb szuverenitás, felelősség, rugalmasság;
3. dereguláció: a szervezeti- és tanulmányi jogok tekintetében a korábbi szabályozottság megszüntetése;
4. decentralizáció a döntéshozatalban: a döntéseket ott lehet meghozni, ahol az ehhez szükséges ismereteknek leginkább a birtokában vannak;
5. az államhivatali kompetenciák lecsökkentése a minőségbiztosításra és a finanszírozásra.

A szakfőiskolai szektor kiépítése során már ezeket az elveket érvényesítették. Egyszerre kapott szerepet az állami-hivatali – top down – irányítás és a magán – bottom up – kezdeményezés: régi oktatási intézmények alakultak át szakfőiskolákká, de akkreditáltak teljesen új képzéseket is. Ezzel függ össze, hogy a két szektor finanszírozása is alapelvekben különbözik: az üzemgazdaságtani szempontok a szakfőiskoláknál fokozott figyelmet kapnak, azáltal hogy a döntéshozatali szinten a szűkösebb lehetőségek miatt a gazdasági szempontokat a korábbiaknál inkább érvényesíteni kell. Az állam nem veszi magára az összköltség finanszírozását, hanem csak – közös megegyezés alapján – a hallgatók száma szerint fizet. Ez az összeg pl. a műszaki tudományok területén kb. 7.600 euró, kereskedelmi felsőoktatásban pedig 6.400 euró. Hogy az intézményeket a vegyes finanszírozási rendszerre utalja, az állam az egy hallgató után járó éves költségek 90 %-át téríti meg. A Felsőoktatási díjakról szóló törvény (*Hochschultaxen-Gesetz*) 2001. évi módosítása megengedi az intézményeknek – mind az egyetemeknek, mind a szakfőiskoláknak –, hogy a hallgatóktól szemeszterenként 363.36 euró tandíjat kérjenek.

A szakfőiskolák engedélyezése

Míg az egyetemek, egyetemi tanulmányi programok engedélyezése az állam tisztje, addig a szakfőiskolák létrehozásával egy megosztott, az állam és a FHR közös felelősségvállalásával jellemezhető rendszert vezettek be. (ld. Táblázat)

Táblázat: A szakfőiskolák és a szakfőiskolai programok engedélyezése

A szakfőiskolák akkreditációja

A Szakfőiskolai Tanács által lefolytatott engedélyezési eljárást akkreditációnak hívják. Az akkreditáció során a Tanács megvizsgálja, hogy a benyújtott kérvény megfelel-e a törvényi előírásoknak, saját határozatainak, illetve az ezeknek megfelelő minőségi követelményeknek. (Müller 2002 5-13.)

Az intézménynek garantálnia kell, hogy a lefektetett célokat és elvárásokat teljesíti. A FHR kidolgozta az ún. Akkreditációs irányelveket (*Akkreditierungsrichtlinien*), amely részletesen szabályozza a beadandó kérvény tartalmát, a követelményeket is ismertetve. Ennek alapján a kérvénynek tartalmaznia kell az alábbiakat:

- fenntartó; program leírása, kérvény (változások az előző kérvényhez képest); fejlesztési csoport;
- szakmai tevékenységi területek, képzési profil; curriculum; didaktikai koncepció; vizsgarend(szer);
- koherencia elemzés (koherens képzési kínálat a harmadfokú képzésben, regionális szempontok); szükségletek és elfogadottság elemzése;
- felvételi előírások; felvételi rendszer; meglévő ismeretek elismerése;
- oktatószemélyzet, személyi szükséglet, személyi állomány; alkalmazott kutatás és fejlesztés; helyszükségletek; dologi szükségletek;
- kalkuláció; pénzügyi terv; evaluáció; (intézményi, oktatói, hallgatói) autonómia biztosítása;
- mellékletek (megadott minta szerint összeállított táblázatok a tantervről, az egyes modulokról, a kalkulációkról, a költségtervekről). (Richtlinien des Fachhochschulrates 2004: 7-42.)

Az eljárás az alábbi lépésekből áll.

1. Belső értékelés: A fenntartó nevében és megbízásából az intézményi ún. *Fejlesztési Csoport* (*Entwicklungsteam*) kidolgozza a FHR irányelvei alapján az önértékelő jelentést, amelyet benyújt a FHR-nak. A Csoport tagja min. négy szakfőiskolai tanár. Legalább ketten habilitáltak, ketten pedig gyakorlati tapasztalattal rendelkeznek.
2. Külső értékelés: szakértők helyszíni szemle alapján jelentést készítenek.
3. Fenntartói állásfoglalás: a jelentésről az intézmények véleményét nyilváníthatnak.
4. A FHR döntése: az értékelések alapján a FHR döntést hoz. Az eljárás igen vagy nem határozattal végződik, viszont minőségfejlesztő elemeket is tartalmaz.

A FHR-nak 9 hónapja van az eljárás lefolytatására. Döntésétől függetlenül akkreditáció csak a miniszteri engedéllyel együtt lép hatályba. Maximális időtartama 5 esztendő. Az eljárás célja, hogy a hallgatók, valamint a finanszírozók (a gazdaság és a társadalom) irányában a képzés minőségét garantálja. (www.fhr.ac.at)

Az akkreditáció érvényességének lejárta előtt az intézménynek kérvényeznie kell az újbóli akkreditációt, amelynek feltétele egy evaluációs jelentés. Az újabb akkreditációról a döntést a FHR e jelentés és egy lezárt evaluációs eljárás alapján hozza meg. A FHR kétféle külső evaluációs eljárást folytat le, az intézményi és a program evaluációt. Az intézményi evaluáció során azt vizsgálják, hogy az egész intézmény minőségének biztosítása érdekében milyen intézkedések, kiadások történtek. A program evaluáció ezzel szemben a szakmai területekre, a

képzési profilra és a curriculumra fókuszál. Ennek következtében a látogató szakértői csoport összetétele is eltérő, a létszáma viszont egységes minimum három fő és egy asszisztens. Az első esetben a csoportban egy szakmailag rokon külföldi szakfőiskolában vezető pozíciót betöltő személynek, valamint egy a gazdaságban vagy non profit szervezetnél menedzseri feladatokat ellátó egyénnek is helyet kell kapnia. A második esetben a csoportban előbbi mellett egy-egy szakmai tapasztalattal rendelkező személynek, valamint egy olyan kielégítő tapasztalattal rendelkező oktatónak is szerepelnie kell, aki a tantervi kérdésekben is megfelelő kompetenciával és ítélőképességgel rendelkezik. Az újbóli akkreditációs kérelemnél alapvetően ez utóbbi eljárásban résztvevő szakértői csoport véleményére támaszkodnak. Amennyiben ez nem áll rendelkezésre, a törvény alapján az intézményi szakértői evaluációs jelentés használható fel. A külső evaluációs eljárásokat rendszerint 5-7 éves időközönként bonyolítják le, függetlenül az akkreditáció érvényességi idejétől. Pozitív döntés esetén az újabb akkreditáció élettartama is maximálisan öt esztendő. (Verordnung des Fachhochschulrates 2004. 2-3.)

Eredmények

Az első szakfőiskolák 1994/95-ben nyíltak meg. A 2002/03-as tanévig a FHR 18 intézmény 124 szakfőiskolai programját akkreditálta. Ebben a tanévben 18 206 hallgató tanult ebben a szektorban. Míg az elmúlt években a hallgatók létszáma csökkent mind az egyetemeken, mind a művészeti egyetemeken, addig a szakfőiskolákon folyamatosan növekedett, így az összességében is megmaradt a növekvő tendencia.²² (Statistisches Taschenbuch 2004: 69-70.) Jelenleg 22 szakfőiskola működik az országban 136 tanulmányi programmal. (FH-Studiengänge: 2004/05: Erhalter)

A szakfőiskolai szektor létrehozást és eddigi működését oktatáspolitikai sikernek tartják, ebből kifolyólag a FHR megítélése is pozitív. Problémák is beárnyékolják azonban tevékenységét. A törvényt követően a kérelmek sorra érkeztek a Tanácshoz, annak azonban fel kellett állnia, meg kellett teremteni az infrastruktúrát, a törvény keretjellegeből fakadóan ki kellett dolgoznia az eljárás menetét és szempontjait. A kezdeti nehézségeket a Tanácsnak elismerést érdemlően sikerült legyőznie. Feszültség adódott továbbá a Tanács kettős (hivatal és szakértői szervezet) jellegéből is. Hivatalként az államigazgatási szervezetekre vonatkozó előírt működési rendszer szerint kellett működnie, és ez nagy munka intenzitást követelt, a bürokratizmus veszélyét hordozta magában. Eleinte alábecsülték a FHR megszabott feladatainak mennyiségét és az ellátásukhoz szükséges időt. A túlterheltséget a Tanács szervezeti reformokkal oldotta meg (bizottságok kialakítása, a titkárság bevonása az eljárások előkészítésébe), illetve felemelték az akkreditáció lefolytatásához előírt hat hónapot kilencre. A törvény alapján a FHR tagjai hivatalnokok, és javadalmazásra jogosultak, amely azonban nem állt arányban a ráfordított munkaidővel. Félő volt továbbá, hogy a FHR pártpolitikai és szakmai társadalmi lobbiz csoportok befolyása alá kerül. Ezt azonban jelentéktelennek értékelik. (Holosch 1999: 56-60.)

Magánegyetemi akkreditáció

1999-ben lehetővé vált, hogy Ausztriában külföldi egyetemek és magán belföldi intézmények magánegyetemi státuszt nyerjenek, amely jogilag egyenrangúvá teszi őket az osztrák állami egyetemekkel. A magánegyetemi cím odaítélésének feltétele az állami elismerés, vagyis a sikeres akkreditáció, amelyről az *Österreichisches Akkreditierungsrat* (a továbbiakban: ÖAR) dönt.

²² A statisztika a magánegyetemeket nem tartalmazza.

Az Osztrák Akkreditációs Tanács

Az ÖAR az 1999. évi Egyetemi akkreditációs törvény (*Universitäts-Akkreditierungsgesetz – UniAkkG*) alapján 2000-ben állt fel. Az ÖAR-nak két alapvető feladata van.

1. Az ÖAR akkreditálja a magánegyetemeket, vagyis magukat az intézményeket, illetve a már akkreditált intézmények új tanulmányi programjait. Az AR ezáltal megszabja, hogy a magánszférából kiinduló kezdeményezések közül melyek emelkedhetnek egyetemi rangra. Ahhoz, hogy egy magánegyetem elismert akadémiai fokozatot adó tanulmányi programokat indíthasson, állami engedélyre van szüksége. Ezt az akkreditációval váltja ki. Ausztriában – ellentétben például Németországgal – csak az ÖAR által lefolytatott vizsgálatot fogadják el.
2. Az ÖAR másik feladata, hogy felügyeli az akkreditált magánegyetemeket. Adatokat kérhet be, és ezek alapján akár vissza is vonhatja az akkreditációt.

Feladatainak megvalósításához az ÖAR a törvényben lefektetett minőségi követelményeket irányelvek és minőségi standardok kidolgozásával interpretálja. Kialakítja továbbá a folyamatos minőségi felügyelet módját és eszközeit. A nemzetköziség jegyében kapcsolatot tart a külföldi minőségbiztosítási és akkreditációs szervezetekkel.

A testület munkájával a következő célokat kívánja szolgálni:

1. az egyetemi szektor megnyitása külföldi és belföldi magán fenntartók számára;
2. minőségbiztosítás és -fejlesztés a magán egyetemi szektoron belül, átfogó standardok kidolgozása;
3. átláthatóság és összehasonlíthatóság teremtése a felsőoktatás érdekcsoportjai, a fenntartók, a hallgatók és a munka-erőpiac számára;
4. a képzés és továbbképzés innovatív formáinak támogatása;
5. a magánegyetemi végzettségek összehasonlíthatóvá tétele nemzeti szinten;
6. az Európai Felsőoktatási Térség kialakításához kidolgozott célok megvalósítása a magán egyetemi szektorban.

Az ÖAR nyolcfős szakértői testület, a törvényi rendelkezés alapján tagjainak felét külföldi egyetemi szakembereknek kell kitenniük. Ez garantálja – a szándékok szerint – a nemzetközi standardok megvalósítását és a nemzeti érdekcsoportoktól való függetlenséget. A Tanács tagjait a szövetségi kormány nevezi ki. Köztük – megfelelő arányban – nőknek is jelen kell lenniük. Négy főt az *Osztrák Rektori Konferencia (Österreichische Rektorenkonferenz)* ajánl. Megbízatusuk alapvetően öt évre szól. A Tanács elnökét, illetve alelnökét a tagok közül a szövetségi oktatási miniszter nevezi ki három évre. Mandátumuk még egyszer ugyanennyi időre meghosszabbítható. Az akkreditációs kérelem esetén a döntéshez öt fő támogatására van szükség. Döntését a hivatal önállóan hozza meg, a nemzetközi standardoknak megfelelő minőségi követelmények alapján. Nevével ellentétben nem az *Oktatási, Tudományos és Kulturális Minisztérium (Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur – BMBWK*, a továbbiakban: Minisztérium) tanácsadó testületeként értelmezi feladatát.

Amennyiben a Tanács jelenlegi²³ összetételét megvizsgáljuk, érdekes következtetéseket tehetünk. A nyolc tag közül mindössze ketten születtek Ausztriában. Van közöttük egy-egy svájci, francia, holland, illetve három német. Egy kivételével mindegyikük doktorált, többségben habilitáltak is. Végzettségük tekintetében főként közgazdászok és jogászok. Többen egyetemi vezető szerepet is betöltöttek, tudományos szervezetek tagjai vagy elöljárói voltak. Van

²³ 2005 áprilisa.

közöttük kimondottan oktatáspolitikai szakértő is, mások tisztségeiknél fogva váltak azzá. Mindannyiuk rendelkezik nemzetközi tapasztalatokkal, külföldön dolgoztak, tanítottak. Feltűnő, hogy az általános európai gyakorlattal ellentétben a tagok között nem találjuk meg sem a felhasználói szféra, sem a hallgatók képviselőit.

Az ÖAR kötelessége, hogy az illetékes szövetségi oktatási miniszteren keresztül tevékenységéről évente jelentést készítsen a parlament számára. A Tanács felett felügyeletet az oktatási miniszter gyakorol, az ÖAR irányába adatszolgáltatási kötelezettséggel rendelkezik, és a miniszter akár helyszíni ellenőrzést, vizsgálatot is elrendelhet. A Tanács ügyviteli rendjét maga dolgozza ki, azonban a Minisztériumban engedélyeztetnie kell.

Az ÖAR mindennapi munkáját Titkárság segíti, amelynek négy alkalmazottja van. (A Titkárság az oktatási minisztérium egyik épületében székel, ahogy a FHR Titkársága is.)

Az akkreditáció kritériumai

Az Egyetemi akkreditációs törvény előírása szerint az akkreditációhoz az intézményeknek az alábbi kritériumoknak kell megfelelniük.

1. Jogi forma és székhely: a kérelmező oktatási intézménynek jogi személynek kell lennie ausztriai székhellyel.
2. Megfelelő tanulmányi kínálat:²⁴ az intézménynek
 - minimum két tanulmányi programot kell meghirdetnie;
 - akadémiai fokozattal kell zárulniuk, amelyet a nemzetközi standardoknak megfelelően min. három éves nappali tagozaton lehet megszerezni;
 - a programoknak legalább egy vagy több tudomány-, illetve művészeti területhez kell tartozniuk;
 - illetve olyan programokat kell kínálnia, amelyek felsőfokú tanulmányokra épülnek.
3. A tanulmányok összehasonlíthatósága: amennyiben egy magánegyetem állami egyetemen megszerezhető akadémiai fokozatot akar odaítélni, a képzés összeredményét illetően a két intézményben folyó oktatásnak hasonlónak lennie.
4. Oktatószemélyzet: a lényeges tantárgyakban az oktatószemélyzet képesítésének meg kell felelnie a nemzetközi tudományos és művészeti standardoknak. A kérvényhez csatolni kell az oktatószemélyzettel kötött előzetes szerződéseket.²⁵
5. Felszerelés: az oktatás tervezett kezdetére a szükséges személyi feltételeknek, a helyiségeknek, valamint a felszereléseknek (pl. számítógépek, könyvtár stb.) rendelkezésre kell állniuk. Erről az igazolást a kérvényhez csatolni kell. Hiányukban megfelelő költségtervet kell mellékelni.
6. Alapelvek: az oktatási intézményeknek működésük során – ahogy az egyetemeknek is – a következő, alkotmányban lefektetett alapelvekhez kell igazodniuk:
 - a tudomány és oktatás szabadsága;
 - a művészi alkotómunka, a művészet átadásának és oktatásának szabadsága;
 - az oktatás és a kutatás összekapcsolása;
 - művészeti elméletek, módszerek, oktatási elképzelések sokszínűsége.

²⁴ Az akkreditációs kérvényhez csatolni kell a szempontoknak megfelelő tanterveket.

²⁵ Ezeknek megfelelő mennyiségben rendelkezésre kell állniuk.

7. Nevek és címek: a magánegyetem szabadon választhatja meg nevét, a munkatársak címét és beosztását, az akadémiai fokozatokat, amennyiben ezek nemzetközileg összehasonlíthatóak. Akár ugyanazokat az akadémiai fokozatokat is odaítélheti, mint az állami egyetemek. Akadémiai fokozatai ugyanazon jogokkal járnak, mint az állami egyetemeké.

Az akkreditációs kérelemnek – egy három éves fejlesztési tervben – be kell bizonyítania, hogy az egyetem a következő alapvető követelményeknek is megfelel:

1. Rendelkezik minimum félállású törzsszeméllyel, amelyet legalább két éves szerződés köt az intézményhez. A törzsszemélyzetnek doktorátussal vagy megfelelő művészi teljesítménnyel kell rendelkeznie, és képesnek kell lennie arra, hogy az oktatási feladatok min. 50 %-át ellássa. A kutatás és az oktatás összekapcsolódása miatt a törzsszemélyzetnek legalább három főből kell állnia, minimum egyikük főállású, és a professzori státuszhoz szükséges követelményekkel rendelkezik.
2. Az intézményben kutatásnak kell folynia, azaz rendelkezésre kell állnia a kritikus tömegnek (ld. 1. pont) és meg kell valósítani a visszakapcsolást az oktatásba.
3. A tudományos személyzet kiválasztásának átláthatónak, versenyorientáltnak kell lennie. Fontos a minőségi szempontok érvényesítése is.
4. A tanterveknek, a vizsgaszabályzatoknak anyagi, szakmai és formális szempontokból meg kell felelniük a nemzetközi standardoknak. A felvételi kérdésében minimum az osztrák előírásoknak megfelelően kell eljárni.
5. A dologi feltételeket illetően is a nemzetközi követelményeknek kell eleget tenni.
6. Az intézménynek egy vagy több tudományterületen belül olyan széles és sokszínű képzési kínálatot kell felmutatnia, hogy az európai egyetemi fogalomnak megfeleljen. Diszciplínaként hagyományos tudományterületek (pl. orvostudomány, jogtudomány), valamint új szakkombinációk is szóba jöhetnek.
7. A középtávú finanszírozása – egy részletes pénzügyi terv alapján – az intézménynek biztosítottnak kell lennie.

Az akkreditációs eljárás

Az akkreditációt az intézmények bármikor kérhetik, ha úgy vélik, az ismertetett követelményeknek eleget tesznek. Az akkreditációs eljárás menetét az alábbiakban ismertetjük.

1. Tanácsadás: az ÖAR szolgáltató szervezetként határozza meg magát. A Titkárság a kérelmezőknek előzetes beszélgetésekre rendelkezésre áll, hogy ezek során tisztázzák, a kérelemnek mely tartalmi és formális követelményeknek kell megfelelnie, illetve milyen ütemterv lenne megfelelő.
2. Projektprezentáció: az ÖAR egyik ülésén a kérelmező bemutathatja terveit. A Tanács tagjaival folytatott beszélgetések az eddigi tapasztalatok szerint fontos segítséget nyújtottak.
3. Kérelem elkészítése és benyújtása: az akkreditációs kérvényt, amelynek formai megköötésekhez nem, de a megadott követelményekhez tartalmilag igazodnia kell, az intézmény képviselője nyújtja be az ÖAR-nak. A kérelem részletes dokumentációt tartalmaz, amelyben az intézmény igazolja, hogy megfelel a törvényi előírásoknak. A kérelem beérkezésétől fogva a Tanácsnak az eljárás lefolytatásához hat hónap áll rendelkezésre.
4. A kérelem megvizsgálása, esetleg kijavítása: amennyiben a kérelem hiányos, vagy nem felel meg a formai követelményeknek, a kérelmezőnek lehetősége nyílik javításra. Ha az új kérelem határidőn belül nem érkezik meg, az ÖAR a kérvényt semmisnek tekinti. Az intézmény azonban visszautasítás esetén is bármikor benyújthat egy újabb kérvényt.

5. Szakértői látogatás: az *Akkreditációs Tanács* általában két vagy három szakértőt kér fel. A kiválasztás szempontjai: a szakmai pozíció, tudományos reputáció, szakmai tevékenység súlypontja, tárgyi kompetencia. A megbízottak nevét a Tanács közli az intézménnyel, hogy a lehetséges érintettséget kiküszöböljék. Az írásban benyújtott dokumentáció alapján a szakértők általában egy napos látogatást tesznek az intézményben. A koordinációs feladatokat a Tanács egyik tagja végzi el, ő el is kíséri a szakértőket.
6. Bírálat: mindegyik szakértő önálló írásos bírálatot készít. Hogy ezek módszertanilag egységesek és összehasonlíthatóak legyenek, a Tanács útmutatót dolgozott ki.
7. Állásfoglalás: az intézmény megkapja a Titkárságtól a bírálatokat, és ezekről – megadott határidőn belül – írásban véleményét nyilváníthat.
8. Az Akkreditációs Tanács döntése: a Tanácsnak az illető eljáráshoz kirendelt tagja a kérelem, a látogatás, a szakértői bírálatok és az intézmény állásfoglalása alapján határozati javaslatot terjeszt a testület elé. A Tanács döntéséhez legalább 5 fő azonos szavazata szükséges. Az illető egyetem akkreditációját elutasítja vagy elfogadja, feltételes akkreditáció nincs, azonban az akkreditáció időtartama változhat. Általános az öt évre szóló akkreditáció.
9. Akkreditációs értesítés: az akkreditációról az intézmény értesítést kap. Az értesítésnek tartalmaznia kell a magánegyetem elnevezését, a magánegyetem és a hallgatói közötti jogviszony megnevezését és fajtáját, a magánegyetemen folytatható tanulmányok elnevezését, fajtáját, óraszámát, hosszát, a magánegyetemen odaítélhető akadémiai fokozat elnevezését, az akkreditáció időtartamát.
10. A szövetségi oktatási miniszter jóváhagyása: a szövetségi oktatási miniszternek jóvá kell hagynia a Tanács döntését, az csak ebben az esetben válik jogerőssé. A miniszter semmissé teheti a határozatot, amennyiben az nem felel meg a nemzeti oktatáspolitikai célkitűzéseknek. Negatív döntést azonban nem változtathat pozitívvá, és az akkreditációs értesítés tartalmába sem szólhat bele. Amennyiben a miniszter megtagadja az engedélyt, az ÖAR közigazgatási bírósághoz fordulhat.

Az akkreditáció költségei közül a kérelmező intézményt – az Általános közigazgatási eljárási törvényben lefektetett módon – csak a szakértők útiköltségét, tartózkodási költségét, valamint a honoráriumát kell megfizetnie (kb. 6000 euró). Mielőtt az akkreditáció határideje lejár, meg kell történnie az újbóli akkreditációnak. Az új kérvényt ezért ajánlatos egy évvel az akkreditáció lejártá előtt benyújtani. Az első hosszabbítást az intézmény maximum 5 évre kaphatja meg, a továbbiakat azonban már kétszer ennyi időre. Minden újabb eljárás során az intézménynek bizonyítani kell, hogy megfelel-e a törvényi előírásoknak.

Eredmények

Eddig az ÖAR kilenc magánegyetemet akkreditált.²⁶ A legkülönbözőbb tudományterületeken létesültek magánegyetemek, pl. teológia (Graz), jog (Bécs), közgazdaságtan és pénzügy (Bécs), marketing (Bécs), informatika (Bécs), orvosi informatika (Innsbruck), pszichológia és nemzetközi kapcsolatok (Bécs), orvostudomány (Salzburg és Innsbruck). A tanítás nyelve német vagy angol.

²⁶ Részletesebb statisztikával csak 2003 júniusából rendelkezünk. Ezen időpontig 12 kérvény érkezett be, hét intézményt akkreditáltak, három kérvényt a feltételek hiányában elutasítottak. Két intézmény visszavonta a kérvényt, egy intézmény pedig nem tudott minden szükséges dokumentumot rendelkezésre bocsátani, ezért a kérvényt visszaküldték. Emellett öt tanulmányi program akkreditálási eljárása zajlott le, és kettő volt folyamatban. Kettő eljárást zárult pozitív határozattal, egy esetben nem teljesültek a feltételek, két kérvényt pedig visszaküldtek.

Akkreditációs jogosítványok:

- elnevezés (intézmény: magánegyetem, személyzet: „Univ.-Prof. der Privatuniversität ...” stb.),
- végzetek akadémiai fokozatot nyerhetnek, amely – a vizsgákhoz hasonlóan – jogilag egyenrangú az állami egyetemekével és az állam elismeri,
- tiszteletbeli címek,
- jogi egyenjogúság: az oktatószemélyzet és a hallgatók ugyanazokat a jogokat élvezik mintha állami egyetemeken dolgoznának, illetve tanulnának (szociális téren, adózás szempontjából);
- szövetségi támogatás (magánegyetemet a törvényi előírás szerint az állam nem finanszírozhat, ez nem zárja ki azonban, hogy szükség esetén az akkreditált egyetemek bizonyos feladatát az állam ne támogassa anyagilag – pl. állami képzést kiegészítő programok, közérdeket szolgáló programok).

Az ÖAR felügyeleti munkája

Az ÖAR második feladata, hogy folyamatosan felügyelje az akkreditált magánegyetemen folyó oktatási és kutatási tevékenység minőségét. A Tanácsnak betekintési joga van az intézmények működésébe, az intézményeknek pedig kötelességük ezt biztosítani. Felvilágosítás nyújtását, sőt helyszíni vizsgálatot is kérhet, illetve dokumentumokat és iratokat kérhet be. A magánegyetemeknek a lefolyt tanévről, illetve a lezárt pénzügyi évről felszólítás nélkül évente jelentést kell készíteniük, amely lehetővé teszi, hogy az ÖAR lemérhesse, vajon az intézmény megfelel-e az akkreditációs követelményeknek. Az ÖAR ezáltal állandó minőségi kontroll alatt tartja az intézményeket. A jelentésnek az összehasonlítás megkönnyítése érdekében megszabott szerkezete van, és az alábbiakból kell állnia:

- hallgatók (számuk, oktatói-hallgatói arányszám, átlagos tanulmányi idő, végzetek elhelyezkedése, hallgatói mobilitás, ösztöndíjak, tandíjak összege stb.);
- tudományos személyzet (névszerinti lista, amely tartalmazza a képesítést, a szerződési viszonyt, a foglalkoztatás terjedelmét, áttekintés a tudományos személyzetről tanulmányi programok és kutatási területek szerint, az alkalmazási és habilitációs eljárás dokumentációja, leírás a tudományos utánpótlást és a humán erőforrás fejlesztést érintő intézkedésekről);
- pénzügyek (a jelenlegi költségvetés, valamint a támogatásokat és az önrészt is tartalmazó költségterv legalább öt évre);
- kutatás, együttműködés (kutatás, aktuális és lezárt kutatási projektek és együttműködések, stratégiai kutatási terv, nemzetközi kutatási és oktatási együttműködések dokumentációja, együttműködés más felsőoktatási intézményekkel, szakmai és társadalmi szereplőkkel);
- minőségbiztosítás (a belső minőségbiztosítás szervezeti keretei és eszközei, belső és külső evaluáció²⁷ eredményei, ezek alkalmazása, akkreditáció külföldi ügynökségeknél),
- fejlesztés (az akkreditáció során előterjesztett fejlesztési terv megvalósítása, világos profilszerkezet kialakítása és a fejlesztési terv bemutatása).

A következő pontokat a jelentésnek csak akkor kell tartalmaznia, ha változás történt:

- szervezet, szerkezet (név, jogi forma, jogszabályok, organogram, döntéshozatali rendszer, tudományos személyzet titulusa, alkalmazási és habilitációs eljárás);

²⁷ Az UniAkkG alapján minden magánegyetem köteles évente, de legalább kétévente oktatási és kutatói tevékenységét evaluációs eljárást alá vonni.

- adminisztratív személyzet (képzettség, funkció, szolgálat viszony);
- infrastruktúra (felszereltség);
- tanulmányi programok/hallgatók (felvételi követelmények, eljárás, szerződés, tanterv (elnevezés, szint, profil, célok, óraszám, tanulmányi idő, kreditszám), vizsgaszabályzat, akkreditációtól független képzési kínálat)

Az éves beszámolási kötelezettségtől függetlenül az intézménynek jelentenie kell, ha megváltozik az intézmény vagy a tanulmányi program neve, időtartama, heti óraszama, kreditszáma, az akadémiai fokozat elnevezése, a tudományos személyzet elnevezése és az alkalmazási és habilitációs rendszer.

Az ÖAR felügyeleti jogához tartozik, hogy az akkreditáció visszavonása mellett is dönthet, ha úgy látja, hogy az akkreditáció egyik feltétele hat hónapig nem teljesül. Elveszti az akkreditációt az intézmény abban az esetben is, ha nem folytat oktatási tevékenységet. (www.akkreditierungsrat.at) A visszahíváshoz a szövetségi miniszter engedélye szükséges. Ő ebben az esetben csak a feltételek megváltozását vizsgálhatja, nemzeti oktatáspolitikai szempontokra nem hivatkozhat. A szakfőiskolák esetében a visszahívás nem lehetséges. (Perthold-Stoitzner, Stöger, Szűsz 2001: 23.)

Összegzés

Ausztriában két egymástól független akkreditációs rendszer létezik, amely az amerikai hagyományoknak megfelelően intézménytípusok szerint elkülönül. Az állami egyetemi szektorban az akkreditáció nem került bevezetésre. 2000 végén a *Rektori Konferencia Evaluációs Munkacsoportja* elutasította egy nemzeti akkreditációs ügynökség felállítását. Ugyanez a munkacsoport azt ajánlotta az egyetemeknek, hogy inkább a német akkreditációs ügynökségekkel keressék a kapcsolatot. Valóban vannak olyan német ügynökségek, amelyeknek osztrák egyetemek is tagjaik. Magában az akkreditációs eljárásban kisebb különbségek tapasztalhatóak, de lényegében megegyeznek egymással, és az Európában bevett holland evaluációs mintát követik. A törvényhozók az ÖAR egyik elődjének a FHR-ot tekintették, ez sok közös vonást magyaráz. Mindkettő kihelyezett állami feladatokat ellátó, ún. köztes szervezet, amelyek szakmai szervezetek és hivatalok egyszerre. Mindkét hivatal függetlenül eljáró és döntést hozó, de az akkreditáció szempontjából végeredményben csak tanácsadó testület. Az államtól való függést nemcsak a miniszteri beleegyezés jelenti, hanem a tagok kinevezése, a Titkárság működésének körülményei is.

Az akkreditációt Ausztriában a Bolognai folyamat névvel fémjelzett összeurópai reform részének tekintik. Szükségességét hasonló okokkal indokolják, mint például Németországban: célja, hogy a nemzetközi versenyhelyzetben az osztrák felsőoktatás megőrizze pozícióját. A magánegyetemi akkreditáció megvalósításában is kidomborodik ez a szempont. Nemcsak a Bizottság többsége külföldi, hanem a szakértők is. A szakfőiskolák akkreditációja során inkább a képzés regionális, munkaerő-piaci relevanciái kapnak hangsúlyt.

Ha az állami felsőoktatásban az akkreditáció nem is valósult meg, eddig csak a két új szektorra jellemző vonások jelentek meg. A mérőföldkövet jelentő, 2002-ben hozott új Felsőoktatási törvényben (*Universitätsgesetz*) az elszámoltathatóság fontos szerepet kap (evaluációs eljárások, éves jelentés a szövetségi oktatási minisztériumnak), és a felsőoktatás irányítása is módosult (teljesítmény egyezmény a Minisztérium és az egyetemek között, önálló gazdálkodás, Egyetemi Tanács szervezete stb.). (Vö. Sebök 2003 és Grünewald – Gadner 2003.)

Akkreditáció Horvátországban²⁸

A felsőoktatás nemzetközivé válásának folyamata általánosan elfogadott, és ma már a nemzeti felsőoktatás-politikák egyik alapelemeként tekintendő. Ugyanakkor ami régen a nemzeti oktatáspolitikának a tárgya volt, mára nemzetközi viták és az „elnemzetköziesedett” döntéshozatal központi témájává vált. Az egyetemek egyre nagyobb mértékben válnak a fejlődés „motorjaivá” azáltal, hogy erős piaci erőknek igyekeznek megfelelni, valamint azáltal is, hogy jelentős tapasztalattal rendelkeznek a nemzetközi kapcsolatépítés terén (ez nyomon követhető az 1998-as párizsi Felsőoktatási Világkonferenciától – WCHE – a 2004 októberi „Az egyetemek társadalmi elkötelezettsége” c. Barcelonai Nemzetközi Felsőoktatási Konferenciáig).

A horvát felsőoktatás

Horvátország Európai Unió integrálódásának érdekében tett erőfeszítésein túl felsőoktatási rendszerének is meg kell felelnie az *Európai Egyetemek Szövetsége* által felállított standardoknak.

Az „európai felsőoktatási térség” és a horvát felsőoktatás

Mivel a szociológusok az „értékelő” állam funkcióiba való beágyazottságtól nem független jelenségekként elemzik a teljesítmény-mutatókat, máris léteznek olyan kutatások, melyek a felsőoktatási vezetők irányában megnyilvánuló, a közintézmények teljesítményi mutatóit ki-követelő állami ráhatásokat veszik számba. Egy ilyen kutatás, amely a teljesítményi modellek összehasonlító elemzésére vállalkozott, kiemeli az olyan társadalmi indikátorok életbeléptetésének fontosságát, melyeket szélesebb ideológiai vagy politikai mechanizmusokkal kombinálva, közigazgatási reformként, új közmenedzsmentként (ún. *new public management* az angolszász rendszerekben), vagy új kormányzati reformként (a nem Európai Unió országokban) emlegetnek. A strukturális változásokat megalapozó tényezők túlnőnek ideológiai reformokon és a közintézményekre gyakorolt politikai hatásokon (Krbec, 2005). A felsőoktatás teljesítmény-mérő modelljei az elszámoltathatóságot és a szolgáltatások minőségének javítását is az összes (európai) felsőoktatási rendszer közös céljaként kezelik, bár az egyes országok felsőoktatási rendszerében ezeknek különféle kombinációit alkalmazzák, olyan további célokkal elegyítve ezeket, mint:

- a hazai és külföldi intézmények közti verseny ösztönzése;
- az új vagy átalakult intézmények minőségi értékelése;
- az intézményi státusz megítélése (egyetem/főiskola; akadémiai/nem akadémiai intézmény);
- a jogosítványok kiadási jogának átkerülése az államtól intézményi szintre (vagyis a hatáskörök decentralizációja)
- a nemzetközi összehasonlítások és minőségbiztosítás facilitálása.

A bolognai folyamat és az ahhoz kötődő dokumentumok (átfogóbb elemzését lásd Krbec, 2004.) az Európai Unió tagállamainak valamint az Unióba igyekvő országok felsőoktatásának közös céljait igyekeznek megvalósítani. A Bolognai Nyilatkozatot 1999. június 19-én aláíró 29 európai országhoz Horvátország 2001 májusában megtartott prágai minisztériumi találkozón csatlakozott.

²⁸ Ez a fejezet Denisa Krbec munkája. A szöveget angol eredetiből Szentannai Ágota fordította.

Jelenleg a horvátországi felsőoktatási intézmények (az egyetemek valamint a hozzájuk tartozó autonóm karok, műszaki főiskolák és magán főiskolák) radikális változáson mennek keresztül: konzervatív (vagy hagyományos) intézményekből modern, innovatív, azaz társadalmilag hatékonyabb intézményekké válnak. Ez a „második felsőoktatási forradalom” nemcsak a gazdag és változatos európai kultúra megőrzésének elengedhetetlen folyamata, hanem része Horvátország társadalmi, gazdasági és kulturális továbbfejlődésének. A felsőoktatás rendszerének szabályozása során minden átmenetben lévő ország a bürokratikus szabályozásnak és a piaci erőnek, mint a kormányzás legújabban kulcsfontosságúnak tekintett eszközeinek az elegyét alkalmazta. Más reformokat követve, Horvátország csatlakozott a bolognai folyamat standardjaihoz való harmonizációs folyamathoz, aminek végső célja, hogy 2010-ig Az Európai Felsőoktatási Térség működőképes legyen. Ezt a politikai célt követve a horvátországi felsőoktatás, illetve az ország felsőoktatás-politikája olyan területté vált, amelyben az átalakulás, a modernizáció és a diverzifikáció más reformfolyamatoknál hatékonyabban és társadalmilag innovatívabb módon valósult meg.

A felsőoktatás rendszere

A jelenlegi jogi keretek között a következő intézménytípusok léteznek Horvátországban:

- állami intézmények: egyetemek (szervezeti egységeikkel), műszaki főiskolák (politechnikumok) felsőfokú szakképzési iskolák (a 2003-as Tudományos és felsőoktatási törvény alapján);
- magán, nem profitorientált intézmények: vallási felsőoktatási intézmények (az alapítási nyilatkozat alapján), valamint
- magán profitorientált intézmények: a *Tudományos, Oktatási és Sport Minisztérium* által akkreditált magánintézmények, amelyek működési engedélyében szerepelnie kell, hogy „az állam által elismert jogokkal/akkreditációval rendelkezik”.

Beiskolázás

A felsőoktatási intézményekbe beiratkozó hallgatók összetételét tükröző adatok alapján megbecsülhető, hogy a tandíj bevezetése mennyiben befolyásolta a hallgatók létszámának alakulását 1990-es években. Az állam által közvetlenül finanszírozott helyek (a Tudományos, Oktatási és Sport Minisztérium (a továbbiakban TOSM) által fenntartott teljes képzések) számának csökkentése nem befolyásolta negatívan a felsőoktatási intézményekbe beiratkozó hallgatók összlétszámát. Épp ellenkezőleg, a horvát egyetemekre beiratkozó hallgatók számának folyamatos növekedése figyelhető meg az 1993-2000 közötti időszakban, az utóbbi években érezhető enyhe csökkenéssel.

Ugyanakkor a tanulmányi státusz szerinti struktúrában jelentős változás figyelhető meg, melyben az államilag finanszírozott tanulmányi típusok háttérbe szorulnak. Az említett 2003-as törvény szerint a hallgatók státusza a következő lehet: a.) nappali tagozatos hallgató a TOSM által finanszírozott helyen, b.) önköltséges nappali tagozatos hallgató – a törvény szerint: „személyes igények szerinti” nappalis hallgató –, vagy c.) részdíjs hallgató, aki dolgozik tanulmányai mellett. Az állam költségén tanuló hallgatók számának csökkenését kompenzálta, sőt felülmúlta az önköltséges („személyes igények szerinti” és részdíjs) hallgatók számának növekedése. A vizsgált időszakban az államilag finanszírozott helyekre beiratkozó hallgatók számának átlagos csökkenése 2%-os volt, míg az önköltséges hallgatók arányának átlagos éves növekedése 26,4% a „személyes igény szerinti”, és 16,9% a részdíjs képzésben résztvevő hallgatókra.

A bolognai folyamat

2003 júliusában szavazta meg a horvát Parlament a Tudományos és felsőoktatási törvényt, amelyet 2004 júliusában és novemberében többször is módosítottak. Ez a törvény képezi ma a felsőoktatásban történő reformtevékenység beindításának és megvalósításának jogi keretét. Ez a törvény tartalmazza a felsőoktatási rendszerben bekövetkező változásokhoz szükséges előfeltételeket és elvárásokat (National Reports, 2005), mivel

- támogatja az európai standardokat, és ezáltal eleget tesz a Bolognai Nyilatkozat követeléseinek;
- garantálja az egyetemi autonómiát;
- törvényt követő kormányrendeletek sora megkönnyíti a bolognai folyamat megvalósítását a horvátországi felsőoktatási intézményekben;
- 2007 végéig a horvátországi egyetemek fakultásai elvesztik önálló jogi státuszukat, jogkérők egyetemi szintre kerül át;²⁹
- 2006. január elsejétől új finanszírozási rendszert vezetnek be a horvát felsőoktatásban, amely lehetővé teszi, hogy az egyetemek integrált intézményekként működjenek.

A jelenlegi intézményi struktúra

A horvát felsőoktatást jelenleg hat állami egyetem és 85 kar (amelyek autonóm egységként működő felsőoktatási intézmények), művészeti akadémiák, főiskolák, különálló egyetemi tanszékek s egyetemi programok alkotják. Az országban működik még öt műszaki főiskola (politechnikum) és hat független állami főiskola.

A horvátországi felsőoktatási intézmények összesen 9.787 alkalmazottat foglalkoztatnak, amelyből 5.820 oktató. A felsőoktatási hallgatók száma (az összes képzési típusban) jelenleg 150.000, amelyből 12.000 magán felsőoktatási intézménybe jár.

A magántulajdonban lévő, valamint az állami finanszírozású intézmények ugyanazon 2003-as törvény hatálya alatt működnek, és ennek megfelelően nincsenek megkülönböztető jogszabályok a különböző típusú intézményekre. A néhány egyetemen már életbe léptetett Tudományos és Felsőoktatási Törvény, valamint a kiegészítő szabályozások arra ösztönzik a többi felsőoktatási intézményt, hogy diverzifikálják programjaikat, ami innovatívabb, újszerűbb tantervekhez, az oktatói módszerek modernizálásához, és az új technológiák szélesebb körű használatához vezetnek.

Amint az Európai Bizottság „Az egyetemek szerepe a tudás Európájában” c. ³⁰ 2003 februári közleményben is megfogalmazódott, az európai felsőoktatási mezőny elsősorban nemzeti és regionális alapon szerveződik, és erős heterogenitással jellemezhető, ami a szervezeti, irányítási és működési körülményekben, ezen belül pedig az oktatói és kutatói személyzet alkalmazási és toborzási feltételeiben, valamint státuszaikban egyaránt tetten érhető. A horvát felsőoktatásban az elmúlt másfél évben felgyorsult változások felszínre hozták a lényeges kérdést: remélhető-e, hogy a horvát egyetemek, a mai szervezeti feltételeik között, megtartják a nemzeti és nemzetközi szinten kivívott szerepüket?

²⁹ A két újonnan létrehozott horvát egyetem – a Dubrovniki Egyetem és a Zadari Egyetem – már egységes egyetemi státusszal rendelkezik; tanszékeik jogi értelemben nem önálló entitások.

³⁰ „The role of the universities in the Europe of knowledge” http://europa.eu.int/comm/education/doc/official/keydoc/2003/univ_en.pdf

A horvátországi egyetemeknek, mint nem profitszerző intézményeknek, nemcsak európai sztenderdeknek kell megfelelniük, hanem olyan vállalkozói stratégiát is el kell sajátítaniuk, amely fokozatosan a teljes szervezeti (akadémiai) kultúrájukat átalakítja. Ezek a változások az egyetemek ideológiai és szervezeti vonatkozásait egyaránt érintik. A belső szervezeti kultúrát a viszonylag rövid lejáratú, átfogó reformok alakítják át (Krbec, 2004a).

Az új törvény alkalmazása

A Tudományos és felsőoktatási törvény és az azt követő szabályozások életbe léptetése néhány horvátországi egyetemen (a Rijekai Egyetemen 2004 januárjában megszavazták az egyetem «*Statutum*»-át, további egyetemeken néhány hónap múlva) jogilag kötelezővé tette az európai tudományos és felsőoktatási standardok követését. A törvény alkalmazása a bolognai folyamatot az oktatás megszervezésének módszereként vezeti be. A törvény a tudomány művelése és a felsőoktatás hagyományos összefonódásával magyarázza, hogy mindkét területre egyaránt vonatkozik. A közös törvény ellenére, a működési hatékonyság érdekében a két területet két különálló testület irányítja: a *Nemzeti Felsőoktatási Tanács*, valamint a *Nemzeti Tudományos Tanács*. Mindkét testület évente legalább egyszer ülésezik, amikor alapvető kérdésekről döntenek, pl. stratégiai fontosságú javaslatokat fogalmaznak meg, vagy az akadémiai/tudományos fejlődés alapkritériumairól hoznak döntéseket.

A Nemzeti Felsőoktatási Tanács

A *Nemzeti Felsőoktatási Tanács* (NFT) független szakmai és tanácsadó testület, amely felelős a teljes felsőoktatási rendszer működéséért és minőségéért, és amely javaslatokat fogalmaz meg a szakminisztérium számára. A NFT tagjait a kormány javasolja, és a Horvát Parlament szavazza meg. A 2003-as törvény alapján a NFT feladatköre a következő:

- javaslatot tesz a felsőoktatás fejlesztésére irányuló lépésekre és ösztönzi azokat;
- javaslatot tesz az állami felsőoktatási intézmények hálózatának hosszútávú terveire;
- elfogadja az egyetemi fokozatoknak és képesítéseknek a *Rektori Konferencia*, valamint *Főiskolák Igazgatói Tanácsa* által előkészített kritériumait;
- javaslatot tesz az illetékes Minisztérium számára a felsőoktatási intézmények és tanulmányi programjaik engedélyeztetésére és értékelésére szolgáló szabályok és kritériumok felállítására;
- referenseket nevez ki és véleményt nyilvánít új felsőoktatási intézmények alapítása, illetve új tanulmányi programok beindítása esetén;
- elkészíti a felsőoktatási intézmények és tanulmányi programjaik értékelését, és tanácsot ad a Minisztériumnak akkreditációs ügyekben.

A horvát felsőoktatás első kidolgozott értékelési eljárása, a bolognai folyamat elvárásaival összhangban, egyaránt magába foglalja a nemzeti és nemzetközi értékelést, továbbá számos olyan intézmény és szakember munkáját feltételezi, amelyek és akik a felsőoktatás minőségi javításának elkötelezettek. A belső és külső minőségértékelést, benchmarking-ot európai szakértők végzik el. Végül célja az innovatív oktatási és tanulási folyamatok bevezetéséhez szükséges, a tantervet érintő strukturális változások hatékonyságának növelése. A horvát felsőoktatási intézmények értékelési és akkreditációs folyamata 2005 márciusában kezdődött el.

Jelenleg³¹ 807 alapképzési (undergraduate) és graduális programot (3+2; 4+1, illetve 5+0), valamint 243 (2 vagy 3 éves) posztgraduális programot értékel több mint 300 horvát és külföldi szakértő. A legnagyobb horvát egyetem, a Zagrabi Egyetem 468 új vagy megújított programot kínál. A Spliti Egyetem 160, a Rijekai Egyetem 126, az Osijek-i Egyetem 110, a Zadari Egyetem 78, és a Durbovniki Egyetem 27 új tanulmányi programmal jelentkezett. A műszaki főiskolák 39 kérvényt adtak be, a független szakmai főiskolák 24 programmal szerepelnek. Tizenöt magánintézmény 33 új tanulmányi programot javasolt, elsősorban üzleti gazdaságtan területén.³²

A nemzeti minőségbiztosítási, valamint az akkreditációs és engedély-kiállítási rendszer a *Nemzeti Felsőoktatási Tanács* által javasolt, és a *Tudományos, Oktatási és Sportminisztérium* (a továbbiakban: Minisztérium) által kiadott szabályok alapján működik. Az NFT által meghozott végső döntés és az azt követő akkreditációs javaslat 2005 júniusára várható. A minőségbiztosítási szolgáltatásokat a felsőoktatási intézményekben a nemrég létrehozott *Felsőoktatási és Tudományos Iroda* fogja elvégezni.

A Felsőoktatási és Tudományos Iroda

A horvátországi felsőoktatási rendszerben jelenleg végbemenő reformfolyamatok szempontjából az akkreditációs folyamatokra nézve jelentős szerepe van a 2004 decemberében létrehozott *Felsőoktatási és Tudományos Irodának* (a továbbiakban: FTI). A horvát kormány által alapított szakintézmény feladata: a tudományos tevékenység és felsőoktatás értékelésére, valamint a diplomák és képesítések elismerésére irányuló szakmai szolgáltatások nyújtása a felsőoktatási intézmények számára.

A 2003-as törvény 15. paragrafusa értelmében a FTI „az oktatási szolgáltatásokat biztosító intézményekkel” kíván együttműködni annak érdekében, hogy azok megfeleljenek a tudományos sztenderdeknek és a minőségi kritériumoknak. Az FTI minőségértékelési eljárásokat dolgoz ki és alkalmaz:

- a tudományos és felsőoktatási intézmények számára;
- a tudományos projektek és tudományos együttműködési programok számára, melyeket a *Tudományos, Oktatási és Sportminisztérium*hoz, illetve más minisztériumokhoz vagy állami intézményekhez nyújtottak be;
- a nemzeti tudományos hálózatok számára, elsősorban azoknak, amelyek a tudományos eredmények alkalmazását célozzák;
- minden (állami és magán) felsőoktatási intézmény oktatási programja számára;
- a felsőoktatás minőségének folyamatos javítása és fejlesztése,
- az erőforrások tisztességgel és részrehajlás nélküli felhasználásának érdekében annak biztosítása, hogy az érdekeltek hozzájussanak a tudományos munkával és a felsőoktatással kapcsolatos megfelelő információkhoz és közleményekhez.

Az Iroda feladatai közé tartozik a *Nemzeti Felsőoktatás Minőségbiztosítási Hálózatának* a kialakítása, amely a későbbiekben és az európai standardok kidolgozására létrehozott *Európai Minőségbiztosítási Hálózat*³³ és az európai értékelési folyamatnak részévé válik. A feladat

³¹ 2005 júniusa (A szerk.)

³² Az adatok nyilvános bemutatókra készült jelentésekből, az NFT munkaanyagaiból, valamint a szerző elemzéseiből származnak.

³³ European Quality Assurance Network

megvalósítása érdekében *Nemzeti Információs Központ* (a továbbiakban: NIK), valamint helyi irodák hálózata létrehozását tervezik. A különböző szinteken szerzett külföldi képesítések és oklevelek elismerésére felállított központok hálózatai mellett a NIK az *Információs Központok Európai Hálózatának*³⁴ része lesz.

Más európai országok példájára az Iroda az európai és nemzetközi minőségbiztosítási folyamat horvátországi vezető szereplője lesz. Az iroda felhasználja a hazai és külföldi szakértők szolgáltatásait a tudományos tevékenység és az oktatás különféle területein. A külső ellenőrzés során például folyamatosan megemlíti az egyetemek és a karok közötti kapcsolatok újragondolásának és megerősítésének szükségességét és a költségvetési ellenőrzés-decentralizációjának szükségességét, azaz annak a minisztériumok kezéből az egyetemi vezetéshez való átkerülését is. A *Zagrabi Egyetem* elvégezte az önértékelését, amelyet az *Európai Egyetemek Szövetségének*³⁵ (CRE 2000) és a *Salzburgi Szeminárium Egyetemek Projektje* 'Visiting Advisors' programjának (Salzburg 2000) kettős külső auditja követett. A *Salzburgi Szeminárium* hasonló értékelést végzett a *Rijekai Egyetemen* 2001-ben (Salzburg 2001). A vizsgálat szerint a horvát egyetemeken szükséges a reform és a minőségbiztosítási politika javítása (további elemzésekért lásd: Currie, Krbec, Higgins, 2005).

Mivel az Iroda küldetése az, hogy a felsőoktatás iránti társadalmi érdekeket képviselje, végső értékeléseit/döntéseit a *Nemzeti Tudományos Tanács*, vagy a *Nemzeti Felsőoktatási Tanács* fele kell továbbítania, amelyek ezek alapján hozzák meg döntéseiket.

A felsőoktatási intézményeket a törvényben és a Minisztérium által hozott rendeletekben megállapított időközönként értékelik. Amennyiben arra szükség van, valamint a *Nemzeti Felsőoktatási Tanács*, az oktatási miniszter, vagy maguk az intézmények kérésére a *Felsőoktatási és Tudományos Iroda* gyakrabban is végezhet értékeléseket. Az értékelést, mielőtt az megvitatásra a *Nemzeti Felsőoktatási Tanácshoz* kerülne, elküldik az érintett intézménynek, amely a jelentés ellen panaszt nyújthat be, vagy 30 napon belül magyarázatot küldhet. Ezeket figyelembe véve a Tanács dönti el az értékelés végső eredményét, amelyet elküld a Minisztériumba és az érdekelt intézményhez. Pozitív értékelés esetén a miniszter kiadja az intézmény akkreditációs igazolását. Az akkreditáció az új programok, illetve a programok egyetemen kívüli kihelyezésének az előfeltétele is egyben.

A folyamat követése

2004 márciusában Primorac oktatási miniszter létrehozta a bolognai folyamatot monitorizáló *Nemzeti Munkacsoportot*, melynek feladata a bolognai folyamat megszervezése, koordinálása, valamint megvalósításának a követése. A Munkacsoport első megbeszélésére 2004. április 7-én került sor a Minisztériumban. A megvalósítás követésén túl a Minisztérium felruházta a Munkacsoportot azzal, hogy aktív részt vállaljon a Horvátországban zajló bolognai reform teljes folyamatában, az ún. bolognai follow-up tevékenységekben, és a nemzetközi viszonylatban zajló tevékenységekben. Mivel a Bolognai Nyilatkozatot aláírt országokban rendszeresen szerveznek szakmai tanácskozásokat (konferenciákat, műhelymegbeszéléseket, szemináriumokat, kerekasztal-megbeszéléseket, stb.), a horvát akadémiai és tudományos közösség kifejezte igényét arra, hogy egyeztesse véleményeit és kicserélhesse tapasztalatait a nyilatkozat kitételeinek megvalósításával kapcsolatosan.

A horvát egyetemek 2004 elején elkezdték az előkészületeket tanterveik egyeztetésére, hogy azokat a bolognai előírásokhoz és sztenderdekhez igazítsák. Noha az egyes karoknak önálló

³⁴ European Network Information Centers (ENIC)

³⁵ European Association of Universities

változásmenedzsmentje van, 2004 szeptembere és decembere között a Minisztérium a Bolognai folyamat megvalósításáról szóló fórumokat szervezett a horvát egyetemeken.³⁶ A megbeszélések célja, hogy az akadémiai közösség tapasztalatot cseréljen, beszámoljon a bolognai folyamatban tett előrelépésekről, valamint hogy összpontosítson néhány nyitva maradt, megtárgyalandó kérdésre. A vitába bevonták a *Horvát Rektori Konferenciát*, hiszen annak jelentős szerepe van a horvát felsőoktatási rendszerben: tagjait felkérték, hogy aktívan járuljanak hozzá a fórumok sikerességéhez, és a nyitva maradt kérdésekben további fórumokat javasoljanak. A megbeszélések a *Horvátországi Kutatásban és Felsőoktatásban Dolgozók Független Szakszervezete* képviselői számára is nyitottak voltak. 2004 december közepéig húsz fórumot szerveztek különböző témákban, tudományterületek, képzési típusok szerint, a tantervkészítés és a szakoktatás különböző nehézségeit érintve, megtárgyalva a minőségbiztosítás, az élethosszig tartó tanulás stb. kérdéseit.

Tervezett változások és európai standardok

Átlátható és összevethető képesítési rendszer

Az új, 2003-as Tudományos és felsőoktatási törvény biztosítja a külföldön elvégzett tanulmányok és képesítések elismeréséhez és követéséhez szükséges szolgáltatások jogi előfeltételeit. A Külföldi képesítések elismeréséről szóló horvátországi jogszabály 2004. július elsején lépett életbe, és kimondja, hogy a *Felsőoktatási és Tudományos Iroda*, pontosabban az annak részeként működő, a Minisztérium Felsőoktatási Főosztályán belüli ENIC/NARIC képviseleten keresztül biztosítja a hallgatói és oktatói mobilitás folyamatának az eljárásrendjét. A Minisztérium kormányközi és egyetemközi egyezmények alapján biztosítja a felsőoktatási mobilitás számára szükséges forrásokat.

Több szintű képzés

A horvát egyetemeken és más felsőoktatási intézményekben bevezetendő három ciklusú (szintű) képzéshez elkészültek a tervek, és elkezdődött azok megvalósítása. Az első ciklussal kapcsolatosan széleskörű tárgyalások folytak az egyetemek/karok, műszaki főiskolák, szakmai szervezetek, egyetemi szenátusok³⁷ és a felsőoktatási és tudományos szakértők bevonásával. A tárgyalások az alábbi témák köré szerveződtek:

- az első ciklus tantervének a kidolgozása, és kapcsolódása a második ciklushoz;
- a „rég” és az új tantervek közötti kapcsolatok;
- az első ciklusban megszerezhető képesítések és a tanulmányok folytatása a régi oklevelekkel;
- az első és a második ciklus hosszának a rugalmassága (társadalomtudományok és humán tudományok esetében: 3+2 vagy 4+1 év, a jogi képzés kivételével, ahol 5+0; a műszaki és mérnöki képzésben: 5+0; az orvostudományi képzések esetén: 3+2-től 6+0 évig tartó képzés); és végül, de nem utolsósorban:
- az átjárhatóság mindennapos problémája: az egyetemek és műszaki főiskolák programjai közötti kapcsolódási pontok.

³⁶ Lásd angolul: <http://www.mzos.hr> > Education > University Education > The Bologna Process.

³⁷ Az egyetemek döntéshozó testületei.

A Minisztérium által szervezett megbeszélések végén levont következtetések hasonlóak az előző megállapításokhoz: nincs teljes egyetértés a horvát felsőoktatási tanulmányi programok „egységesítésének” szükségességére vonatkozólag. Ennek megfelelően a felsőoktatási intézmények azt javasolták, hogy programjaikat saját kritériumrendszereik szerint értékeljék és akkreditálják. Ez a meglehetősen rugalmas hozzáállás lehetővé tette, hogy több mint 1.300 jelenleg működő program vehessen részt az akkreditációs folyamatban. A *Nemzeti Felsőoktatási Tanács* további végső döntése fogja kimutatni az eltérő vagy ugyanazon tanulmányi szinten, illetve ugyanazon tudományos diszciplínán belül a programok megszervezésében elfogadható különbségeket.

Az akkreditációs folyamat – következtetések helyett

A tanulmányi programokra vonatkozó általános követelmények (amelyeket a 2003. évi Felsőoktatási és tudományos törvény 78. cikkelye határoz meg) szerint a tanulmányi programoknak korszerű tudást kell nyújtaniuk és lehetőséget kell adniuk a kor kívánalmainak megfelelő készségek elsajátítására. Kompatibilisnek kell lenniük a megfelelő szakmai terület nemzeti prioritásaival és elvárásaival, illetve összehasonlíthatók kell lenniük az Európai Unióban működő programokkal. 2005. március 22-ig a NFT által kinevezett értékelőket arra kérték fel, hogy

- minősítsék a javasolt tanulmányi program általános struktúráját (az alapdiszciplínák megjelenítését, általános szakmai készségek elsajátításának a lehetőségét, a szaktudás, s készségek és az érvelési technikák elsajátításának integrálását);
- jelöljék ki a javasolt tanulmányi programban azokat a pontokat, amelyek az egyes tárgyakhoz kapcsolódnak (az egyéni tanterv programjait; a javasolt célkitűzések és az előadások száma, vagy a hozzárendelt ECTS kreditpontok száma közötti egyenetlenségeket; a javasolt tanítási módszereket és irodalmat stb.)
- értékeljék a javasolt tanulmányi programot (más horvátországi és/vagy külföldi hasonló programokkal való összevethetőségük értékelése; az illető diszciplínához tartozó európai és/vagy nemzetközi szervezetek ajánlásainak való megfelelés).

A NFT-nek, az FTI támogatásával 2005. június elejéig el kell készítenie a programok értékelését. Az NFT az oktatási miniszter számára a következő javaslatok egyikét teheti:

- a javasolt tanulmányi program elfogadása a jelenlegi formájában;
- a javasolt tanulmányi program elfogadása a szakértők által javasolt kisebb módosítások után;
- ismételt eljárás, amennyiben a tanulmányi programon jelentős módosításokat hajtanak végre a szakértők által javasoltak szerint;
- a javasolt tanulmányi program visszautasítása.

Az akkreditációról a döntést a miniszter hozza meg. Előreláthatóan ugyanazon hónap folyamán akkreditálja az új (és az európai standardok szerint átalakított régi) programokat.

A bolognai rendszer szerint tanuló „európai” hallgatók első generációja számára tartott felvételik 2005. július közepe és szeptember eleje között folynak. A 2003-as törvény értelmében a két- és háromciklusú tanulmányi programokat a 2005/06-os tanévtől indítják, és ennek megfelelően az összes horvátországi intézménytől elvárják, hogy tanterveiket és belső szervezetüket az új rendszerhez igazítsák. A Horvátországban jelenleg folyó akkreditációs folyamat rövid elemzése kimutatta, hogy számos előfeltétel szükséges a nemzeti és intézményi szinten megjelenő nehézségek kiküszöböléséhez.

Akkreditáció Magyarországon³⁸

Az 1990-es években a magyarországi felsőoktatásban is megjelent az irányításnak az a formája, amelyet a felsőoktatási szakirodalom indirekt irányításnak (távirányítás, közvetett irányítás) nevez. E közvetett irányításnak jellegzetes szervezete a *Magyar Akkreditációs Bizottság* (MAB). A MAB közreműködésével az oktatási politika a felsőoktatási rendszert tartalmilag irányítja (hasonlóan a közoktatásban történő, de a felsőoktatásénál sokkal direkter ún. tartalmi irányításhoz, amelynek eszköze részint a tanterv, részint az ellenőrzés-értékelés-minőségbiztosítás, részint pedig a pedagógus képzés, -továbbképzés).

A felsőoktatásban a minőségértékelés két fő területét különítik el. Az intézmény értékelés során egy-egy intézmény teljes működését vizsgálják; a program értékelés során pedig a szakokat és a doktori programokat (ma doktori iskolákat). A szakot kétszer is minősítik más szempontból és más módszerrel, egyszer az intézményi, másrészt pedig a szak akkreditáció kapcsán. Az első esetben elsősorban a bemenetre kerül a hangsúly (oktatók, eszközellátottság stb. vizsgálatára), az utóbbi során az értékelés főként kimeneti jelleget ölt (a diplomamunkákat, a tételjegyzékeket stb. nézik meg, elbeszélgetnek a hallgatókkal). Az értékelés háromféle eredménnyel végződhet: amennyiben a küszöbszintet teljesítettnek találják „igen”, kisebb, rövid távon kijavítható hiányosságok esetén „feltételesen igen”, a szint el nem érése esetén „nem” állásfoglalással zárul. A MAB a képzés és a tudományos munka minőségét szövegesen is értékeli.

A MAB elsősorban ún. bemeneti vizsgálatot végez. A bementi feltételek és az intézmény belső működésének vizsgálata az adott intézmény megítélése szempontjából ugyanis kulcsfontosságú. Méri a képzési céloknak (képesítési követelményeknek) való megfelelést, a bemeneti adatokat (oktatás, tanmenet, infrastruktúra stb.) és bizonyos mértékig az oktatási, nevelési, kutatási folyamatot. A nemzetközi gyakorlatnak megfelelően nagy súlyt helyez a szakértők, a kollégák mérlegelő véleményére. A MAB célja azonban, hogy az értékelésben mind erősebb legyen a kimeneti jelleg, hogy az egyre inkább a felsőoktatási tevékenység eredményére irányuljon. Arra kívánja keresni választ, hogy az adott szakon diplomával végzett diákok tudása és készségei megfelelnek-e a hazai illetve a nemzetközi (európai) elvárásoknak. Ezek az elvárások „piaciak” (a felhasználó szempontjait veszik figyelembe) és „társadalmiak” (az oktatás teljes eredményét érintik). A MAB emellett a folyamat értékelésére is a korábbinál nagyobb súlyt kíván fektetni. Az utóbbi néhány évben ezen tervek az értékelésben is realizálódni kezdtek.

Az akkreditáció kezdetben külső – intézményektől idegen szerv által lefolytatott – minőségbiztosítást jelentett, amelybe az intézmények mint aktorok az önértékelési jelentés elkészítésével kapcsolódtak be. A MAB az intézményeket belső minőségbiztosításra ösztönözte, és ezek eredményét az akkreditáció során is felhasználta. Az akkreditációba egyre nagyobb mértékbe vonja be az intézményeket: ún. vegyes rendszer létrehozására törekszik. Az akkreditációs eljárás ezzel lerövidül és egyszerűsödik, és egyúttal a MAB számonkérő funkciója mellett a tanácsadói, javaslattevői funkciója is kidomborodik. Ennek érdekében a MAB – a felhasználói szféra mellett – az intézményekhez fűződő kapcsolatának javítására tervet dolgozott ki. (Stratégiai terv 2002: 3., 9.)

A MAB tevékenységének legfontosabb alapelvei:

- a felsőoktatási törvény és a kormányrendelet előírásai;

³⁸ Ez a fejezet Rébay Magdolna és Kozma Tamás munkája.

- minimális minőségi szint számonkérése (elérte-e a vizsgált intézmény, illetve program a küszöböt);
- az akkreditációt végző szervezet függetlenségének biztosítása;
- az akkreditáció szakszerűsége és objektívása;
- a folyamat átlátható, elszámoltatható, alapelveiben nyilvános
- és nemzetközileg ekvivalens legyen.

A döntéshozatal három szinten történik. A tudományági szakbizottságok vagy ad hoc bizottságok, valamint a felkért szakértőkből álló látogató bizottságok (LB) alkotják a döntéshozatal első szintjét. Utóbbiak felállítása az intézményi akkreditáció esetén előírás, a program akkreditáció esetén azonban csak opció. A MAB-nak 17 tudományági szakbizottsága van bizottságonként 10-15, összesen mintegy 350 taggal.³⁹ Elnökeik MAB tagok. A tudományági bizottságoknak hivatalból tagjai a Plénium tagok, a többi tag felsőoktatási intézmény jelöltje és további képviselői, valamint a kutatói és a felhasználói szféra képviselői közül kerül kiválasztásra. Ezekben a bizottságokban nem feltétel a doktori (mesteri) fokozat. Az ad hoc bizottságok elsősorban interdiszciplináris kérdésekben kapnak szerepet. Tagjait az illetékes tudományterületi szakbizottság tagjai közül kell választani. A MAB szükség szerint további hazai és külföldi szakértőket von be a program akkreditációs kérelmek elbírálására és az egyes intézményeket látogató bizottságok munkájába. (A MAB-nak további nyolc állandó bizottsága van, amelyek speciális kérdésekben illetékesek, köztük – az akadémikus MAB tagokból álló – Doktori bizottság illetve a Távoktatási bizottság.)⁴⁰

A középső szintet a tudományterületi bizottságok alkotják: a Természet- és műszaki tudományok, az Élettudományok valamint a Társadalom-, bölcsészet-, hittudományok és művészetek kollégiuma. Tagjaik a tudományterülethez tartozó MAB tagok, illetve külső tagként a Plénium tanácskozási jogú tagjai. Díjazásban – ahogy a tudományági, ad hoc és az állandó bizottságok tagjai sem – nem részesülnek.

A legfelső szintet a MAB plénuma alkotja. A végső döntések előkészített testületi döntések, és szavazati többséggel történnek. A Plénumnak 30 teljes jogú tagja van. A tagokat a felsőoktatási intézmények vagy azok képviselői szervei (15 tag),⁴¹ az tudományos kutatóintézetek (8 tag) és a különböző felhasználói szervezetek⁴² (7 tag) javasolják. Az oktatási miniszter

³⁹ Matematika- és számítástudományok, Fizikai tudományok, Informatika- és villamosmérnöki tudományok, Építőmérnöki, építészmérnöki és közlekedésmérnöki tudományok, Anyagtudományok és technológiák, gépészeti tudományok, Kémiai és vegyészmérnöki tudományok, Had- és katonai műszaki tudományok, Agrár- és agrár műszaki tudományok, Biológiai tudományok, Föld- és környezettudományok, Orvos-, egészség- és sporttudományok, Gazdaságtudományok, Állam-, jog- és közigazgatástudományok, Szociológia és politikatudományok, Történelem-, régészet és néprajz és kulturális antropológiai, művészet- és művelődéstörténeti tudományok, Pszichológia és neveléstudományok, Irodalomtudományok, Nyelv- és filozófiatudományok, Művészetek, média és kommunikáció, Hit- és vallástudományok.

⁴⁰ Állandó bizottságok: Stratégiai és Bologna Bizottság, Egyetemi és főiskolai tanárok kinevezését véleményező bizottság, Doktori bizottság, Távoktatási bizottság, Felsőfok szakképzési bizottság, Felhasználói bizottság, Minőségbiztosítási és –tanácsadási bizottság, Etikai bizottság.

⁴¹ Az MRK (*Magyar Rektori Konferencia*) (9 tag), az FFK (*Főiskolai Főigazgatói Konferencia*) (5 tag) és a MERSZ (*Művészeti Egyetemek Rektori Széke*) (1 tag).

⁴² Jelenleg (2005) a kamarák (2 tag), a MGYOSZ (*Munkaadók és Gyáriparosok Országos Szövetsége*) vagy a *Magyar Innovációs Szövetség*, az MTESZ (*Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége*), az OÉT (*Országos Érdekegyeztetési Tanács*), *Közügytanács*.

felterjesztésére megbízásukat a miniszterelnöktől kapják. A MAB tagok nem főállásban látják el feladatukat, de tiszteletdíjban részesülnek, amely a köztisztviselői illetményalap nyolc- (elnök), négy- (alelnökök), illetve kétszerese (tagok). Megbízásuk három évre szól, s egy terminusra meghosszabbítható. A tisztség betöltésének a feltétele legalább a doktori (mester) fokozat. Elnökét a MAB tagjai közül maga választja. A diszciplináris egyensúly megteremtésére a Plénium tanácskozási jogú tagokkal egészítheti ki magát.⁴³ A plénumnak további egy-egy nem szavazati jogú, de állandó meghívott tagja van az FTT (*Felsőoktatási és Tudományos Tanács*), a HÖÖK (*Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája*), a DOSZ (*Doktoranduszok Országos Szövetsége*) és az ODHT (*Országos Doktori és Habilitációs Tanács*) képviselőiben. Tanácskozási joggal rendelkezik továbbá a MRK (*Magyar Rektori Konferencia*) és a FFK (*Főiskolai Főigazgatók Konferenciája*) elnöke. Eseti meghívottként részt vehet az üléseken a MERSZ (*Művészeti Egyetemek Rektori Széke*) elnöke is. (Ideiglenes Szervezeti és Működési Szabályzat 2004: 4-10., 199/2000. (XI. 29.) Korm. rendelet 21-27.§)

A MAB célja – hogy a szervezeti felépítést változatlanul hagyva – a középső szint szerepét erősítse. A végső döntés meghozatala – a tervek szerint – továbbra is a Plénumon történne, a tárgyalás érdemibb része azonban a kollégiumokban zajlana. A Plénium részletesebben a vitás ügyekkel foglalkozna, valamint a felsőoktatás minőségét érintő általános kérdésekkel, azaz véleményező szerepe csökkenne, javaslattevő azonban erősödne. (Stratégiai terv 2002: 8.)

A MAB munkáját *Nemzetközi Tanácsadó Testület* (NTT) segíti, amely vezető európai és amerikai felsőoktatási szakemberekből áll. Az NTT rendszeresen, legalább évente tanácskozik. Feladata a MAB működésének, eljárási rendjének, az akkreditációs követelményeknek és az akkreditálásnak értékelése és véleményezése. Segítséget nyújt továbbá külföldi látogató bizottsági tagok, illetve bírálók kiválasztásában. A MAB mellett *Magyar Tanácsadó Testület* is működik, amelynek működése rendszertelenebb. Tagjai nagyobb részt a felhasználói szférából kerülnek ki.

A döntéshozatali munka kiszolgálására, a kérelmek érkeztetésére és az adminisztratív feladatok ellátására a MAB titkárságot működtet. A titkárság – amely központi költségvetési szerv – az Oktatási Minisztériumtól elkülönülten, de a Minisztérium által fenntartott irodaházban – mint annak bérlője – helyezkedik el (Budapesten az ún. Professzorok Házában). (Ideiglenes Szervezeti és Működési Szabályzat 2004: 10-11.)

Az akkreditáció kialakulása

Előzmények

Magyarországon a rendszerváltoztatás követően – külföldi mintákat is felhasználva – sajátos akkreditációs rendszert dolgoztak ki. A kezdeményezés akadémiai körökből indult ki. A cél az volt, hogy az „államosított” jogosítványok visszakerüljenek a felsőoktatási szféra hatáskörébe. Szükség volt továbbá a felsőoktatás szervezeti és tartalmi megújítására. A megerősödött intézményi autonómia koordinálási igényeket szült, köztes szerv felállítását tette indokolttá. Megerősödött ugyanis az az álláspont, hogy az intézmények saját maguk minősítését nem végezhetik el, az autonómiától idegen szervek minősítő munkája pedig sok problémát vetne fel a kompetenciától az együttműködésig. Ezen nehézségek megoldására alakult meg 1992-ben az Akkreditációs Bizottság, egy olyan független, szakértői testület, amelynek alapfeladata a felsőoktatási intézmények minőségi és tartalmi kérdéseiben való állásfoglalás volt. Működési feltételeit a Parlament biztosította. (Michelberger 2003: 4.)

⁴³ Jelenleg négy tanácskozási jogú tagja van a MAB-nak.

Az akkreditációs bizottság felállításakor számos szervezési probléma merült fel: hatékony működésére csak akkor volt kilátás, ha a felsőoktatás autonóm intézményei hozzájárulnak létrehozásához, döntéseinek elfogadásához és elfogadtatásához ugyanakkor elengedhetetlenül szükséges volt a kormány közreműködése. Az elvek tisztázása után az oktatási miniszter kezdeményezte a bizottság felállítását. Világos volt, hogy amennyiben a felsőoktatási intézmények kizárólag a maguk autonómiájára támaszkodva hozzájárulnak létrehozásához, a részérdekek konfliktusa feloldhatatlan lesz, és a minőséget majd súlyos veszély fenyegeti. Végül az a megállapodás született, hogy a bizottságban a magyar felsőoktatás, az egyetemen kívüli tudományos kutatás, valamint a külföldi felsőoktatás képviseltesse magát.

A magyar felsőoktatási szférából az egyetemi autonómiák képviselőjeként *Magyar Rektori Konferencia* jutott döntő szóhoz a jelölésben, 12 tagot delegálhatott a Bizottságba. A *Főiskolai Főigazgatói Konferencia* 1 tagot jelölhetett, a *Művészeti Egyetemek Rektori Székének* képviselőjét pedig tanácskozási joggal hívták meg. Az egyetemi hallgatók autonóm szervezete (*Országos Felsőoktatási Érdekképviseleti Szövetség* – OFÉSZ) tanácskozási joggal szintén 1 tagot jelölhetett. A jelölési rendszert az határozta meg, hogy a Bizottság először a programok (és csak azt követően az intézmények), azon belül is a doktori programok akkreditációjával kívánt foglalkozni, ez pedig elsősorban az egyetemeket érintette. Az egyetemeken kívüli kutatást a *Magyar Tudományos Akadémia* (MTA) által jelölt 10 fő és az *Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság* (OMFB) delegáltja képviselte.

A tagok névsora igen körültekintő egyeztető tárgyalások során szakmai, területi, intézményi, illetve személyi szempontok alapján került kiválasztásra, majd az MRK és az MTA elnöke a listát átadta a *Felsőoktatási Egyesületek Szövetsége* elnökének, aki azt a szövetség nevében a művelődési és közoktatási miniszter elé terjesztette. A miniszter 1992. november 12-én írta alá az *Ideiglenes Országos Akkreditációs Bizottság* tagjainak megbízólevelét azzal, hogy megbízásuk a felsőoktatási törvény hatálybalépéséig, illetve annak alapján létrehozandó végleges akkreditációs bizottság munkába állásáig tart. A külföldi tanácskozó tagok, a világ különféle táján a felsőoktatásban járatos szakemberek meghívására – tanácskozó tagként – ezt követően került sor. Az Akkreditációs Bizottság elnöke az MRK, az FFK és az MERSZ képviselőivel kibővített ülése a MRK és az MTA elnökével egyetértésben tehetett javaslatot a minisztériumnak.

Az ideiglenes Országos Akkreditációs Bizottság (1993)

1990-ben a felsőoktatás átalakítása kapcsán egyik legfontosabb feladat az egyetemeken tudományos fokozatadási jogának visszaadása volt. Az a döntés született, hogy az országos hatáskörű *Tudományos Minősítő Bizottság* (TMB) által eddig adományozott kandidátusi (CSc) fokozat helyébe az egyetemeken megszerezhető PhD fokozat lépjen. Az akkreditációs bizottság tehát ezen programok akkreditálásával kezdte munkáját 1992-ben, egyelőre csak ideiglenes jelleggel, mert a jogi keretet biztosító felsőoktatási törvény meghozatala – főként a tudományos fokozatok, illetve az intézmények integrációja körül kialakult vita miatt – késett. Az akkreditáció sürgőssége végül áthidaló megoldás kidolgozásához vezetett. A kormány hozzájárult, hogy a rendelkezésre álló pénzek (több mint 600 millió forint) pályázat útján kerüljenek elosztásra; az egyetemek pedig vállalták, hogy a doktoráltatás jogáért önálló pályázatokat nyújtanak be. 1994. január közepéig a pályázatok összesen 70 %-ában döntöttek ideiglenes jelleggel pozitívan (a többi ügyben csak előkészítették a döntést).

Az 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról lehetővé tette, hogy az egyetemek hivatalosan is megkapják a jogot a doktori programok indítására és a doktori fokozat odaítélésére. Az új felsőoktatási törvény hatályba lépésével átmeneti jogi helyzet alakult ki. Az IOAB ezt követően csak a folyó ügyek kezelésére, intézésére, a végleges *Országos Akkreditációs Bizottság* (OAB) munkájának előkészítésére szorítkozott. A törvény szabályozta az OAB feladatait és tevékenységét, felhatalmazta az intézményi akkreditációra, bővítette program akkreditációs feladatait (szaklétesítés és -indítás, képesítési követelmények véleményezése) is, rögzítette, hogy az OAB alapvető feladata a felsőoktatásban a képzés, a tudományos tevékenység színvonalának folyamatos ellenőrzése és a minősítés elvégzése. (80. § (1))

A végleges Országos Akkreditációs Bizottság (1994-96)

A fenti törvénynek megfelelően a felsőoktatási intézmények, a *Magyar Tudományos Akadémia* és más szervezetek jelölései alapján tagjai 1994. január 28-án, január elsejéig visszamenőleges hatállyal, a művelődési és közoktatási miniszter előterjesztésére a miniszterelnöktől megkapták a három évre szóló megbízólevelüket. A februári ülésen az OAB elfogadta működési szabályait, s kidolgozta a kollégiumok és a (program akkreditációs és intézményi, illetve interdiszciplináris) szakbizottságok rendszerét.

1996-ban a módosított felsőoktatási törvény kibővítette az akkreditációs bizottság feladatkörét az akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzés (AIFSZ) minősítésével. A törvény leszögezte továbbá, hogy a Bizottság független szakmai testület, titkársága teljes jogkörrel rendelkező költségvetési szerv. Működésének pénzügyi fedezetét az Országgyűlés az éves központi költségvetés keretében elkülönítetten biztosítja. (80. § (6))

A Magyar Akkreditációs Bizottság (1997-99)

Az *Országos Akkreditációs Bizottság* mandátuma 1996. december 31-én lejárt. Az új bizottságot azonban *Magyar Akkreditációs Bizottság* néven csak 1997. június 30-án nevezte ki a miniszterelnök, addig a folyamatosságot a korábbi bizottság biztosította. A törvény által előírt, a MAB zavartalan és folyamatos működését garantáló kormányrendelet végül 1997 áprilisában jelent meg. (Kozma et al 2000: 17-20.)

A felsőoktatási törvény 1999. évi módosítása a MAB feladatkörének újabb bővülését hozta: az egyetemi és főiskolai tanárok pályázatainak véleményezését. A bizottság megvizsgálja, mennyiben felelnek meg a törvényben előírt hazai és nemzetközi tudományos elismertségnek, szakmai, illetve tudományos tevékenységük színvonala, publikációik minősége és mennyisége eléri-e az elvárható szintet. A MAB ezt a tevékenységet nem érzi magáénak, úgy véli, nem illeszkedik szervesen korábbi munkájához, ezért szeretné – átmeneti idő után – átadni az egyetemeknek. (Michelberger 2003: 9.)

A MAB működését és az akkreditációs folyamatot szabályozó újabb, ma is érvényben lévő kormányrendeletet 2000. november 29-én adták ki. Ez kiter a MAB jogállására, feladataira, működésére, az eljárás szabályaira. (199/2000. (XI. 29.) Korm. rendelet)

Az akkreditációs bizottság tehát független, szakmai szervezetként szakérők bevonásával 1992-ben kezdte meg a doktori programok engedélyeztetésének feltételeként indított eljárásokat, majd a szakok és intézmények akkreditálásával folytatta munkáját. Ez jelentős, főként adminisztratív terheket rótt az intézményekre, elsősorban a tanszék- és programvezetőkre. Tagjainak megválasztására főként az MRK és az MTA gyakorolt befolyást, és noha végig semlegességre törekedett, ez olykor bírálatra is okot adott. Eleinte hiányzott a Bizottságból a társadalmi képviselő, a felhasználói oldal. Ennek az volt az egyik fő oka, hogy a tudományos minősítéssel rendelkezők szinte kizárólag egyetemi (főiskolai) oktatók voltak, a bizottsági tagságnak pedig ez (volt) a feltétele. A szakbizottságokban ellenben kezdetektől fogva a felhasználói szféra is képviselhette magát, utóbb a MAB Plénumába a kamarák is delegáltak tagokat, a 2000. évi kormányrendelet pedig megnevezte azokat a szervezeteket, amelyek a felhasználói oldalról jelölhetik a tagokat. A kormányrendelet rögzítette az összeférhetlenségi kritériumokat is. A Bizottság működését sokáig hátráltatta a körülötte kialakult jogi (és államigazgatási) bizonytalanság, mely végérvényesen csak 1997-ben szűnt meg. A minisztériumi apparátussal sem volt mindig zökkenőmentes az együttműködés: az nehezen viselte el egy autonóm testület sajátos, demokratikus módszerét, az eljárás időigényességét. Pénzügyi függetlensége is csak az 1996. évi felsőoktatási törvénnyel valósult meg teljesen. A Szervezeti és Működési Szabályzat első formájában 1998 januárjában került a MAB Plénuma elé. Az akkreditáció kötelező jellege miatt azonban az intézmények részéről fellépő kezdeti bizalmatlansággal a bizottságnak még évekig szembe kellett néznie.

Az akkreditációs eljárás

Alábbiakban a MAB szűken vett akkreditációs tevékenységét mutatjuk be: a doktori programok (iskolák), a szakok és a karok, intézmények minőségellenőrzését és hitelesítését. Az eljárásban szerepe van a *Felsőoktatási és Tudományos Tanács*nak, amely oktatáspolitikai szempontból mérlegeli az illető program, szak vagy intézmény létjogosultságát, és állást foglal az akkreditáció minisztériumi engedélyezése mellett vagy ellen. Az akkreditációs folyamat végén, a vizsgálat lezárulta után az akkreditációs bizottság véleményére támaszkodva a döntést a miniszter hozza meg. Egyetlen kivétel a doktori iskolák (elő)akkreditálása, ahol a végső döntés is a MAB kezében van.

A doktori programok (iskolák) akkreditációja

Doktori programok indításának engedélyeztetéséhez az intézményeknek 1993-ban kellett pályázatokat benyújtaniuk az IOAB-hoz. (20 pályázó egyetem több mint 250 pályázatot adott be, és mivel a pályázatok egy részét összevonták, ez megközelítőleg 900 pályázati egységet jelentett.) Az eljárások lezárulta után az IOAB két fajta pozitív döntést hozott: az „A” jelű akkreditációval a pályázó csoport megkapta az ideiglenes jogot doktoranduszok felvételére, doktori programok tartására és majdani doktoráltatásra. A „B” jelű programok csak képzést nyújthattak, önálló fokozatadási joguk nem volt. Az esetek többségében azonban a Bizottság kisebb-nagyobb változtatásokat javasolt. Voltak olyan pályázatok, amelyeknél további szakértők felkérése, vagy függőben maradt tárgyalások miatt húzódott a döntés. A pozitív elbírálás alá esett programokon – 18 egyetemen összesen 24 tudományágban – egyelőre még ideiglenes joggal, de megkezdődött a doktori képzés. Az 1994 januárjában megalakult *Országos Akkreditációs Bizottság* kisebb módosítással elfogadta az IOAB által adott ideiglenes akkreditációkat. (Több mint ezer doktorandusz iratkozhatott be a programra és legális keretet kapott annak a mintegy 200 hallgatónak a helyzete is, akik valójában már korábban megkezdtek doktori tanulmányaikat. A rendszer lehetővé tette a határon túl élő magyar fiatalok bekapcsolódását is a magyarországi doktori tanfolyamokra és más külföldi hallgatók is jelentkezhettek.)

Az OAB 1994 folyamán dolgozta ki a doktori pályázatok végleges akkreditálására szóló felhívás szövegét. (Doktori program csak egyetemen és olyan tudományágban szervezhető, amelyen az egyetem alapképzést vagy másoddiplomás képzést folytat.) Az oktatókkal szemben két fontos kitétel szerepelt: többségüknek a pályázó egyetemmel közalkalmazotti viszonyban kellett állniuk (a programvezetőknek mindenképpen) és megfelelő tudományos minősítéssel kellett rendelkezniük, így a programvezető csak habilitált egyetemi tanár lehetett. A pályázatok elbírálására az illetékes tudományági szakbizottság elnöke általában két – egy külső és egy belső – szakértőt kért fel, akik formai, személyi és tartalmi szempontból értékelték ezeket. A szakértői véleményeket az illetékes szakbizottság véleményezte és a kollégium elé terjesztette. Jóváhagyása esetén a végső döntést nyílt szavazással a Plénium hozta meg. Az OAB állásfoglalásáról a pályázó egyetem rektorát az OAB elnöke értesítette.

1994-ben beindult posztgraduális képzés a művészeti felsőoktatási intézményekben is, az OAB a művészeti mesterképzési programok szervezésére külön pályázatot írt ki. Ezt a képzés eltérő formája (az egyéni képzés hangsúlyosabb) mellett főként az indokolta, hogy ezeken az egyetemeken a mesterfokozat (DLA) lett a doktori fokozat (PhD) megfelelője. Mindkét (PhD és DLA) program indítását hasonló feltételekhez kötötték, a művészeti mesterképzési programok azonban az egyetem szervezeti egységeitől függetlenül is megszervezhetők voltak. (Kozma et al 2000: 20-21)

A doktori programokat 2000-ben iskolákká szervezték át. Létesítésükről és működésükről a MAB plénuma dönt a Doktori bizottság véleménye alapján. A doktori iskolák akkreditációja 2002-ben zárult le. A működő iskolák újabb értékelésére már az intézményi vizsgálat keretében kerül sor. Alapításkor azonban előakkreditációs szükséges.

A szakok akkreditációja

A felsőoktatási törvény az OAB feladatai közé sorolta, hogy véleményt kell nyilvánítani a képzési követelményekről, a szakalapításról és a szakindításról. A Bizottság 1994-ben meghozta a szakalapítási, illetve a szakindítási kérelmek elbírálásának szabályait. Ennek az eljárásnak az alapelvei megegyeznek a doktori programokéval. A szakindítások szabályzatát azonban 1995-ben módosítani kellett. Az intézmények ugyanis csak azután tudták alkalmazni az oktatók többségét, miután a szakindítási engedélyt megkapják, viszont a szakindítás egyik feltétele a megfelelő oktatói háttér. Az OAB ebből kifolyólag – ha az egyéb feltételek megfeleltek – általában ideiglenes, két évre szóló engedélyt javasolt.

A MAB 1998-ban kibővítette és pontosította a szaklétesítési, szakindítási és a PhD pályázatok elbírálásának alapkövetelményeit. Ugyanebben az évben újraszabályozták az alapképzési és szakirányú továbbképzési szakok indításának eljárási rendjét, valamint az intézmények által benyújtott kérelmekkel szemben támasztott formai követelményeket. (Kozma et al 2000: 21-22.)

2005-ben a MAB már működő szakok akkreditálására új rendszert vezetett be: a párhuzamos értékelést. A különböző intézmények egyazon tudományághoz tartozó szakjait egyszerre vizsgálják. Az MAB célja az újítással az egyes képzések színvonalának összehasonlítása, a teljes képzési kínálat áttekintése a szakma szempontjából, valamint ezen összkép felhasználása a képzések stratégia alakításában. A Bizottság szerint az értékelés ezen új formájának előnye a képesítési követelményekben, illetve a MAB akkreditációs követelményeiben rögzített általános megfogalmazások közös értelmezése, egységes szempontrendszer kialakítása. A követelményeknek való megfelelésen túl, a képzési folyamatot (kurzusok jellege, módszertan, ellenőrzés, időmérleg, minőségbiztosítás, a hallgatók egyetemi és egyetem utáni pályája) és a kimenetet (készségek, attitűdök, szakmai jártasság), valamint a felhasználói szempontok érvényesülését vizsgálják. (Szakok párhuzamos vizsgálata 2002) Az önértékelést képzési szintenként kell elkészíteni. Rövid összegzést kell adni a szakon belüli képzési formákról és a szakirányú továbbképzési szakokról. (Útmutató az önértékelések elkészítéséhez 2003) Az akkreditáció hatálya nyolc év, ha a határidő a második intézményi akkreditációs kör kezdete előtt még nem járt le, az intézményi akkreditáció az illető szakra nem terjed ki. (Útmutató az önértékelések elkészítéséhez 2003: 1.)

Amennyiben az intézmény az önértékelés elkészítése során úgy ítéli meg, hogy a szak tudományágán belül valamelyik részdiszciplína megfelel a kiválósági kritériumoknak, ezt adatolva pályázhat a „kiváló” minősítésre. A kiválósági hely címe odaítélésének eljárásában Látogató Bizottság, valamint az illetékes tudományági, illetve a Doktori bizottság vesz részt. A döntést a Plénium hozza meg. A használatot időtartama nyolc évre szól. (2004/III/4. sz. MAB határozat ... 2005).

Az alap- (bachelor) és a mesterszakok (master) 2006. évi kötelező bevezetése a szakok teljes körű előakkreditációját feltételezi. A MAB az új szakok indításához új eljárási rendet és útmutatót dolgozott ki. Az eljárás rendje alapján nem változott:

1. akkreditációs kérelem benyújtása az OM-nek,
2. a kérelem minisztériumi vizsgálata annak alapján, hogy megfelel-e a jogszabályoknak,

3. az intézmény benyújtja a kérelmet a MAB-nak,
4. a kérelem ellenőrzése formai szempontokból,
5. a tudományos vagy – interdiszciplinaritás esetén – több tudományos bizottság véleménye (vagy a további tudományos bizottság elnöke által felkért szakértő megkérdezése),
6. legalább két felkért szakértő bírálata,
7. a tudományos bizottság(ok) állásfoglalása,
8. a kollégium döntése igény szerint a Felhasználói bizottság bevonásával,
9. a Plénium véleményt nyilvánít és
10. tájékoztatja az OM-et, illetve a kérelmezőt.

Változás a korábbiakhoz képest a Felhasználói bizottság megkérdezése és hogy az interdiszciplinaritás esetén eltekintenek ad hoc bizottság felállításától, ehelyett az érintett tudományos bizottságokat vonják be a folyamatba.

Az eljárás során a MAB a szakmai, személyi és infrastrukturális feltételek meglétét ellenőrzi. A részletes követelményeket az új útmutatók tartalmazzák. (2004/3/II/5., 2004/6/VI/4. és 2005/5/IV. sz. MAB határozat)

A MAB tervezi, hogy az akkreditációs eredményeket és a minősítést, hogy a szélesebb nyilvánosság elé tárja: megjelenteti a honlapján és a felvételi tájékoztatóban segítve a társadalom egészének és kimondottan a jelentkezőknek, valamint a felhasználóknak a tájékozódást. (Stratégiai terv 2002: 11.) (Eddig a 2000. évi kormányrendelet alapján az Oktatási Közlönyben és az Akkreditációs Értesítőben kellett az eredményeket ismertetni.)

Az intézmények, karok akkreditációja

Az 1993. évi felsőoktatási törvény előírta, hogy 1998. június 30-ig – későbbiekben a határidő 2000. június 30-ára változott – minden felsőoktatási intézménynek át kell esnie az intézményi akkreditáción. Mivel ennek Magyarországon nem voltak előzményei és külföldön sem volt átvehető minta, az OAB a külföldi tapasztalatokat a magyar helyzetre adaptálta, és a rendszer kidolgozása érdekében hat intézmény próbaakkreditációját szervezte meg. Ehhez kézikönyvet, folyamatleírást, valamint eljárási és értékelési szabályokat állított össze. A több fázisban, szakértők bevonásával kidolgozott próbaakkreditációs kézikönyv elkészülte után 1994 decemberében kezdődött el az intézmények próbaakkreditációja.

Az önként jelentkező intézmények javaslatait felhasználva, a szerzett tapasztalatokat elemezve, magyar és külföldi szakértők bevonásával, a nemzetközi tanácsadó bizottság meghallgatása után került sor az akkreditációs eljárás és a kézikönyv véglegesítésére. Az új akkreditációs útmutató az említett viták lezárulta után 1995 őszére készült el, ekkor kerültek elfogadásra a javaslattevő és minősítő skálák is. Mivel az intézményi értékelés központjában az önértékelés áll – ezt vizsgálja meg az OAB és ennek alapján dolgozik az LB –, azt javasolták, hogy az intézmények önértékelése ugyanazzal az eljárással történjék, mint amelyet az OAB alkalmaz.

Az intézményalapítás feltételei a korábban doktori programokra és alapképzési szakokra kidolgozott elképzelést tükrözik. Az intézményi akkreditáció is a szakokból indul ki, az egyes szakoknak ugyanazon követelményeknek kell megfelelniük, mint a szakakkreditáció esetén. Többkarú intézmény akkor akkreditálható, ha van akkreditálható kara és egyetem esetén legalább egy tudományterületen indított doktori képzést. Kar akkor akkreditálható, ha van legalább egy akkreditálható szakja. Az eljárás az intézmény önértékelését ellenőrző LB kikül-

désével indul. Sok múlik az LB tagjainak kiválasztásán, az elnök tevékenységén, az intézménnyel kiépített kapcsolatán. Az OAB-n belül az intézményi akkreditációt az illetékes intézményi szakbizottság irányítja, míg a szakok esetén a koordinálás a megfelelő tudományági szakbizottságra tartozik.

1995-ben az OAB külön szabályozta az egyházi intézmények akkreditációját. Ezeket az intézményeket az egyháziilag illetékes külföldi szervezet is akkreditálhatja, az OAB által lefolytatott eljárás pedig a törvény rendelkezése szerint nem terjedhetett ki a hitélettel összefüggő tárgyakra. Az intézmények akkreditációja 1996-ban került napirendre, ekkor kezdte meg az OAB az egyes intézmények akkreditálását. Az egyházi egyetemek és főiskolák nem teológiai karait és szakjait a többi hasonló képzési rendű intézménnyel egyenlő módon kell akkreditálni.

1997 végén véglegesítette a MAB intézményi akkreditációs ütemtervét, hogy a törvényi előírásoknak megfelelően 2000. június 30-ig be lehessen fejezni az intézmények akkreditációját. A határozatok és az évente újra kiadott akkreditációs útmutatók célja a rendszer átláthatóvá tétele volt. (Az első, 1996 tavaszán megjelent Útmutatót még ugyanebben az évben jelentősen átdolgozták. Ezt követően csak kisebb javításokat eszközöltek.)

Az akkreditációs tevékenység kezdete óta problémaként jelentkezett, hogy a program/szak/intézményalapítás esetén egyes – elsősorban személyi – feltételeket csak igen nagy nehézségek árán tudtak teljesíteni. Az oktatókra vonatkozó követelmények miatt a tanárokkal szándéknyilatkozatokat kellett aláíratni. Végül az előakkreditáció intézményének bevezetése lett a megoldás. Amennyiben az illető oktatási egység megfelelt a támasztott feltételeknek, előakkreditálták, elkezdhet működni. Bizonyos meghatározott idő után a MAB a végleges akkreditáció érdekében újabb eljárást folytat le. (Kozma et al 2000: 22-25.)

Új kar alapításakor a MAB szintén előakkreditációt folytat le. Működő karok akkreditálása az intézményi akkreditáción belül történik. Az intézményi akkreditációs eljárás során a MAB azonban nemcsak az intézményeket és a karokat, hanem a programokat (a felsőfokú szakképzéseket és a doktori iskolákat is beleértve) is vizsgálja. Véleményt mond továbbá arról, hogy – egyetemek esetén – mely tudományterületeken, vagy – főiskolák kapcsán – mely tudományágakban folytatható képzés az intézményben.

Az intézményi akkreditációs eljárás menete:

1. a MAB felhívására az intézmény elkészíti az önértékelést (ld. következő fejezet);
2. a MAB formailag ellenőrzi az önértékelést, kijelöli a Látogató Bizottságot, rendelkezésére bocsátja az éves intézményi jelentéseket;
3. a LB – szükség esetén – meglátogatja az intézményt és jelentést készít;
4. a jelentést megtárgyalja az illetékes tudományterületi szakbizottság és határozati javaslatot fogalmaz meg;
5. az intézmény ehhez megjegyzést fűzhet;
6. a Plénium a jelentés és a megjegyzések alapján határozatot hoz;
7. amelyről tájékoztatja az oktatási minisztert, az intézmény vezetőjét és a nyilvánosságot. (MAB SzMSz 8. sz. melléklete 2002)

Előakkreditáció esetén a kérelmet az oktatási miniszternek kell benyújtani. Kar előakkreditációja esetén az oktatni kívánt szakok tudományági hovatartozása alapján illetékes tudományterületi (vagy ad hoc) bizottsághoz kerül. (MAB SzMSz 6. sz. melléklete 2002) Intézmény előakkreditációjakor egyszerre több szálon fut az eljárás. Az intézményi kérelmet az illetékes tudományterületi, a szakindítási kérelmet a tudományági, míg a doktori iskola indításának kérelmét a Doktori bizottság véleményezi. (MAB SzMSz 5. sz. melléklete 2002)

A MAB az eljárásban a bemenet minősége mellett (oktatók és a felvett hallgatók minősége) egyre nagyobb fontosságot akar adni az oktatási-tanulási folyamat és a kimenet minőségének. Vizsgálni kívánja ezért többek közt:

- a felvett hallgatók minőségét (pl. az oktatók véleménye alapján);
- az intézmények innovációs képességét (pl. a curriculumokban);
- a hozzáadott értéket;
- az oktatási tapasztalatok visszacsatolását;
- a végzetek tudását, készségeit, kompetenciáját, elhelyezkedését. (Stratégiai terv 2002: 13.)

A jövőben az intézményi értékelés során is egyre nagyobb súlyt kíván fektetni a MAB a belső minőségellenőrzésre. Ösztönzi a folyamatos intézményre és szakra vonatkozó belső minőségértékelést ((C)SWOFT analízis), amelyet az intézmény a MAB követelményeit figyelembe véve, de önállóan és saját céljaihoz viszonyítva készít el. A minőségre vonatkozó alapvető adatokat tartalmazó, állandóan frissített, standardizált adatbázis – a tervek alapján – a világhálón is megjelenne. Ez a gyakorlat kiváltaná az intézmények éves jelentését a képzés-kutatás minőségéről. Az elképzelések szerint ezen a módon a MAB, illetve az intézmények intézményi akkreditációs munkája is könnyíthető. Az intézményi akkreditáció során a jövőben nem kerülne sor valamennyi program akkreditálására és nagyobb figyelmet szentelnének az intézmény egészének. (Stratégiai terv 2002: 12-13.)

Az intézmény vezetői az akkreditációs eljárásban

Az akkreditációs eljárásban a felsőoktatási intézmény elsősorban (korábban kizárólagosan) az önértékelési jelentés elkészítésével vesz részt. Az alábbiakban az intézmény szerepét a *Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem* első akkreditációs körben lezajlott intézményi akkreditációs eljárásának esetén mutatjuk be.

A rektor tevékenysége: intézményi önértékelés

Az akkreditációs eljárás elindításának feltétele, hogy az intézmény (és karai) elkészítsék önértékelésüket. Az ún. rektori kötet első része az ún. intézményi önértékelés. Az intézményi önértékelés leírja az egyetem képzési rendszerét. Az egyetem szervezete is bemutatásra kerül. Felsorolják az intézményen belüli karokon kívüli szervezeti egységeket is: a professzori testületeket, a habilitációs bizottságot, a doktori és az oktatási tanácsot, a tantervi, valamint a stratégiai bizottságot. A hallgatókra vonatkozó megállapítások a felvételt nyert diákok minőségét garantáló túljelentkezést (ahol van) emelik ki. Adatokhoz jutunk az oktatók tudományos fokozatával kapcsolatban és a hazai, valamint a nemzetközi tudományos szervezetekben betöltött pozícióikról is. Az egyetem keretén belül folyó kutatómunka eredményeit a publikációk tükrében mutatják be. Az képzés minőségének értékelésében a hallgatók által az oktatók munkáját, illetve az oktatás egész folyamatát értékelő kérdőívek adnak támpontot. Az egyetem gazdasági hátterét tekintve az oktatási infrastruktúrát mérlegelik – a magyar felsőoktatási intézmények átlagához mérve –, valamint az épületek összetételét és állapotát.

A rektori kötet második felét az ún. vezetői önértékelés teszi ki. A rektori kötet harmadik része a statisztikai adatszolgáltatás.

A dékánok tevékenysége: kari önértékelés

Ha az intézmény több karú, akkor az egyes karok is elkészítik – az akkreditációs útmutató alapján – a maguk kari önértékelését. (Az egyes kötetek ezért hasonló, de nem teljesen megegyező és mélységét tekintve olykor eltérő anyagot állítanak össze.)

Az ún. intézményi önminősítés az összes területen adott minősítést szöveges indoklással támasztja alá. Az önminősítés során az intézmény a következőket értékeli:

- küldetésnyilatkozat;
- intézmény alaptevékenysége;
- a kutatás jellemzői;
- felvételi stratégia;
- intézményi infrastruktúra;
- az intézmény regionális funkciója;
- az intézmény vezetése, felelősök, azok hatásköre;
- szervezeti egységek munkájának koordinálása;
- kutatás-koordináció;
- az intézmény hazai és nemzetközi kapcsolatai;
- kiszolgáló egységek tevékenysége;
- az intézmény minősítéspolitikája;
- az intézmény fejlesztési politikája.

A MAB az akkreditációs eljárásban

A Látogató Bizottság tevékenysége

Az intézmény a megadott határidőig elkészíti az akkreditációs beadványt. A MAB referens ezt formailag ellenőrzi. (A referens kötelessége a hiányosságokra felhívni a figyelmet és kérni az intézményt a beadvány módosítására, kiegészítésére.) Míg az egyetem elkészíti az akkreditációs beadványt, a MAB kijelöli az akkreditációs értékelésben illetékes személyeket, bizottságokat. A Plénium jóváhagyja az illetékes szakbizottságot, valamint a látogató bizottsági elnököt.

Az LB tagjainak személyére a LB elnöke tesz javaslatot. Szak értékelése esetén szükséges az illetékes tudományági bizottság elnökének egyetértése. Nem jelölhető tagnak olyan személy, aki az érintett intézménnyel munka- vagy szerződéses viszonyban áll, illetve akitől más okból kifolyólag nem várható tárgyilagos értékelés. A tagokat (2-5 fő) a MAB választja meg. Személyükről az intézményt értesíteni kell, az összeférhetlenségi kifogást emelhet. A LB tagjai munkájukért díjazásban részesülnek.

Az LB elnöke az intézménynél tájékoztatás céljából egynapos „előlátogatást” tesz. A találkozó során az intézmény vezetője és az LB elnök megállapodnak a háromnapos látogatás időpontjában és a látogatás menetrendjében (intézmény/kar vezetőivel való találkozások, tanszéki látogatások, előadások, gyakorlatok látogatása, könyvtár, laboratóriumok, stb. meglátogatása, hallgatókkal való találkozás). Az LB ezek után felkészül a látogatásra. Az előre egyeztetett menetrend és az elkészített munkamegosztás szerint zajlik le az általában három napos látogatás. Az LB elnöke a látogatás során a tagok részvételével megbeszélés(ek)e)t hívhat össze. Az LB elnöke a látogatásról – a tagok részjelentéseit felhasználva – jelentést készít.

A MAB bizottságok tevékenysége

Az LB jelentését az illetékes tudományági⁴⁴ (csak programok esetén) és/vagy tudományterületi szakbizottság, illetve a Doktori bizottság vitatja meg. Az ülésen az LB-t elnöke vagy egyik általa megbízott tagja képviseli. A bizottság a jelentéshez kiegészítő megjegyzéseket tehet, módosításokat javasolhat, kérhet kiegészítő információkat az intézménytől. (Ha felmerülnek olyan speciális jellegű problémák, amelynek eldöntésére nincs szakmailag kompetens személy a bizottság tagjai között, akkor a bizottság külső szakértő felkérését kezdeményezheti.) Az esetleg módosított látogató bizottsági jelentés elfogadásáról/nem elfogadásáról a bizottság nyílt szavazással, egyszerű többséggel dönt. Ha a jelentést a bizottság nem fogadja el, akkor azt indoklással az LB elnökének átdolgozás céljából visszaadja. Az akkreditációs jelentést a MAB titkársága megküldi az intézménynek, amelynek jogában áll a jelentéshez írásban megjegyzéseket fűzni.

A MAB plénumának tevékenysége

A MAB elnöke az akkreditációs jelentést az intézmény megjegyzéseivel együtt a Plénium elé terjeszti. (A MAB-nak az eljárás lefolytatására a formailag kifogásolt kérelem beérkezésétől hat hónap áll rendelkezésére.) A Plénium zárt ülésen titkos szavazással határozatot hoz az akkreditálásáról. Ez az állásfoglalásból, az indoklásból és az ajánlásokból áll. A Plénium döntéséről a MAB tájékoztatja az intézményt, a határozatot nyilvánosságra hozza, illetve megküldi a miniszternek. Az intézmény akkreditációjában végső szót a miniszter mondja ki. Egyedüli kivételt képeznek a doktori iskolák. (Ideiglenes Szervezeti és Működési Szabályzat 2002: 12-17.)

Problémák és megoldások

Az akkreditáció problémáit Magyarországon úgy lehet összefoglalni, hogy sajátos átmeneti állapotban van egy igazgatási árnyékszervezetből az intézményi minőségbiztosítás felé. Mindkét rendszer előnyei és hátrányai is megtalálhatók benne.

Állami akkreditáció vagy piaci minőségbiztosítás?

Az akkreditációnak két felfogása van. Az egyik szerint az intézmények a saját autonómiájuk egy részét átruházzák az akkreditációs szervezetre. A másik felfogás szerint az állam mint az adófizetők képviselője működteti az akkreditációs szervezetet.

Magyarországon a két rendszer sajátos elegye található. Az autonómia átruházása a legvilágosabb a doktori iskolák akkreditációjánál, ahol a MAB-nak döntési joga van. A többi esetben a MAB állásfoglalása szakmai javaslat a miniszteri döntésekhez. A miniszteri közbelépés az akkreditáció során azért elengedhetetlen, mert az akkreditáció közigazgatási teendőket is tartalmaz, a MAB pedig nem hatósági szerv. A minőségbiztosítás felé való elmozdulás során várhatóan csökkenni fog az igazgatási jelleg, és növekedni fognak az autonómia átruházásából adódó feladatok. Így például a belső minőségbiztosító rendszer értékelése sokkal inkább az intézményi autonómia ügye, ahol a MAB korábban mint az intézmény segítője szerepelt, ma viszont ebben már nem vállal(hat) feladatot.

Felmerül, hogy a minőségbiztosítás ellenőrzése, illetve a minőségbiztosítás segítése egyazon szervezetben történjék-e. Vagy szükség van-e a minőségbiztosító szervezetek pluralizmusára?

⁴⁴ Korábban program akkreditációs és intézményi szakbizottság.

A minőségbiztosítás piacosításának előnyei, de hátrányai is vannak. A minőségbiztosítás komoly anyagi erőforrások mozgósítását igényli, ezért az anyagi érdekeltség óhatatlanul megjelenik, ennek torzító hatásaival együtt.

Ha a közszférában működő intézmények hosszú távon is fenntartják saját minőségbiztosításukat (akkreditáció) – amely rájuk vonatkozik, de más felsőoktatási intézményre nem szükségképp –, akkor a továbbiakban (is) el kell kerülni a minőségbiztosítás túlszabályozását. Azaz csökkenteni kell az igazgatási jellegű szabályokat, és javítani kell a szakmai mérlegeléseket.

Egy jól körvonalazódó munkamegosztás legalábbis az elvi síkon megfogalmazódott. Eszerint a minőségbiztosítási feladatokat az intézmények, a minőségellenőrzést a minisztérium, a minőséghitelesítést pedig a MAB látná el.

Értékelés

A minőségbiztosítás az oktatás bemenetét, folyamatát és kimenetét egyaránt értékeli. A bemeneti feltételek ellenőrzéséhez tartozik – a rendelkezésre álló oktatói, oktatási anyag és infrastruktúra mellett – a hallgatói minőség megállapítása is. Míg az előzőek eddig is a gyakorlat részei voltak, nem történt meg a felvett hallgatók minőségének felmérése. Enélkül pedig a „hozzáadott érték” nem mérhető. Egy igen gyenge induló diákcsoport felhozása egy erős közepes szintre esetleg jobb teljesítmény, mint egy elitiskolából kijött csoport jó eredménye. Kifejezetten regionális feladat a lemaradt diákcsoportok felzárkóztatása. Ezért a felvett hallgatók minőségi értékelését fel kell venni az akkreditációs feladatrendszerbe. Metodikája jól kidolgozható.

Az oktatási (nevelési) folyamat és értékelése mindenképp intézményi feladat, az intézményi autonómia keretei között kell, hogy történjék. Itt a szakfelelősök és a dékáni felelősség a döntő. Ugyanakkor itt van különösen nagy jelentősége a diákok véleményének. Ez a legtöbb intézményben igen formális és metodikailag sem kielégítő. Legtöbbször szűk kör vesz csak részt benne. A külső ellenőrzés, értékelés annyiban foglalkozhat a folyamattal, hogy megvizsgálja, hogyan tesz eleget az intézmény a folyamat minőségbiztosítási feladatainak. Ugyanakkor a jövőben a diákok véleményének kikérdezését is tovább kell fejleszteni (a félév/év legjobb oktatójának megválasztása több helyütt jó kezdeményezés).

A kimeneti értékelésnek több eszköze is van: az elhelyezkedési statisztika, a végzett diákok elégedettségének mérése, a továbbtanulási adatok. Ezekről bizonyos szempontból független a diplomamunkák értékelése. Előbb-utóbb általánossá kell tenni a külső államvizsga-biztosok intézményét. Az ő rendszeres értékelésük is bevonandó a kimeneti értékelés elemei közé. A MAB ennek bevezetését egyelőre a távoktatásban javasolja. Ugyanakkor a kimeneti értékelések megszervezése komoly feladattöbbletet jelent.

Nem szokványos hallgatók – oktatás a székhelyen kívül

A távoktatás (a székhelyen kívüli oktatás) szerepe továbbra is növekedni fog. Az új oktatási formáknak számos előnyük van és metodikájuk, alkalmanként célkitűzéseik is eltérhetnek a nappali tagozatos oktatásától. A különböző módszerekből azonban nem következhet különböző minőség. Hogyan biztosítható ezeknek a diplomáknak a nappali tagozatéval azonos minősége?

A munkaerő-piaci változásaihoz való alkalmazkodás az átképzés és a szakirányú továbbképzés formájában valósul meg. Mivel itt a munkaerő alkalmazási feltételeinek javítása a cél, ehhez szigorú minőségbiztosítás (állami vagy piaci) szükséges. Más a helyzet az egyéni életminőség javításának azokban az eseteiben, ahol a motívum csak az emberi kíváncsiság. Itt a minimális szabályozásra van csak szükség.

Tanulságok és kitekintés

A minőségbiztosítás és a hitelesítés (akkreditáció) két egymástól független, de összefüggő, egymásra épülő tevékenység. A két szempontrendszer és az ebből következő különböző eljárások aránya, viszonya országonként eltér. Az amerikai felsőoktatásban a minőségbiztosítás felé fejlődnek. A(z kelet-)európai országokban inkább a küszöbértékek meglétét ellenőrzik, különösen új intézményeknél (a felsőoktatás sajátos „távirányításának” az államigazgatás visszavonulásának egyik jele).

A magyarországi felsőoktatás az országos, állami (igazgatási) jellegű akkreditációtól az intézményi minőségbiztosítás akkreditálása irányába alakul át. Az átmenetet – amikor a kétféle akkreditáció egyszerre működik – a második akkreditációs körrel (2008-ig) lehet majd lezárni. Azon intézmények léphetnek át az országos, állami (igazgatási) jellegű akkreditáció alól az intézményi minőségbiztosítás akkreditációjába, amelyek felszámolták az első akkreditációs körben megjelölt hibákat.

Azokban a felsőoktatási intézményekben, ahol a minőségbiztosítás jól működik, az akkreditáció „visszavonulhat”. Feladata a minőségbiztosítás rendszeres vizsgálata és segítése marad. A minőségbiztosítás ellenőrzése („metaértékelés”) arra irányul, hogy az intézmény milyen módon valósítja meg a minőségbiztosítást, és támogató jellegű. De ha az intézmény vagy egyes szakjainak minősége egy bizonyos küszöb alá esik, akkor – „fogyasztóvédelmi” ok miatt is – megvonhatják az akkreditációt. Az új intézmények állami (igazgatási) akkreditációja továbbra is megmarad. A bejegyzés – előzetes akkreditáció – végleges akkreditáció lépcsőjének megjárásával kerülhet egy intézmény az elismert kategóriába.

A minőségbiztosítás az intézmények feladatává válik. Az intézményirányítás feladata, hogy megteremtse a minőségbiztosítás testületeit, felelősi rendszerét, eljárásait. Szükséges, hogy az intézményi minőségbiztosítás autonómiát kapjon, ne váljék az intézményi belső érdekkonfliktusok áldozatává.

Célszerű az intézményi minőségbiztosítási rendszert az intézményi tanács irányítása alá helyezni, az intézményi tanács a minőségbiztosításért felelősöket évenként egy alkalommal, az éves jelentés elkészülte után beszámoltatja. Az intézményi minőségbiztosítás autonómiája növelhető úgy, hogy ha a felelősök megállapításaival az intézményi tanács (az intézmény vezetője) nem ért egyet, a vélemény akkor is, az eltérő álláspontok feltüntetésével, nyilvánosságot kap.

Az átalakulás a metodika átdolgozását is szükségessé teszi. A MAB keretei között az elméleti és módszertani munka folyamatos biztosítására szakértői szervezetet kell létrehozni, mert a Titkárság munkatársai a napi munka miatt ezekkel a kérdésekkel nem tudnak megfelelően foglalkozni. A MAB ösztönzi a Titkárság kutatás-fejlesztési tevékenységét, a referensek rendszeres továbbképzését. Megnövekedett feladatai és a létszám bővítésének gátja azonban beszűkítik lehetőségeit.

Az akkreditáció mint folyamatos megrendelő lépett föl a szakértőkkel szemben, akiket korábban csak közvetlenül a kormányzati politika kérdezett meg (legtöbbször azonban az sem). A MAB különféle bizottságainak munkájában több százan vettek részt. Azon szakértők száma, akik a különféle ügyek elbírálásában működtek közre, szintén százas nagyságrendben mérhető. Volt, aki a MAB munkájában csak passzívan és rövid ideig, van, aki igen aktívan és hosszú időn át vett részt. E több száz ember tapasztalatait a munka közben állandóan megosztotta egymással. Így az akkreditáció nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy Magyarországon megkezdődhetett a felsőoktatás rendszerével való szakszerű foglalkozás.

Akkreditáció Romániában⁴⁵

Több mint negyven év kommunista fejlődés után, 1989 decemberében Romániában új fejlődési szakasz kezdődött el, egy új társadalmi-gazdasági rend kialakításának szakasza. A tranzíció folyamata mélyreható átalakulásokat eredményezett az élet minden területén, beleértve az oktatást, és ezen belül a felsőoktatást. Jelen tanulmány a romániai felsőoktatási akkreditáció folyamatát írja le, választ keresve a következő kérdésekre:

- melyek voltak azok a társadalmi-gazdasági és politikai körülmények, amelyek a romániai felsőoktatási akkreditáció rendszerének kialakításához vezettek a kilencvenes évek derekán;
- hogyan alakult ki az akkreditáció folyamata, az akkreditációs szervezet, hogyan változott a román felsőoktatás rendszerében betöltött helye és ellenőrző szerepe az elmúlt 12 évben.

Az előzmények feltárását részben hivatalos kormányzati statisztikákra, részben politikai és közéleti események elemzésére alapozzuk. Ezt követően az akkreditáció folyamatát és szervezeteit mutatjuk be, a 88/1993. számú törvény, valamint saját intézményi tapasztalataink alapján. Végezetül a romániai akkreditáció jelenét és jövőbeni kilátásait tárgyaljuk a 2004-ben felgyorsult oktatási reform alakuló keretei között.

Előzmények

Az 1989-ben lezajlott romániai rendszerváltás mélyreható társadalmi-gazdasági változásokat indított el, amelyek általános jellemzői a magas szintű és tartós infláció, az ipari termelés és az export jelentős visszaesése, valamint a munkanélküliség gyors növekedése voltak. Ez csak néhány azok közül a folyamatok közül, amelyeket a lakosság az életminőség súlyos romlásaként élt meg. A kommunista gazdasági rendszer szétesésének és a keleti piac összeomlásának szintén jelentős hatása volt, és az életkörülmények drámai romlásához, valamint a szociális gondok súlyosbodásához vezettek minden kelet-európai országban. A gazdasági fejlettség különböző szintjén álló országok különböző stratégiák alkalmazásával próbáltak alkalmazkodni a megváltozott gazdasági, társadalmi, politikai és jogi környezethez. Míg néhány ország viszonylag sikeresen haladt a piacgazdaság kiépítése és az európai integráció útján, a nehezebb helyzetben lévő Romániára sokkal komolyabb hatással volt a kommunista rendszer összeomlása. A bevezetett gazdasági reformok a lakosság jelentős részének elszegényedéséhez és éles társadalmi polarizációhoz vezettek. A gazdasági átalakulás pozitív következményeit csak egy vékony réteg élvezhette, miközben széles társadalmi rétegek veszítették el az előző rendszer által nyújtott gazdasági és társadalmi előnyöket.

A piacgazdaságra való áttérés és az európai integráció folyamatának egyik legfontosabb tényezője az emberi erőforrások állapota és szerkezete. Mindkét folyamat feltétele új ismeretek és készségek elsajátítása, valamint új társadalmi és gazdasági struktúrák, intézmények és attitűdök kialakítása. Ez hosszabb időt vesz igénybe, és feltételezi a román oktatási rendszer komplex reformját.

A rendszerváltás utáni román kormányok egyik első kezdeményezése volt a vállalatok elsősorban finansziális ösztönzése a technológia transzfer és az infrastruktúra fejlesztés irányában a gazdasági növekedés reményében. Ennél sokkal kevesebb figyelmet fordítottak a

⁴⁵ Ez a fejezet Szűcs István munkája.

regionális versenyképesség és a gazdasági fejlődés olyan más tényezőire, mint a szakképzett munkaerő alap, a régiók közötti munkaerő vándorlás vagy a humánpolitika.

A gazdasági fejlődés és a regionális versenyképesség megvalósítása jól képzett, megfelelő szakmai kompetenciával rendelkező munkaerőt igényel, ezért az oktatáspolitikai és a szakmai képességek fejlesztése elsődleges fontosságú prioritás kell legyen egy átalakuló gazdasági rendszer működtetésében. Az emberi erőforrások fejlesztésére irányuló politikának egyrészt az oktatási rendszerre, másrészt általában a tanulási lehetőségekre kell épülnie. A román oktatási rendszer centralizált és országos minta szerint tipizált. Ezért az országos szintű oktatáspolitikának igen fontos szerepe van a regionális fejlődés arculatának megrajzolásában, valamint a regionális és a nemzeti szintek közötti koordinációban.

A romániai rendszerváltás kísérő tünetei (következményei) a társadalmi-gazdasági valóság valamennyi területén, így az oktatásban is megmutatkoztak, már a kilencvenes évek legelején.

- Az állami oktatási rendszer mellett már 1990-ben megjelentek a magán oktatási intézmények és az egyházak által szervezett oktatási intézmények. Számuk rohamosan emelkedett 1996-ig, majd rövid stabilizációs időszak után, az akkreditációs folyamat következményeként, a magánintézmények száma csökkenni kezdett. A magánintézmények elsősorban a felsőfokú oktatás, míg az egyházi intézmények elsősorban az egyetem előtti oktatás szintjein jelennek meg. Az intézmények rohamos elszaporodásának hátterében elsősorban az intézményalapítás törvényes szabályozásának teljes hiánya, valamint a már említett és 1993-tól társadalmi méreteket öltő elszegényedés állt, ami különösképpen az amúgy is gyengén fizetett szektorokban (tanügy, kultúra, egészségügy) foglalkoztatottakat érintette.
- A rohamosan növekvő és a pályakezdő fiatalokat elsősorban érintő munkanélküliség, a kommunista rendszer ipari létesítményeinek sorozatos bezárása kettős hatást gyakorol az iskoláskorú populáció létszámának alakulására: egyrészt a beiskolázás csökkenését és az idő előtti iskolaelhagyás növekedését, másrészt az oktatási időszak meghosszabbítását, a továbbtanulást eredményezte. Az oktatás kötelező szintjein (elemi oktatás, általános iskolai oktatás) és a középiskolai oktatásban a beiskolázás csökkenését tapasztalhatjuk: 1989 és 1999 között 1.156.697 tanulóval csökkent a beiskolázott tanulók száma, e veszteség túlnyomó része (közel 1.000.000) az 1989-1993 időszakban képződött. Ugyanakkor a felsőfokú oktatásban résztvevő beiskolázott hallgatók száma az 1989-ben regisztrált 164.507-ről 1999-re 407.613-ra emelkedik, és közülük 277.666 állami, 129.947 magán felsőoktatási intézmények hallgatója. (Murvai 2000: 19-21)
- A különböző szinteken oktató tanárok számában és területi eloszlásában is fontos változások történtek az 1990-1996 közötti időszakban. Ezek közül a legfontosabb az oktatói létszám lassú emelkedése és a szakképzett oktatók városokba történő áramlása volt. Sok tanári állás maradt betöltetlenül főképpen vidéken, a távolabb eső falvakban. Ezekbe az állásokba szakképzetlen, többnyire líceumi (középiskolai) végzettséggel rendelkező helyettes oktatókat vettek fel. A magas és tartós infláció, az életminőség általános és folyamatos romlása új kereseti források felkutatására (másodállás) esetenként létrehozására (vállalkozás) készteti a gyengén fizetett pedagógusok jelentős részét. Az oktatók városokba történő áramlása részben ennek tudható be. Külön említést érdemel az a körülmény is, hogy a rendszerváltással megszűnt a pedagógusok „helyhez-kötöttsége”, a kommunista törvények által előírt kötelező szolgálati idő a központilag megszabott szolgálati helyen.
- A felsőoktatás Romániában hagyományosnak számító oktatási formák (nappali, esti, levelező) mellett 1989 után megjelentek és gyorsan terjedtek olyan más, kis anyagi befektetést és ráfordításokat igénylő formák, mint az ún. csökkentett látogatású képzések és a távoktatás. Ezeket mind az állami, mind a magán oktatási intézmények meghirdetik.

- Az oktatás növekvő költségvetési finanszírozási gondjainak orvoslására, a rendszerváltást követő első kormányok olyan intézkedéseket hoznak, amelyek rövid idő alatt teljesen átalakították a felsőoktatás működését, szerkezeti és minőségi jellemzőit. Ilyen intézkedés volt például a tandíjas képzések engedélyezése az állami intézményekben, a beiskolázási számok – legalábbis részleges – lebegtetése, az egyetemek költségvetési támogatásának csökkentése vagy a képzések és képesítések túlbujánzásának hallgatólagos elfogadása. Mindezek háttérében elsősorban a kommunista törvények tömeges hatálytalanítása által keltett szabályozáshiányt és egyfajta hatalmi űrt fedezhetünk fel, amelynek eredményeképpen felértékelődött – a központi ellenőrzés rovására – az intézményi autonómia.

A fenti jelenségek következményeként 1994-ben már több mint három tucat magán felsőoktatási intézmény működött Romániában, amelyekben több ezer hallgató tanult, évi 3-500 USD tandíj ellenében. Ezeket az állam nem ismerte el egyetemnek, alapítványként vagy korlátozott felelősségű társaságként tevékenykedtek. Ezzel párhuzamosan az állami egyetemeken is megjelentek, és egyre magasabb arányt képviselnek a költségtérítéses helyek. A piaci törvények szerint az állami egyetemek közel azonos nagyságú tandíjakat alkalmaznak, mint a magánegyetemek. A szakminisztérium hallgatólagosan beleegyezik az államilag támogatott beiskolázási számok egyre nagyobb arányú „kiegészítésébe”, így a kilencvenes évek végére már minden állami felsőoktatási intézményben működő szakon – a támogatott helyek mellett – megjelentek a tandíjas helyek is. Ezek aránya, a szakok „piaci értékétől” (keresettségétől) függően, az ezredfordulón általában 25-300% közötti. Az újonnan elterjedt távoktatás, akárcsak a levelező vagy a csökkentett látogatású képzések, mindenütt tandíj kötelesek.

Az akkreditációs törvény

A román Parlament 1993. december 17-én fogadta el akkreditációs törvényt, melynek teljes neve *88. számú Törvény a felsőoktatási intézmények akkreditálásáról és az oklevelek elismeréséről* (a továbbiakban: Akkreditációs Törvény). A három fejezetre osztott jogszabály a maga nemében precedens nélküli volt Romániában, és mint ilyen az akkreditálás folyamatának szabályozásán kívül annak intézményi és személyi háttéréről is rendelkezett, megszabva egyúttal az értékelés „alanyait”, célját és szerepét felsőoktatás szervezésében és fejlődésében. A törvény összességében sikeresnek mondható, amennyiben megoldást hozott a romániai felsőoktatásban a rendszerváltás után kialakult, már-már átláthatatlan és kezelhetetlen helyzetre. Jelzésértékű az is, hogy a Tanügyi Törvénnyel ellentétben, az elmúlt 12 esztendőben csak egy alkalommal módosították (1999-ben), és ez sem változtatta meg lényegesen az akkreditáció folyamatát. A törvény elfogadását széles társadalmi és politikai konszenzus övezte: az ellenzék legtöbb pártja is támogatta. Ellenzői főként a magánegyetemek érdekeltségi köreiből kerültek ki, akik egyrészt túlzottan szigorúaknak ítélték az ideiglenes működési engedélyhez és az akkreditáláshoz szükséges kritériumokat, másrészt sokallták az eljárási díjat. A Magánegyetemek Konföderációja kifogásolta az intézkedések kényszerítő jellegét és a magánegyetemek legalizálására inkább egy átfogó oktatási törvény meghozatalát szorgalmazta. Az Akkreditációs Törvény az említett 1995. évi 84. sz. Tanügyi Törvény megszületése után, 1996-ban lépett gyakorlatba. (Mandel 2003: 5-7., 9.)

Tekintettel az 1990-től gombamód szaporodó felsőoktatási intézmények sokszínűségére, a törvény első három cikkelye a felsőoktatási intézmények létrehozásának módját, azok működésének alapelveit és intézményi típusait határozzák meg. Ezek szerint Romániában törvény által lehet egyetemet létrehozni, amit a Parlament két háza külön-külön, majd annak plénuma fogad el. Az egyetemalapítás végső soron politikai aktus, politikai akarat kérdése, függetlenül az intézményi és finanszírozási keretektől. Külön rendelkezik a törvény a szétválással és az összevonással létrejövő felsőoktatási intézményekről. Ezekben az esetekben az akkreditáció

elindítása az érintett intézmények szenátusai javaslatára történik és az általános procedúrákkal jár. Ezzel kapcsolatos a törvény egyik, a kisebbségek (főként a magyar kisebbség) által sokat vitatott előírása, mely szerint a szétválással vagy összevonással létrejövő felsőoktatási intézményeknek rendelkezniük kell az alapítási procedúra elindításakor egy román nyelven oktató akkreditált karral. Ez a cikkely, a törvény megalkotásának és elfogadásának időszakában, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem etnikai alapon történő szétválasztását volt hivatott politikai eszközökkel megakadályozni.

Minden felsőoktatási intézmény non-profit jellegű, és működésük a törvényben meghatározott akkreditálási és értékelési kritériumok, valamint standardok alapján valósulhat meg. A törvény harmadik cikkelye értelmében felsőoktatási intézménynek minősülnek az egyetemek, az intézetek, az akadémiák⁴⁶ és más hasonló intézmények. A hagyományos intézménytípusok mellett lehetőség mutatkozik más intézményi keretek akkreditálására is. A törvény alapján az 1989. december 22. előtt működő intézmények illetve szakok akkreditáltak minősülnek, és csak az időszakos értékelés kötelezettsége alá esnek. Az e dátum után létrejött felsőoktatási intézmények kötelesek elindítani az akkreditációs eljárás első szakaszát.

Akkreditációs szervezetek

A *Nemzeti Akkreditációs és Akadémiai Értékelési Tanács* (*Consiliul National de Evaluare Academica si Acreditare – CNEAA*) létrehozásáról a törvény első fejezete rendelkezik. A Tanács 1994-ben állt fel. Az intézmény célja és feladata a felsőoktatási intézmények értékelése és akkreditálása, valamint az oktatási minőségbiztosítás megvalósítása. A törvény értelmében a CNEAA a Parlament mellett működő, parlamenti kontroll alatt álló intézmény. Alárendelt testületei a különböző szakterületek és profilok szerint szerveződő szaktanácsok. A parlamenti kontroll már az alakulás pillanatában érvényesült, hiszen a testület tagjait, a Kormány javaslatára, a Parlament nevezi ki. A 21 tagból álló testület jelöltjeinek névsorát az *Oktatási és Kutatási Minisztérium* (*Ministerul Educatiei si Cercetarii – MEC*) állítja össze, az akkreditált egyetemek szenátusai (egyetemi tanácsai) javaslata alapján. A névsor nyilvános (országos lapokban publikált) és megővható. A végleges névsort a miniszter a Kormány elé terjeszti, amely javaslatot készít a Parlament számára. A tagokról a két ház közös ülésen dönt. E választási mechanizmus kedvez a politikai szempontok érvényesítésének. A politikai pártok megegyezése alapján születik meg ugyanis a végleges névsor. A CNEAA ezáltal kiszolgáltatottá válik a politikai változásoknak, és elsősorban a mindenkori kormányt (kormánypártokat) szolgálja. A Tanács a két ház oktatási bizottságának ellenőrzése alatt áll. A szenátus oktatási bizottságának évente jelentést kell készítenie.

A Tanács tagjainak mandátuma nem határozott időre szól, de a testületet tagjainak 1/3-át négyévenként lecserélik. A jelölés illetve a testületi tagság kritériumai – a törvény szerint – a széles körben elismert szakmai kompetencia, az erkölcsi tartás és a részrehajlástól mentes attitűd. A CNEAA elnökét, alelnökét és titkárát saját tagjai közül az oktatási és kutatási miniszter javaslatára választja meg. A CNEAA feladat- és hatáskörébe tartozik továbbá a szaktanácsok meghatározása, ezek tagjainak kijelölése és vezetőik (elnök, alelnök, titkár) kinevezése. A szaktanácsok a CNEAA mintájára kialakított 7-9 tagból álló testületek, amelyek tagjaira az akkreditált egyetemek kari tanácsai tesznek javaslatot.

⁴⁶ Nem a *Román Tudományos Akadémiára*, hanem felsőfokú képzést nyújtó intézményekre vonatkozik (pl. művészeti akadémiák)

A CNAA saját adminisztrációs apparátussal rendelkezik, és joga van külső szakértőket bevonni az értékelő munkába. A CNAA és a szakbizottságok tevékenysége a Kormány által elfogadott szabályzatok alapján zajlik.

A CNAA egyike azoknak a köztes szervezeteknek, amelyek 1994-től kezdődően jöttek létre a Világbank és a román kormány által támogatott reformprogram keretében. Céljuk, hogy közvetítsenek a MEC és a felsőoktatási intézmények között. (Mandel 2003: 8-9.)

Az akkreditáció folyamata

Az akkreditáció folyamatát két lépcsős rendszerben határozza meg a törvény. Az első az ideiglenes működési engedély megítélése, mely által az intézmény jogot kap felvételi vizsgák és az oktatás megszervezésére. A második lépcső az akkreditálás, amely diplomavizsgák tartására és a MEC által elismert oklevelek kibocsátására jogosítja az intézményt. Mindkét lépcsőben az értékelés megszabott díj befizetése ellenében történik, amelynek értékét a legmagasabb professzori alaphér tiszszeresében állapítja meg a törvény. 2005-ben ez az összeg a bér négyszeresét teszi ki (kb. 2200 EUR).

Az akkreditálás, mint értékelési folyamat, a felsőoktatási minőségbiztosítás egyik (fontos) formájaként jelenik meg. Ezt kiegészíti az intézmény és a képzések időszakos értékelése, amelynek során rendszeresen ellenőrzik az akkreditálási kritériumok és standardok betartását, valamint az értékelésből eredő határozatok meghozatalát és végrehajtását. Indokolt esetekben végződik az akkreditáció és a működési engedély megvonása. Az értékelés – mindkét formájában – az egyetemi képzések (szakok) és/vagy az intézményi struktúrák (intézet, kollégium,⁴⁷ kar, intézmény) szintjén történik. A szakok értékelésével párhuzamosan az intézményi háttér is értékelés alá kerül, illetve akkreditálást nyer. Az értékelésnek két formáját határozza meg a törvény. A belső értékelés a felsőoktatási intézmény helyszínén, míg a külső értékelés a CNAA által történik.

Az ideiglenes működési engedély odaítélése

Az akkreditálás első lépcsőjének – az ideiglenes működési engedély kiadásának – procedúrája négy fázisban zajlik:

1. Az intézmény a törvényben meghatározott kritériumok és standardok alapján önértékelő jelentést készít minden képzésre (szakra) vonatkozóan, amelyet értékelési kérvény kíséretében benyújt a MEC felelős hivatalához. A kérvény törvényességének megállapítása után, a Minisztérium átadja a jelentést a CNAA-nak.
2. A CNAA kiutalja az önértékelés anyagát az illetékes szakbizottságnak, amely ennek alapján, valamint az intézmény helyszínén tett általában 2-5 napos ellenőrzés eredménye alapján értékelő jelentést készít a kritériumok és standardok teljesítéséről.
3. A szakbizottság jelentése, valamint saját észrevételei alapján a CNAA saját jelentést készít, amelyben javaslatot tesz a kérelem elfogadása, esetenként elutasítása tekintetében. A CNAA által elfogadott jelentést elküldik az *Oktatási és Kutatási Minisztérium*nak.
4. A miniszter jóváhagyását követően a Minisztérium elkészíti, és a Kormány elé terjeszti javaslatát. Az ideiglenes működési engedélyt a Kormány hagyja jóvá. Kormányhatározattal történik az engedély megvonása is, amennyiben a CNAA ilyen javaslatot tesz. Noha a végleges döntést nem a CNAA hozza meg, szerepe túlnő a tanácsadáson, hiszen véleményét a miniszter és a kormány is támogatni szokta.

⁴⁷ A rövid időtartamú, általában 3 éves, egyetemeken zajló képzési forma.

Az ideiglenes működési eljárásért folyamodó intézmények az eljárás több pontján véleményt nyilváníthatnak: a látogató szakértők, a Tanács és a miniszter javaslatát is véleményezhetik. A CNAA döntése ellen fellebbezést nyújthatnak be a miniszterhez, a kormányhoz vagy bírósághoz.

A CNAA döntésekor figyelembe veheti a szakmai egyesületek véleményét is. Ezek befolyása, érdekérvényesítő képessége nagyon eltérő, legerősebb az orvosi és a jogi szakmák esetében.

A kérelmező intézmény az ideiglenes működési engedély megszerzése, pontosabban a kormányhatározat Románia Hivatalos Közlönyében való megjelenése után írhat ki felvételit az engedélyezett szakokra és kezdheti el tevékenységét. Az ideiglenesen engedélyezett intézménynek jogában áll oktatói és más személyzetet versenyvizsga alapján alkalmazni, illetve előléptetni.

A csak ideiglenes működési engedéllyel bíró intézmény végzős évfolyamai akkreditált felsőoktatási intézményben tehetnek diplomavizsgát, a vizsgáztató intézmény saját hallgatóival azonos feltételek és követelmények mellett. A sikeresen vizsgázók számára a vizsgáztató intézmény bocsátja ki saját, a MEC által elismert okleveleit, amelyeken feltüntetik az oktatást szervező intézmény nevét.

Az akkreditáció megadása

A folyamat második lépcsőjének – az akkreditálásnak – procedúrája az intézmény kérésére történik, a törvényben meghatározott határidők mellett. Az akkreditálást a törvényben megszabott kritériumoknak megfelelő karokra, kollégiumokra és szakokra lehet kérni, legkésőbb két évvel a szak(ok) harmadik végzős évfolyam kibocsátása után. Négy éves egyetemi képzés esetében az akkreditálást 7-9 évvel az engedélyezés után lehet elindítani. Az akkreditálás az intézmény tevékenysége érvényességének elismerését jelenti, működésének egész időszakára nézve.

Az akkreditálási procedúra az ideiglenes működési engedély megszerzéséhez hasonlóan zajlik. Az értékelési folyamat végén a CNAA javaslata alapján a Kormány kezdeményezi az intézmény törvény általi létrehozását az akkreditálásra javasolt szakokkal, karokkal stb. Amennyiben az értékelési folyamat negatív eredménnyel zárul, vagyis az intézmény nem teljesíti a törvény által megszabott feltételeket, a Kormány határozatban vonja meg az ideiglenes működési engedélyt, és kifutó évfolyamokkal megszünteti a képzéseket.

Az akkreditált intézménynek joga van diplomavizsgák szervezésére és a MEC által elismert oklevelek kibocsátására. A diplomavizsgák szervezése a Minisztérium által megszabott általános kritériumok tiszteletben tartása mellett, az egyetemi tanácsok által kidolgozott saját szabályok szerint zajlanak.

Időszakos értékelés

Az akkreditálás megszerzése után öt évvel a CNAA monitorizálja az újonnan létrejött intézmény tevékenységét, valamint a standardok teljesítését, és esetenként éves ellenőrzést is lefolytat. Ezek az ellenőrzések díjmentesek. Az időszakos értékelést öt évente kell kérniük az intézményeknek önértékelő jelentés és a Minisztériumhoz címzett kérvény benyújtásával. Az eljárás díját a professzori bér háromszorosában állapította meg a törvény.⁴⁸ Az önértékelést és az eljárási díjat minden kar, kollégium és képzés számára külön kell elkészíteni, illetve befizetni. A törvény megjelenésekor egy iskolai év volt az időszakos értékelés kérésének határideje. Ennek hiányában a szakot kifutó pályára helyezték. Ugyanez történt azokkal a sza-

⁴⁸ A mai bérvizonyok mellett ez az összeg is változott.

kokkal, amelyek nem teljesítették a törvényi kritériumokat, de számukra egy éves haladékot engedélyeztek a hiányosságok pótlására, és ha ez bekövetkezett, a szak folytathatta működését. Abban az esetben, ha egy intézmény egyetlen képzése (szakja, kara, kollégiuma) sem teljesíti az akkreditálás feltételeit, sor kerül a felsőoktatási intézmény törvény általi megszüntetésére. A CNAA javaslata alapján elkészített törvénytervezetet a Kormány terjeszti a Parlament elé. A megszüntetés hivatalos dokumentumának ki kell térnie a hallgatók helyzetére és az anyagi alapok sorsára.

Az 1989 előtt létrehozott felsőoktatási intézményeket az Akkreditációs Törvény akkreditált egyetemeknek ismerte el, ezért csak az időszakos értékelésnek kell alávetniük magukat szintén ötévente.

Az értékelés kritériumai

Az akadémiai értékelés az Akkreditációs Törvényben meghatározott általános kritériumok és kötelező standardok alapján történik. Az általános kritériumok a felsőoktatás szervezésének és működésének alapvető területeire vonatkoznak, úgy mint a tanári kar, az oktatás tartalma, az anyagi háttér, a tudományos kutatás, a pénzügyi tevékenység, az adminisztratív és vezetési (menedzsment) struktúrák. A standardok valamennyi kritérium esetén a teljesítés minimálisan kötelező szintjét jelzik akkreditálási lépcsőnként differenciáltan. Az értékelés célja megállapítani, hogy az intézmény mely kritériumok esetében teljesíti vagy nem teljesíti a minimálisan kötelező szintet (standardot).

A törvényben megfogalmazott általános kritériumokat kiegészítik a szakbizottságok által kidolgozott specifikus, szakterületenként különböző követelmények. Ezeket csak később, az első akkreditálási hullám után tették nyilvánossá. Ebből sok feszültség és huzavona adódott az első időszakban, hiszen az intézmények – különösképpen az újonnan létrejötték – csak az értékelés folyamán szembesültek a velük szemben támasztott követelményekkel. A feszültségek oldására és a sok függőben lévő akkreditálási eljárás tisztázására a CNAA 1996-ban kiadta az akkreditálás általános és specifikus standardjait. Ugyanez a kiadvány tartalmazza az állami intézmények időszakos ellenőrzésének ütemtervét, a felsőoktatás minőségi mutatóinak kritériumok szerinti felsorolását, valamint útmutatót az önértékelési anyagok és az akkreditálás dokumentációjának elkészítéséhez. Ez a kiadvány nagymértékben segítette az akkreditálás további menetét és egyben az irányítói szerepét is betöltötte az új, alakuló intézmények számára. Ennek ellenére nem jelent meg újabb kiadása, bár a standardok jelentősen módosultak az elmúlt 9 évben.

A kritériumok között első helyen szerepel az oktatói kar, illetve az ezzel szemben megfogalmazott standardok, mint például a kinevezési eljárás törvényessége, a kinevezett oktatók aránya, a magasabb munkakörben (docens, egyetemi professzor) foglalkoztatott oktatók aránya, a főállású és ún. társult oktatók⁴⁹ aránya, a kinevezett oktatókkal lefedett oktatói állások aránya és a vezető beosztású oktatók munkaköre és főállású státusza.

⁴⁹ A román felsőoktatásban az oktatói állásokat főállású, társult és óraadó tanárokkal lehet betölteni. Főállású oktatónak minősül az a román állampolgár, aki törvényben előírt módon szervezett versenyvizsga alapján kinevezést nyer valamelyik egyetemi oktatói állásra, határozatlan időre szóló munkaszerződéssel. Társult oktatók esetében a kinevezés szintén teljes oktatói állásra szól, de csak határozott időre, általában tíz hónapra (egy tanév). A társult oktatói állások pályázat vagy meghívás útján történő betöltéséről évente döntenek az egyetemi tanácsok. A társult oktató főállása egy másik felsőoktatási intézményben van. Óraadó tanárnak azok az oktatók minősülnek, akik határozott időre (egy-két félév) szóló munkaszerződéssel rendelkeznek, és nem töltötenek be teljes állást. Főállásuk lehet másik felsőoktatási intézményben, illetve más oktatási vagy nem oktatási intézményben.

A minimálisan kötelező standardok az akkreditálás lépcsője szerint differenciáltak. Az induló képzések/intézmények esetében a tanári kar elsősorban más intézményekben foglalkoztatott, óraadó vagy társult státuszban lévő egyetemi oktatókból, illetve felsőfokú végzettséggel rendelkező, de nem egyetemi oktatásban dolgozó oktatókból áll. Az ideiglenes működési engedély megszerzéséhez a szabályosan, törvényi előírások szerint kialakított oktatói állások 70%-át kinevezett egyetemi oktatókkal kell lefedni. Az oktatók 20%-ának kell docensi vagy egyetemi tanári munkakörben dolgoznia, és főállású vagy társult státuszban lennie. Kinevezett oktatónak csak a MEC által előírt rendszerében értékelt oktató tekinthető. A külföldi egyetemi oktatók alkalmazását nem tiltja a törvény, sőt különleges esetekben határozott időre szóló alkalmazásukra is lehetőség van, a miniszteri jóváhagyásával. A standardokat az intézmény minden egyes képzésének (szaknak) teljesítenie kell.

Az akkreditálás megszerzéséhez az intézmény minden karán, kollégiumán vagy szakán, az oktatói állások legkevesebb 50%-át kell főállású, törvényesen kinevezett oktatókkal lefedni, akik 20%-át kell magasabb munkakörben foglalkoztatni. További feltétel, hogy a vezető beosztást betöltő oktatók (rektor, prorektor, dékán, prodékán, tanszékvezető) legyenek főállásban és magas munkakörben (docens, egyetemi professzor).

Az akkreditálás mindkét lépcsőjében értékeli az intézmény humánpolitikáját, az oktatói állások lefedésének perspektíváját, illetve azt, hogy milyen mértékben biztosított a megfelelő minősítés, kinevezett oktatókkal való utánpótlás.

Az oktatás tartalmi értékelése a tanmenetek és a tantárgyi tematikák elemzésére épül. Kevés általános, de annál több specifikus standard kerül értékelésre. Az engedélyezési folyamat általános követelményei között a kötelező, az opcionális és a fakultatív, valamint az alapozó, a szakosító és a komplementer tantárgyak megfelelő arányát vizsgálják. A konkrét arányokat a specifikus standardok szabják meg. A tantárgyi tematikáknak igazodniuk kell a tanmenetek szerkezetéhez, a képzés általános és sajátos célkitűzéseire. Az akkreditálás megszerzésének feltétele, hogy a kinevezett oktatók rendelkezzenek saját egyetemi jegyzettel, és más oktatásban használt publikációval (szöveggyűjtemény, gyakorlófüzet, tanulmánykötet stb.).

Az évfolyamok, a hallgatói csoportok és alcsoportok létszámát a MEC szabályozása alapján kell megállapítani (1 csoport 20-30, egy alcsoport 10-15 hallgató). A hallgatóknak rendelkezniük kell érettségivel vagy azzal egyenrangú (pl. honosított) oklevéllel. A hallgatók felvétele az intézmény saját szelekciós eljárása (felvételi) alapján történhet, az *Oktatási és Kutatási Minisztérium* évente kiadott általános felvételi rendeleteinek tiszteletben tartása mellett. Az ismeretek számonkérése a felsőoktatásban hagyományos módszerekkel történik: vizsga (szóbeli vagy írásbeli), kollokvium (a félévi tevékenység értékelése) és gyakorlati jegy. A vizsgák aránya legkevesebb 50%. A csak ideiglenes működési engedéllyel rendelkező intézmények végzős hallgatói egy akkreditált egyetemre jelentkeznek diplomavizsgára. A vizsgabizottságokban nem szerepelhetnek a képzésben bármilyen formában részt vevő oktatók. Az akkreditáció elnyerésének feltétele, hogy az első három évfolyam összes végzősének legkevesebb 51%-a sikeres diplomavizsgát tegyen, az akkreditálási folyamat második lépcsőjének elindításáig. Ezen kívül a három évfolyam egyikében sem lehet 40%-nál alacsonyabb a sikeres diplomavizsgák aránya. A kimenő évfolyamokra vonatkozó standardok nem teljesítése az ideiglenes működési engedély megvonásához, a szak fokozatos felszámolásához vezet.

Az oktatás anyagi hátterére vonatkozó standardok a tantermek (előadók, laborok stb.) megfelelő számát, a csoportok számához és létszámához igazodó méretét és megfelelő felszereltségét, valamint ezek tulajdonjogi elvárásait határozzák meg. Az ideiglenes működési engedély megszerzéséhez szükséges megfelelő méretű és számú tantermek lehetnek saját tulajdonban, de lehetnek bérlemények is. A megfelelően felszerelt szaklaboratóriumok az első két oktatási évre rendelkezésre kell hogy álljanak, akár saját tulajdonban, akár bérleti szerződés

alapján. A könyvtárnak saját, a képzések szükségleteihez igazodó könyvállománnyal kell rendelkeznie a hallgatói létszámnak megfelelő példányszámban. Az olvasóteremnek az intézmény hallgatóinak legkevesebb 5%-át képesnek kell egyszerre befogadnia. Az akkreditáláshoz bizonyítani kell, hogy az intézmény évi bevételeinek minimum 25%-át fejlesztésre (beruházás, eszközfejlesztés) használja. Két évvel a törvény általi létrehozás után, az intézménynek igazolnia kell, hogy a 25%-os fejlesztési rátát megtartva, az oktatásra használt termékek legalább 50%-a fölött tulajdonjoggal rendelkezik.

A tudományos kutatással kapcsolatos standardok – már az ideiglenes működési engedély megszerzésének szakaszában – előírják az oktatók számára a kutatási és publikálási kötelezettséget. Emellett értékelésre kerülnek a kutatási szerződések, a szakértői és konzultációs szerződések, illetve a tudományos munka bármilyen értékesítési formája.

Az ideiglenes működési engedély megszerzésének feltétele az intézmény szükségleteihez, fejlődési fázisához igazodó vezetési és menedzsment struktúrák: döntéshozó testületek, vezetői funkciók és hatáskörök, alapvető működési szabályok stb. A minimum követelmények az akkreditálás lépcsőjéhez igazodnak.

Eredmények

Annak ellenére, hogy az akkreditációs folyamat olykor zajos konfliktusokat gerjesztett a már kialakult és önmagát fenntartani igyekvő magánszektor, az állami intézmények, a *Nemzeti Akkreditációs és Akadémiai Értékelési Tanács*, az *Oktatási és Kutatási Minisztérium* és a törvényhozás között, az ezredfordulóra már érezni lehetett pozitív hatásait:

- a magánegyetemek számának csökkenését (2001-ben 33 intézmény került fokozatos felszámolásra),
- az akkreditált magánegyetemek megjelenését (ugyanebben az évben már 10 akkreditált magánintézmény működött),
- az állami és a magánegyetemek működésének folyamatos ellenőrzését, monitorizálását,
- a szakok és képesítések számának csökkenését és fokozott ellenőrzését.

Az akkreditációs törvény bevezetésének és alkalmazásának legfontosabb eredményeként könyvelhető el, hogy visszafogta a román felsőoktatásban a rendszerváltást követően beindult ellenőrizetlen és szerteágazó fejlődési folyamatokat, az intézmények és a szakok számának elburjánzását, valamint a felsőoktatás színvonalának rohamos visszaesését.

Akkreditáció Szerbia-Montenegróban⁵⁰

Az akkreditáció Szerbiában az európai felsőoktatási rendszerhez való kapcsolódás központi eszköze. Célja, hogy olyan minőségi tanulmányi programokat vezessenek be, amelyek megfelelnek az előírt minimum követelményeknek és releváns szakmai tudást nyújtanak Európa-kompetens diplomával. A meglévő és új szakirányok programjait is újra és újra ellenőrizni kell, hogy minőségükből ne veszítsenek, hasznosulásuk folyamatos legyen. Az előírások szerint az akkreditálást erre hivatott, kompetens intézménynek/szakbizottságnak kell elvégeznie, amelyet állami szervek hoznak létre.

A minőség kérdésének előretörését az oktatás tömegesedése, valamint a szabad iskolaválasztás lehetősége hozta. A belső minőségellenőrzést, vagyis az evaluációt már több éve nagyon fontosnak tartják szerb felsőoktatási körökben. Ezen alapjában az előadás és az egyes tantárgyakat felölelő programfeladatok evaluációját értik, mint jelentős rendszeres kommunikációs kapcsolatot a tanárok, a hallgatók és az alkalmazottak között az oktatás minőségének emelése céljából. A tanárok evaluációja az előadások előkészítésére, magas szintű módszertani kivitelezésére, a publikációk és segédeszközök használatára irányul. A hallgatók evaluációja pedig az előadások, gyakorlatok, tankönyvek ellenőrzését takarja. Ezzel párhuzamosan a szerb felsőoktatási fejlesztési terv alapján minden intézmény belső értékelést is végez. Ezen önértékelési folyamat lényege, hogy egy kar folyamatosan emelje az oktatás minőségét és hatékonyságát. Minden szak, illetve szakirány, tanszék vagy intézet felel az ott folyó munka megfelelő színvonaláért, hiszen a folyamatos minőségellenőrzéssel kiiktathatók a szükségtelen és minőségtelen programok, a színvonalatlan munkát végző személyek. E csöppet se fájdalommentes tevékenység a következő minőségi szempontok szerint történik:

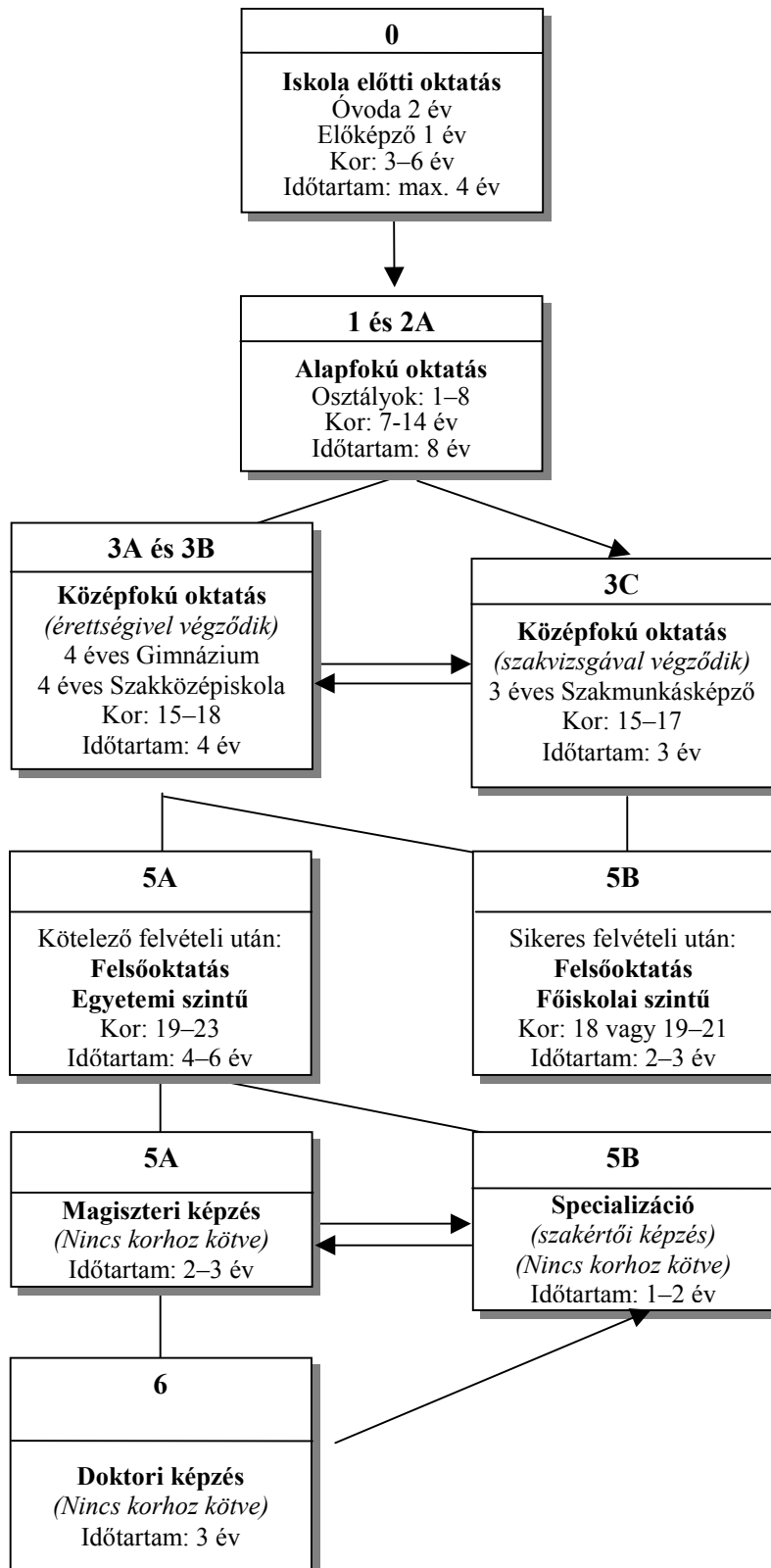
- magasabb oktatási színvonal, amely megfelel a munkaerőpiac új követelményeinek is;
- eredményesség a hallgatók felvételénél (minél magasabb pontszám), a tanárok kinevezésénél (szigorítás a kompetenciákban);
- hatékonyabb oktatás (az anyagi és szellemi ráfordítások megnövelésével csökkenjen a tanulmányi idő átlaga és növekedjen a diplomások száma).

A szerb felsőoktatási rendszer előnyei és hátrányai

A jelenlegi szerb felsőoktatási rendszert nem csak az akadémiai és a kormánykörökben megtett és tervezett lépések határozzák meg. A felsőoktatást befolyásolja az állami légkör, a politikai események is, a Balkánon zajló nehézkes és késleltetett tranzíció. A kilencvenes években tanúi lehettünk a diktatúra, a háború, az elszegényedés és az ezzel járó értékrend-bomlás hatásának. A titói korszakhoz viszonyítva a kultúrában és az oktatás területén is erőteljes centralizáció, etatizáció, nacionalista színezetű politizálás, infrastrukturális lemaradás tapasztalható. Mindez elengedhetetlenül kiváltotta az értelmiségi önkezdemenyezés és szervezethez hiányát, indokolatlan bezártságot, kapcsolatvesztést a világgal.

Milošević bukása után ugyan elindult a politikai rendszerváltás, de jellemző a reformok lassúsága, ami miatt a felsőoktatás jelenlegi helyzete is átmenetinek nevezhető. A régi törvények helyett minden évben bejelenti a kormány az újat, de az oktatásügy gyakran eltörlődik a koszovói kérdés, a gyakori rendkívüli választások, a háborús bűnösök kiszolgáltatása vagy a gazdaság strukturális krízise, illetve az Európai Unióhoz történő csatlakozás előkészítése mellett.

⁵⁰ A fejezet Gábritty Molnár Irén munkája.

A jelenlegi, megöröklött oktatási rendszerben az *Oktatási és Sport Minisztérium* (*Ministarstvo prosvete i sporta*, a továbbiakban: OSM) előírása alapján⁵¹ az érettségit adó középiskola után kötelező felvétellel juthatnak be a tanulók a felsőoktatásba. A 2 vagy 3 éves főiskolákról nem mindig automatikus a – 4, 5 vagy 6 éves képzést biztosító – egyetemekre való átiratkozás lehetősége. Az egyetemi diploma után a posztgraduális szakok következnek: a specializáció (*specializacija*, 1 vagy 2 év), a magisztérium (*magistarski*, 2-3 év) és végül a doktori (*doktorat nauka*) szint.

Szerbiában⁵² összesen körülbelül 170 ezer hallgató van, akiknek több mint a fele költségterítéses képzésre jár. A beiratkozási kvótát az állami intézményekben minden évben az OSM határozza meg. Évenként ma körülbelül 12 ezer diplomás kerül ki a felsőoktatási intézményekből. Az átlagos képzési idő körülbelül 8 év, de a hallgatóknak csak 11%-a diplomázik időben.

1. táblázat Az egyetemisták számának alakulása (2002/03-as tanév)

Felsőoktatási intézmény	Beiratkozottak száma összesen	Beiratkozottak száma az ismétlők nélkül	Államilag finanszírozott hallgatók
Belgrádi Egyetem (30 kar)	86,755	51,179	40,881
Művészeti Egyetem Belgrádban (4 akadémia)	2,185	2,092	1,987
Újvidéki Egyetem (12 kar + 1 akadémia)	36,431	29,393	20,276
Nisi Egyetem (13 kar)	25,399	13,605	10,700
Kragujeváci Egyetem (11 kar)	13,632	9,457	6,407
Koszovszka Mitrovica ⁵³	5,086	3,087	2,223
Összesen	169,488	108,813	82,476

2. táblázat A költségvetés terhére beírt egyetemisták és a végzettek száma öt éves átlagban (1998-2002)

Állami felsőoktatási intézmény	Diplomázott hallgató	Beiratkozott hallgató	Diplomázott/beírt hallgató
Belgrádi Egyetem	6261	8205	76%
Újvidéki Egyetem	2272	3724	61%
Nisi Egyetem	1102	2503	44%
Kragujeváci Egyetem	755	1408	54%
Művészeti Egyetem	303	234	129%
Összesen	10693	16074	67%

Megjegyzés

⁵¹ Lásd a 2002 végén megfogalmazott felsőoktatási koncepciót: Koncepcija zakona o visokom školstvu, Ministarstvo prosvete i sporta, Sektor za visoko i više obrazovanje, Beograd, 2002. www.mps.sr.gov.yu

⁵² Szerbia lakosságának száma (Koszovó nélkül) a 2002. évi összeírás alapján: 7 498 001 fő.

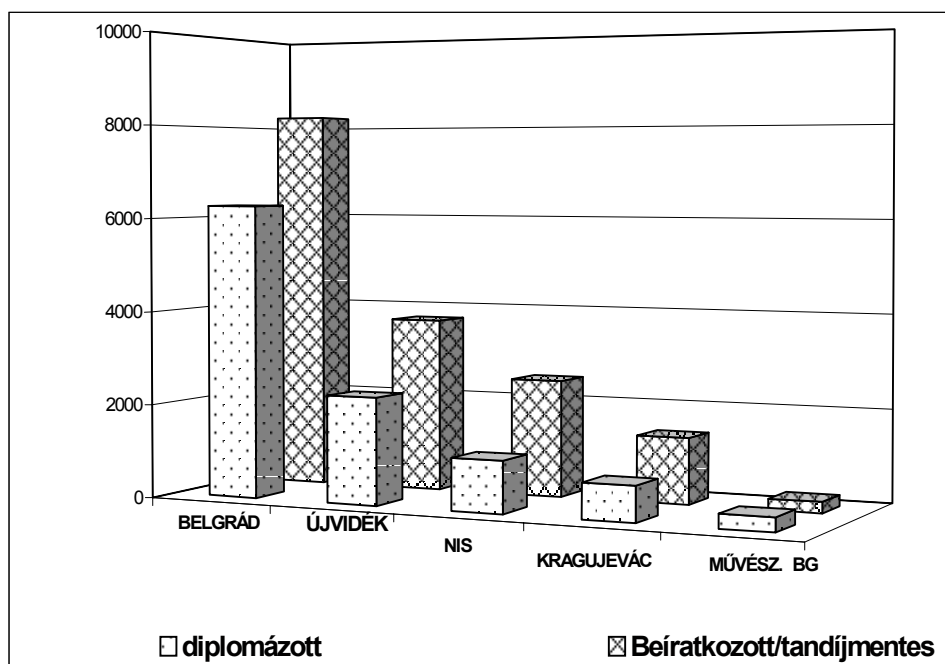
⁵³ Valamikor a Koszovó és Metóhia Tartomány területén alapított Mitrovicai Egyetemnek 10 karán folyt az oktatás. Ma a szerbiai felsőoktatás magára vállalta a szerb hallgatókat és a tanárok is átjöttek, ezért Koszovó területén nem tevékenykedik igazán ez az egyetem. A Pristinai Egyetem az albánoké lett.

A fenti adatok között nem szerepelnek:

- az egyetemeken kívüli állami főiskolák (49) – ők közvetlenül az OSM felügyelete alatt működnek;
- a nem akkreditált intézmények (a nem állami/magán egyetemek/karokból eddig 12 kapott akkreditációt (három folyamatban van), illetve 8 főiskola).

A 2. táblázat azt mutatja, hogy legtöbben a fővárosban tanulnak. Lásd erről a következő grafikont is.

1. ábra Tandíjmentes beiratkozott, illetve diplomázott hallgatók száma egyetemek szerint (2002/03.)

A felsőoktatás hatékonysága nem elegendő (a végzettek aránya alacsony a beiratkozottakhoz viszonyítva), habár a tömeges érdeklődés a felsőoktatás iránt éppen az utolsó 10-15 évben mutatkozott meg. Amelynek oka a középiskolások nagy tömegének elhelyezkedési nehézsége és a munkaerőpiac egyébként is anarchikus volta. A felsőoktatásban az alábbi problémák jelentkeznek.

- Gyenge intézmények versus erős és zárt karok:
 - az önálló karok gyenge együttműködése (az infrastruktúra kiépítése nem racionális, párhuzamosságok a képzésben);
 - tantermek és laboratóriumok elégtelen kihasználása;
 - a rektor és dékán hatásköre nem összehangolt (gyenge rektor, a végrehajtó szerep a dékáné, aki ellenőrizhetetlen);
 - gyenge a multi- és interdiszciplináris együttműködés.
- Kidolgozatlan az irányítás/döntéshozatal és a szakmai felelősség megosztása.
- Tradicionális felsőoktatási programok:
 - hagyományos programok és módszerek (szóbeli vizsgák);
 - akkreditáció és minőségellenőrzés hiánya;
 - szűk, monodiszciplináris, nem piaciorientált programok;

- hangsúly az elméleti tudáson, kevésbé a gyakorlati készségfejlesztésen;
- a legjobb egyetemisták tudása világszínvonalú, de a közepesek az európai átlag alatt vannak;
- a beiratkozottak 50%-a évet ismétel, 30%-a diplomázik;
- fokozatok hiánya (a diplomahonosításkor gyakran 20 kiegészítő vizsgával sincs elismerésre lehetőség);
- sok a vizsgaidőszak, a kreditrendszer bevezetése nem teljes;
- gyenge, szervezetlen posztgraduális specializáció.
- Hagyományos főiskolai rendszer:
 - a kétéves főiskolákon a képzés minősége gyenge, nem Európa-kompatibilis, ezért az intézmények egy része hamarosan megszűnik vagy beolvad az akkreditált karokba;
 - az egyetemeken kívül szerveződnek (dualitás).
- Értékkrend bomlás:
 - a tömegességre és az átlagosságra való törekvés;
 - korrupció lehetősége.
- Definiálatlan finanszírozás:
 - rossz viszony az akadémiai káderek, a fenntartó és a menedzserek között;
 - meghatározatlan pénzforrások, tandíjelszámolás;
 - önkényes beiratkozási kvóta, elégtelen tanterem kapacitás;
 - pénzbeli stimulációk és motiváltság hiánya.

Koncepciók, döntések és szabályozások az akkreditációról

A felsőoktatás-politika a miloševići korszakban csak deklarátívan és demagógiából foglalkozott a reformtörekvésekkel. A Hágai Törvényszék jelenlegi vádlottja, Šešelj jelentős közreműködésével – a korábbi törvényt is megszegve – megsértették az egyetemek autonómiáját és a szakma tekintélyét, hiszen a rendszernek volt miért tartania az egyetemisták mozgalmától és az akadémiai szféra szaktekintélyeitől.

A demokratikus fordulat után (2000 októbere) néhány hónappal elkezdődött a szerb oktatási rendszer reformja, a közoktatás és a felsőoktatás szintjén is. Az akadémiai körök már korábban, még Milošević diktatúrája alatt, kénytelenek voltak alternatív egyetemi hálózatot létrehozni, amelyben szabadon és demokratikusan kezdhették meg a felsőoktatás reformját. Ez a belgrádi székhelyű szervezet külföldi támogatással indult és ma is létezik. Az *Alternatív Akadémiai Oktatáshálózat* (*Alternativna akademska obrazovna mreža – AAOM*) a felsőoktatás átszervezésének technikai problémakörében elsősorban informatív, majd koncepció kialakítási és publikációs tevékenységét folytatva az *Unesco-Chair for University Management* kihelyezett tanszékeként is működik. Maga köré csoportosítja a szak- és akadémiai értelmiséget, az egyetemistákat, a civil szervezeteket. Nemzetközi konferenciákat szervez és miniszteriumi kapcsolattartóként is fontos szerepet játszik az új felsőoktatási törvény kidolgozásában, a nyilvános viták levezetésében. A Szerb Kormány még Zoran Đinđić miniszterelnöksége idején megalakította a *Szerb Egyetemi Oktatási Tanácsot* (*Nacionalni savet za visoko obrazovanje*), amelynek feladata az egyetemi körökkel együtt az oktatási reform

megvalósítása. Az OSM magára vállalta a költségvetési források megtervezését és elosztását, az intézmények licenzálását, az intézmények adminisztratív ellenőrzését, a *Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (Komisija za akreditaciju i proveru kvaliteta)* működtetését, a diplomahonosítási folyamat bevezetését a Lisszaboni Konvenció alapján. A szakmai kérdésekben azokra a szakértőkre hivatkoznak, akik a *Felsőoktatási Nemzeti Tanácsban (Nacionalni savet za visoko obrazovanje)* ülnek. Ennek a tanácsnak a feladata – az egyetemi autonómiához híven – kidolgozni a felsőoktatási fejlesztési programot, megalkotni az akkreditációs kritériumokat és szabványokat, valamint javaslatot tenni a felvételi és finanszírozási politikára. Az európai kreditrendszerrel (ECTS) 2002 decemberében az AAOM adott ki útmutatót, amellyel elkezdődhetett a felsőoktatási intézmények önkéntes evaluációja is. (Marinković-Nedučin, Lažetić 2002)

A *Szerb Egyetemi Oktatási Tanács* (jelenlegi neve: *Felsőoktatási Nemzeti Tanács*) 2003. január 13-án hozott döntést a *Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság* (a továbbiakban: FAB) megalapításáról.⁵⁴ A Bizottság kidolgozta a szükséges standardokat és az eljárás elemeit, majd megküldte azt a Tanácsnak. A Felsőoktatási akkreditáció útmutatásai és kritériumai (*Uputstva i kriterijumi za akreditaciju visokog obrazovanja*) c. dokumentum tartalmazza:

- a felsőoktatási intézmények alapításához szükséges standardokat és szabályokat,
- az evaluációs folyamathoz szükséges útmutatást, a karok, tanulmányi programok és az oktatómunka területén. (Mimica 2004)

A munka összehangolása a feladata három konferenciának, amelyek rendszeresen tanácskoznak és megvitatják a felsőoktatási reformlépéseket, benyújtott normatívákat: az *Egyetemek Konferenciája (Konferencija univerziteta)*, az *Akadémiai- és Gyakorlati Stúdiumok Konferenciája (Konferencija akademija strukovnih studija)* és az *Egyetemisták Konferenciája (Studentske konferencije)*. Ők a *Felsőoktatási Nemzeti Tanács* partnerei.

Ma a Bolognai Nyilatkozat szellemében formálódik a szerb felsőoktatás fejlesztésének koncepciója.⁵⁵ Az európai modellek közül talán a francia felsőoktatási modellhez hasonlítható legjobban a szerbiai. A reform céljai:

- a felsőoktatás hatékonyságának növelése (lemorzsolódás helyett időben diplomázás);
- az európai felsőoktatás tendenciáinak követése (új tanulmányi programok, minőségellenőrzés);
- a piaci szükségleteknek megfelelő, új technológiát alkalmazható, multi- és interdiszciplináris programok egy egyetem tanszékei és karai között;
- alkalmazott, gyakorlatias képzési programok;
- a hallgató partnerként kapcsolódjon be a tanulási folyamatba (kreativitásra ösztönzés). (Koncepcija 2002)

Az OSM a Kormány jóváhagyásával felsőoktatási törvényjavaslatot bocsátott nyilvános vitára 2004 végén, amelyet várhatóan 2005. márciusában fogadnak el a köztársasági képviselőházban.⁵⁶ Az új szabályozás lényege az alábbiakban áll.

⁵⁴ A Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság elnöke: Ružica Nikolić, alelnöke Veljko Malbaša. Tagjainak száma még nem végleges (megközelítőleg 12 fő).

⁵⁵ A hivatalban lévő szerb oktatási miniszter Gašo Knežević 2003 szeptemberében írta alá a Bolognai Nyilatkozathoz való csatlakozást Berlinben az Oktatási Miniszterek Konferenciájába belépve.

⁵⁶ A törvényt végül 2005. augusztus 24-én hozták meg. (A szerk.)

- Alapvető cél a Bolognai Nyilatkozat és a Lisszaboni Konvenció alapján a kétciklusú képzés, flexibilis tanulmányi programok, a kreditrendszer bevezetése (amit már igen sok intézmény alkalmaz), új diplomaforma kiadása (mellékletek, kettős diploma), diploma-honosítás, az akkreditációs bizottság létrehozása, külső minőségellenőrzés bevezetése, valamint a kar helyett az egyetem kizárólagos jogi személlyé tétele. A célok közül nem hagyható ki a folyamatos, egész életen át tartó tanulás, továbbképzés sem.
- A kompetenciákat három szervezet között osztanák meg:
 - az állam alapít, akkreditál, egyesít, megszüntet, finanszíroz, ellenőriz/elismer (minőséget, képesítést), jogokat szavatol;
 - a felsőoktatási intézmény munkaviszonyt létesít, felvesz, tanulmányi programokat ír elő, diplomát oszt, továbbképez.⁵⁷
 - szakértői csoportok: *Felsőoktatási Nemzeti Tanács*, *Akkreditációs Központ*⁵⁸ és a fentebb említett konferenciák.
- Az együttműködési elven alapuló, korporatív oktatási modell kialakítása (a tiszta piaci és a közszolgálati modell helyett), amely szerint az egyetemeken belül létrejönnének a tanszéki központok⁵⁹. Megmaradna a kar is mint rokon tanszékek társulása meghatározott kötelezettségeket vállalva a többi szervezeti egységgel (könyvtár, komputer központok, kutató laboratóriumok, műhelyek, innovációs központok, kollégiumok, éttermek).
- Magánegyetemek alapításának hatékonyabb ellenőrzése.
- A tanári szakma társadalmi elismerésének növelése, interaktivitás kiépítése az oktatásban. A felsőoktatási intézmények írják elő a tudományos személyzet (oktatók és kutatók) megválasztásának kritériumait, amely ellenőrizhető az akkreditáció során. Az állami intézmények a titulusokat a törvénnyel összhangban adják,⁶⁰ míg a magán főiskolák önállóságuk folytán saját szabályzatuk alapján.

Fontos lenne, hogy az új felsőoktatási törvényt 2005 májusáig a Szerb Képviselőház elfogadja, mivel ebben a hónapban találkoznak ismét, ezúttal Bergenben az európai oktatási miniszterek. Már 2005-2007 közötti időszakra új középtávú terv kidolgozását vállalta a *Felsőoktatási Nemzeti Tanács*, amely a Bolognai Nyilatkozat és az azt követő megállapodások szerbiai implementációját jelentené a nemzetközi elvek tiszteletben tartásával. Egy 2010-ig szóló távlati terv a felsőoktatás és a gazdasági igények egybekapcsolását, a tudásalapú szükségletek kielégítését indítványozza.⁶¹ A Belgrádi Egyetem rektorátusában 2005. január 22-én megtartott ülésen – valójában a TEMPUS projekt konzorciumi ülésén – „Nemzeti

⁵⁷ Diplomátípusok: akadémiai szinten (4+1+1 év) és az alkalmazott stúdiumokon (3+1 év), majd a specializáción, magiszteri fokozaton és a doktori képzésben szerezhető diploma.

⁵⁸ Az *Akkreditációs Központ* a *Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság* háttérintézményeit tömöríti.

⁵⁹ *Odsek* – több tanszék együttműködése inter- és multidiszciplináris programok, tantervek koordinálása céljából.

⁶⁰ Az egyetemi *Tudományos Tanács* beleegyezésével kinevezett szakértői bizottságok javaslatai alapján ezek a következők: előadó (mgr. – csak alkalmazott stúdiumokon ad elő), docens (dr.), rendkívüli tanár (dr.) és rendes tanár (dr.). Megszűnik az asszisztensi kategória (tanársegéd), akiknek a munkáját (feladata viták levezetése és laboratóriumi munkák) a posztgraduális stúdiumok hallgatói végzik el.

⁶¹ Ebben a munkában veszi ki részét a Bolognai folyamatért felelős promóciós csoport, amelynek tagjai az egyetemek és az egyetemisták képviselői.

Támogató Csoport” alakult meg, amely folyamatosan követi a reformtörekvéseket és a Bolognai Nyilatkozat hazai alkalmazásáról beszámolót fog tartani a nemzetközi szervek előtt.

A szerb oktatáspolitikában az eddigi egalitarista szemlélet elhagyását figyelhetjük meg, miközben erősödnek az elitista oktatáspolitikai hívei. Ugyan még esélyegyenlőségről beszélnek a politikusok, de a tömegoktatás kialakulása és a piaci igények megjelenése valójában már a minőség korának adnak teret. Minőséget nyújtanának tehát annak, aki megérdemli, nem pedig ugyanazt a minőséget mindenkinek. (Mandel 2004: 3-14.)

Akkreditációs szervezetek

A felsőoktatási reformtól decentralizációt vártuk, hogy növekedjen az oktatási intézmények autonómiája, a szakember döntsön, az állam ellenőrizzen. Sajnos a felsőoktatási törvényjavaslatban a központosítási törekvés nem szűnt meg, sőt a kaotikus helyzet elkerülésére való hivatkozással inkább növekedett. A felsőoktatás irányítása a javaslat szerint a következőképpen nézne ki.

1. Az *Oktatási és Sport Minisztérium* hatásköre: költségvetési források elosztása, engedélyezés, felsőoktatási intézmények és a *Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság* ellenőrzése. Megalakította az *Egyetemi Oktatásfejlesztő Tanácsot*⁶² (*Savet za razvoj univerzitetskog obrazovanja*). E tanács rendelkezésére a már létező 9 állami és magán egyetemnek, 90 fakultásának és körülbelül 500 kinevezett szakemberi csoportjának 2005. szeptember 1-jétől kezdve legfeljebb öt éve van arra, hogy a megreformált akkreditált programokat véglegesítve benyújtsa, különben elvesztik a működési engedélyt. A jelenleg engedéllyel rendelkező magán karok 3 éven belül kénytelenek akkreditáltatni tanulmányi programjaikat. A főiskoláknak át kell alakulniuk. Ha legalább 6 szemeszteres tantervük van, kérhetik a képzés elismerését vagy középiskolára épülve vagy az egyetem keretében.
2. A *Nemzeti Felsőoktatási Tanács*, mint szakmai testület hatásköre: a felsőoktatás tervezése (szakértés), az előírások előkészítése és bevezetése, a minőségellenőrzés kritériumainak meghatározása, beiratkozási és finanszírozási tervek előkészítése. A Tanács tagjainak egynegyedét minisztériumi tisztviselők adják, a többi tag egyetemi tanár. Megbízásukat négy évre kapják.
3. A *Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság* az *Egyetemi Oktatásfejlesztő Tanács* által 2003. január 13-án kinevezett 15 tagú, egyetemi tanárokból és kutatókból álló szerv. Hatásköre: az akkreditáció kezdeményezése, levezetése, minőségellenőrzés, a hatékonyság ellenőrzése, nemzetközi kapcsolatok felvétele, a szakértők kinevezése. Az oktatási reform véghezvitele céljából utasítja a felsőoktatási intézményeket az önevaluációban, a minőségbiztosításban a tanulmányi programok megtervezése és kivitelezése során, valamint a nemzetközi standardokhoz igazított akkreditálási eljárásban.
4. A *Felsőoktatási Nemzeti Tanács* segítségével, de a Tanácson kívül megalakult a *Nemzeti ENIC Központ* is, amely a felsőfokú diplomák elismerésével foglalkozik és az ENIC/NARIC hálózat része. Információkat gyűjt és nyújt a beiratkozási, átiratkozási és honosítási folyamatokban. Marinković-Nedučin és Lažetić egyetemi tanárok már 2002 folyamán megírták azokat az utasításokat, amelyek alapján bevezethető minden tantárgyra a kreditrendszer, lehetővé téve a nemzetközi összehasonlítását, a hallgatói mobilitást, a többnyelvű diploma mellékletekkel rendelkező kiadását stb. (Marinković-Nedučin, Lažetić 2002) Minden egyetemen bevezették az ECTS koordinátor funkcióját. Ő felügyeli az egyes karok

⁶² Átmeneti munkát végző bizottság, amely még mindig létezik, mint a Minisztérium tanácsadó szerve

és tanszékek koordinátorának munkáját, törődik az információ áramlással a nemzetközi kritériumok betartása céljából, a felsőoktatási intézmények nemzetközi kapcsolatainak zökkenőmentes levezetésével, míg a kari koordinátor közvetlenül a kollegákkal, hallgatókkal és az adminisztrálás technikáival foglalkozik. Az egyetemisták hamarosan minden karon bejelentkeznek a tantárgyak felvételekor, és hallgatói szerződést írnak alá. A belföldi és a külföldi hallgatók között igyekeznek a jövőben minél kevesebb különbséget tenni.

5. A minisztériumi és az egyetemi körök munkájának összehangolása céljából létrejöttek – a már említett – egyetemi, majd az egyetemista konferenciák is.

3. táblázat Az akkreditációban közreműködő szervezetek

Akkreditációs szervezet neve	Köztársasági Oktatási és Sport Minisztérium (Felsőoktatás-fejlesztő szerve)	Egyetemi Oktatásfejlesztő Tanács (új neve Nemzeti Felsőoktatási Tanács)	Akkreditációs Bizottság	Nemzeti ENIC Központ és az ECTS koordinátorok	Konferenciák
Létrejött, felépítése	A Szerb Kormány nevezi ki	Négy éves képviseleti megbízást kapnak tagjai, akik egyetemi tanárok, valamint OSM dolgozói (tagok negyede)	2003. január 13-án kinevezett 15 tagú, egyetemi tanárokból és tudósokból álló szervezet	Az Oktatásfejlesztő Tanács nevezi ki	Egyetemek Konferenciája, az Akadémiai és Gyakorlati Stúdiumok Konferenciája, és az Egyetemisták Konferenciája
Elnöke és tagjai	dr. Slobodan Vuksanović miniszter és tanácsadó csoportja: koordinátor dr. Snežana Pantelić-Vujančić, titkára Mirko Ožegović, tagjai 6 egyetem és az egyetemisták képviselői	Az oktatási miniszter Slobodan Vuksanović, helyettese a Nisi Egyetem rektora Gradimir Milovanović	elnöke: dr. Ružica Nikolić (Kragujevac), alelnöke Veljko Malbaša (Novi Sad), tagjai pedig: Ljubiša Rajić, Verka Jovanović, Sofija Pekić, Džemal Dolićanin, Zoran Latković, Stevan Šogorov, Boban Stojanović, Ilija Nikolić, Steve Quarrie, Mirjana Dragosavljević, Milena Dorić, Olga Stanković.	Kinevezett szakértők: R. Marinković-Nedućin és P. Lažetić. Ugyanakkor minden egyetemen és karon van ECTS koordinátor.	Delegált felszólalók, rektor, dékán, vagy a helyettesek
elhelyezkedése	Belgrád	Belgrád	Belgrád	Belgrád és minden egyetemi központ	Egyetemek székhelye
hatásköre	költségvetési források elosztása, engedélyezések, felsőoktatási intézmények és a FAB ellenőrzése	Felsőoktatás tervezése, minőség-ellenőrzés feltételeinek meghatározása, beiratkozási és finanszírozási tervek	akkreditációs folyamat levezetése, minőségellenőrzés, hatékonyság ellenőrzése, nemzetközi kapcsolatok, referensek kinevezése	kreditrendszer és a diplomák elismerése, információk gyűjtése és, nyújtása a beiratkozási, átiratkozási és honosítási folyamatokban	a minisztériumi és az egyetemi körök munkájának összehangolása

Viszony az intézményekhez	Központi irányítás, intézmények alapítása, finanszírozása	Szakmai irányelveket adó, oktatókat kinevező testület	utasítja az intézményeket az önértékelésben, minőségbiztosításban, a programok megtervezése és megvalósítása során	ENIC/NARIC hálózat része	közvetít az állam és akadémiai körök között
---------------------------	---	---	--	--------------------------	---

Az akkreditációs folyamatban közreműködő szervezetek között egy-két dologban egyetértés van: sietve összhangba kell hozni a szerbiai felsőoktatás intézményrendszerét és a minőségellenőrzést az európai normákkal, mindenáron kompatibilis, de racionális felsőoktatást szeretnének. A megtorpanások és az ellenállások a gyakorlati kivitelezések során azonban lelassítják a reformtörekvéseket, főleg néhány olyan beidegződött felfogás miatt mint

- a karoknak muszáj tradicionálisan erős autonóm jogi személynek lenniük, az egyetem integráló szerepet játszik, amelyben több speciális szakintézmény is van;
- az egyetemek csak az OSM-en keresztül kommunikálnak a kormánnyal, a konferenciákra, alternatív és konzultatív bizottságokra nem összpontosítanak;
- még mindig nem zárult le az új Európa-kompatibilis intézményrendszer kialakításához szükséges jogalkotási folyamat és legtöbb intézmény az új felsőoktatási törvény hatályba lépésére vár;
- az európai oktatási rendszer gyorsabb prezentálói és ügyesebb imitátorai az újonnan alakult magán karok és főiskolák, amelyek hiánypótlást végeznek, és egyben ösztönzik az állami konzervatív köröket is, hiszen azok félnek a konkurenciától.⁶³

Az akkreditációs eljárás

A még érvényben levő (2002. évi) és a készülő felsőoktatási törvény is jelentős figyelmet szentel az akkreditációs folyamatnak. Miközben a két jogi szabályozás között lényeges konceptuális különbség nincs, az újabb jelentősen pontosítani próbál és határozottan követi az európai normákat. A már említett kézikönyv részleteiben tartalmazza az akkreditációval kapcsolatos hatályban levő jogi, dokumentációs, pénzügyi és adminisztratív előírásokat. E szerint az akkreditációs és evaluációs eljárás során az alábbiak megvalósulását vizsgálják:

- a felsőoktatási intézményalapítás és tevékenység normatívái és standardjai;
- az egyetemek önevaluációs vagy belső értékelési folyamatának feltételei;
- a karok és szervezeti egységek akkreditálásának és evaluációjának feltételei;
- a tanulmányi programok akkreditálásának és evaluációjának kritériumai;
- a tudományos és az oktatói munka akkreditálásának és evaluációjának feltételei;
- az egyetemi oktatók megválasztásának és kinevezéseinek ismérvei;
- az egyetemek szervezeti egységeinek, adminisztrációs és egyéb alkalmazottainak szakmai értékelése (a minőségellenőrzés részeként) és annak kritériumai;
- az adminisztrációs utasítások a felsőoktatási intézmények akkreditálásának és evaluációjának folyamatában. (Mimica 2004)

⁶³ Ladislav Novak szóbeli véleménye alapján, aki az *Újvidéki Egyetem Stratégiai Fejlesztő Bizottságának* elnöke és részt vesz az új felsőoktatási törvénytervezet kidolgozásában is – előadás az Egyetemek Konferenciáján, Beograd, 2004

Az önevaluációs folyamat – belső értékelés

A reformban érdekelt felsőoktatási intézmény minőségellenőrzés céljából jelentést ír és belső értékelést készít a transzformáció lépéseiről és eredményeiről. A tanulmányi programokat is részleteiben tartalmazó dokumentumot átadja a törvény által megszabott időben (1-3 év) az *Akkreditációs Bizottságnak*, aki az erre az esetre kinevezett szakmai munkacsoportnak továbbítja véleményezésre. Az akkreditációs munkacsoport 3 oktatóból és a titkárból áll. Akkreditálni lehet öt tanítási szintet: (1) gyakorlati stúdiumokat, (2) egyetemi/akadémiai stúdiumokat, (3) specializációkat, (4) magiszteri- és (5) doktori stúdiumokat. A FAB az ideiglenes működési engedélyt megadhatja, de a végleges akkreditáció akkor lehetséges, amikor már diplomázott – az új programon az új tanterv szerint – az első évfolyam. Ha időközben megváltozik a tanterv, új akkreditációs eljárásra van szükség. Ha teljesen új szakirányt kezdeményez egy intézmény, akkor ún. iniciális vagy kezdő akkreditációt kell kérvényeznie.

Intézményalapítási folyamat

A felsőoktatási törvényjavaslat alapján a *Köztársasági Felsőoktatási Fejlesztési Tanács* (*Savet za razvoj univerzitetiskog obrazovanja*) javaslatára az OSM írja elő a felsőoktatási intézmény alapításához szükséges feltételeket. Az érvényben lévő törvénnyel ellentétben, a törvénytervezet konkrétan meghatározza az alapításhoz és működéshez szükséges feltételeket, amelyek az alábbiak:

1. alapítás okai és indoklása;
2. a munka elkezdésének feltételei;
 - 2.1. személyi állomány:
 - a.) az oktatók névsora a vállalt tantárgyak elnevezésével minden évfolyamon,
 - b.) a potenciális tanárok nyilatkozata, hogy az alapításkor hajlandók teljes vagy 1/3 munkaidővel munkaviszonyt vállalni az új intézményben,
 - c.) kritériumok, amelyek alapján kiválasztották a tanárokat,
 - d.) tanterv az alapítandó kar/egyetem alapszabályának tervezetével;
 - 2.2. infrastruktúra:
 - a.) előadótermek, laboratóriumok, hallgatótermek, könyvtár, olvasóterem, archívum, szertárak stb.,
 - b.) a tantervek és helységek méretének összehangoltsága a hallgatók számával;
 - 2.3. technikai feltételek (higiéniai-, környezetvédelmi és műszaki feltételek a nyilvános oktatási munka végzéséhez);
3. a tervezett hallgatók száma, oktatói feladatkörök szerint;
4. bizonyíték a tevékenység anyagi feltételeinek biztosításáról és ellátottságáról;
5. a regisztrációról szóló bizonyíték a Kereskedelmi Bíróság igazolásával.

A feltételek fennállását az OSM állapítja meg. Az új szabályozás szerint is elaborátumot kell kidolgoznia az alapítónak, amelyet a *Köztársasági Felsőoktatási Fejlesztési Tanács* hagy jóvá. Csak ezt követően hozhatja meg az alapító az alapító okiratot. A működési engedélyt az OSM adja ki, miután az *Akkreditációs Bizottság* elfogadta a tanulmányi programokat, a *Nemzeti Felsőoktatási Tanács* pedig jóváhagyta az egyéb minőségi kritériumokat: infrastrukturális feltételek, a tantárgyak 2/3-át munkaviszonyban álló, kinevezéssel rendelkező tanárok oktatják. A felsőoktatási intézmény szabad a tanterv kialakításában, tudományos kutatói és kiadói tevékenységében. Szervezeti egységei az önálló kutatóintézetek vagy közös intézet-

központok, karok, informatikai- kutató-, fejlesztő központok, könyvtárak, laboratóriumok, innovációs központok stb. A politikai-, vallási- és párttevékenység nem engedélyezett az egyetemeken.

A jelenleg még érvényben levő főiskolai törvény nem szabályozza részletesen az alapítási eljárást, csak a Kormány részéről alapított intézményeket illetően. Magániskolák esetében csak a jogi és természetes személyek alapítói jogát ismeri el, alapításukra az állami főiskolák alapítását szabályozó rendelkezések és az egyetemi törvényben leírtak vonatkoznak. A főiskolai törvény konkrétan megfogalmazza a működéshez szükséges feltételeket, miszerint szükséges, hogy a főiskola rendelkezzen az összes tantárgy kétharmadára főállásban lévő oktatókkal, megfelelő számú hallgató oktatásához szükséges helyiségekkel, felszereléssel és taneszközökkel. Ezekről a feltételekről részletesebben a Kormány rendelkezik.

A vajdasági felsőoktatási intézmények létrehozása és működtetése kettős, a tartományi és a köztársasági intézmények hatáskörében van.⁶⁴ A jelenleg érvényes egyetemi törvény a belföldi alapítást preferálja. Ez a szemlélet az egyetemek alapítása esetében is tükröződik: külföldi jogi személy csak egyetemi kart alapíthat, míg belföldi jogi személy egyetemet is. Külföldi egyetemek kihelyezett tagozatairól a jelenlegi törvény nem szól.⁶⁵ Az egyetem-alapításra a Vajdasági Képviselőház is jogosult, de az elaborátummal való egyetértésért a *Szerb Oktatási Minisztériumhoz*, jóváhagyásért a *Nemzeti Felsőoktatási Tanács*hoz kell fordulnia. A Szerb Kormány tehát igyekszik megtartani az állami felsőoktatási intézmények feletti döntő beleszólását.

Az alapítás feltételei

Szerbiában a felsőoktatási intézményalapításnál nyolc előírást kell figyelembe venni:

- az ún. stúdium szakterületek meghatározásának szabálya, amelyeken belül több szak indulhat;
- a felsőoktatási intézmények helyiségeire és felszereltségére vonatkozó normatívák;
- a megfelelő finanszírozás biztosításának normatívái, ha az intézményalapító nem az állam/Szerb Köztársaság;
- a szükséges tanári állomány biztosítása;
- a szükséges tudományos munkatársak biztosítása az intézményben;
- a rendes egyetemi hallgatói csoportok számának normatívái;
- a tevékenységhez szükséges adminisztrációs/segédmunkások⁶⁶ számának normatívái;
- a bérelt helyiségek bérleti feltételeiről és idejéről szóló szerződés szabályai.

A felsőoktatási törvénytervezet szerint az egyetemek és a felsőoktatási intézmények önálló tudományos-, művészeti- és oktatási intézmények. Jogi személyként nem csak oktatnak, de tudományos kutatómunkát, művészeti-alkotó tevékenységet, valamint szakértői és konzulens munkákat is végezhetnek. A törvény szerint az egyetemnek két formája lehet: akadémiai

⁶⁴ A szerbiai oktatási rendszert jelenleg az alábbi törvények szabályozzák: Kisebbségügyi törvény (Szövetségi Parlament – 2002. február vége); „Omnibusz” törvény (Szerbiai Parlament – 2002); Egyetemről szóló törvény (röviden: egyetemi törvény) (2002/21. szám – április 23); Főiskoláról szóló törvény (röviden: főiskolai törvény) (1992).

⁶⁵ A magyarországi főiskolák a Vajdaságban konzultációs központokként működnek.

⁶⁶ Könyvtáros, könyvelő, informatikus, minőségellenőrző koordinátor, egyetemista főreferens és a munkatársai.

stúdiumok (*univerzitet akademskih studija*) és alkalmazott stúdiumok egyeteme (*univerzitet primenjenih studija*). Előbbiben legalább 5 akkreditált szakot oktatnak legalább 3 tudományterületen. Itt alap-, magiszteri- és doktori képzést is folytatnak. Az alkalmazott tanulmányok egyetemén alap-, speciális- és magiszteri (ha külön kutató tevékenység is van) képzés folyhat. A tanulmányi programokat belföldi és külföldi intézményekkel vagy nemzetközi szervezetekkel közösen is meg lehet szervezni. Ezen képzések keretében lehetséges lesz a két diploma adása is.

Külföldi intézmény vagy alapítvány, civil szervezet alapítási joga egyelőre korlátozott. A főiskolai törvény nem tesz különbséget hazai és külföldi természetes és jogi személyek között, azaz a főiskolákat két csoportba osztja: az egyikbe azok tartoznak, amelyeket a Szerb Köztársaság alapít, a másikba pedig azok, amelyeket nem a Szerb Köztársaság alapít. A 2002. évi egyetemi törvény értelmében külföldi természetes vagy jogi személy csak kart/főiskolát alapíthat, egyetemet nem. Az új felsőoktatási törvény sem rendelkezik majd másképp. A törvény előírása szerint külföldi természetes vagy jogi személynek elaborátumot kell kidolgoznia, például a kar alapításának indokoltságáról. Az elaborátumnak tartalmaznia kell a kar alapításának okait, a működéshez szükséges feltételeket, a tantervet és a tantárgyak curriculumát. Az elaborátumot az OSM-nek kell jóváhagyás céljából benyújtani. Pozitív döntése esetén az alapító meghozhatja az alapító okiratot (alapszabályzat/statútum, szervezeti és működési szabályzat stb.).

Felsőoktatási intézmény tevékenységéhez tehát nemcsak akkreditáció, hanem működési engedély is kell. Az intézmény (egyetem, kar, vagy szak, szakirány) elismertetését az *Akkreditációs Bizottsághoz* kell benyújtani. Minden esettel külön munkacsoport foglalkozik. Az akkreditációs munkacsoportok 3 oktatóból (volt rektorok, dékánok, szaktekintélyek) és a titkárból állnak. A kinevezett csoport az intézmény elaborátumának, majd önevaluációjának elemzését végzi, és a helyszínt is meglátogatja. Véleménye alapján az *Akkreditációs Bizottság* hoz döntést. Pozitív határozat esetén az intézmény és a tanulmányi programok akkreditációja 6 évre szól. Amennyiben hiányosságokat fedeznek fel, de vállalják, hogy egy éven belül kijavítják azokat, az akkreditáció 4 évig érvényes. A FAB újabban kompetens szakértőket is felkérhet konzultációra és szakvélemény készítésére. Eerre főleg a tantervek, a kreditrendszer alkalmazása és a tantárgyak kapcsán kerül sor. Az akkreditációs folyamat végződhet negatív eredménnyel is.

Miután a FAB meghozta a véleményét, eljuttatja azt a *Nemzeti Felsőoktatási Tanácsnak*, amely indokaival ellátva, továbbítja az oktatási miniszternek végső döntéshozatal céljából.

A működés tárgyi és személyi feltételei

A felsőoktatási intézmények alapításának és tevékenységének normatíváit és standardjait tartalmazó szabályzat szerint az intézmények két váltásban dolgozhatnak. A felszereltségre és a helyiségekre a következő követelmények vonatkoznak:

- az épületben 5 m² bruttó terület jusson egy egyetemistára, míg a hallgatóterem esetében 3 m² hallgatóként egy váltásban;
- a nagy előadóteremnek (auditórium, illetve amphiteátrum) a hallgatók 1/4-ét kell befogadnia egy váltásban;
- a hallgatóterem egy váltásban tanulók felét kell, hogy befogadják;
- legyen legalább egy számítógépes tanterem 20 hellyel és internet kapcsolattal;
- gyakorlati laboratóriumok a hallgatók 10%-át fogadják be;
- könyvtár és olvasóterem feleljen meg a törvényi előírásoknak;

- az építészeti törvény rendelkezéseit kövessék a nyilvános épület technikai, higiéniai és építkezési szabályait illetően;
- a tanulmányi programnak megfelelő műszaki és laboratóriumi felszereltség.

Az előírások csak a nem állami intézményeket kötelezik arra, hogy egy 4-5 éves – kiadásokat és bevételeket tartalmazó – pénzügyi tervben „igazolják”, hogy tevékenységük kivitelezéséhez szükséges anyagi feltételek adóttak.

A tanerő biztosítása terén két jogi szempontot kell figyelembe venni:

- a tanárok száma a megtartandó órák szerint számítható ki: évenként 180 előadás (hetente 6 óra) egy tanár normája;
- az összes tantárgyak 2/3-át kell lefedni teljes-, vagy 1/3 állásban levő tanerővel, akiknek megfelelő kinevezésük van.

Az előadást hallgatók maximális számára vonatkozó szabályok:

- 5 hallgató a művészeti programokon vagy egyéni foglalkozást igénylő előadásokon;
- 10 hallgató a művészeti programokon vagy egyéni foglalkozást igénylő gyakorlatokon;
- 20 hallgató a sport és testnevelés, valamint az építészmérnöki és egyes művészeti programokon;
- 100 hallgató az orvosi és egészségügyi, valamint a biológiai-műszaki szaktárgyak óráin;
- 100 hallgató a természettudományi, műszaki programokon és a pedagógusképzés módszertani óráin;⁶⁷
- 200 hallgató a bölcsészet- és társadalomtudományi karok általános óráin.

A tanársegédek száma a hallgatók gyakorlati csoportjai alapján határozható meg, egyébként évenként 300 (hetenként 10) gyakorlati órája lehet. A gyakorlatokon részt vevő hallgatók maximális számára vonatkozó előírások:

- 50 hallgató a szemináriumokon és szóbeli kommunikációt igénylő gyakorlatokon;
- 30 hallgató a szakgyakorlatokon (laboratórium) matematika, könyvelés, statisztika, idegen nyelvórákon;
- 15 hallgató a mérőműszereket és laboratóriumi berendezéseket, grafikai munkákat igénylő és terepen levezetett gyakorlatokon;
- 15 hallgató a biológiai/patológiai, különleges helységekben történő gyakorlatokon, tornaórákon stb.;
- 10 hallgató a speciális módszertani, művészeti és projektort igénylő órákon;
- 5 hallgató a vizsgát jelentő projektek kidolgozásán;
- 1 hallgató a különleges művészeti szaktantárgyak egyéni foglalkozású óráin.

⁶⁷ A normatívákban „elfelejtik” a kisebbségek tannyelvén folyó oktatást szabályozni. A *Vajdasági Tartomány Oktatási és Művelődési Titkársága (Pokrajinski Sekretarijat za obrazovanje i kulturu)* javaslatot tett, hogy a nemzeti kisebbségek nyelvén folyó előadásokon a normatívát 20 hallgató esetében is elfogadják külön csoportként. A *Köztársasági Oktatási Minisztériumból* erre nem kaptak még beleegyező választ.

Belső akkreditációs eljárás – az Újvidéki Egyetem esete

Szerbia Vajdasági Tartományában működő Újvidéki Egyetemen 13 kar van.⁶⁸ Az egyetemen még 2003-ban megalakult a *Belső Akkreditációs Bizottság (Odbor za internu akreditaciju)*. Az Akkreditációs Bizottság feladta, hogy az összes tanulmányi programot az anyaintézmények (karok, intézetek, multidiszciplináris központok, egyéb karközi szervezeti egységek) elaborátumai alapján ellenőrizze, különösen a minőségre és kivitelezhetőségre való tekintettel. Már működő szakirány esetén véleményt az első évfolyam diplomázását követően nyilvánít. Ha új szakirány bevezetéséről van szó, akkor a minimális követelményeknek megfelelően dönt. A Bizottság feladata továbbá, hogy kapcsolatot tartson fent a tartományi *Oktatási Minisztériummal* és a nemzetközi szervezetekkel. Az *Újvidéki Egyetem Tanügyi Tanácsának* döntése alapján 2005-ig minden kar köteles volt:

- elvégezni a tantervújítást, végrehajtani a programfejlesztést, a belső minőségellenőrzést az európai standardok alapján, megtenni az akkreditációhoz szükséges előkészületeket;
- bevezetni az ECTS standardjain alapuló kreditrendszert, az új tudásellenőrzési formákat;
- karonként kinevezni az *Akkreditációs Munkacsoportot (Radna grupa za akreditaciju)* (legalább 3 oktató és a titkár).

A munkacsoportnak minden szükséges szakmai segítséget megad az egyetemi *Belső Akkreditációs Bizottság* és karonként ellenőrzi munkáját. A munkacsoportok minden szakra és szakirányra elkészítik az akkreditációs kérelmet, figyelembe véve az általános és szűk szakmai követelményeket is. A kritériumok⁶⁹ mellett fontos indokolni az oktatási célokat, a hatékonyságot és a hasznosulást is.

Az Újvidéki Egyetem keretein belül nem csak szerb nyelven folyik az oktatás, hanem – ha rendelkezésre áll tanár és elegendő hallgató – külön igény esetén a kisebbségek nyelvén is. Ezeket külön kell akkreditálni, és kérelmezni az oktatási miniszternél. Gyakorlatilag négy karon⁷⁰ és két főiskolán⁷¹ folyik magyar nyelvű oktatás is. A nemrég életbe lépett *Törvény a nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságainak védelméről* arról is rendelkezik, mikor lehet anyanyelven tanulni. Ezt figyelembe véve csak remélhetjük, hogy Szerbiában a magyar

⁶⁸ Ezek a következők:

1. Bölcsészettudományi Kar (Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék) – Újvidék;
2. Mezőgazdasági Kar – Újvidék;
3. Technológiai Kar – Újvidék;
4. Műszaki Kar – Újvidék;
5. Orvostudományi Kar – Újvidék;
6. Természettudományi-matematikai Kar – Újvidék;
7. Mihajlo Pupin Műszaki Kar – Nagybecskerek;
8. Jogtudományi Kar – Újvidék;
9. Közgazdasági Kar (részleges magyar nyelvű oktatás) – Szabadka;
10. Testnevelési Kar – Újvidék;
11. Művészeti Akadémia (magyar színészképzés is van) – Újvidék;
12. Építőmérnöki Kar (részleges magyar nyelvű oktatás) – Szabadka;
13. Tanítóképző Kar – Zombor (magyar nyelvű kihelyezett tagozata Szabadkán).

⁶⁹ Kompetens (tudományos kinevezéssel rendelkező) tanárok, publikációk/kiadói tevékenység, szakmai tapasztalat, infrastruktúra.

⁷⁰ Tanítóképző (kihelyezett tagozatán)-, Építőmérnöki-, Közgazdasági Karon Szabadkán, Újvidéken a Bölcsészeti Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén, valamint a Művészeti Akadémián.

⁷¹ Műszaki- és Óvóképző Főiskolán Szabadkán.

nemzeti kisebbségnek⁷² hamarosan biztosítva lesz az oktatás anyanyelvén is, az óvodától az egyetemig. (Gábrity Molnár 2004: 294-306.)

Az egyetemi *Belső Akkreditációs Bizottság* éves tervet készít, és ez alapján ellátogat minden akkreditációt kérelmező intézményhez. A négytagú bizottság⁷³ a helyszínen ellenőrzi a munkafeltételeket és a képzés minőségi kivitelezhetőségét a törvényi követelmények alapján és kiadja jelentését az önevaluációról.

Az ECTS Koordinátor minden karnak utasítást ad hogyan vezessék be az egy szemeszteres tantárgyakat, mely normatívák alapján határozzák meg a kötelező és a választható tantárgyakat. Egységes utasítások alapján tájékoztatást ad a kreditrendszer működéséhez összehangolva azt a nemzetközi elvárásokkal. 2005-re már minden intézet, tanszék kidolgozhatta az egyes tantárgyak előadásainak, gyakorlatainak, az egyéb hallgatói tevékenységek, valamint a vizsgák új rendszerét.

Általános vélemény, hogy az Újvidéki Egyetemen a többi szerbiai egyetemhez viszonyítva meglehetősen előrehaladt a felsőoktatási reform és az akkreditáció. Az oktatást érintő újításokban legtöbbször a belgrádi konzervatív körök lassítják le a törvényhozói munkát és az európai szabályzások térhódítását.

Eredmények és tanulságok

1. A felsőoktatási reformtörekvések Szerbiában 2001-ben erősödtek fel, köszönhetően annak, hogy az új kormányhoz tartozó reformcsoportok lendületet tudtak adni az oktatásügynek. A kormánynak ma is eltökélt szándéka mihamarabb keresztülvinni az európai felsőoktatási előírásokat és bekapcsolódni a nemzetközi egyetemi gyakorlatba. A reformtörekvések azonban lassúak és nem zökkenőmentesek.
2. A felsőoktatás megroggyant értékrendszerrel, pénzhiánnyal küszködik. A beidegződött gyakorlatot nehezen adják fel a konzervatív körök, amelyeket főleg az idősebb akadémiai generáció tagjai alkotnak. Az egyetemisták többsége támogatja a felsőoktatás reformját. Azok azonban, akik nem igazán tanulni mentek az egyetemekre, csak a munka nélküli és tétlen éveiket próbálják kitolni, nem rajongnak az új oktatási előírásokért.
3. A *Szerb Oktatási Minisztérium* igyekszik központosítási és ellenőrzési szándékkal megszüntetni a kialakult kaotikus helyzetet a meglehetősen erős állami karok és a magán intézmények ellenében is.
4. Az értelmiségiek véleménye szerint az oktatási reform politikafüggő, mert az intézkedések gyakran az uralkodó párt vagy a miniszter párthovatartozásától függenek.
5. Ahhoz hogy a szerbiai felsőoktatás érezhetően és viszonylag gyorsan megreformálódjon, elengedhetetlenül szükséges az európai normáknak megfelelő akkreditációs rendszer bevezetése még 2005-ben. Az intézményalapítás, a szakok, programok elismerése, a minőségellenőrzés ezen új rendszerének köszönhetően érhető el az intézmények pozitív szelekciója.

⁷² Szerbiában a 2002. évi népszámlálás alapján, a magyarok száma 293 299 (3,91%), Vajdaságban pedig 290 207 vagyis (a tartományi lakosság 14,28%-a).

⁷³ Tagjai a szakirány szakértői: két másik szerbiai egyetem, egy külföldi egyetem egy-egy tanára szavazati joggal, továbbá a *Belső Akkreditációs Bizottság* egy tagja szavazati jog nélkül.

6. Az akkreditáció bevezetésének hozadéka az intézmények önmeghatározása és belső értékelése. Az állami és magán karok is alkalmazkodni fognak a munkaerő-piaci szükségletekhez, és diplomájuk hasznosultsága egy pár év múlva majd automatikusan is rangsorolja őket. Ezt követően megtörténhet a felzárkózás a nemzetközi oktatási intézményekhez is (terv szerint 2010-ig).
7. Az akkreditációs folyamatban döntő szerepe van a kormány által alapított testületnek, miközben az egyetemek autonómiáját úgy lehet megvédeni, hogy 1. a kormány és az intézmények közé ékelődnek a Konferenciák, mint vitaszervek és 2. az *Akkreditációs Bizottság* tagjai főleg egyetemi tanárok, igazi makrogazdasági és pénzügyi szakértő nincs közöttük.
8. Az akkreditációs szervezetek belső értékelésében dominálnak az optimista megállapítások, a minőségellenőrzésre és a racionalizációra való hivatkozás. A minőség, mint cél, számukra főleg a következőt jelenti:
 - magasabb képzési színvonal, amely a munkaerőpiac új követelményeinek is megfelel;
 - eredményesség a hallgatók felvételénél és a tanárok kinevezésénél;
 - hatékonyabb képzés.
9. A szerb oktatáspolitikában az eddigi egalitarista elv elhagyását figyelhetjük meg miközben megerősödnek az elitista oktatáspolitikai hívei. Az esélyegyenlőségről még beszélnek a politikusok, de a tömegoktatás és a piaci igények valójában már a minőség korának adnak teret.

A felsőoktatás rendszere és irányítása

Történeti előzmények

Az önálló Szlovákia gyakorlatilag tíz éve létezik, azonban felsőoktatási rendszerének kialakulása visszanyúlik az első világháború végéhez, Trianonhoz. Az ekkor létrejött Csehszlovákia egy erősen aszimmetrikus államrendszer volt a központi államhatalmi szervek mellett működő bizonyos döntéshozó és végrehajtó jogkörökkel rendelkező szlovákiai hatalmi szervekkel. Csehszlovákia megalakulását követően azonnal hozzáláttak az örökölt iskolarendszer gyökeres átalakításához. Azon szemlélet nyert teret, hogy szakítani kell az eddigi oktatási hagyományokkal és teljesen új alapokra kell helyezni úgy a közoktatást, mint a felsőoktatást. Ennek politikai indítékai éppen abból eredtek, hogy a sok nemzetiségű országban az ún. államalapító csehek és szlovákok dominanciáját létrehozzák mindenekelőtt a nagyszámú német és magyar kisebbségekkel szemben. Az iskolarendszer teljes átépítése nyújtja – vélték – a legjobb lehetőséget az ideológiai, nyelvi és oktatói váltásra. Ettől kezdve a felsőoktatás Csehszlovákiában a magyar, osztrák felsőoktatástól sokban eltérő irányban fejlődött. Azokat a felsőoktatási intézményeket, amelyekben magyar nyelvű oktatás folyt, 1920 júniusára a csehszlovák hatóságok vagy megszüntették vagy szlovák nyelvűvé változtatták, illetve áttelepültek az új határok mögé Magyarországra.

Az aszimmetrikus állammodell a szlovákság nemzeti megerősödésének és a kínálkozó politikai lehetőségeknek függvényében fokozatosan szimmetrikussá vált az 1968-as föderatív modell létrejöttéig. Ekkor az alap- és középfokú iskolák irányítása szinte teljes egészében a föderációt alkotó államok iskolaügyi szerveihez került. A felsőoktatást meghatározó legfontosabb jogkörök (például intézmény létrehozása), azonban egészen 1990-ig a prágai központi törvényhozás hatáskörébe tartoztak. Az új föderatív államhatalmi átrendeződés már a felsőoktatás teljes decentralizációját jelentette az ún. szövetséges államokra nézve. Gyakorlatilag ettől kezdve beszélhetünk önálló szlovákiai felsőoktatásról a végrehajtás és 1993-tól a törvényhozás szintjén is.

A csehszlovák, és utóbb a szlovákiai felsőoktatási rendszer kezdettől fogva nem sorolható be sem a duális, sem a lineáris modellek közé. Egy sajátos felsőoktatás alakult ki, amely talán leginkább az „egyszintű felsőoktatás” foglommal jellemezhető. A szlovákiai felsőoktatási intézmények nevében ugyan a közelmúltig a főiskola, egyetem fogalmak szerepeltek, de ez csak formális különbség volt. A diplomák jogilag a bérezés és a munkavállalás szempontjából egyenrangúnak voltak.

Az autonóm, többszintű felsőoktatás megteremtése

Az 1989-es rendszerváltás előtt a felsőoktatás is ki volt szolgáltatva a pártállam hatalmi szerveinek, az egyetemi autonómia gyakorlatilag nem létezett. Utóbbi az 1990. július 1-jével életbe lépett 172/1990 számú felsőoktatási törvénnyel (*Zákon o vysokých školách*) sikerült gyorsan megalapozni. A törvény kimondta a felsőoktatási intézmények önkormányzatiságát, melynek szervezetéről és tevékenységéről a törvénnyel összhangban és keretei között az intézményi önkormányzat szervei döntenek (1§, (2)). Annak ellenére, hogy a törvény nem tért ki az egyetemi autonómia gyakorlásának részleteire, teljesen új helyzetbe hozta a felsőfokú

⁷⁴ Ez a fejezet László Béla munkája.

intézményeket. Rendelkezett – többek között – az *Akkreditációs Bizottság* (*Akreditačná komisia* – AK) létrehozásáról és jogköreiről (17., 15. §) és teret biztosított a különböző szintű felsőfokú képzésnek (21§). Az első szint a Bachelor („bakalár”, Bc.) lett, míg a második szint a bevett Master helyett tudományterülettől függően a) „magister” (Mgr.), b) „inžinier”, Ing. (mérnöki), c) orvosi, állatorvosi képzésben a MUDr., MVDr. végzettség.

A törvény rendelkezései már valójában lehetőséget kínáltak az addigi egyszintű képzés helyett úgy a duális, mint a lineáris modellek kialakulásához. Ennek ellenére a szlovákiai felsőoktatást az 1990-es években csak az intézményeken belüli duális képzési formák kialakulásának lassú folyamata jellemezte. Az eddig ismeretlen első szintű „bakalár” képzési programokat túlnyomó többségben levelező (*extern*) formában hirdették meg az intézmények, mivel ez tandíj beszedését tette lehetővé számukra.

Az 1990-es évek elején azok az intézmények, amelyek neveiben nem szerepelt az egyetem (*univerzita*) szó, igyekeztek névváltással is deklarálni egyenrangúságukat. 2005-ben 17 nyilvános felsőfokú intézmény megnevezésében szerepel az egyetem szó. Ezen kívül még működik három művészeti intézmény, amelyek közül kettő főiskola (*vysoká škola*), egy akadémia nevet visel. A négy magán felsőfokú intézmény nevében főiskola megnevezés szerepel. A katonák és rendőrök képzését szolgáló, kettő, illetve egy állami intézményt akadémiának hívják. Az elnevezéseket nemzetközi összehasonlításban továbbra sem egyértelmű értelmezni, és ezügyben az új, 2002. évi felsőoktatási törvény sem hozott előrelépést.

A bolognai folyamat hatása

A Sorbonne-i Nyilatkozattal felgyorsult az európai felsőoktatási rendszerek harmonizálása. Európa oktatási minisztereinek Bolognai és Prágai Nyilatkozata Szlovákia törvénykezésében termékeny talajra talált, és már 2002. április 1-jével életbe lépett a teljesen új szemléletet tükröző 131/2002-es számú felsőoktatási törvény. E törvény biztosítja a jogi keretet ahhoz, hogy a felsőoktatási intézmények gyorsan, sikeresen alkalmazkodhassanak az új európai törekvésekhez és egyenrangú, versenyképes tagjaivá válhassanak az Európai Felsőoktatási Térségnek. Alábbiakban e törvény rendelkezései közül emeljük ki a legfontosabbakat.

- A 20 állami felsőoktatási intézmény a törvénnyel ún. nyilvános egyetemmé ill. főiskolává vált⁷⁵ (a továbbiakban nyilvános felsőoktatási intézmény – *Verejná vysoká škola*) Az állam eddigi szerepét részben egy új szerv, a *Felügyelő Tanács*⁷⁶ (*Správna rada* – SR) vette át, amely felel az intézményi tulajdonba került vagyron kezeléséért és az állami források felhasználásáért, valamint feladata, hogy érvényesítse a társadalmi igényeket az egyetemek hagyományos döntéshozó és végrehajtó szervei felé. Az *Akadémiai Szenátus* (*Akademický senát*) az intézmény legmagasabb döntéshozó szerve maradt, amelyet az *Akadémiai Közösség* (*Akademická obec*) választott tagjai alkotnak. A szenátusnak nem lehet tagja a rektor, a dékán, ezek helyettesei, illetve néhány további funkció betöltője.
- A felsőfokú intézmények jellegük és tevékenységük kiterjedése és színvonala szerint lehetnek egyetemek (*univerzitné vysoké školy*) vagy szakfőiskolák (*neuniverzitné vysoké školy*) aszerint, hogy mely fokozatú képzések dominálnak az intézményben. A tudomány és technika területén kiváló, magas szintű eredményeket felmutató egyetemek elnyerhetik a „kutatóegyetem”, „tudományegyetem” megjelölést.

⁷⁵ Ma Szlovákiában a 27 felsőfokú intézmény működik, közülük 24 nem állami s ezek közül 20 ún. nyilvános, 4 pedig magánintézmény.

⁷⁶ A Felügyelő Tanács (a továbbiakban: FT) nem tartozik az intézmény önkormányzati szervei közé. 13 tagját a miniszter nevezi ki, amelyek közül 1 főt az akadémiai szenátus, 6 főt pedig a szenátus jóváhagyását bíró rektor javaslatára. 6 főt a miniszter a rektor véleményét kikérve választ meg.

- A törvény a nyilvános felsőoktatási intézmények költségvetésének forrásául az állami támogatáson túl tíz további forrást jelölt meg. Az állami költségvetésből az egyetemek a fejkvóta szerinti normatív finanszírozási rendszer alapján részesülnek.
- A törvény a szlovákiai felsőoktatás számára egységesen a tanulmányi szak (*študijný odbor*), a tanulmányi program (*študijný program*) és a tanulmányi terv (*študijný plán*) kategóriákat vezette be. A tanulmányi szakok (jelenleg 353)⁷⁷ rendszerét és azok tartalmát – amelyet főleg a végzett tudásának nagysága és összetétele, a megszerzett képesség és készség jellemez – a minisztérium regisztrálja, illetve felügyeli, megjelöli továbbá, milyen fokozaton lehet az illető szakot tanulni. A tanulmányi szakok alapján az egyetemek dolgozzák ki a tanulmányi programot a lineáris modell mindhárom szintjére, és ezeket kell az egyetemeknek akkreditáltatniuk. Felsőfokú képesítést ugyanis a tanulmányi szakban vagy azok kombinációjában csak akkreditált tanulmányi program szerint folytatott stúdiu-mok alapján lehet szerezni. A tanulmányi program az ún. tanulmányi egységek (*jednotka študijného programu*) (pl. előadások, szemináriumok, gyakorlatok) és szabályok összessége. (51§). A hallgató tanulmányi terve a tanulmányi egységek tartalmi és időrendi sorozatát valamint a tanulmányi eredmények értékelésének formáit határozza meg.
- A karok elvesztették eddig meglévő jogalanyiségüket és néhány kevésbé lényeges kompetenciájukat. A tanulmányi programokat így az egyetem akkreditáltatja. Ez feltörte a kari bezártságot, és lehetőséget teremt az egyetemen belüli egészséges hallgatói mobilitásra, valamint a társadalmi, gazdasági, piaci igényeket figyelembe vevő integrált tanulmányi programok kidolgozására.
- A törvény előírta az egymásra épülő, három szintű lineáris képzés és az egy évben 60 kredit teljesítését követelő egységes kreditrendszer bevezetését. A bakkalár tanulmányi programok standard hossza legalább három, legfeljebb négy év (52§). A második fokozat standard hossza pedig minimum egy, maximum három év (53§). A legmagasabb szintű, a „doktori” tanulmányi program standard hossza a nappali tagozaton legalább három, legfeljebb négy év, az extern (levelező, távoktatási) tagozaton legfeljebb öt év (54§). A törvény rendelkezése alapján 2005-re a felsőoktatási intézményeknek ki kell dolgozniuk – az európai egyetemek programjaival mindenekelőtt tartalmilag összehasonlítható – tanulmányi programjaikat. 2005-től csak az egymásra épülő három fokozatban elkészített és akkreditált tanulmányi programokon folyhat felsőfokú képzés (2§, (5)). A minisztérium az *Akkreditációs Bizottság* véleményezése után csak kivételes esetben engedélyezheti az első két fokozat összevonását egy tanulmányi programba (53§, (3)).

Az európai felsőoktatási rendszerek harmonizálása tekintetében a szlovákiai felsőoktatás egy nem elhanyagolható előnnyel rendelkezik, amely abból adódik, hogy Szlovákiában ténylegesen nem volt duális, egymás mellett létező, egymásra nem épülő főiskolai és egyetemi képzés. Ezért, ami már most is tapasztalható, nagyon gyorsan, racionálisan át tud strukturálódni az európai kritériumok szerint. A szlovákiai felsőoktatás starthelyzete tehát – a szerkezet tekintetében – előnyösnek mondható. Ha ezt az előnyt a minőségi oktatás és versenyképesség terén kamatoztatni is tudja, akkor kinyílik előtte az európai felsőoktatási tér minden lehetőségével és előnyével együtt.

⁷⁷ A 2090/2002. sz., 2002. december 16-án kelt miniszteri rendelet a 353 tanulmányi szakot 24 tudományághoz (szlovák terminussal „tanulmányi szakok alcsoportjához” – *podskupina študijných odborov*), ezeket pedig 9 tudományterülethez („tanulmányi szakok csoportjához” – *skupina študijných odborov*) sorolja. Új tanulmányi szak beiktatásához vagy más változtatások eszközzéséhez a minisztériumnak ki kell kérnie az Akkreditációs Bizottság véleményét. Felsőfokú képzés csak elfogadott tanulmányi szakon folyhat (50§).

A felsőoktatás irányítása

Alábbiakban a felsőoktatást meghatározó nyilvános felsőoktatási intézmények irányítási rendszerének rövid felvázolására törekszünk. (A nem nyilvános felsőoktatási intézmények belső szerkezete a felsőoktatási törvény szerint ezzel megegyezik.)

A nyilvános felsőoktatási intézmények önálló jogi személyként működő autonóm intézmények, amelyeket ún. akadémiai önkormányzati szervek irányítanak. Ezek az *Akadémiai Szenátus* (*Akademický senát*), rektor, a *Tudományos Tanács* (*Vedecká rada*) és a *Fegyelmi Bizottság* (*Disciplinárna komisia*), amelyek jogkörét, feladatait a törvény részletesen meghatározta. A Szenátus tagjait és a rektor személyét választják. A felsőoktatás irányítása szempontjából nem elhanyagolható szerephez juthat vagy harcolhat ki magának az új felsőoktatási testület, a *Felügyelő Tanács*. Még várni kell arra, hogy e testület be tudjon illeszkedni a megszokott felsőoktatási struktúrába és ne csak eszköz legyen az egyetemet irányítók kezében. Az intézmények karokra tagolódhatnak. Ezek önállóságát a törvény ugyan megszüntette, de a képzés szervezése, valamint a gazdálkodás terén továbbra is széles döntéshozó és végrehajtó jogkörökkel rendelkeznek, lehetnek felruházva.

Az akkreditáció bemutatása szempontjából azonban lényegesebb az irányítási rendszerben az intézmények kapcsolata az állami szervekkel. A kormány és az oktatási miniszter hatáskörét az említett törvény 11. fejezete tárgyalja. A kormány hatáskörébe tartozik az *Akkreditációs Bizottság* tagjainak kinevezése, a működésével kapcsolatos dokumentumok elfogadása, a felsőoktatás támogatásának, költségvetésének biztosítása, valamint a fejlesztésével összefüggő problémák megtárgyalása. A miniszter már lényegesen nagyobb hatáskörrel rendelkezik. A döntések meghozatalát rendszerint az intézmények képviseleti szerveiben való előzetes tárgyalásnak kell megelőznie. Ilyen módon tesz javaslatot a miniszter a kormánynak az intézmények különböző szintű – egyetemi ill. nem egyetemi felsőoktatási intézmény (*univerzitné resp. neuniverzitné vysoké školy*) – besorolására.⁷⁸ De ilyen módon dönt az állami költségvetési támogatás elosztásáról is az intézmények között stb. A miniszter az *Akkreditációs Bizottság* véleményezése után feljogosítja az intézményt a tanulmányi program megvalósítására, akadémiai fokozat, titulus odaítélésére, valamint felruházhatja azzal a joggal, hogy habilitált címet és professzori kinevezéseket, valamint megfelelő tudományos fokozatokat adhasson. A miniszter javaslatot tesz a kormánynak az *Akkreditációs Bizottság* tagjainak nevére, javasolja a professzorok és rektorok kinevezését az államfőnek, meghatározza a rektor fizetését, az intézmények képviseleti szervei elé terjeszti a felsőoktatással kapcsolatos javaslatokat és rendelkezéseket.

Összefoglalva az állami politika és hatalom befolyást gyakorolhat a felsőoktatási intézmények működésére, tevékenységére az *Akkreditációs Bizottságon*, a *Felügyelő Tanács*on, a költségvetési támogatáson és a törvényes rendelkezéseken keresztül. A felsőoktatás-politikában azonban nem elhanyagolható szerep jut a törvényesen létező, a felsőoktatási intézmények által közösen létrehozott ún. képviseleti testületeknek mint a *Felsőoktatási Intézmények Tanácsa* (*Rada vysokých škôl*)⁷⁹, a *Felsőoktatási Intézmények Hallgatói Tanácsa* (*Študentská rada vysokých škôl*)⁸⁰ és a *Szlovák Rektori Konferencia* (*Slovenská rektorská konferencia*). E testületek bevonásával történik a felsőoktatással kapcsolatos szinte minden lényeges döntés meghozatala. A felsőoktatási intézmények rajtuk keresztül tudják elképzeléseiket, javaslataikat, érdekeiket érvényesíteni a kormány és a minisztérium irányában.

⁷⁸ A nem egyetemi felsőoktatási intézmény jelölésére a törvény értelmében használható a szakfőiskola megnevezés.

⁷⁹ Az intézmények, karok akadémiai szenátusai által választott képviselők alkotják.

⁸⁰ Tagjait az intézmények, karok szenátusainak hallgató tagjai delegálják.

Ezen nyilvános, a felsőoktatás irányításával összefüggő kapcsolatrendszer mellett valószínűleg létezik, működik egy diszkrét, rejtőzködő, láthatatlan érdekkérvényesítő kapcsolatrendszer. Sokak jelenleg ennek eredményességében jobban hisznek.

Felsőoktatási akkreditáció

Az akkreditáció alapvető dokumentumai

A felsőoktatási akkreditáció jogi kereteit a 131/2002 sz. Felsőoktatási Törvény (*Zákon č. 131/2002 o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov*), valamint a 104/2003 sz. Kormányrendelet az Akkreditációs Bizottságról (*Nariadenie Vlády Slovenskej republiky č. 104/2003 o Akreditačnej komisii*) rögzítette. Utóbbinak öt melléklete van, amelyek részletekbe menően felsorolják azon adatokat, dokumentumokat, melyeket az akkreditációs kérelemnek tartalmaznia kell ahhoz, hogy az Akkreditációs Bizottság véleményt alkothasson a

- tanulmányi program megvalósításáról,
- doktori tanulmányi program megvalósításáról,
- habilitált tanári és professzori kinevezésről,
- felsőoktatási intézmények és karok alapításáról,
- komplex akkreditációról.

Az akkreditációt szabályozzák a következő rendeletek is. Miniszteri rendelet

- a tanulmányi szakok rendszeréről,
- a tanulmányi programok akkreditációjának kritériumairól,
- a felsőoktatási intézmények besorolásánál alkalmazott kritériumokról,
- a habilitált tanári és professzori kinevezések akkreditációjánál alkalmazott kritériumokról,
- nem felsőoktatást végző intézmények akkreditációjának kritériumairól.

Általános megállapítások

Szlovákiában 2002 őszén állt fel az 1990 óta immár a 4. *Akkreditációs Bizottság* (a továbbiakban AB). Az előző három testület az 1990-ben kialakított akkreditációs módszerek, technikák, kritériumok szerint tevékenykedett. A mostani AB eljárási rendje, akkreditációs gyakorlata hasonlít a korábbiakéhoz.

Az AB 21 tagú testület, tagjait a Kormány nevezi ki az oktatási miniszter javaslatára, aki kikéri a felsőoktatási intézmények képvisleti testületeinek véleményét. A bizottságba tagokat javasolhatnak a nyilvános, magán és állami felsőoktatási intézmények, központi államigazgatási szervek és a *Szlovák Tudományos Akadémia*. Elviekben szinte valamennyi felsőoktatási intézménynek lehetne képviselte a bizottságban, de ez nem előírás, és nem is valósul meg.

Az AB-nak a felsőoktatási intézmények irányában nincs kötelező érvényű döntéshozói jogköre. Minden elfogadott határozata csak javaslat értékű, amelyet a miniszter érvényesít vagy sem. Ezáltal emelkedik csak kötelező érvényre a döntés. Hogy csak a kormányzati szervezetnek van az intézmények irányába kötelező érvényű döntéshozói jogköre, mutatja, hogy Szlovákiában a mindenkor politikai hatalom nem kíván megszabadulni semmilyen hatalomgyakorlási jogtól, még a tudományos minősítés terén sem. Ennek ellenére az AB határozatai hatást gyakorolnak, befolyásolják az intézmények tudományos oktatási tevékenységét.

Az AB bizonyos értelmezés szerint nem tekinthető köztes szervezetnek, mivel az akkreditációs politikát nem hivatásszerűen gyakorolja, tagjai ezzel nem megélhetésszerűen foglalkoznak. Ugyanazokat a feladatokat végzi el azonban, amelyeket az európai akkreditációs szervezetek is, ezért mégis a köztes szervezetek közé sorolhatjuk. Úgy klasszifikálhatjuk (Neave 1992, Kozma, Rébay 2003), hogy az AB tanácsadói, koordinációs, a viták arénájául szolgáló szekunder köztes szervezet.

A miniszter akkreditációs ügyekben a múltban elég gyakran hozott olyan döntést, amely az AB álláspontjával, határozatával ellentétes volt. Hátterében a kormányzat és a felsőoktatási intézmények között – a Bizottság feje fölött – zajló érdekütköztetések húzódtak. Ugyan az ellentétes döntés az államot – számára politikailag mindig kényelmetlen – magyarázkodásra kényszeríti, ismételt előfordulása mindenképpen gyöngíti az AB határozatainak súlyát. Úgy tűnik, mintha az AB korlátai miatt nem volna eléggé független – főleg a hatalmi szférától. Az Bizottságok eddigi működésükkel erre igyekeztek rációzni. A jelenlegi bizottság függetlenségét mintha a működési feltételek egyértelmű megfogalmazásával, a szigorú, nagyon részletes akkreditációs kritériumok elfogadtatásával és ezek mögé való rejtőzködésével igyekezne megőrizni. Így járt el például a 2002 óta létrehozott felsőoktatási intézmények jóváhagyásakor. A szlovákiai viszonyok között ez az egyedüli járható út. Az AB összetételében és működésében tehát sem a politikai erővonalak, sem a felsőoktatási intézményi erőviszonyok mentén, sem a kettő között nem jöhetett létre egyensúlyhelyzet, és nem alakulhatott ki a kölcsönösen egymást ellenőrzés mechanizmusa. Ezért valószínűleg továbbra is a felsőoktatási intézmények oktatási, kutatási tevékenységének értékeléséből adódó minősítések és kompetenciák megadása képezi a kormányzati hatalom és az intézmény közötti vita tárgyát. Az AB szakmai munkája, határozatai a felsőoktatási arénában vitázó partnerek szakmai tisztálathoz járulhatnak hozzá.

Az Akkreditációs Bizottság feladatai és tevékenységének elvei

A szlovák *Akkreditációs Bizottság* alapfeladatai közé tartozik a felsőoktatási intézményekben folyó oktatási, kutatási, fejlesztési, művészeti és más alkotó tevékenység minőségének figyelése, követése, véleményezése és független értékelése, a színvonal emelésének segítése. Komplex módon véleményezi azokat az intézményi feltételeket, amelyek között ezek a tevékenységek megvalósulnak, és javaslatokat dolgoz ki a felsőoktatási intézmények munkájának javítására.

A 131/2002 sz. felsőoktatási törvény az AB tevékenységének hatáskörét, lényegében két fő területben szabja meg:

- a felsőoktatási intézmények egyes tevékenységének akkreditációja és az ezzel járó jogok megadása (83§),
- a felsőoktatási intézmények tevékenységének komplex akkreditációja (84§).

A komplex akkreditáció magában foglalja:

- a felsőoktatási intézmény kutatási, fejlesztési, művészeti és más alkotó tevékenységének értékelését;
- véleménynyilvánítást a felsőoktatási intézmény besorolásáról (2.§ (13), (16)).

A törvénnyel a politika a felsőoktatás számára olyan jogi kereteket igyekezett teremteni, amely egyértelműen az európai felsőoktatási térséghez való felzárkózásban segíti a felsőoktatási intézményeket. Ezért a kormányzat ezen politikájának érvényesítése érdekében mandátuma lejártá előtt törvényileg megszüntette az előző AB-t, és az új összetételű AB-tól várja el, hogy európai szakmai és tudományos igényű akkreditációval tegyen eleget ezen

elvárásának. Az AB-nak ehhez valójában két lényeges területen van lehetősége: a tanulmányi szakok rendszerének és tartalmának megalkotásával és az akkreditációs kritériumok megfogalmazásával, amelyeknek kompatibilisnek kell lenni a vezető, domináns európai trendekkel. Úgy tűnik, a második területen az AB jó startot vett. Az első területen az intézmények nézeteinek különbözősége miatt csak egy első változat jöhetett létre, a végleges döntést várhatóan hosszú egyeztetési folyamat előzi meg. Talán itt tapintható ki az akkreditációs munka egyik neuralgikus pontja. Már a tanulmányi programok akkreditációjánál kemény ütköztetések várhatók. Ugyanis a szakok és programok tartalmi összehasonlításánál az AB nem tud a szakok esetében egy végleges, az intézmények által is respektált, tartalmi leírásra támaszkodni.

Az AB önmeghatározása szerint a független, objektív, pártatlan és professzionális elvek szerint kívánja tevékenységét végezni. Érdekel abban, hogy közte és a felsőoktatási intézmények között a kölcsönös elismerés és bizalom légköre alakuljon ki. Az AB-t és munkacsoportjait nem szabad sem az intézmények, sem a politika képviselői szervének tekinteni. Elsősorban arról van szó, hogy a fenti elveket a politika, az AB és a felsőoktatás elismeri-e. Ezeket az elveket támogatni leginkább betartásával lehet. (Návrát 2003)

Az AB a benyújtott akkreditációs kérelmek szakszerű elbírálására, véleményezésére munkacsoportokat hoz létre, amelyek értékelő jelentése alapján hozza meg döntését. Tehát az AB tevékenységének súlypontját a munkacsoportokban végzett szakmai munkára helyezi át. Ezért nagyon lényeges a munkacsoportok összetétele, hogy értékelő jelentései a deklarált elvek szellemében legyenek elkészítve. Valójában ezzel alapozhatja meg az AB hitelességét, tekintélyét. Az AB munkacsoportjait a felsőoktatási intézményekben folyó oktatási, tudományos, technikai, művészeti tevékenységek egyes területei alapján hozza létre, figyelembe véve a tanulmányi szakok rendszerének szerkezetét. A munkacsoport elnöki funkcióját az AB tagja tölti be.

Szlovákiában sem felel meg teljesen a valóságnak az a megállapítás, hogy a felsőoktatási intézményeket az akkreditációs szervezetek akkreditálják, nem pedig a mögöttük álló kormányzat. Az AB-t a kormányzat hozza létre és a működését szabályozó valamennyi lényeges dokumentumot is a kormány, az oktatási miniszter hagyja jóvá. Mindez az akkreditációs politika rejtőzködő voltára utal. Sőt a játékszabályok a kettős rejtőzködés látszatát keltik, mert mintha az akkreditáció a munkacsoportok értékelésén múlna, nem pedig az AB döntésén.

A szlovák akkreditációs módszerek lényeges jegyeit keresve ez igaz is, meg nem is. Az AB valóban igyekszik a rejtőzködés látszatát feloldani és szolgálni, segíteni, objektíven, európai színvonalon értékelni a felsőoktatási intézmények szerteágazó tevékenységét. Ezen akkreditációs politikáját úgy igyekszik érvényesíteni, és ezáltal az intézmények irányába nyitni és tekintélyét erősíteni, hogy az akkreditáció folyamán három alkalommal is nagyon széles teret biztosít az intézmények számára akkreditációs kérelmükben szereplő kompetenciák megvédésére. Először a munkacsoport helyszíni tényfeltáró, ténymegállapító munkája alatt, amikor nemcsak a tanulmányi programokat realizáló egységekben folytat egyeztetést, hanem az előterjesztővel, az intézmény vezetőivel való tárgyalásra is sor kerül. A munkacsoport itt szembesül a határozott intézményi érdekekkel. Másodszor akkor, amikor az intézménynek lehetőséget ad, hogy a munkacsoport értékelő jelentésével kapcsolatban véleményt nyilvánítsa. Az intézmény számára a harmadik olyan alkalom, ahol védheti álláspontját, az AB ülése, ahol nyilvános vita zajlik a munkacsoport értékelő jelentéséről, az AB elfogadásra benyújtott határozati javaslatáról és az intézmény ezekről elkészített írásos véleményéről. Ekkor dombozik ki a köztes szervezet viták arénájában szolgáló szerepe, hiszen jelen vannak az intézmények és a kormányzat képviselői is. Létezik egy nem hivatalos, nem legális, de a háttérinformációk szerint valóságos negyedik érdekérvényesítési lehetőség is, amely a minisztérium

és az intézmény között fennálló kapcsolatrendszeren alapul, és azt helyzetet használja ki, hogy az AB határozata alapján a miniszter adja ki kötelező érvényű rendeletet az akkreditációval járó jogosítványokról.

Az AB-nak az intézmények finanszírozásában betöltött szerepe közvetett. Megmutatkozik már a tanulmányi programok akkreditációjánál is, de az ún. komplex akkreditációnál válik lényegessé, amely alapjául szolgál az intézmények besorolásának, ez pedig meghatározza az állami támogatás nagyságát.

Az AB tanácsadói és koordinációs szerepe az akkreditációs folyamat több pontján is, de mindenekelőtt az intézményekkel és szervezeteivel folytatott egyeztetések alkalmával láthatóvá válik. Az új AB az akkreditációs kérelmeket nem szigorú adminisztrációs korlátok között kívánja értékelni, hanem a folyamat egyes pontjain széles lehetőséget biztosít a munkacsoport tanácsai alapján a benyújtott anyagon eszközölhető korrekcióknak, változtatásoknak, s ezáltal a felsőoktatási intézmények tevékenységét nemzetközi standardokhoz igazodva összehangolja és koordinálja. Kialakult az a gyakorlat, hogy ha a munkacsoportban az akkreditációs kérelemmel kapcsolatban lényegesebb kifogások merülnek fel, az intézmény inkább visszavonja anyagát, hogy aztán a hiányosságok gyors kiküszöbölése után újból az AB elé vihesse javaslatát. Ezzel kikerülhető az esetleges elutasító bizottsági szavazással járó türelmi idő, amelynek meg kell előznie az újabb kérvény benyújtását. Úgy érzékeljük azonban, hogy amennyiben mégis olyan munkacsoporti értékelő jelentés kerül az AB elé, amely alapján pozitív döntést nem tud hozni, akkor inkább eltekint a döntéshozataltól.

Akkreditációs kritériumok

Az értékelés objektivitását szolgáló akkreditációs kritériumok alapelvei között szerepel, hogy ezek valamennyi tanulmányi szakcsoportra nézve általános érvényűek kell hogy legyenek. Az AB azonban tudatában van annak, hogy a tanulmányi szakok némely csoportja, de egyes tanulmányi szakok között is specifikus különbségek léteznek. A feszültséget a következő elv alkalmazásával igyekszik az AB oldani. Amennyiben némely tanulmányi szak vagy ezek csoportjainak az általános kritérium szerinti értékelése – a tanulmányi programok igényelt minősége alapján – túl „puha” vagy túl „kemény” lenne, kivételesen az AB eltekinthet az általános akkreditációs kritériumok alapelveitől.

A felsőoktatási intézmények kvantitatív mutatók alkalmazásának óhaját artikulálják. Az AB számára azonban dilemmát jelentett, milyen mértékben alkalmazzák ezen mutatókat az értékelésnél. Végül minden kritériumra

- meghatározták az elégséges teljesítési szintet, és
- – ahol az lehetséges és célszerű – orientációs kvantifikált mutatókat állapítottak meg.

Véleményünk szerint lehet, hogy az értékek számbeli jellemzése nem a legjobb módszer, de ezek a legkönnyebben ellenőrizhető mutatók, amelyek legkevésbé vannak kitéve a szubjektív hatásoknak. A kvantifikáció nem lehet alternatívája a teljesítés kvalitatív értékelésének (például „megfelelő”, „elégséges”). Az AB értelmezése szerint a minőség biztosításához szükséges feltételek valamilyen standard követelményrendszeréből kellene kiindulni, amelyet legalább megfelelően szinten kell teljesíteni. Arról, hogy milyen a standard követelmények legyenek, szabad és szükséges is vitázni. (Návrát 2003)

Most nézzük meg részletesebben a kritériumok jellegét, mivel ezáltal kerülünk közelebb annak megértéséhez, milyenek is az AB ún. önmeghatározó elvei, alapelvei érvényesítésének feltételei, lehetőségei és buktatói. A tanulmányi programok akkreditációs kritériumainak rendszerét a következőképpen szemléltethetjük (Kritéria 2003)

TANULMÁNYI PROGRAMOK AKKREDITÁCIÓS KRITÉRIUMRENDSZERE

FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE	A TANULMÁNYI PROGRAM ÉRTÉKELÉSE
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Az intézmény tudományos, kutatási illetve művészeti tevékenységének színvonala; ▪ A tanulmányi program anyagi, technikai és informatikai feltételeinek biztosítása; ▪ A tanulmányi program személyi feltételeinek biztosítása. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ A tanulmányi program tartalma; ▪ A programra jelentkezőkkel szembeni követelmények és kiválasztásuk módja; ▪ A program abszolválásának feltételei; ▪ A hallgatók és abszolvensek tudás- és képesség szintje.

Lényeges megjegyezni, hogy az említett feltételek fennállásának megvizsgálásakor nem a karok (tanszékek), hanem a felsőoktatási intézmény alkalmasságáról, akkreditációjáról van szó.

A tanulmányi program értékeléséhez – nemzetközileg elfogadott – standard követelményeknek való megfelelés vizsgálata is hozzátartozik. Az első fokozatú képzésben a tanulmányi szakon vagy azok kombinációjában folyamatosan olyan mértékű kutatási vagy művészeti tevékenységnek kell folynia, hogy az intézmény képes legyen adekvátan reagálni az újonnan szerzett ismeretekre, azokat beépítse a tanulmányi program keretében folyó képzésbe. A második szintű képzés esetén az intézménynek nemzetközi vagy országos szinten akceptált folyamatos kutatási vagy művészeti tevékenységet szükséges felmutatnia olyan szinten és mértékben, hogy a hallgatóknak lehetőségük legyen aktívan részt venniük a kutatási, művészeti tevékenységben képességeik fejlesztése, elméleti és gyakorlati ismeretek alkotó alkalmazása érdekében. A harmadik szintű képzési programok esetében mindezeket túl a hallgatóknak önálló tudományos, művészeti tevékenységet is fel kell mutatniuk.

Az akkreditációs kritériumok nagy súlyt helyeznek a tanulmányi programok ún. szakfelelősére (*garant študijného programu*), szakfelügyeletére. A törvény értelmében Szlovákiában docensi beosztást csak docensi, míg professzori állást csak professzori vagy docensi titulusal rendelkező oktató foglalhat el. Ezért a szlovákiai akkreditáció viszonylatában docensi illetve professzori funkcióról, nem pedig titulusról van szó. Első fokozatú tanulmányi programokat professzori vagy docensi, a második és harmadik fokozatúakat csak professzori funkciót betöltő oktatók garantálhatnak. A szakfelelős docens és professzor legfeljebb 65 éves lehet, akivel szemben az AB szigorú minimális feltételeket támaszt. Egy docens vagy professzor csak egy felsőoktatási intézmény számára láthatja el a tanulmányi program szakfelelősi jogkörét. Kettő vagy több tanulmányi program garantálása docens vagy professzor részéről egy intézményen belül is csak bizonyos megszabott esetben lehetséges. Az intézménynek az akkreditációs kérvényben azt is közölni kell, milyen feltételek, követelmények teljesítéséhez köti a professzori és docensi funkciók elnyerését.

A tanulmányi programok tartalmának legalább 3/5 részben le kell fednie annak a tanulmányi szaknak a tartalmát, amelyben a program készült. A program – tanulmányi szak tartalmát lefedő – meghatározó egységeinek oktatását professzornak vagy docensnek kellene ellátnia. Az előírás szerint az államvizsga bizottságok tagjai között legalább két professzornak vagy docensnek kell lennie, és legalább egy bizottsági tagnak más intézményből kell jönnie.

Az AB által megfogalmazott elvek alkalmazását szolgáló kritériumok közül itt most csak néhányra térünk ki, amelyekkel szemléltetni szeretnénk volna, hogyan is folyik és milyen támaszpontokon alapul a tényleges értékelő akkreditációs munka. A tanulmányi program imént körvonalazott akkreditációs kritériumain kívül az AB elkészítette a törvény által töle igényelt három további tevékenység értékelésének kritériumait is (Nariadnie 2003):

- felsőoktatási intézmények besorolásánál (kategorizálásánál) alkalmazott kritériumokat,
- habilitált tanári és professzori kinevezések értékelésénél alkalmazott kritériumokat,
- nem felsőoktatási intézményben folyó doktori program akkreditációjának kritériumait.

Ezek azonban már szinte teljesen általános, nem kvantifikált kritériumok alapján zajlanak, és részletesebb jellemzésüktől itt most eltekintünk.

Az eddigi akkreditációs eljárás

A 2002-ben létrehozott AB valódi akkreditációs munkáját 2003 közepétől végzi. Addig tevékenysége a működéséhez szükséges dokumentumok kidolgozására, elfogadására és elfogadtatására összpontosult a kormányban ill. minisztériumban. A 131/2002 sz. Felsőoktatási Törvény értelmében (114 §, (4) az AB tevékenységét szabályozó korábbi dokumentumok hatályukat veszítették. A Felsőoktatási Törvény előírta, hogy 2005-ben már csak az újonnan akkreditált, három szintű tanulmányi programokkal indulhat felsőfokú képzés. Azt a lehetőséget, hogy ennek megvalósulását a programok egyszerűbb reakkreditációjával, átakkreditációjával lehetne elérni, az AB elvetette, és minden tanulmányi programot teljes akkreditációs folyamat alá helyezett, még azokat is, amelyeket egy-két évvel korábban akkreditáltak az egyetemek.

A döntés következménye az lett, hogy az intézmények nagy mennyiségű tanulmányi programot nyújtottak be az AB-hoz, köztük sok új, korábban nem akkreditált programot. Az AB közöttük nem szelektálhatott, így habár lényegesen lecsökkent a törvénnyel a tanulmányi szakok száma, a benyújtott tanulmányi programok száma így is ennek többszöröse volt. Így az a helyzet alakult ki, hogy még egy felsőoktatási intézményen belül is egy tanulmányi szakra több tanulmányi program készült, amelyek tartalmukban válójában csak a 3/5 kötelező tartalmi részen felül tértek el egymástól. Az AB végül is nem korlátozta az intézmények által benyújtott programok számát, ennél fogva bizonyára sok olyan tanulmányi program van akkreditálva a felsőoktatási intézményekben, amelyekre a felvételt vagy nem hirdetik meg vagy az alacsony érdeklődés miatt nem indítják el a képzést. Véleményünk szerint az AB nem kezelte megfelelő módon és időben a kialakult helyzetet.

További problémákra is fény derült. Ezek egyike az akkreditációs jogosítvány szövegével kapcsolatos. A karok ugyanis nem jogi személyek, így akkreditációs jogosítványt nem kaphatnak, ez az egyetemet illeti meg, hisz a diplomát is az egyetem adja ki. A minisztérium azonban belenyúlt az egyetem jogkörébe azzal, hogy az egyetemnek kiadott akkreditációs jogosítványba feltünteti azt is, hogy a tanulmányi program az egyetem melyik karán „valósul meg”. Ezzel kapcsolatban az említett törvény 2.§ 7. bekezdése kimondja, hogy a tanulmányi program a karon valósul meg, ha azt a kar szakmailag és szervezetenként biztosítja. A „szakmailag biztosítja” kifejezés értelmezése okozhat és okozott is problémát többek között a tanári tanulmányi programok esetében. Szlovákiában ugyanis a tanári tanulmányi programok általában két tantárgy párosításából jönnek létre, amelyeket pedagógiai, pszichológiai ill. szakmódszertani tanulmányi egységek egészítenek ki. A legtöbb egyetemen így a tanári tanulmányi programok tanegységeit több kar tanárai oktatják. Ennél fogva egy tanulmányi program karon történő megvalósításának szakmai garantálása már nem azt jelenti, hogy a tanegységek vagy legalábbis a többségük oktatását a kar oktatói végzik. Így a minisztérium az

egyetemnek kiadott akkreditációs jogosítványában a kart már a tanulmányi program megvalósítására jogosítja, ha legalább egy tantárgy oktatására tanszékkal rendelkezik. Az egyetemeken megszokott szabad szakpárosítások miatt egy-egy kar akár többszáz tanári tanulmányi program megvalósítására kaphat (kapott is) jogosítványt, sőt egy program több karon is megvalósítható. Amennyiben külön kezeljük a különböző szintű tanulmányi programokat (Bc., Mgr., PhD.), sőt ha külön vesszük esetleg az extern tanulmányi formák tanulmányi programjait, akkor a tanárképzéssel foglalkozó egyetemek ezen minisztériumi gyakorlat miatt akár ezekben számolható mennyiségű akkreditációs jogosítványt is kaphatnak.

Az akkreditációs gyakorlat további jellemzője, hogy a felsőfokú intézmény a tanulmányi programra a jogosítványt vagy korlátozott időre, legtöbbször a standard tanulmányi időre, vagy korlátlan időre kapja meg a minisztériumtól. Az első esetben az intézményeket arra kényszerítik, hogy a megadott időn belül újra benyújtsák akkreditációs kérelmüket, míg a másik esetben a jogosítvány érvényességét az AB által az intézmény számára előre megadott ún. komplex akkreditáció időpontja korlátozza.

Az állami támogatások normatív (2000 óta kialakult) rendszeréhez a felsőoktatási intézmények megpróbáltak alkalmazkodni. Ez nem minden intézménynek sikerült megnyugtatóan, így egyes egyetemeken lényegesen csökkent a hallgatók száma és az oktatók egy része is távozott, távozni kényszerült. Így az ún. regionális jellegű intézmények fejlődésnek indultak a központi (többé-kevésbé) fővárosi intézmények rovására, mindenekelőtt a hallgatók számát tekintve. Ez a feszültség, az intézményi érdekek, amelyek politikai érdekekké is kezdenek formálódni, nagy mértékben az AB arénájában ütköznek és a minisztérium igyekszik ebből kivonni magát. A fentebb említett intézmények közötti korábbi egyensúlyi helyzet megbillenéséből adódó feszültségek ugyanis a tanulmányi programok akkreditációjánál csapódnak le. Ezek levezetését nehezíti az, hogy az AB-ban és szakmai munkacsoportjaiban a tagok eloszlása tekintetében a felsőoktatási intézmények nem egyforma súllyal vannak jelen. Az intézménycsoportok közti egyensúly megbillenését a minisztérium a normatív támogatások kritériumainak hirtelen változtatásával igyekszik kezelni. A felsőoktatási nyilvános intézmények ezért hosszabbtávú fejlesztési stratégiákat nem igen tudnak egyelőre kialakítani. Az egyetemek ezen túl nem rendelkeznek az oktatás színvonalának emeléséhez szükséges – sem infrastrukturális, sem anyagi – eszközökkel sem. A Felsőoktatási Törvény által adott – Európa több államához viszonyított – lépéselőnyt Szlovákia kezd elveszíteni azzal is, hogy az egyetemek az új felsőoktatási rendszer bevezetéséhez nem kaptak pénzügyi támogatást az állami költségvetésből. A tandíjbevezetéssel kapcsolatos már több éve zajló társadalmi viták teljesen átpolitizálódtak. Az állam célja, hogy ezzel az intézkedéssel a fejlesztésekhez szükséges források egy részét a hallgatók vállára helyezze.

Az új AB megfelelő jogi keretek között kezdte meg működését. Az eltelt idő alatt sok esetben önhibáján kívül olyan helyzetbe került, amikor valódi akkreditációs céljait, minőségértékelő feladatait, a felsőoktatás segítését, hogy az eredményesen jelenhessen meg az Európai Felsőoktatási és Kutatási Térségben, nem tudta maradéktalanul teljesíteni. A felsőoktatási intézmények rangsorolása a komplex akkreditációk eredményei által, amely minden bizonnyal az akkreditációs munka legneuralgikusabb része lesz, még várat magára. A felsőoktatási intézmények körében az AB nem igen szerzett kellő tekintélyt. A fentebb leírt akkreditációs gyakorlatok, a politikai és társadalmi változások, folyamatok már érlelik bizonyos reformok meghozatalát, úgy az AB szakmai munkacsoportjainak összetételében, mint az akkreditációval kapcsolatos szabályzatokban. A gyorsan változó felsőoktatás, az európai integráció az új kihívásokra gyorsan reagáló akkreditációs mechanizmusokat igényel.

Tanulságok

Alábbiakban legfőbb megállapításainak szedjük pontokba.

1. A szlovákiai felsőoktatás egyértelműen lineáris három fokozatú (szintű), kizárva a duális rendszert.
2. A felsőoktatás irányítása nem állami. Az intézmények nyilvános intézmények, amelyeket választott önkormányzati szervei: *Akadémiai Szenátus*, rektor, dékán, *Tudományos Tanács* irányítanak.
3. Az államhatalom a kormányzat befolyását a költségvetésen, az Akkreditációs Bizottságon és az intézmények *Felügyelő Tanácsain* keresztül érvényesíti. A döntéshozatal és a kinevezések a kormány és miniszter hatáskörébe tartoznak. Az AB és az FT a köztes szervezetek szerepét töltik be.
4. A kormányzat és a felsőoktatási intézmények között közvetítenek, így bizonyos értelemben köztes szerepeket is ellát a felsőoktatási intézmények három törvényes képviselői testülete, a *Felsőoktatási Intézmények Tanácsa*, a *Felsőoktatási Intézmények Hallgatói Tanácsa* és a *Szlovák Rektori Konferencia*.
5. Az AB tevékenysége a törvény értelmében kiterjed
 - a felsőoktatási intézmények tanulmányi programjainak, habilitált tanári és professzori kinevezések és az ezekkel kapcsolatos titulusok megadásának akkreditációjára,
 - a felsőoktatási intézmények, kutatási, fejlesztési, művészeti és más alkotó tevékenységének komplex akkreditációjára és ezek alapján az intézmények kategorizálására, besorolására (egyetem, szakfőiskola).
6. Az AB a benyújtott akkreditációs kérelmek szakszerű elbírálására, véleményezésére munkacsoportokat hoz létre, amelynek értékelő jelentése alapján hozza meg döntését. Tehát az AB tevékenységének súlypontját a munkacsoportokban végzett szakmai munkára helyezi át. Ezért nagyon lényeges a munkacsoport összetétele, valamint hogy értékelő jelentése a deklarált elvek szellemében készüljön el. Ezzel alapozhatja meg az AB hitelességét, tekintélyét. Az AB munkacsoportját a felsőoktatási intézményekben folyó oktatási, kutatási, technikai, művészeti tevékenység egyes területeinek megfelelően hozza létre, figyelembe véve a tanulmányi szakok rendszerét. A munkacsoport elnöki funkcióját az AB tagja tölti be.
7. Az AB a kormány tanácsadó, javaslattevő szerve, amely a köztes szervezetekre jellemző funkciókat tölt be. Határozatainak, javaslatainak kötelező érvényességet a miniszter döntése ad.
8. Az AB szigorú, részletesen kidolgozott, terjedelmes kvantifikált és nem kvantifikált követelmények, feltételek felállításával, a munkája során alkalmazott ún. önmeghatározó elvek betartásával arra törekszik, hogy megóvja függetlenségét a kormányzattól és intézményektől egyaránt. Célja, hogy döntései szakmailag helytállóak és értékeiben objektívek legyenek a társadalom és az akkreditációban közvetlenül érdekelték megítélése szerint is.
9. Az AB ún. standard kritériumrendszerét a felsőoktatási intézmények szakmai és tudományos tevékenységének standardizálásával kívánja kialakítani és folyamatosan fejleszteni úgy, hogy azok összhangban legyenek az európai tendenciákkal és értékelési módokkal.
10. Az AB döntéseinél igyekszik a kritériumok szigorú betartása mellett az érdekelt felek számára kölcsönösen elfogadható döntéseket hozni, segítve ezzel az intézmények fejlődését, felzárkózását az európai felsőoktatási térséghez.

11. A Szlovákiában törvényileg 2002-ben bevezetett felsőoktatási rendszer és következményeként megalkotott akkreditációs filozófia, politika fő küldetése abban áll, hogy hatatosan segítse a felsőoktatás gyors felzárkóztatását az európai folyamatokhoz. A szlovákiai felsőoktatási rendszer, annak irányítási formái, a felsőoktatási akkreditáció módszerei és kritériumai megfelelően jó feltételeket teremtenek ahhoz, hogy a felsőoktatás és intézményei sikeresen tagolódjanak be az Európai Felsőoktatási Térségbe.

Akkreditáció Szlovéniában⁸¹

Bevezetésként ismertetjük a szlovén felsőoktatás rendszerét. Ez azért látszik indokoltnak, mert a kétmillió ország egyrészt mérete miatt foglal el sajátos helyet az uniós tagországok között, másrészt Szlovénia mindössze másfél évtizedes állami függetlenséget tudhat maga mögött. Jugoszlávia szövetségi köztársaságaként a szlovén intézményrendszer viszonylagos önállósággal rendelkezett. A szövetségi államokban kialakult bizonyos egyoldalúságok ma is jellemzik az utódállamokat – az elmúlt években sok vita folyt például a horvát és a szlovén sajtóban az orvosképzésről. A lakosság száma és a történelmi fejlődés hasonlóságai miatt a szlovén felsőoktatás talán a balti országokéval állítható párhuzamba.

A szlovén felsőoktatás intézményrendszere

Az intézmények

A 2004-es Felsőoktatási törvény felsőoktatási intézménynek (*visokošolski zavod*) az alábbi egységeket nevezi: egyetemek, karok, művészeti akadémiák, felsőfokú szakképző iskolák. Ez utóbbiak rövid, hozzávetőleges meghatározása: olyan, a terciér képzési szinthez tartozó intézmények, amelyek oktatói tevékenységüket egy vagy több, egymással összefüggő tudományterületen végzik. Beszélhetünk továbbá úgynevezett önálló felsőoktatási intézményekről, amelyek egyrészt posztgraduális képzést folytatnak, másrészt pedig jellemzően nem állami fenntartásúak.

Amikor az ország EU-ba való belépése közvetlen közelségbe került, a szlovén oktatáspolitikai azt a célt fogalmazta meg, hogy Szlovéniának két, viszonylag teljesnek mondható egyeteme legyen, egy egyetem pedig álljon fejlesztés alatt. Az intézményrendszer szerkezetét tehát ez jellemzi: Ljubljánban és Mariborban sokkarú egyetem működik, a Tengermelléki Egyetemen pedig 2004-től kezdődött meg az egyetemi szervezet kiépítése. Az egyetemek mellett fokozatosan kiépült a felsőfokú szakképző intézmények sokszínű hálózata.

A Ljubljánai Egyetem (Univerza v Ljubljani – UL) gyökerei a XVIII. század elején alapított hároméves filozófiai képzéshez nyúlnak vissza. 1704-ben a filozófiához a logika és az egyházi jog csatlakozott. A szlovén történelem különös fiktora, hogy az első egyetemet a franciák alapították: Ljubljana az illír provinciák fővárosa volt, ilyenként kapta 1810-ben az úgynevezett „központi iskolát”. Az intézmény néhány éves működés után anélkül szűnt meg, hogy egyetlen hallgatónak is diplomát adott volna – ez a töredezettség, az idegen hatalmaknak való ilyen kiszolgáltatottság, a folytonosság hiánya jól jellemzi a szlovén fejlődést. A máig tartó jogfolytonossággal rendelkező intézményt 1919-ben alapították. Ekkor teológiai, jogi, filozófiai, technikai és orvosi képzés folyt. Ma az egyetem a következő karokkal rendelkezik. Akadémiák: Zenei Akadémia; Színházi, Rádiós, Film- és Televízió Akadémia; Képzőművészeti Akadémia. Karok: Biotechnikai, Közgazdasági, Építészettudományi, Társadalomtudományi, Elektrotechnikai, Gyógyszerészeti, Építészeti és Geodéziai, Kémiai és Kémiai Technológiai, Matematikai és Fizikai, Tengerészeti és Közlekedéstudományi, Számítástechnikai és Informatikai, Szociális Munka, Gépészeti, Sporttudományi, Irányítástudományi, Filozófiai, Orvosi, Természettudomány-technikai, Pedagógiai, Jogi, Teológiai, Állatorvosi. Főiskolai: Egészségügyi Főiskola (a magyar nyelvhasználatban főiskolának nevezett intézményekről még lesz szó az alábbiakban).

⁸¹ A fejezet Szíjártó Imre munkája.

Felsőoktatásról Mariborban 1859-től beszélhetünk, amikor Anton Martin Slomšek püspök a városba helyezte át a püspökség székhelyét. Ekkor kezdte meg működését az első tanárképző szeminárium. Az első világi felsőoktatási intézményt 1959-ben alapították. 1961-ben jött létre a Maribori Felsőoktatási Intézmények Egyesülése, a mai egyetem tulajdonképpen közvetlen elődje. A *Maribori Egyetem* (*Univerza v Mariboru* – UM). alapítási dátuma 1975. Az egyetem ügyét az a Boris Kraigher képviselte, aki magas tisztségeket töltött be a jugoszláv szövetségi államban. A karok kialakítása 1992-ig tartott. Ma kilenc egyetemi és egy főiskolai kar tartozik az intézményhez, amelyben húszezer diák tanul. Az intézmény karai a következők: Közgazdasági és Üzleti, Elektrotechnikai, Számítástechnikai és Informatikai, Építészeti, Kémiai és Kémiai Technológiai, Gépészeti, Szervezéstudományi, Pedagógiai, Jogi, Mezőgazdaságtudományi, Rendőrtiszti és Védelmi, Orvosi, Egészségügyi Főiskola. A Dolenjsko régióban (Celje és Krško) működik továbbá a Maribori Egyetemhez tartozó logisztikai és gazdasági logisztikai központ.

A harmadik egyetem, a *Tengermelléki Egyetem* (*Univerza na Primorskem* – UP) alapításáról és a felsőoktatásban elfoglalt helyéről sok vita folyt a szlovén közéletben. A Ljubljánához tartozó Pedagógiai Kart 1974-ben hozták létre Koperben, a Turistica elnevezésű intézmény ugyanitt 1995-től működött. A rektort 2003 novemberében nevezték ki. Az erőviszonyokat jelzi, hogy az intézmény első rektora az a volt oktatási miniszterasszony lett, aki évekig érvelt a koperi székhelyű önálló egyetem megalapítása mellett. A következő egységek kerültek az UP-hoz: Bölcsészettudományi Kar, Menedzsment Kar, Pedagógiai Kar (mindhárom Koper), Turistica – Turisztikai Főiskola (Portorozs), Egészségügyi Főiskola (Izola). Láthatjuk, hogy a harmadik egyetem arculatának kialakítása során nagyban figyelembe vették a tengerparti régió szakemberszükségletét.

Önálló felsőoktatási intézmények felsorolásszerűen, hozzávetőleges fordításban: Posztgraduális Államigazgatási és Európai Tanulmányok Intézete (Kranj), Posztgraduális Humán Tanulmányok Kara (Ljubljana), Posztgraduális Menedzsment Kar (Bled), Jožef Stefan Nemzetközi Posztgraduális Iskola (Ljubljana), Politechnika (Nova Gorica), Rajz- és Festőiskola (Ljubljana), Felsőfokú Kereskedelmi Iskola (Celje), Felsőfokú Üzleti Iskola (Maribor), Felsőfokú Vállalkozási Iskola (Piran), Irányítási és Gazdálkodási Iskola (Novo Mesto).

Negyvenkét olyan intézmény van az országban, amelyekbe középiskola után lehet jelentkezni, ezek a felsőfokú szakképző iskolák. Jellemzően a következő területekre képeznek szakembereket: vendéglátás, élelmiszeripar, mezőgazdaság, kertészet, építészet, gépészet, elektronika, informatika, bányászat, erdőgazdálkodás, üzleti ügyvitel, telekommunikáció, közlekedés.

A három fokozatú képzés

Szlovéniában a lineáris képzés bevezetése előkészítési szakaszban van. Az új szisztéma szerint a felsőoktatási programok három fokozatra tagolódnak majd. Az első fokozatba a felsőfokú szakképző és az egyetemi programok, a másodikba a magiszteri, a harmadikba pedig a doktori programok tartoznak. (Az új fokozatok közül hiányzik majd a főiskolai, noha az egyetemeknek ma vannak nem-egyetemi szintű szakjaik. /Ilyen például a tanító szak, amely a Maribori Egyetem Pedagógiai Karán működik./ A nem egyetemi szintű intézmények esetében azonban jobb híján – és azért, hogy ezeket meg tudjuk különböztetni a felsőfokú szakképzés intézményeitől – a főiskola elnevezést használjuk. A magyar fogalmak szerinti főiskola /azaz nem egyetem/ elnevezése *visoka šola*, – a. m. *főiskola*, a felsőfokú szakképző intézményé *višja šola* – a. m. *felsőbb iskola*.) A tanulmányi programok alapvetését és célrendszerét – fokozattól függetlenül – a felsőfokú képzettségek nemzeti rendszere határozza meg, amelyet a *Felsőoktatási Tanács* (*Svet za visoko šolstvo* – RS) fogadja el.

A tanulmányi programok értékét az ECTS alapján meghatározott kreditpontok mutatják. Egy évfolyam értéke hatvan kreditpont. A felsőfokú szakképző és az egyetemi programok teljesítéséhez 180-240 pontra van szükség, és három vagy négy évig tartanak. A magiszteri fokozat elvégzését 60-120 ponthoz kötik, és egy vagy két évet vesz igénybe úgy, hogy az első fokozattal együtt ugyanazon a tudományterületen öt évig tart. A három éves doktori programok esetén 180 pont az előírás.

Az akkreditációhoz vezető folyamatok

A jelenlegi szabályozás előzményei

1993-ban jelent meg a *Felsőoktatási törvény (Zakon o visokem šolstvu – Zvis)*, amelyből a következő – az akkreditációs eljárást megelőlegező és a jelenlegi szabályozással összefüggő – alapelveket érdemes kiemelni: az egyetemek és más felsőoktatási intézmények autonómiája, működésük nyilvánossága, az autonómiával összefüggő dereguláció, szabad egyetemalapítás. Az itt kiemelt alapelveket a törvény a következő célok szolgálatában fogalmazta meg: korszerű, az európai rendszerbe illeszkedő, koherens felsőoktatási rendszer megteremtése, amelyben érvényesülnek a nemzetközi standardok; dinamikus rendszer kiépítése, amely minőségi munkát tesz lehetővé; a felsőoktatási rendszerbe való bejutás szélesítése; a hallgatók és a diplomások számának növelése; a felsőoktatás és a gazdaság, valamint a helyi közösségek és a nyilvánosság kapcsolatának erősítése. A törvény előírta *A felsőoktatás nemzeti programja (Nacionalni program visokega šolstva)* című dokumentum összeállítását. A program fő pontjairól a továbbiakban lesz szó.

A felsőoktatási törvény fent idézett célkitűzéseinek szellemében kezdődött meg a szlovén felsőoktatás szerkezetének átalakítása. Két alapvető változást érdemes ezzel kapcsolatban kiemelni: megszüntették a kétéves felsőfokú képzési formát, valamint két programtípust rögzítettek az egyetemi képzési szinten – ezek az egyetemi, illetve a főiskolai programok.⁸² Megváltozott a posztgraduális tanulmányok rendszere is – a rendszerről, illetve az abban bekövetkezett reformokról itt nem beszélünk részletesen. A posztgraduális szinten három formát ismert az akkori szlovén szabályozás: speciális, magiszteri és doktori képzést. A doktori címet (*doktorat znanosti* – a tudomány doktora) egységes, négyéves program után lehetett megszerezni; eltörölték azt az intézkedést, hogy a doktorátus megszerzéséhez előzőleg kötelező magiszteri fokozatot szerezni.

Ez a rendszert 1998-ban kiegészítette a *Törvény a szakmai és tudományos címekről (Zakon a strokovnih in znanstvenih naslovih)*. 1996-ban jelent meg a *Szakképzési törvény (Zakon o poklicnem és strokovnem izobraževanju)*, amely a terciér képzési szintet kibővítette a kétéves felsőfokú szakképzéssel. (Az ilyen képzésekre hozták létre a részben az egyetemek mellett működő, a fentiekben említett intézményeket.)

1999-ben jelent meg *A felsőoktatási törvény módosításairól és kiegészítéseiről* szóló törvény (*Zakon a spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu – Zvis-B*), amelynek rendelkezései közül itt csupán azt a hármat emeljük ki, amely közvetlenül kapcsolatban van az

⁸² Az első változással kapcsolatban érdemes kiemelni bizonyos, magyar vonatkozásúnak mondható következményeket. A Maribori Egyetem valamikori Pedagógiai Akadémiájának kétéves képzésén (*Pedagoška Akademija* – tkp. a magyar tanítóképző főiskola megfelelője) végzett hallgatók közül sokan Magyarországon végeztek kiegészítő szakokat, túlnyomórészt Szombathelyen, részben Sopronban. Ezek a muravidéki iskolákban dolgozó pedagógusok súlyos nehézségekkel kell, hogy szembenézenek Szlovéniában akkor, amikor a Magyarországon szerzett diplomájukat honosítani akarják.

akkreditációs eljárással. Először: a törvény módosítása az Alkotmánybíróság határozatainak megfelelően – ezek közül itt egyrészt azt a határozatot kell megemlíteni, amely az egyetemi autonómia definíciójának világosabb kifejtésére irányult, másrészt az Alkotmánybíróság figyelmeztetett a karok autonómiájának megalapozatlanságára. (A figyelmeztetés vetett véget azoknak a vitáknak, amelyeket az előző törvény laza szabályozása okozott. Ez a jugoszláv idők maradványa, amikor a karok önálló jogi személyek voltak. A karok önállóságának korlátozása megjelenik majd az akkreditációs szabályokban is.) Másodszor: a felsőoktatás finanszírozásának újraszabályozása. Ekkor jelent meg az úgynevezett integrális finanszírozás, amely ugyancsak szerepet játszik az akkreditáció folyamatában. (Ez a finanszírozási rendszer egyebek mellett figyelembe veszi a beiratkozott és az előző tanévben diplomázott hallgatók számát.) Harmadszor: a törvényt összehangolták az európai irányelvekkel. Itt elsősorban a diploma mellékletet kell megemlíteni (*Priloga k diplomi*), amelyet a felsőoktatási intézmények szlovénul, illetve az EU egyik hivatalos nyelven adnak ki.

2004-ben jelent meg a jelenleg érvényben levő, egységes szerkezetű új felsőoktatási törvény (*Zakon a visokem šolstvu*).

Szlovéniát nemzetközi egyezmények is kötik felsőoktatásának kialakításában. 1997 áprilisában írták alá a Lisszaboni Konvenciót, amelyet a szlovén parlament 1999 tavaszán ratifikált. Az ország 1999-ben csatlakozott a Socrates – Erasmus programhoz, alapító tagja a Ceepus programnak. Szlovénia részvételével 1999 júniusában írták alá az egységes európai felsőoktatási rendszerről szóló Bolognai Nyilatkozatot.

A felsőoktatás nemzeti programja

A Szlovén Köztársaság felsőoktatásának nemzeti programja (*Nacionalni program RS za visoko šolstvo*) meghatározza

- a felsőoktatás céljait;
- a nemzeti jelentőségű tanulmányi, tudományos, kutatási és művészeti területeket;
- azokat a tevékenységeket, amelyek elősegítik a felsőoktatás hatékony munkáját és fejlődését;
- azokat a standardokat, amelyek a felsőoktatás működtetéséhez szükségesek;
- a nemzeti program végrehajtásához szükséges eszközök kereteit. (www.uradni-list.si)

A programot a Kormány dolgozza ki azoknak a szakmai javaslatoknak az alapján, amelyeket a *Felsőoktatási Tanács* (*Svet za visoko šolstvo*) készít el a *Tudományos és Technológiai Tanács* (*Svet za znanost in tehnologijo*) közreműködésével.

Különösen érdekes és tanulságos a törvény 47. szakasza, amely A felsőoktatás nemzeti programjával kapcsolatban a felsőoktatás területén elvégzendő közszolgálati feladatok koncesszióba adásáról rendelkezik – ide tartoznak például a kollégiumok üzemeltetésével kapcsolatos tevékenységek.

A Szlovén Köztársaság felsőoktatásának nemzeti programját a Parlament 2002 februárjában fogadta el. A szövegben érvényesítették a Bolognai Nyilatkozatban vállaltakat. A stratégiai célok között szerepel:

- 2005-ig a felsőfokú diplomával rendelkezők aránya legyen a munkavállalók 25%-a;
- 1000 lakosra 35 egyetemi hallgató jusson;
- minden második fiatal vegyen részt a harmadfokú képzésben.

A kreditrendszer folyamatos bevezetésével el kívánják érni, hogy

- szorosabbá váljon a karok közötti együttműködés;
- a hallgatók több szabadon választható tárgyat vehessenek fel;
- lehetővé váljon az átjárás az intézmények között nemzeti és nemzetközi keretekben is. (www.uradni-list.si)

Az akkreditáció: az intézmények és tevékenységük

A 2004. évi felsőoktatási törvény 32. szakasza rendelkezik az akkreditációs folyamatról. A felsőfokú végzettség megszerzését célzó, illetve a továbbképzési programok tanterveinek elfogadása az egyetem szenátusának feladata. A tantervről szóló javaslatot az egyetem valamelyik egysége vagy az önálló felsőoktatási intézmény szenátusa nyújtja be az egyetem szenátusához. A szenátus a program elfogadásához köteles megszerezni a Felsőoktatási Tanács egyetértését. Az FT legalább hét évenként dönt a program folytatásáról, esetleg megszüntetéséről.

A Felsőoktatási Tanács

A Szlovén Köztársaság Felsőoktatási Tanácsát 1994 tavaszán hozták létre. A testület fő feladata azoknak az előírásoknak a kidolgozása, amelyek segítségével lehetővé válik a tantervek és a felsőoktatási intézmények minősítése, valamint az oktatással, kutatással és egyéb szakmai munkával kapcsolatos standardok érvényesítése. A Felsőoktatási Tanácsról (a továbbiakban FT) a 2004-es felsőoktatási törvény, annak 49-51. szakasza is rendelkezett.

Az alábbiakban a Tanácsról két vetületben beszélünk: egyrészt ismertetjük az akkreditációs tevékenységével kapcsolatos előírásokat, másrészt részben a tanács korábbi munkájával, részben pedig a tanács körüli jelenlegi helyzettel foglalkozunk. A fő hangsúlyt az akkreditációs folyamatok időszzerű történéseire helyezzük – ezek azonban nem értelmezhetők az előírások rögzítése nélkül.

A Felsőoktatási Tanács tagjai

Az FT tagjai felsőoktatásban, tudományos intézményekben, gazdaságban dolgozó és egyéb szakemberek, a Szlovén Köztársaság kormányának képviselői, tisztségükből adódóan az egyetemek rektorai, a *Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia (Slovenska akademija znanosti is umetnosti – SAZU)* elnöke, illetve a *Felsőoktatási Értékelő Tanács (Svet za evaluacijo visokega šolstva)* elnöke. Hét felsőoktatásban dolgozó oktatót vagy kutatót az intézmények ajánlanak. Három tagot pedig a kamarák és más munkaadói szervezetek (például a *Szlovén Menedzserek Szövetsége*, a különböző vállalatok egyesülései stb.) javasolnak. A három hallgatói képviselőt a felsőoktatási intézményekben működő hallgatói szervezetek együttműködésével a *Szlovén Hallgatói Önkormányzat (Študentska samouprava)* ajánlja. A kormánynak a testületben három küldöttje van. Az FT elnökét és tagjait (legfeljebb tizenöt személyt) – a hallgatói képviselőket kivéve, akik három évre kapnak megbízást – hat évre a kormány nevezi ki. Ha az FT tagja a felsőoktatási intézményben részt vett az akkreditációs eljárásban, a tárgyaláskor nem szavazhat. A Tanács tagjait az *Oktatási, Tudományos és Sportminisztérium (Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport)* nyilvános pályázaton választja ki, amelyen jelöltjeikkel a fent említett javaslattételi joggal rendelkező szervezetek indulhatnak. A Tanácsnak szakterületek szerint szerveződő bizottságai vannak.

A felsőoktatási törvény módosításairól és kiegészítéseiről szóló 1999. évi törvény előírja, hogy a kormánynak az új FT tagjait legkésőbb 2004 végéig ki kell neveznie. A pályázatok benyújtásának határideje eredetileg 2004. november 22-e volt. A kiírást 2005 elején azzal ismételték meg, hogy a határidőt 2005. január 21-re módosították, egyes információk szerint ugyanis nem a kívánt számban és képviseleti arányban érkeztek az anyagok. A kiírás tanulsága mindenesetre az, hogy az akkreditáció irányítására rendelt, megújított testületnek rendkívül széles társadalmi legitimitása lesz.

A Felsőoktatási Tanács feladatai

A Tanács feladatait öt csoportba sorolhatjuk. A stratégiai jellegű feladataihoz tartozik, hogy

- a felsőoktatási intézményekkel, illetve a felsőoktatásért felelős minisztériummal⁸³ együttműködve kidolgozza a szakmai javaslatokat a Felsőoktatás nemzeti programjának kialakításához;
- tanácsokat adjon a kormánynak a felsőoktatási törvény előkészítésében és módosításai során;
- valamint a felsőoktatás fejlesztésének tervezésében.

Az akkreditációval kapcsolatban meghatározza

- a felsőoktatási intézmények és tantervek akkreditációjának és követő akkreditációjának, valamint az intézmények közös programjainak akkreditációs szabályait figyelembe véve az Európai Felsőoktatási Térségben érvényben lévő szabályokat valamint más, a programok kialakítására vonatkozó nemzetközi szabályokat és ajánlásokat.
- az ECTS alapján a programok kreditértékeinek és a kreditek elismerésének szabályait,
- továbbá programokban a választhatóság minimális szintjét, valamint a programok közötti átjárhatóság szabályait.

Az intézmények szervezeti átalakításaival kapcsolatban az FT szakmai véleményt ad a felsőoktatási intézmények alapításával és átalakításával kapcsolatban és engedélyezi a programokat.

A Tanácsnak szerepe van a felsőoktatásban dolgozó szakemberek kinevezésében is. A tanács végül együttműködik külföldi akkreditációs szervezetekkel és ezek munkatársaival.

A Felsőoktatási Tanács eddigi akkreditációs tevékenysége

A *Felsőoktatási Tanács* fennállásának korábbi szakaszában, 2001 és 2003 között 13 új graduális és 21 új posztgraduális programot értékelt. 25 olyan program került továbbá a Tanács elé, amelyeket a régi tantervek átalakítása után kellett akkreditálni. Az akkreditációs eljárásoknak három fajtája körül voltak különösen nagy viták. Az egyik a Tengeremléki Egyetem, a másik a Maribori Egyetem új orvosi karának megalakulásával kapcsolatos, a harmadik pedig azoknak a felsőfokú szakképző intézeteknek a létrejöttével, amelyek az egyetemek részévé váltak. Ez utóbbiak, azaz az úgynevezett „monodiszciplináris felsőfokú intézmények” a szlovén felsőoktatási rendszer új elemei. Az FT az első eljárásban három ilyen intézmény akkreditálásáról intézkedett. A szabályozást szolgáló dokumentumok mindegyike külön foglalkozik az egyetemekkel, illetve a felsőfokú szakképző intézetekkel kapcsolatos előírásokkal.

⁸³ A felsőoktatást felügyelő minisztérium elnevezése több ízben változott, a következő elnevezések fordultak elő: Oktatási és Sport; Oktatási, Tudományos és Sport; Tudományos és Technológiai.

Az eljárással kapcsolatos viták fő pontjai sokban emlékeztetnek a magyar helyzetre. A vitás kérdések röviden a következők: az oktatók pedagógiai és kutatási terhelésének maximalizálása; a vendégelőadók helyzetének rendezése; a vendégelőadók többszörös alkalmazásának megakadályozása.

Az FT 2004 végén foglalkozott néhány olyan kérdéssel, amelyről érdemes említést tenni. Az ECTS-rendszer nemzetközi standardjainak átvétele folyamatosan napirenden van.⁸⁴ A finanszírozás elveinek kérdése is vitát váltott ki. Egyrészt a központi költségvetés forrásai nem nyújtanak elegendő fedezetet, így szükségessé válik a tőkebevonás, akár a tandíj bevezetésének formájában. Másrészt felmerült, hogy az intézményi finanszírozásról át kell térni a programfinanszírozásra.⁸⁵ Visszatérő téma továbbá a terciér képzés helyzete és kapcsolata a felsőoktatással.

Az Állami Ügynökség a Felsőoktatásért

Az FT szakmai feladatait az *Állami Ügynökség a Felsőoktatásért (Javna agencija za visoko šolstvo)* elnevezésű köztestület látja el. Az Ügynökséget a felsőoktatás körüli fejlesztési és tanácsadási feladatok, valamint a külső értékelés bonyolítása céljából hozták létre. Feladatai a következők:

- gondoskodik az értékelés rendszerének működéséről;
- irányítja a külső értékelési eljárásokat, szakmai ajánlásokat készít;
- a *Felsőoktatási Értékelő Tanács* ajánlására kinevezi az értékelő bizottságokat;
- együttműködik a felsőoktatási intézményekkel az önértékelés lefolytatásában;
- együttműködik a külföldi minőségértékelő intézményekkel és testületekkel;
- megszervezi a külső értékelő bizottságok felkészítését;
- összegyűjti és értékeli a külső és belső minősítéseket;
- statisztikai és más elemzéseket készít a felsőoktatásról;
- információs tevékenységet végez a felsőoktatási intézmények, a hallgatók, a munkaadók és a munkavállalók számára.

Az Ügynökség testületei a következők: a végrehajtó tanács, az igazgató és a *Felsőoktatási Értékelő Tanács*. Az Ügynökség végrehajtó tanácsának tagjait a Kormány nevezi ki.

Az értékelés intézményei

Három további intézményt meg kell említenünk, amely a felsőoktatás minőségbiztosításában szerepet játszik. A *Felsőoktatási Értékelő Tanács* fő feladata a minőségbiztosítással kapcsolatos szabályok kidolgozása. 15 tagja a felsőoktatási intézmények, a munkaadók, a hallgatók és a kormány képviselőiből tevődik össze. A képviselőket a tanácsba a megfelelő intézmé-

⁸⁴ Az egyetemek és az önálló felsőfokú intézmények posztgraduális képzésein 1998-tól létezik kreditrendszer, amelyet később a graduális képzésekben is alkalmazni kezdtek. A rendszer mintájául az ECTS (European Credit Transfer System) szolgált. A szabályozás egységesítésére irányuló törekvések ellenére az egyes intézmények eltérő gyakorlatot követtek, ezért az FT 2003 áprilisában arról hozott határozatot, hogy megkezdik az egységes nemzeti kreditrendszer kidolgozását.

⁸⁵ Előfordult például, hogy a maribori egészségügyi főiskola kevesebb pénzt kapott, mint az ugyanolyan feladatokat ellátó ljubljana. A Tanács üléseiről szóló beszámolókból is kiderül, hogy folyamatosan szóba kerülnek a maribori orvosi kar és az UP sietős megalapítása körüli problémák.

nyek küldik. A *Bizottság a Felsőoktatás Minőségéért (Komisija za kakovost visokega šolstva)* 1996-tól létezik. Feladata a felsőoktatási intézmények ellenőrzése. A törvény szerint az intézmények tevékenységének ellenőrzését legkevesebb hét évenként kell elvégezni. A *Nemzeti Bizottság a Felsőoktatás Minősegbiztosításáért (Nacionalna komisja za kakovost visokega šolstva)* hallgatói képviselőkkel kiegészülve 2000 júniusában kezdte meg új mandátumát. A testület tagja a CEE Networknek (*Network of Central and Eastern European Quality Assurance Agencies in Higher Education*).

Az akkreditáció szabályrendszere

Az akkreditációs eljárás a szlovén hivatalos közlöny (*Uradni list*) 2004. szeptember 17-ei számában megjelent *A felsőoktatási intézmények és tantervek akkreditációjának szabályai (Merila za akreditacijo visokošolskih zavodov in študijskih programov)* c. rendelkezés alapján zajlik. Ez a dokumentum a 2002 végén, illetve 2004 elején elfogadott szabályzatot váltotta fel.

A Felsőoktatási Tanács által alkalmazott szempontok az akkreditáció során

A Felsőoktatási Tanács a következő szempontokat veszi figyelembe a felsőoktatási intézmények és programok akkreditációjának megítélésekor:

- a tantervek mennyiben teljesítik az ECTS előírásait;
- a programok eleget tesznek-e a választhatóság minimum követelményének;
- a képzési programok mennyire átjárhatóak;
- a tantervek hatókörének és szerkezetének értékelése.

A Felsőoktatási Tanács feladatai az akkreditáció során

Az FT az alábbi feladatokat látja el:

- szakmai véleményt alkot a feltételek meglétéről a felsőoktatási intézmény létrehozása, illetve átalakítása során (intézményi akkreditáció);
- azon feltételek meglétének ellenőrzése, amelyek szükségesek a felsőoktatási intézmény létrehozásakor rögzített feladatok ellátásához (intézményi követő akkreditáció);
- a tanulmányi programok véleményezése
- a tantervekről szóló egyetértő vélemény meghosszabbítása (tantervek újbóli akkreditációja);
- egyetértő vélemény kutatási és művészeti programokról;
- vélemény kialakítása a felsőoktatási intézmények főiskolai tanári, főmunkatársi és tudományos munkatársi kinevezésekről szóló szabályzatairól;
- vélemény kialakítása a főiskolai tanárok, tudományos munkatársak és főmunkatársak kinevezéséről az önálló főiskolai szintű intézményekben.

Az intézményi akkreditáció szabályai

A felsőoktatási intézmények és tantervek akkreditációjának szabályai alapján az intézményi akkreditáció során az alábbi szempontokat kell figyelembe venni:

1. Szakmai szempontok: a felsőoktatási intézmény akkreditációja során a Frascati-féle klasszifikáció következő pontjait veszik figyelembe: teljesség, integrált jelleg, interdiszciplinaritás, kutatási és szakmai minőség, a belső szervezettség meghatározása, kapcsolat a környezettel, a felsőoktatási intézmény által megvalósított nemzetközi összehasonlíthatóság; külön meg kell nevezni a képzési programok szintjét.⁸⁶
2. A felsőoktatásban működő tanárok, tudományos munkatársak és főiskolai munkatársak minősítése és összetétele: a szabályzat részletesen meghatározza a felsőoktatási programokban résztvevő oktatók minősítésének módját.
3. Helyiségek és felszerelések: az FT értékeli a laboratóriumok, az informatikai és kommunikációs technológia színvonalát, valamint a könyvtárakat a könyvtári törvényben meghatározott szabályok szerint.
4. A munka ellenőrzése és értékelése: a felsőoktatási intézmény a hallgatók bevonásával önmaga is értékeli tevékenységét a minőségre és a hatékonyságra vonatkozóan.
5. A munkaerő alkalmazásának lehetőségei és követelményei: a felsőoktatási intézmény stratégiai feladatai közé tartozik a munkaerő alkalmazásával kapcsolatos szabályok meghatározása a következő alapelvek szerint: a gazdasági és kulturális környezet figyelembevétele, a nemzeti identitás megőrzésének szempontja, a munkatársak továbbképzéséről való gondoskodás.
6. Finanziális eszközök: az intézményalapításhoz és -fenntartáshoz szükséges finansziális eszközök felmérését és a rendelkezésre álló forrásokat a felsőoktatásért felelős miniszter által előírt módszerrel kell elkészíteni.

A továbbképzési programok akkreditációjának szabályai

A szabályzat és az akkreditációs szervezetek hatásköre kiterjed a diploma utáni továbbképzésekre is. Ezen a helyen csupán rögzítjük ezt a szabályozási és ellenőrzési feladatot, de a részleteit nem ismertetjük, mivel ez a terület nem kapcsolódik szorosan a felsőoktatási intézmények és programok akkreditációjának témaköréhez.

A programok értékelésének szabályai a nemzetközi összehasonlíthatóság szempontjából

A nemzetközi gyakorlattal való összemérhetőség érdekében az akkreditáció során figyelembe kell venni:

- a hazai és a külföldi programok tartalmi és formai szerkezetét;
- a programhoz való hozzáférést és a beiratkozás feltételeit;
- a tanulmányok időtartamát, az előrehaladást és befejezés idejét, valamint a megszerezhető képzettséget;
- a tanulmányok módjának és formájának összemérhetőségét (a tanulmányi folyamat rendszere és szervezése, a kreditrendszer, az információs technológia használata, a tanulmányok önálló folytatása, a tutori rendszer stb.);
- a program bekapcsolásának lehetőségét nemzetközi együttműködésbe, illetve az Európai Felsőoktatási Térségbe.

⁸⁶ Vö: <http://www.nkth.gov.hu/main.php?folderID=466&articleID=3822&ctag=articlelist&iid=1>

A programba való beiratkozás előtt megszerzett tudás és készségek elfogadásának szabályai

A felsőoktatási intézmény elismeri a jelöltek azon tudását és készségeit, amelyek tartalmi szempontból megfelelnek a programnak. A következő előzetes eredményeket értékeli: szerzői védelem alá eső alkotások, projektek, találmányok, továbbá olyan készségek, amelyek meglétét a leendő hallgató vizsgaeredményekkel vagy más módon igazolja. A hallgató előtanulmányainak egyedi értékelését az intézmények külön szabályozzák

Az akkreditációs eljárás

A akkreditálás megkezdésére irányuló javaslatot az FT teszi meg a Szlovén Köztársaság Kormánya, illetve a felsőoktatásért felelős minisztérium javaslatára. A felsőoktatási intézmények újbóli (folyamatos, a minőségbiztosítási dokumentumokban előírt rendszeres stb.) akkreditációját az FT hivatali kötelességből önállóan kezdeményezi.

A felsőoktatási intézmény, illetve a program akkreditációjához az intézménynek önértékelést kell készítenie, amelyet benyújt az FT-nek. Ezzel kapcsolatban három elem látszik különösen figyelemreméltónak.

1. A felsőoktatási intézménynek írásbeli véleményeket kell beszereznie a tantervről. Ezek közül a dokumentum megnevez úgynevezett külső és független véleményeket. A szlovén közéletben viták folytak arról, hogy egy ilyen kis országban a meglehetősen szűk szakmai területeket érintő tantervekről beszerezhető-e olyan állásfoglalás, amelynek szerzője nem kötődik például a versenytárs felsőoktatási intézményhez, esetleg valamilyen államigazgatási főhatósághoz.
2. Az akkreditációs kérvénynek tartalmaznia kell egyrészt azokat az adatokat, amelyek az adott tantervet a nemzetközi összehasonlíthatóság szempontjából írják le, másrészt a tantervhez, illetve az akkreditációs beadványhoz csatolni kell három, különböző országból származó akkreditált tantervet, továbbá hivatkozást az EU megfelelő ajánlására. Megítélésünk szerint Magyarországon a Bolognai folyamat jegyében készülő tantervek ezzel szemben alig vannak tekintettel az európai környezetre.
3. Az akkreditációs beadványnak tartalmaznia kell a kibocsátott hallgatók lehetséges elhelyezkedéséről szóló adatokat is. Tudjuk, hogy a hallgatók iránti óriási nemzetgazdasági igényeket a felsőoktatási intézmények (illetve a tantervszerkesztők) rendszerint nagyon hangzatosan és meggyőzően tudják indokolni. (Ami nem véletlen, hiszen ezzel a saját létük, illetve fenn- és az egyetemen maradásuk mellett érvelnek.) Az akkreditációs anyag része azonban egy olyan fejezet is, amely külső szempontokat hoz be a végzősök iránti igény megítélésébe és indoklásába: csatolni kell a megfelelő ágazati gazdasági szervezetek (kamarák, egyesületek stb.) véleményét. A vélemény származhat a munkaadók más, releváns szerveződésétől is. (Már csak az a kérdés – és ezt jelen sorok szerzője teszi hozzá – hogy például egyes bölcsészszakok milyen állásfoglalásokat tudnak beszerezni a gazdaság szereplőitől.)

Az akkreditációs eljárás a Tanács keretein belül folytatódik. Az FT vagy az FT egy tagja javasolhatja a bizottságnak 3-5 tagú független szakértői csoport kinevezését. Ilyen szakértői csoport kinevezése kötelező, ha

- új felsőoktatási intézmény létrejöttéről vagy átalakításáról van szó (valószínűleg az engedélyeztetés körüli harcok állnak az UP létrejöttének hosszadalmas folyamata mögött);

- az egyetem a beadványához nem csatol legalább két független véleményt (tudomásunk szerint ez a pont azért került a dokumentumba, hogy az egyetemek a „független” szakértő személyének megtalálását átruházhassák az FT-re);
- önálló felsőoktatási intézményről van szó (látható, hogy az eljárás egyebek mellett ennél a pontnál is külön kategóriaként kezeli a tercier szakmai felsőoktatást).

A felsőoktatási intézmények követő (megismételt, újbóli) akkreditációját az FT minden alkalommal az intézmény kért önértékelésének lezárulta után legkésőbb hat hónappal kezdi meg. A programok akkreditációját a testület első alkalommal legkésőbb a jelen szabályozást követő hetedik évben, tehát 2007-ben kezdi meg.

Az ECTS-rendszer alkalmazásának szabályai

Az FT 2004 novemberében fogadta el az ECTS-rendszer alkalmazásáról szóló dokumentumot. Szlovénia ezzel igazodott a nemzetközi standardokhoz, de egyben egy speciális nemzeti változatot dolgozott ki. Az ECTS a kreditpontok gyűjtésének és átváltásának szabályzata. Megkönnyíti a tantervek átláthatóságát és összehasonlíthatóságát, illetve lehetővé teszi, hogy a hallgatók elismertethessék a tanulmányi köteleességeik elvégzését. Szerepe van a munkaerőpiacon is, amennyiben lehetővé teszi, hogy elismerjék a hallgató tudását és megszerzett készségeit. Ösztönzi továbbá a tanulmányi munkát, hiszen kiindulópontja a hallgató tanulmányi terhelésének mértéke. A kreditpont annak a munkának a mértékegysége, amelyet a hallgató elvégez. Segítségével leírhatóvá és minősíthetővé válnak a tantervek is. A graduális felsőfokú tanulmányokat Szlovéniában is két fokozatra bontották. Az új szerkezet kidolgozása most folyik.

Az akkreditáció pillanatnyi helyzete és megítélése

Az általunk megkérdezettek véleményéből és az írásos anyagokból a következő általános vélemény rajzolódik ki az akkreditációról, illetve a Bolognai folyamatról: az átalakítást nem lehet, és talán nem is érdemes elkerülni, mert az ország érdeke, hogy felsőoktatási rendszere illeszkedjen az európai irányvonalakhoz. Úgy tűnik tehát, hogy a Bolognai folyamat, illetve az akkreditációs eljárás elfogadottsága nagyjából közepes szintű. A vélemények szerint azonban sem az intézmények, illetve a tantervek ismételt akkreditációja, sem pedig a Bolognai folyamathoz való fokozatos csatlakozás nem járul hozzá az oktatás minőségének emeléséhez. Tényleges tapasztalatok azonban inkább csak az előzővel kapcsolatban van, ugyanis míg az akkreditáció bevezetése már megtörtént, addig a szlovén felsőoktatásnak a Bolognai és az azt követő Nyilatkozatokban vállalt átalakítása még csupán a kezdeti szakaszban tart.

Tanulságok

Alábbiakban legfőbb megállapításainak szedjük pontokba.

1. Szlovéniában tulajdonképpen egybeestek az önállósodással, az EU-csatlakozással és a Bolognai folyamattal kapcsolatos feladatok. Ez még akkor is igaz, ha másfél évtized eseményeiről van szó. Az önálló nemzeti felsőoktatás és az EU-kompatibilis felsőoktatási rendszer megteremtése tulajdonképpen párhuzamosan zajlott, ami egyrészt a reformnak mint olyannak a felértékelődésével, másrészt a Bolognai folyamat jelentőségének és helyenként kaotikus természetének háttérbe szorulásával járt. Ez utóbbi körülmény miatt a szlovén felsőoktatásban dolgozók kisebb megrázkódtatásként élték meg a Bolognai folyamat felforgató hatását, mint a magyarok. A Bolognai folyamat és az új akkreditációs

eljárások megítélésünk szerinti nagyobb elfogadottságának a hátterében tehát az áll, hogy a szlovének nem a nemzeti felsőoktatás szétveréseként élték meg a reformot (ahogy a magyarok), hanem az európai folyamatokhoz való csatlakozásként. A posztjugoszláv felsőoktatás kényszerű reformja és az európai ajánlások alapján történő átalakítása mint lehetőség így tulajdonképpen egymást erősítve jelentkezett.

2. A szlovén felsőoktatás egészen egyszerűen méreténél fogva szükségszerűen nyitottabb, mint a magyar. Szlovéniában a közbeszédben, de a dokumentumokban is nagy hangsúly kerül a diákcserére, a nemzetközi projektekben és programokban való részvételre. (Két példa: a *Színházi, Rádiós, Film- és Televízió Akadémia*, az AGFRT évekig nem indít bizonyos szakokat. A szlovén /és a szerb/ filmrendezők tekintélyes hányada ezért Prágában végzett. Szlovéniának egészen a legutóbbi időkig nem volt egyetemi szintű orvospképzése. A horvát és a szlovén szakemberhiány valamint szakemberfelesleg /időnként kényszerű/ együttműködések eredményezték a két ország között.)
3. A Bolognai folyamattal összefüggő akkreditációs hullám hátán kar- és intézményalapítási láz indult el. Ebbe a folyamatba azonban nemcsak a valóban új szervezeti egységek (sőt új egyetem) létrehozása tartozik, hanem a korábbi, alacsonyabb besorolású karok továbbfejlesztése is. (A tulajdonképpen tanítóképző főiskolai szintű maribori *Pedagógiai Akadémia* egy-egy évtized leforgása alatt lépett egyet-egyet előre, ma már egyetemi kar.)
4. A fenti folyamatok összekapcsolódtak a felsőoktatásban résztvevő hallgatók számának látványos emelkedésével.
5. Mindehhez járult a felsőfokú szakképzés mint képzési szint megteremtődése. Az intézményalakítás ezt a típusú képzést is érintette – létrejöttek az önálló szakképző felsőfokú intézmények.
6. Az áttanulmányozott dokumentumok tanúsága szerint a szlovén akkreditációs folyamat nagy hangsúlyt helyez a munkaerőpiac igényeire.
7. Feltűnő a felsőoktatás körül tevékenykedő tanácsok, közfeladatokat ellátó ügynökségek, szakértői csoportok, bizottságok stb. nagy száma.

Akkreditáció Ukrajnában⁸⁷

Oktatáspolitikai irányelvek

Ukrajna oktatásának irányelveit az 1992. december 23-24. között megtartott Ukrajnai Pedagógusok 1. Kongresszusán fogadták el „Az oktatás állami-nemzeti programja. Ukrajna a XXI. században” címmel. A program meghatározza az oktatás stratégiáját a közeljövőre és a távlatokra vonatkozóan. A fő stratégiai feladatok között szerepel a nemzeti oktatási rendszer felépítése és újjászervezése, az oktatás szintjének a fejlett országok színvonalára emelése, aminek érdekében gyökeres reformokat kell végrehajtani az oktatás koncepciójában, szerkezetében, szervezésében. Az alapgondolatok egyike az állami oktatási monopólium megszüntetése azáltal, hogy az államival egyenlő feltételek mellett nem állami oktatási-nevelési intézményeket létesítenek, az állami intézményeket pedig demokratizálják. Az oktatási reformok végrehajtásánál prioritásként tüntették fel a nemzeti oktatási rendszer felépítését, melyhez minden oktatási intézményben megfelelő körülményeket kell teremteni. Minőségileg javítani kell az alaptantárgyak, az ukrán nyelv, az idegen nyelv, a történelem, az irodalom, a matematika és más természettudományi tárgyak oktatását. (Gyerzsavna 1992: 6-7.)

A felsőoktatás stratégiai feladatai között szerepelt az egymásra épülő, dinamikus, alapos tudást biztosító képzési rendszer megteremtése, amely kielégíti az egyének igényeit a tehetségüknek megfelelő képzési szint elérésében. Az intézményhálózat kialakításánál figyelembe kell venni az állampolgárok, a régiók és az állam lehetőségeit és érdekeit. A felsőoktatás színvonalát a fejlett országok szintjére kívánták emelni, hogy integrálódhassanak a nemzetközi tudományos életbe. Ezen a téren a következő kiemelt feladatokat tűzték ki: kidolgozni az állam, a régiók gazdasági és kulturális ágazatainak felsőfokú képzettséggel rendelkező szakemberigényeinek prognózisát, illetve a felvételi, és a tehetségesek támogatásának rendszerét, valamint meghatározni az intézmények optimális számát. Kiemelt szerepet szántak az egyetemi képzésnek, az új képzési modelleknek. A megfelelő gazdasági motivációs rendszer kialakítását is fontosnak tartották, lehetőleg úgy, hogy illeszkedjék a nemzetközi rendszerbe. A tartalmi megújulás, melynek alapja a hatékony pedagógiai módszer és technológia, szintén szerepelt a tervezetben.

A további elképzelések: bekapcsolódni a nemzetközi számítástechnikai rendszerbe, a folyamatos képzés szempontjából kihasználni a felsőoktatásban rejlő lehetőségeket, demokratizálni az intézményeket. Alapvető teendőkként tartották számon a demográfiai mutatók figyelembevételével tudományos alapossággal előkészített távlati tervezést a régiók szerint 2005-ig, valamint a változások prognosztizálása alapján különböző oktatásfejlesztési modellek kidolgozását. Tervezték az állami és nem állami rendszerek lehetőségeinek egyesítését a célok elérésében. Fontosnak tartották kidolgozni a különböző képesítési követelmények leírását a nemzetközi és hazai gyakorlat alapján. Az egyetemeket a nemzet vezető tudományos és kulturális módszertani központjává kívánták alakítani. Célszerűnek vélték integrációjukat, amely egyetemek, más felsőoktatási intézmények, „kollégiumok” (ún. kolidzsok), szakképzési intézetek, liceumok egyesítésével valósulhat meg. Célszerűnek tartották azt is, hogy Ukrajna és más államok közös felsőoktatási intézményeket hozzanak létre, s minél szélesebb körben alkalmazzák külföldi felsőoktatási intézmények tanárait. Diákcsereket terveztek, illetve támogatni akarták az ukrain diákok külföldi tanulmányait. Célként szerepelt a do-

⁸⁷ A fejezet Orosz Ildikó munkája.

kumentumban a komplex felsőoktatási tudományos kutatások szervezése, illetve a diplomák nemzetközi elismertségének biztosítása. Szorgalmazták az oktatás szintjei szerint különböző állami irányelvek alapján működő minőségbiztosítási rendszer kialakítását. Fontos teendőnek tartotta a dokumentum a felsőoktatási intézmények akkreditálásának lebonyolítását. (Gyerzsavna 1992: 33-36).

A felsőoktatási intézmények akkreditálásánál fő kritériumként tűzték célul az intézmények által végzett tudományos kutatásokat. Előirányozták tudományos központok, tudományos-termelési egységek létrehozását és azok munkájának koordinálását, a tudományok stratégiai fejlődési irányának meghatározását, a tudományos iskolák alapszabályának kidolgozását, az ifjúság bevonását a tudományos kutatómunkába, valamint a támogatandó programok pályázati alapon történő kiválasztását. Fejlesztési alapokat és költségvetésen kívüli forrásokat kívántak bevonni a tudományok fejlesztésébe, gazdasági ösztönző rendszer kidolgozását tartották célszerűnek, kedvezményes adózást akartak továbbá biztosítani a tudományos kutatói tevékenység számára (Gyerzsavna 1992: 48-52).

A nemzetközi kapcsolatok terén fő feladatként határozták meg Ukrajna integrációját a nemzetközi oktatási, kulturális, illetve tudományos életbe, a nemzetek és kultúrák dialógusának megteremtését, a nemzetközi kapcsolatok humanizálását, a nemzetközi párbeszéd etikai normáinak megerősítését. Prioritásokként kívánták kezelni a közvetlen kapcsolatok kiépítését minden szinten és minden intézmény között, a nemzetközi szervezetekkel kialakított kapcsolatok bővítését, újak kiépítését. Rendszeres együttműködésre törekedtek kialakítani az ukrán diaszpórával, főleg a nyugatiakkal. Tökéletesíteni kívánták a külföldi képzés és átképzés rendszerét. A feladatok között szerepelt egy távlati program kidolgozása az ukrán állampolgárok külföldi tanulásának elősegítéséről, hatékony mechanizmusok kialakítása a nemzetközi programokba való bekapcsolódáshoz, szerződések kötése a pedagógusok és a tudományos munkatársak rendszeres cseréjéről, a kiutazók jogi és gazdasági védelmének biztosításáról. Szerettek volna külföldieket is bevonni az ukrainai képzésbe államközi szerződések, költségtérítések és kompenzációs oktatás formájában. Megfelelő információs háttérrel akartak teremteni együttműködést segítő adatbank létrehozásával, nemzetközi központok alapításával, valamint ekvivalencia szerződések megkötése révén (Gyerzsavna 1992: 59-61). Azóta az alapelvek változtatása nélkül megszülettek azok az oktatási törvények, amelyek szabályozzák az oktatási rendszer működését, majd elfogadásra került az ukrán nemzeti oktatás doktrínája, az a programterv, amely szerint az ukrainai oktatási rendszer euroharmonizációs folyamatát képezik. A program alapján folyamatban van az oktatást érintő törvények módosítása.

Az ukrán oktatási rendszer

Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságban az oktatási rendszer szerkezete semmiben nem tért el a többi köztársaságétól. Változást az Ukrán SZSZK 1991-es oktatási törvényének módosítása hozott 1996-ban. A törvény szerint az oktatás vertikális szerkezete a következő:

- iskola előtti nevelés;
- általános középfokú képzés;
- iskolán kívüli képzés;
- szakmai-technikai képzés;
- felsőfokú képzés;
- diploma utáni képzés;
- aspirantúra;

- doktori képzés;
- önképzés (Zakon Ukrajini „Pro Oszvitu” 1996:15).

Az oktatási intézmények fenntartása az 1991-ben elfogadott és 1996-ban módosított Oktatási törvény szerint az alapítók feladata, tehát az állami és önkormányzati intézményeket az illetékes szerv költségvetéséből kell fenntartani,⁸⁸ de az oktatási intézmények gazdasági tevékenységet is folytathatnak vagy jövedelemre tehetnek szert adományokból és szolgáltatásokból (tanfolyamok, nyelvi kurzusok, felkészítők, tánciskolák). Az állami oktatási intézmények gazdasági tevékenysége, a szolgáltatásokból befolyt jövedelem nem adóztatható meg. Az oktató-nevelő intézmények alapító okiratában általában az szerepel, hogy azt a helyi tanács hozta létre, kivételt képeznek a járási vagy területi fenntartású intézmények. Az ukrán rendszerben az intézményeket központilag finanszírozzák. Az oktatási törvény rendelkezése szerint – elvileg – a nemzeti jövedelem legalább 10%-át kell az oktatásra fordítani. (Zakon Ukrajini „Pro Oszvitu” 1996: 32-33)

A felsőoktatás

Ukrajna függetlenségének első éveiben, míg a különböző szintek működését meghatározó mechanizmusokat nem dolgozták ki, az oktatási rendszert ideiglenes rendeletekkel szabályozták. Ezek nem voltak összhangban egymással és esetenként kikapuknak is teret biztosítottak. Ebben az időszakban gombamód elszaporodtak a nem állami felsőoktatási intézmények. Számos esetben az állami felügyelet és a gazdasági nehézségek, a felsőoktatás alulfinanszírozottsága miatt egy-egy állami intézményen belül létrejöttek magán, fizetett képzési formák, ezzel számos vegyes fenntartású intézmény született.

A felsőfokú képzést biztosító oktatási intézményekhez tartoznak a különböző tanárképzők, technikumok, kollégiumok (kolidzsek), főiskolák, konzervatóriumok, akadémiák, egyetemek. Ez azt jelenti, hogy a szakképzést a felsőfokú képzéshez csatolták. Ukrajnában ma 970 különböző tulajdonjogú felsőoktatási intézmény van és 1080 szakmai-technikai oktatási intézmény és felsőfokú szakiskola

A felsőoktatási intézmények státusát akkreditálásuknak megfelelően négy szintben állapította meg az Oktatási törvény:

- az első (I.) fokozatúnak akkreditált felsőoktatási intézményekhez a technikumok, a különböző képzők és általában érettségit is adó szakiskolák tartoznak (*viscsij uzsbovij záklád persoho sztupenyá: tehnyikumi, ucsiliscsá*);
- a második (II.) fokozattal rendelkező akkreditált felsőoktatási intézeteknek a kolidzsek és más hasonló szintű intézetek minősülnek (*viscsij uzsbovij záklád druhoho sztupenyá: kolledzsi*);
- a harmadik (III.) és negyedik (IV.) fokozatúnak minősülnek az akkreditálás eredményétől függően a főiskolák, egyetemek, konzervatóriumok, akadémiák (*viscsij uzsbovij záklád tretyoho sztupenyá: insztituti, ákademi, unyiversziteti, konszervatori*).

A felsőoktatási intézmény elvégzésével a következő képesítéseket szerezhetik meg a hallgatók:

⁸⁸ Az állami alapításúakat az állami, az önkormányzatiakat az önkormányzatnak kellene finanszírozni, de mivel az oktatás a középszintig állami feladat, jószerével utóbbiakat is állami költségvetésből finanszírozzák. Kivételt képeznek a civil szervezetek, alapítványok által létrehozott intézmények, amelyek nem részesülnek támogatásban vagy esetlegesen kaphatnak az önkormányzatoktól a testületek jóindulata, döntése alapján.

- ifjú szakember (*Molodszij Szpecialiszt*) – az I. fokozattal akkreditált intézményekben adott képesítés, amelyhez érettségít követő legalább 2 éves képzés szükséges;
- baccalaureus (*Bakalavr*) – a legalább II. fokozatú intézmények végzőseinek adható érettségire épülő minimum 4 éves képzés után;
- szakember, magiszter (*Szpecialiszt, Magisztr*) – a III. és IV. fokozatú intézmények által adható képesítés. A diplomás szakemberi fokozat érettségi utáni 5-6 éves képzés keretében szerezhető meg, a magiszteri fokozat pedig 6 éves tanulmányi időt követően. (Zakon Ukrajini „Pro Oszvitu” 1996, Reuhl, Pogrebnyak 1996).

Az oklevelek megszerzésének feltételeit az *Oktatási és Tudományi Minisztérium (Minisztersztvo Oszvitě i Nauké* – a továbbiakban OTM) külön rendeletben rögzítette. Diploma utáni képzés alatt Ukrajnában alapképzésre épülő új szakma elsajátítását, másoddiploma megszerzését és az adott alapképzettségnek megfelelő területen szerzett ismeretek bővítését, az internaturát értik, amelyet a felsőoktatási intézményekben, akadémiákon, vagy külön erre a célra létrehozott továbbképző és átképző intézményekben, tudományos kutatóközpontokban szerezhetnek meg. (Zakon Ukrajini „Pro Oszvitu” 1996:23-24)

Az aspirantúra és a doktori képzés intézményi kereteiről nem rendelkezik részletesen az 1996-ban módosított Oktatási törvény, csak megállapítja, hogy az egyes felsőoktatási intézmények, tudományos intézetek szakosított tudományos tanácsa az *Ukrán Minisztertanács* által meghatározott megfelelő eljárás lebonyolítása után a PhD-val egyenrangú tudományok kandidátusa (*Kandidat nauk*) és a DSC-nek megfelelő tudományok doktora (*Doktor nauk*) fokozatokat adhatja az arra érdemeseknek (Zakon Ukrajini „Pro Oszvitu” 1996: 16, Reuhl, Pogrebnyak 1996).

A felsőoktatási intézményekben az oktatói és kutatói beosztások szintén az *Ukrán Minisztertanács* által előírt eljárás alapján ítéltethők oda és a következők lehetnek: tudományos főmunkatárs (*Naucsnij szotrudnyik*), docens (*Docent*), professzor (*Professzor*) (Zakon Ukrajini „Pro Oszvitu” 1996:16, Reuhl, Pogrebnyak 1997).

A felsőoktatás struktúrája és a képzési szintek, illetve a kiadható oklevelek rendszere azóta sem változott. A 2984-III sz., 2002-ben hozott felsőoktatási törvény csak kiterjedtebben és részletesebben tárgyalja a rendszert, alapvető módosítást azonban nem tartalmaz.

A felsőoktatási intézmények óratervét a minisztérium által kidolgozott standard óratervekből minimális változtatások eszközzésével az intézmények állítják össze, amelyet a minisztérium jóváhagy, engedélyez. Az óratervek kredit rendszerűek. Egy kredit alatt egy féléves, heti két órában oktatott tantárgyat értenek. A felsőoktatási intézményekben a tanév 17 és 18 hetes szemeszterekből áll. Az óraterv szerkezetileg három nagy oktatandó tantárgyi csoportra tagolható. Az első rész azon közismereti egy-két kredites tárgyakat tartalmazza, amelyeket Ukrajna mindegyik felsőoktatási intézményében a megadott óraszámoknak megfelelően oktatni kötelesek (pl. szociológia, filozófia, vallástörténet, Ukrajna történelme, hivatali ukrán nyelv, politológia, kultúrtörténet, esztétika stb.). A második tantárgyi csoportba a szaknak megfelelő tudományterület elméleti tárgyai tartoznak. A harmadik tantárgyi csoportot a szakmára felkészítő stúdiumok alkotják. A tanterveket az OTM által kiadott ún. szabványtervek alapján az intézmény tanárai állítják össze, és a tanszékek, tudományos tanácsok jóváhagyása után használhatók. (Polozsennya pro akreditaciju 1996)

Felsőoktatási akkreditáció

Az akkreditáció kezdetei és az akkreditációs szervezet

Az akkreditálás feltételeit az OTM dolgozta ki. Az állami intézmények esetén bizonyos bürokratikus eljárások betartásával történtek az első akkreditálások 1994-től az 1993-ban elfogadott felsőoktatási intézmények működésével kapcsolatos rendelet alapján. A középfokú intézményekhez hasonlóan az eljárások formálisak voltak, hiszen évtizedek óta működő intézményekről volt szó. Az akkreditálás esetükben azt jelentette, hogy – bár az akkreditálás feltételeinek kevés felelt meg közülük – megerősítették az intézmény jogi helyzetét. Arra is van példa, hogy bizonyos szakok esetén az intézmény általános fokozatától eltérő akkreditációs szintet határoztak meg. Például egy IV. fokozatú egyetemen bizonyos szakokon csak III. fokozatú diplomát adhatnak ki.

Jóval nagyobb figyelmet szentelt a Minisztérium az új intézmények akkreditálásának. Ebben az esetben két lépcsős eljárás történik. Minden intézménynek előbb az oktatásra feljogosító engedélyt, a licenciát kell megszereznie, majd az első évfolyam kibocsátása előtt kezdeményezheti az adott szak akkreditálását. A licencia elnyerésének mechanizmusát az *Ukrán Minisztertanács* 1994. május 17-én kelt 316-as számú határozata írta le, a kérdést utóbb az oktatási miniszter több rendeletben (a 108-as sz., 1995. február 8-i, a 618-as számú, 1995. augusztus 8-i és a 2004. január 19-én kelt rendelet) ismételten szabályozta.

A Minisztertanács 1996. február 12-én kelt 200. számú rendelete határozta meg a licenzálás és az akkreditálás folyamatát. Ez a rendelet tartalmazza az *Állami Akkreditációs Bizottság* (*Gyerzsavna Akreditacijna Komisziya*, a továbbiakban ÁAB) szervezetét, működésének szabályait, a felsőoktatási intézmények licenzálásának és akkreditálásának mechanizmusát. A rendelet szerint az ÁAB állandóan működő szervezet, melynek feladata az állami követelmények biztosítása a felsőoktatási oktatási intézmények szakindításának licenzálása, akkreditálása és minősítése (atesztációja⁸⁹) során. Az ÁAB elnöke a mindenkor oktatási miniszter, tagjai az *Oktatási és Tudományos Minisztérium*, a szakminisztériumok, a helyi végrehajtó hatalom és a felsőoktatási intézmények prominens képviselői. A rendelet nem szabályozza sem kiválasztásuk mechanizmusát, sem azt, hogy milyen arányban képviseltethetik magukat az ÁAB-ban. A jogszabály kimondja, hogy az ÁAB személyi összetételét a minisztertanács hagyja jóvá. Munkájára jellemző, hogy mivel tagjai általában évtizedek óta magas állami pozíciókat töltenek be, egyértelműen törekednek a korábbi struktúra konzerválására, a saját befolyásuk és az állam monopóliumának megőrzésére a felsőoktatás terén. Az eljárásban résztvevő szakmai (*fahova rada*) és szakértői tanácsot (*expertna rada*) az ÁAB hozza létre. Az ÁAB működését az intézmények által befizetett eljárási díjakból fedezik. (Polozsennya pro Gyerzsavnu akreditacijnu komisziyu 1996)

Az akkreditáció során megvizsgálják, hogy az intézmény tárgyi feltételei, az oktatók szakmai felkészültsége és képzettsége, a hallgatók tudása megfelel-e a kért intézményi fokozatnak. Mind a licencia, mind az akkreditáció esetén az Állami Akkreditációs Bizottság dönt a benyújtott dokumentumok, valamint a kijelölt minisztériumi alkalmazottak helyszíni vizsgálata és jelentése alapján.

⁸⁹ Atesztáció az a minősítő eljárás, amelyet egy-egy oktatási intézmény akkreditálása után ötévente az illetékes felügyeleti szervek végeznek, amely alapján meghosszabbítják vagy megvonják az akkreditálaskor kiadott működési engedélyeket, licenciákat. (Az atesztáció másrészt az (egyetemi) oktatók szakmai minősítését megállapító eljárás, amelyre 3-5 évenként kerül sor. Eredményeként megállapítják, hogy milyen bérbesorolási kategóriába kerül az illető.)

Az akkreditációs eljárás

Az ÁAB 2000. december 12-én kelt 30. számú határozatában fogalmazta meg elvárásait a licenzálás és az akkreditálás koncepciójával kapcsolatban. A határozat kimondja, hogy szigorítani kell az állami felügyeletet a licenzálási és akkreditálási folyamat felett a minőségi képzés érdekében. Azon oktatási intézmények fejlesztését tűzték ki célul, melyek perspektivikusak, bár ennek a fogalomnak a definiálására nem tér ki a határozat. Másik fontos prioritás az ukrán felsőoktatási rendszernek a nemzetközi oktatási rendszerbe történő integrálása.

A határozat szerint a módosított eljárás a következő három előnnyel jár:

- a licenzálás és akkreditálási folyamat egyszerűsítése a szervezet egyszerűsítése révén, ami az eljárási folyamatot is lerövidíti;
- a pénzügyi felügyelet központosítása;
- az akkreditálás költségeinek normatív rendezése, illetve csökkentése.

A licenzálási és akkreditálási folyamatban tervezett változtatásokat a határozatban feltüntetett licenzálási és akkreditálási folyamat korábbi és tervezett struktúrájának vázlata alapján ismer-tetjük.

Az első, azaz az A változat szerint licenzálás és az akkreditálás folyamata:

1. a kezdeményező a dokumentumcsomagot benyújtja az OTM *Akkreditációs Főosztályának*;
2. a dokumentumcsomagot a Főosztály továbbítja a szakirányú tanácshoz, amely kiadja a saját szakértői bizottságának;
3. a szakértői bizottság véleményét a szakirányú tanács továbbítja az ÁAB szakértői tanácsának;
4. a szakértői tanács véleményezése után az ÁAB elé kerül az anyag, ahol döntenek a kérdésben.

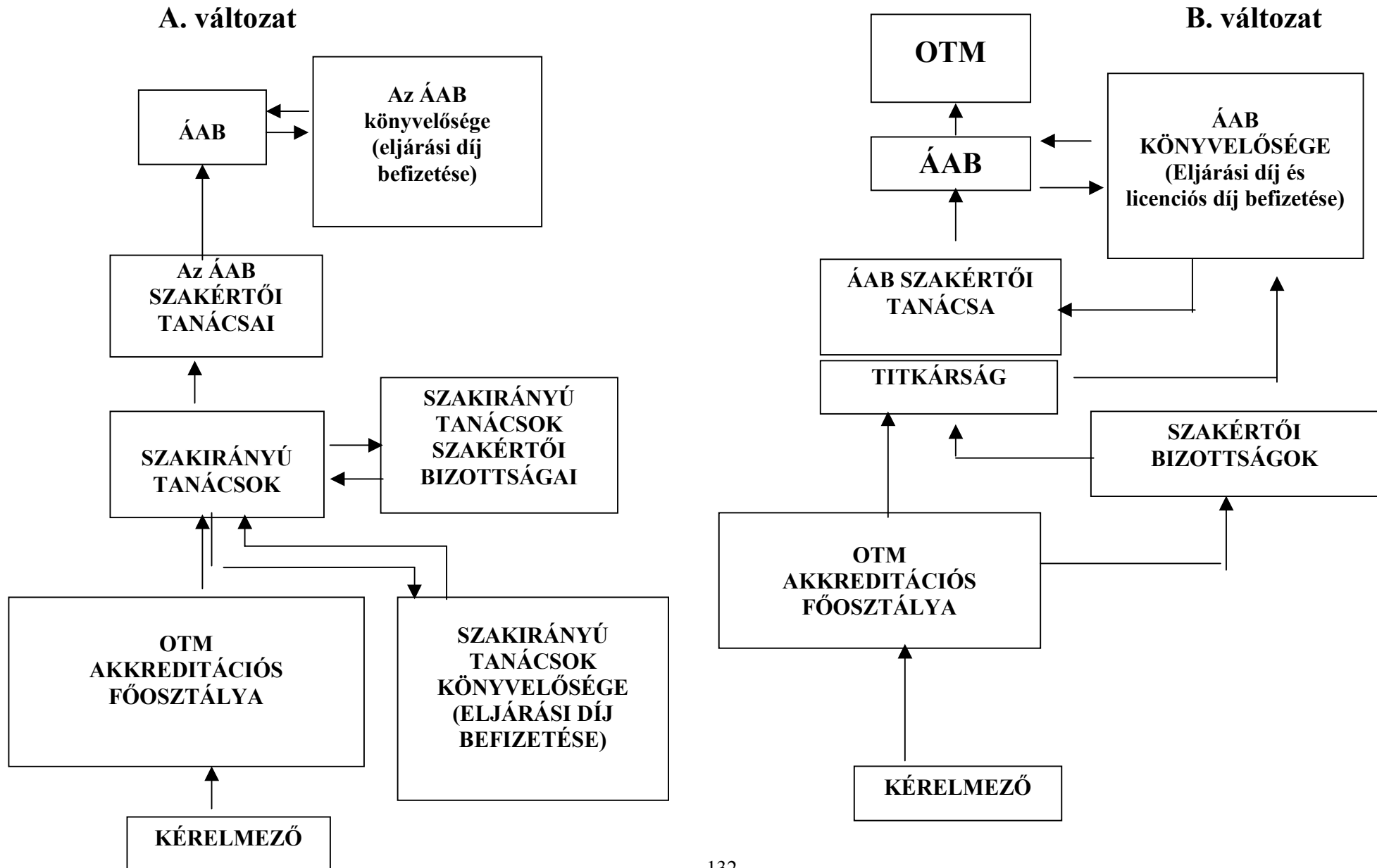
Az eljárást kezdeményező fél külön a szakértői tanácsnak és az ÁAB-nak is fizet eljárási díjat.

A tervezet alapján az eljárás a következőképpen alakulna (B változat):

1. az OTM-hez benyújtott dokumentumcsomag az ÁAB szakértői tanácsának titkárságához és a minisztériumi szakértői bizottsághoz kerül;
2. mindkét véleményezőtől az ÁAB elé kerül a dokumentum csomag;
3. majd a licenzálás esetén visszakerül az OTM-be.

Az eljárási díjat az ÁAB-nek kell befizetnie az eljárást kezdeményező félnek.

2. ábra Az eljárás menete

2003. augusztus 29-én *Ukrajna Minisztertanácsa* 1380-as számú rendeletével végül az ismertetett terv alapján módosította a licenzálás és az akkreditáció szabályait. Az eljárások menete jelenleg a következő:

1. az OTM licenziós és akkreditációs hivatala a benyújtott dokumentumcsomagot átnézi, majd 15 napon belül létrehozza a szakértői bizottságot az anyag megvizsgálása céljából;
2. a bizottság miután megismerkedett a benyújtott dokumentumcsomaggal, helyszíni látogatás alapján meggyőződik annak hitelességéről, és írásbeli jelentést készít tapasztalatairól, amit benyújt az ÁAB szakértői tanácsának;
3. az ÁAB szakértői tanácsa a jelentés és a dokumentumok alapján döntés előkészítő határozatot hoz;
4. az ÁAB döntése;
5. a miniszter jóváhagyása.

Minden eljárással felmerülő költséget a kezdeményező fél fizet a minisztérium által kidolgozott normatívák alapján.

A rendelet szabályozza azt is, hogy mit kell tartalmaznia a benyújtandó dokumentumcsomagnak, amely lényegében önértékelésnek tekinthető:

1. az intézmény alapító okiratát, alapszabályát;⁹⁰
2. az alapítók vagy azok képviselőinek határozatát az alapításról;
3. az állami bejegyzésről és az adóhatósági bejegyzésről szóló igazolás másolatát;
4. a befizetésekről szóló rendelvevények másolatát;
5. az intézmény képzési koncepcióját;
6. a jóváhagyott tantervek másolatát, a képzés szakmai képesítési leírásait
(a benyújtandó tantervek:
 - o a képzés óraterve, amelyet jóváhagyott a Minisztérium mellett működő pedagógiai képzést felügyelő bizottság, az OTM tudományos – módszertani kutatóközpontjának illetékes főosztálya, illetve az OTM felsőoktatási államtitkára;
 - o az óratervben szereplő tantárgyak annotációja;
 - o az óratervben feltüntetett tantárgyak tanterve (programja));
7. a képzés tárgyi, módszertani, személyi feltételeinek, valamint a könyvtári állomány és az információs hozzáférési lehetőségek leírását a Minisztérium által kidolgozott és jóváhagyott normatívák szerint;
8. az intézmény állóalapját képező⁹¹ ingatlanok tulajdonjogát igazoló okiratok közjegyzőnél hitelesített másolatát;
9. az intézmény vagyonát igazoló banki nyilatkozatot;

⁹⁰ Az alapszabályt az oktatási miniszternek jóvá kell hagynia, függetlenül az alapítók kilététől.

⁹¹ Az állóalap az ukrán jogrendben az intézmény vagyonát jelenti, amelybe bizonyos összeg feletti tárgyak, például ház, épület stb. tartoznak.

10. az állami szervezetek igazolását arról, hogy az intézményben a körülmények megfelelnek a hatályos munkavédelmi, közegészségügyi és tűzrendészeti előírásoknak;
11. az oktatási intézményt vezető személy (személyek) adatait állampolgárságukról, képesítésükről (végzettségük, fokozatuk) és az adatokat igazoló okiratok másolatát;
12. az állami szervek nyilatkozatát, támogató levelét a képzés szükségességéről;
13. az oktatási intézmény szervezeti leírását, melynek tartalmaznia kell az intézmény azon alegységének részletes leírását, amelyhez a képzés közvetlenül kötődik;
14. a szakmai képesítési követelmények leírását;
15. az előkészítő képzés leírását;
16. az óraterv elemzését;
17. a tantárgyak tantervét,
18. az oktatási folyamat oktatási-módszertani körülményeinek színvonalát;
19. a hallgatók pedagógiai és egyéb gyakorlatának leírását;
20. a hallgatók fejlődésének tervét a nevelési-oktatási folyamatban;
21. az intézmény és ezen belül a kibocsátó tanszék tudományos és kutatási tevékenységének leírását;
22. az intézmény önértékelését a Minisztérium által kiadott kritériumok alapján.

Az ÁAB 2003. április 8-án hozott 44. számú rendeletében, majd 2003. december 24-i 847. számú rendeleteivel némileg módosította a kritériumokat. A módosításokat az 1. táblázatban zárójelben tüntettünk fel.

Az intézmények által elkészített dokumentumcsomag általában 100-120 oldal, amelyhez a mellékletben mintegy 30 eredeti dokumentum egyszerű vagy esetenként közjegyző által hitelesített másolatát kell mellékelni. Az utolsó, a VI. pont szerinti értékelésre az akkreditáláskor kerül sor.

A benyújtott dokumentumcsomagot adminisztratív átvizsgálása után a helyszíni látogatóbizottság ellenőrzi és veti össze a valósággal. Az akkreditáláskor dolgozatokat iratnak a végzős és az utolsó előtti évfolyammal, amelynek az eredménye bekerül az önértékelési táblázatba. A látogató bizottság esetenként megismétli, megismételheti a dolgozatokat, hogy összevesse az eredményeket leadott adatokkal, illetve megnézheti az önértékelés alapjául szolgáló dolgozatokat is. A látogató bizottságot a Minisztérium jelöli ki általában egy jegyzékből, amelyben 2 500 név szerepel. Rendszerint azokat választják ki, akik az adott intézményhez közel élnek. Az első akkreditációnál a bizottságban mindig van kijevis szakértő is. A bizottság mandátuma három-négy napra szól. A látogatás végén a helyszínen jelentés készül, amelyet alá kell írnia az intézmény vezetőinek is. A Minisztérium 2003 januárjában feljegyzésben értékelte az új rendszer szerinti licenzálási és akkreditálási folyamatot. A feljegyzésben megállapították, hogy a szakértők kiválasztása és azok szakmai felkészülése a feladatra még nem megfelelő. Célszerűbb lenne kevesebb személyt felkérni, de azokat rövid szakmai képzésben részesíteni. Pozitívumként hangsúlyozták, hogy a látogatóbizottságok munkája segítette az azonos képzést folytató intézmények közötti szakmai csere kialakulását és a kapcsolatfelvételt. A Minisztérium még nem dolgozta ki az ellenőrzés konkrét kritériumait, ami a szakértők munkáját hátráltatja, illetve nem biztosít azonos színvonalat.

A 2002. évi felsőoktatási törvény, annak 28. cikkelye is rögzítette a licenzálás és az akkreditáció főbb szabályait, azaz, hogy két külön eljárásról van szó, és ezeket mikor kell a

felsőoktatási intézménynek kezdeményeznie. A részletek szabályozását a törvény – a fentebb ismertetett – rendeletekre hagyta. Az oktatásra feljogosító engedélyt, a licenciát (*licenciijnij szertifikát*) legalább 3 évre állítják ki. A sikeres akkreditációval az intézmény meghatározott időre – de legfeljebb 10 évre – megkapja a szakindítási engedélyt (*szertifikát*). A gyakorlatban az állami egyetemeknek általában 7 évre, míg a többi felsőoktatási intézménynek rendszerint 5 évre szóló engedélyt adnak. Az ötödik évben újabb minősítő eljárás keretén belül (*attesztáció*) az engedélyt meghosszabbíthatják meghatározott időre. (Zakon Ukrajini pro viscsu oszvitu 2002: 22-24)

Összegzés és tanulságok

Összegzésként az alábbi következtetéseket tehetjük.

1. Az akkreditálási eljárás sok bürokratikus elemet tartalmaz, ami a kezdeményező intézményeket arra ösztönzi, hogy fő tevékenységük a szükséges dokumentumok „legyártására” irányuljon.
2. Az eljárás nehézkes, a kezdeményezőknek igen gyakran kell személyesen megjelenniük a Minisztériumban, figyelembe véve az ország nagyságát, több ezer kilométert kell utazni, s több hetet kell a fővárosban tölteni, míg az ügy az *Akkreditációs Bizottság* elé kerül.
3. Az eljárásban sok az esetlegesség, hiszen két-három nap alatt nem lehet a benyújtott csomagot és annak valóságtartalmát teljes mértékben ellenőrizni, illetve – ahogy azt a miniszter mondta – a pontos, konkrét ellenőrzési kritériumok hiányában a látogató bizottságok hozzáértésén és hozzáállásán múlik, hogy mi kerül a zárójelentésbe.
4. A Minisztérium által megállapított kritériumok és normatívák – az adott gazdasági-társadalmi helyzetben és az ország oktatási rendszere realitásainak ismeretében – még a legjobb, legjobban finanszírozott felsőoktatási intézmények esetében is nehezen teljesíthetők teljes mértékben.
5. A 2003-as rendeletek egyrészt a realitások figyelembevételével már nem kötelezik az intézményeket arra, hogy mindegyik fokozattal rendelkező tanár főállású alkalmazott legyen, másrészt irreálisan magas arányban állapították meg a doktori fokozattal rendelkezők részarányát a szaktárgyak és általános műveltséget biztosító tantárgyi csoport oktatása esetén. Valószínűleg a rendelkezést a felsőoktatási intézményekben folyó képzés minőségének javítása érdekében hozták, de azzal hogy az oktatás minőségét a doktori fokozattal rendelkezők arányában mérik, és a korábbi rendelkezésektől eltérően nem veszik figyelembe a kandidátusi fokozattal rendelkezők arányát az „utazó professzorok” alkalmazásának kedveznek. A meghatározott követelményeknek ugyanis csak abban az esetben tud a legtöbb intézmény eleget tenni a feltételeknek, ha külsősöket alkalmaz.
6. Pozitívum, hogy a látogatásról készült jelentést a bizottság a helyszínen köteles elkészíteni, azt láttamoznia kell az intézmény vezetőjének, és egy példány helyben marad. Így nem történhet meg az, amire volt példa a kilencvenes évtized első felében, hogy mire az ÁAB elé került, módosítottak a jelentésen.
7. Az eljárásnál az intézmény vezetőit az ÁAB üléseinek időpontjába a fővárosba hívják, de az ülésen nem vesznek részt. Csak abban az esetben hívják be Őket, ha problémás kérdések merülnek fel a benyújtott dokumentumcsomaggal kapcsolatban, így méltatlan helyzetben kerülnek.

1. Táblázat A különböző képzési formák oktatási engedélyének (licenciának),
illetve a szak akkreditálásának a kritériumai Ukrajnában

Mutatók	Képzési szintek				
	Ifjú szakember (<i>Molodsij Szpecialiszt</i>)	Baccalaureus (<i>Bakalavr</i>)	Szakember (<i>Szpecialiszt</i>)	Magiszter (<i>Magisztr</i>)	Szakmai Továbbképző programok (<i>programi perepid-hotovki fáhivciv</i>)
I. Általános követelmények	+	+	+	+	+
1.1. Van-e az oktatási intézménynek az Ukrán Oktatási Törvény és „A XXI. század oktatása” c. fejlesztési program alapján kidolgozott koncepciója					
1.2. A meghirdetett szakokra (szakirányra) jelentkezett hallgatók aránya az intézmény által kért beiskolázási kerethez viszonyítva (%)	100	100	100	100	100
1.3. A megjelölt szakirány (szak) oktatási koncepciója	+	+	+	+	
1.4. A hallgatók kulturális-nevelési irányának koncepciója	+	+	+	+	
1.5. A megyei (kijevi, szevasztopoli városi) állami közigazgatási hivatal igazolása arról, hogy a képzési szakirányban/szakon a megfelelő fokozat megszerzése után a végzetteknek lesz elhelyezkedési esélye a munkaerőpiacon	+	+	+	+	
1.6. Rendelkezik-e az intézmény vezetője tudományos fokozattal			+	+	+
II. Az oktatószemélyzet					
2.1. Az adott szakot oktató tudományos-pedagógiai állomány aránya a teljes oktatószemélyzethez viszonyítva %-ban (az óraterv összóraszámának %-nál nem lehet kevesebb)					
2.1.1. A főállású alkalmazottak számának aránya a szakon oktatók teljes számához viszonyítva.		70(75)	70(85)	70 (95)	50
2.1.2. Az intézményben oktató főállású tudományos-pedagógiai szakemberek aránya (%)		90 (50)	90(50)	90(50)	90

- A szaktárgyak előadásait tartó doktori fokozattal, professzori címmel rendelkező tanárok aránya (ebbe a kategóriába besorolhatók azok a kandidátusi fokozattal rendelkező vagy docens besorolásúak is, akik az adott intézményben legalább 10 éve dolgoznak, úgy, hogy két kandidátusi fokozat egy doktori fokozatú státust helyettesít)		4(10)	6(20)	8(40)	6
- Az általános műveltséget biztosító tárgyak előadásait tartó doktori fokozattal, professzori címmel rendelkező tanárok aránya (ebbe a kategóriába besorolhatók azok a kandidátusi fokozattal rendelkező vagy docens besorolásúak, akik az adott intézményben legalább 10 éve dolgoznak, úgy, hogy két kandidátusi fokozat egy doktori fokozatú státust helyettesít)		4(10)	6(20)	8(40)	6
- Legfelsőbb besorolású előadók	20 (25)	-	-	-	-
2.2. Milyen tudományos fokozattal rendelkezik a kibocsátó tanszék vezetője					
2.2.1. Tudományok doktora, professzor				+	
2.2.2. Tudományok kandidátusa, docens		+	+	-	
2.3. Egy előadóra jutó hallgatói létszám	16	12	10	10	
III. Tárgyi-technikai feltételek					
3.1. Egy hallgatóra jutó előadói terem területe négyzetméterben	8(6)	10(6)	10(6)	10(8)	10
3.2. A normatívának megfelelően saját tulajdonban lévő előadótermek területének aránya a bérleményekhez viszonyítva (%)	70	70	75	90	75
3.3. A hallgatók elhelyezése kollégiumban (a szükségletekhez képest %-ban kifejezve)	100	100	100	100	100
3.4. Számítástechnikai ellátottság egy hallgatóra kivetítve (naponta átlagosan a tanulmányai alatt órában meghatározva)	0,5	0,5	0,8	1,0	0,8
3.4. 100 hallgatóra eső számítástechnikai munkahelyek száma	6	12	12	12	
3.5. A hallgatók és a tanárok számára üzemeltetett étkezdé, büfé	+	+	+	+	+
3.6. Tornaterem	+	+	+	+	+
3.7. Sportolásra alkalmas udvar vagy stadion	+	+	+	+	+
IV. Oktatási-módszertani ellátottság					
4.1. Van-e az intézménynek a szakra vonatkozó képzési-képesítési szabályzata	+	+	+	+	+

4.2. Van-e az intézménynek a szakképesítésre vonatkozó oktatási-szakmai programja	+	+	+	+	+
4.3. Van-e az intézménynek a hatályos rendeletek alapján érvényes óraterve	+	+	+	+	+
4.4. Oktatói módszertani ellátottság az óraterv szerinti tantárgyak szerint	100	100	100	100	100
4.4.1. Tantárgyak tanmenete (%)					
4.4.2. Szemináriumi, gyakorlati foglalkozások, laboratóriumi és önálló munkák tervei	100	100	100	100	100
4.4.3. Módszertani útmutatók, dolgozatok és évfolyammunkák tematikája	100	100	100	100	100
4.5. Milyen mértékben készültek el tantárgyanként a szaktudást felmérő komplex feladatsorok (%)	100	100	100	100	100
4.7. Milyen arányban készültek el a gyakorlatok tervei (%)	100	100	100	100	100
4.7. Jóváhagyott évfolyammunkák és szakdolgozatok tematikája	+	+	+	+	+
4.8. Milyen arányban van módszertani útmutató az évfolyammunkák és szakdolgozatok elkészítéséhez. (%)	100	100	100	100	100
4.9. Kidolgozták-e a hallgatók tudásszintjének értékelési kritériumait	+	+	+	+	+
V. Információs ellátottság					
5.1. A hallgatók ellátottsága tankönyvekkel, jegyzetekkel az intézmény saját könyvtárában (%)	100	90(100)	80(100)	70(100)	80
5.2. Az olvasótermekben biztosítható ülőhelyek és a hallgatói létszám aránya %-ban	3(3)	5(5)	8(5)	8(5)	3
5.3. Olvasóterem biztosítása az előadó tanárok számára	+	+	+	+	+
5.4. Az olvasótermek ellátottsága szakfolyóiratokkal	+	+	+	+	+
	(2)	(3)	(3)	(4)	
5.5. A hallgatók és a tanárok internet hozzáférési lehetősége			+	+	+
VI. Igazolás arról, hogy az intézmény fenntartójának nincs hátraléka az állami adóhatóságok és az állami nyugdíjalappal szemben	+	+	+	+	+

VII. Igazolás arról, hogy az intézménynek nincs hátraléka az Ukrán Miniszteri Kabinet vagy a helyi állami közigazgatás által folyósított hitelek törlesztése kapcsán	+	+	+	+	+
VI. A hallgatók felkészültségének minősége					
6.1.1. Az óraterv által előírt tárgyak és gyakorlatok teljesítése	100	100	100	100	100
6.1.2. Az intézmény főállású tanárainak részvétele továbbképzésen az elmúlt 5 évben	100	100	100	100	
6.1.3. A fizetett szolgáltatások bevételeinek felhasználása az oktatás feltételeinek javítására (berendezés, felszerelés, szakirodalom stb.) nem lehet % kevesebb mint	30	30	30	30	
6.2. Az oktatás színvonala					
6.2.1. Az általános műveltségi tantárgyi modul oktatásának színvonala					
- sikeresen megírták az akkreditációs dolgozatokat	75	75	75	75	
- minőségileg (5-ös és 4-es osztályzatra) írták	50	50	50	50	
6.2.2. A szaktárgyakban elért tudásszint minősége					
- sikeresen megírták az akkreditációs dolgozatokat	75	75	75	75	
- minőségi dolgozatot írtak (5-ös és 4-es osztályzat)	50	50	50	50	
6.2.3. A szakmai tantárgyak oktatásának színvonala					
- sikeresen megírták az akkreditációs dolgozatokat	75	75	75	75	
- minőségi dolgozatot írtak (5-ös és 4-es osztályzat)	50	50	50	50	

Megjegyzések

1. A követelményeket a jóváhagyott állami normatíva szerint állapították meg.
2. Az oktatási intézményekben a teljes oktatási ciklusra vonatkozóan a szakirodalmi ellátottságnak 100%-osnak kell lennie. Teljes ellátottságúnak tekinthető, ha az ajánlott szakirodalomban feltüntetett kötelező könyvekből három hallgatóra egy példányt tudnak biztosítani.
3. Az oktatók tudományos-pedagógiai végzettsége, tudományos fokozata, beosztása az okiratok alapján állapítható meg.
4. A 2.1. pontban feltüntetett tudományos-pedagógiai állomány esetében a nyugdíjas tanárok aránya nem haladhatja meg a 40%-ot.
5. A hallgató-tanár arány kiszámításakor a teljes hallgatói létszámot viszonyítjuk az összes tanári állás számához.
6. Az oktatási intézményeknek az infrastruktúra tulajdonjogával, vagy a beindítandó képzés teljes idejére érvényes igazolható bérleti joggal kell rendelkeznie

A közép-európai akkreditációk összehasonlítása⁹²

Az előző fejezetekben részben az akkreditáció modelljeit mutattuk be, részben pedig az akkreditáció közép-európai eseteit. Az utolsó fejezetben arra vállalkozunk, hogy összehasonlítsuk a különféle közép-európai akkreditációt és akkreditációs politikákat. Azokat a közös vonásokat keressük, amelyek – a számos, sokszor lényegi eltérések ellenére – jellegzetesen meghatározták az akkreditációkat és az akkreditációs politikákat Közép-Európában. A közös vonások kiemelése egyúttal arra is szolgál, hogy az egyes államok akkreditációs politikájának igazi arculatát, rejtettebb vonásait is fölismerhessük.

A közép-európai akkreditáció két területen hasonlít egymásra. Az egyik az akkreditációs politikák összefüggése a térségben lezajló rendszerváltozásokkal. A másik pedig az akkreditációs szervezetek sajátos önmozgása és helykeresése az állami oktatáspolitikában. Ebben a fejezetben ezeket a hasonlóságokat mutatjuk be és emeljük ki az előző esettanulmányokból.

Akkreditáció és rendszerváltozás

Az akkreditációs eljárások és a kormányzati felsőoktatás-politikák összefüggését nézve a legfontosabb megállapításunk az, hogy a felsőoktatási akkreditáció annak a rendszerváltozásnak a része és eszköze, amely a felsőoktatásban – ezekben az országokban – végbement.

Akkreditáció és politikai fordulat

Előzetes elgondolásunk – hogy a közép-európai akkreditációkat elhelyezzük az angol–francia akkreditációk között – így már kezdettől érdektelennek mutatkozott. Esettanulmányaink ugyanis azt mutatták, hogy a felsőoktatási akkreditáció Közép-Európában nem vizsgálható és nem is érthető meg a rendszerváltozástól függetlenül. „Rendszerváltozáson” az 1988-89-ben megindult és körülbelül 1993-95-ben lezárult átalakulást értjük (magát a kifejezést egy korábbi írásunkban elemeztük, Kozma 1991). Az esettanulmányokból kitűnőleg azonban ez a kifejezés – bár a magyarok egymás közt mindenütt használják – mégsem terjedt el Közép-Európában. Szlovéniában inkább „függetlenséget” mondanak; a romániai átalakulást pedig következetesen „forradalomnak” nevezik.

Az „átalakulás” (transzformáció) főként amerikai kezdeményezésre terjedt el, és német mintára egész kutatási terület alakult ki belőle (tranzitológia). Csak a kezdetét szokták lehatárolni, a végét viszont nem adják meg, hangsúlyozva, hogy hosszabb folyamatról van szó. Mi viszont egy kitüntetett periódust nevezünk „rendszerváltozásnak”, és arra mutatunk rá, hogy ebben a rövid szakaszban drámai fejlemények zajlottak le Kelet-Közép-Európában gyorsan és megismételhetetlenül. Vannak akkreditációk – pl. a szerbiai, de bizonyos szempontból a magyarországi is, bár nem mindegyik ilyen –, amelyek ki sem alakulhattak volna enélkül a rövid „kegyelmi állapot” nélkül.

Az elmondottak miatt ezekben a „rendszerváltó” országokban az akkreditáció nem azt az eljárást fedi, mint Európa nyugati felén. Úgy is mondhatnánk, hogy a magát a kifejezést részben önkényesen használják, részben pedig átvitt, megváltoztatott értelemben.

Szerbiában például az Oktatási Minisztérium eljárását épp úgy akkreditálásnak nevezik, mint a Felsőoktatási Nemzeti Tanács vagy a szűkebb értelemben vett Akkreditációs Bizottság

⁹² Ez a fejezet Kozma Tamás munkája.

eljárását. Ezek a különböző szervezetek annak az akkreditációs eljárásnak az egyes részeit végzik el, amelyet eredetileg egy folyamatnak szoktak nevezni (az akkreditációs szabályok kialakítása, a tartalmi akkreditáció és az ún. kapacitás akkreditáció). Hasonló a helyzet Romániában, ahol a parlament választja meg az akkreditációs szervezetet, azaz parlamenti fölhatalmazással részben parlamenti jellegű tevékenységet végez. A most kialakuló horvát akkreditációról (felsőoktatási törvény 2003, módosítások 2004) egyelőre még nem pontosan tudni, milyen funkciója lesz, csak azt, hogy a hivatali szabályozást és a piaci hatásokat együttesen igyekeznek alkalmazni. Szlovéniában az akkreditáció során igyekeztek megalapítani, illetve elnapolni az ország harmadik egyetemének létrehozását. Látni, hogy az állami (kormányzati) döntések, reformok, változások és átalakítások egyaránt beleférészthetők az akkreditációba – vagyis hogy az „akkreditáció” kifejezés a felsőoktatás állami korszerűsítésének szinte a szinonimájává vált.

Mivel az „akkreditáció” kifejezést átfogóan használják, maga az eljárás (vagy minden, amit annak neveznek) olyanná alakul, amilyenné az adott felsőoktatási politika alakítja. Nem az akkreditáció – vagy az azt végző személyek és csoportok – alakítja a felsőoktatást ezekben az országokban, mint gondolnánk és mint ők szeretik gondolni. Hanem az adott felsőoktatás-politika formálja az akkreditáció szabályait és technikáit a saját szükséglete szerint. Az akkreditáció aszerint alakul, hogy ezekben a felsőoktatási rendszerekben éppen milyen kihívásokra kell válaszolni. A felsőoktatási akkreditációt ezért Közép-Európában úgy kell elemeznünk, hogy a felsőoktatási rendszerek szükségleteiből indulunk ki, és az akkreditációt az e szükségletekre válaszoló (kormányzati) politikaként fogjuk föl.

Ezeket a megállapításokat negatívan támasztja alá az osztrák akkreditáció(k) esete. Ausztriában – ahol külön akkreditációja van a szakfőiskoláknak és külön a magánegyetemeknek – az akkreditációk nem a felsőoktatási rendszerben folyó rendszerváltozás részei, eszközei. Van tehát olyan akkreditáció is, mégpedig a nem „rendszerváltó” országokban, amelyet pragmatikusan (instrumentálisan) értelmeznek, nem pedig szimbolikusan (oktatáspolitikai rendszerváltás, felsőoktatási reform). A „rendszerváltó akkreditáció” a kelet-közép-európai országok sajátja. Az osztrák akkreditáció(k) rendszere sokkal inkább a német típusra hasonlít (és valóban: német akkreditációra bíztatja az osztrák rektori tanács az állami egyetemeket, amelyek számára akkreditációt Ausztriában nem hoztak létre).

Ausztriában az akkreditációt – azok számára, akikre vonatkozik – 1993-99 között hozták létre. Az uniós csatlakozással, valamint a keleti szomszédságban folyó politikai átalakulásokkal szemben az osztrák felsőoktatási politika sem maradt érintetlen (amint ezt több más felsőoktatáspolitikai lépés, pl. a CEEPUS-program is mutatta). Az 1989-90-es változások tehát egész Közép-Európára kisugárzottak.

Akkreditáció és „nemzeti újjászületés”

A „rendszerváltó” országokban a felsőoktatási akkreditáció szorosan kötődik az önálló (felső)oktatási rendszer kialakításához, amely egyben az önálló államiság jelképe is. Az akkreditáció eljárása, szervezete és politikája azzal együtt alakul ki, hogy az ország felsőoktatása megteremtődik és önállóvá válik. Ez valamennyi vizsgált felsőoktatási rendszerben nyilvánvaló, de különösen szembeötlő ott, ahol egyúttal az önálló államiság meg- illetve visszaszerzéséhez kötődik.

- *Szlovéniában* az akkreditációt akkor hozták létre, amikor kialakították, illetve megerősítették az önálló szlovén felsőoktatási rendszert (kezdetben a ljubljana, majd a maribori egyetemmel). Az akkreditációs szervezet vált azoknak a vitáknak és érdekérvényesítéseknek a terepévé, amelyek révén az ország harmadik felsőoktatási intézménye kifor-

málódott (a regionális Tengermelléki Egyetem). Hasonló a helyzet a két újonnan alakult horvát tengerparti intézménnyel, a dubrovnikai és a zadari egyetemmel.

- Hasonlóképp történt *Ukrajnában*. Az akkreditáció (az, amit itt annak neveznek) az önálló államisággal együtt, a felsőoktatási hálózat önállósodásával és önálló kormányzati irányításával egyszerre szerveződött meg. Ukrán akkreditáció sem volna – legalábbis jelen formájában és célkitűzéseivel – az ukrán államiság kialakulása nélkül.
- *Szlovákiában*, ahol a rendszerváltozás két lépésben történt – előbb a cseh-szlovák változások következtek be, majd pedig Szlovákia önállósodása –, ugyancsak a szlovák államiság kialakulásához és a szlovák felsőoktatási rendszer megszervezéséhez kötődik az akkreditáció megalapítása is (az akkreditációt az egykori Cseh-Szlovák Köztársaságban már 1990-ben életre hívták, elsőik közt a rendszerváltó országokban. A 2002-es felsőoktatási törvény változtatta meg a funkcióját, és állította a „bolognai folyamat” szolgálatába.). Ezért az akkreditáció törekvései között szerepel a szlovák (szlovákiai) felsőoktatás fejlesztése minőségének emelése révén.
- A *szerbiai akkreditáció* a Milosevic-rendszer széteséséhez és az Európai uniós fölzárkózáshoz kötődik. Ebben az időszakban indul meg azoknak a céloknak és jelszavaknak az átvétele (pl. kreditrendszer, hatékonyság, bolognai folyamat, lisszaboni konvenciók), amelyeknek a szolgálatában az akkreditációs politika formálódni kezd.
- *Romániában* is valósággal szétesett, kormányozhatatlanná vált a felsőoktatás rendszere (magánosítás). A kormányozhatatlansággal fenyegető felsőoktatási rendszer új irányításához itt is az akkreditáció kialakítását választották.

Esettanulmányaink – az ausztriain kívül – azt mutatják tehát, hogy a rendszerváltozás kaotikus állapotából új kormányzati politikával igyekeztek kiemelkedni, és ezt az új felsőoktatási politikát – eurokonform módon – szűkebb vagy tágabb értelemben „akkreditációnak” nevezték el. E változások nélkül tehát – mai formájában, céljaival és szervezeteivel – az akkreditáció valószínűleg nem léteznék Közép-Európában (mint ahogy nem is létezik, a szó szokványos értelmében Ausztriában).

Vajon a közép-európai egyetemi hagyományok rezisztenciája okozta ezt a megkésett fejlődést? Ennek az egyetemi rendszernek kellett-e megbomlania ahhoz, hogy új jelszavak és technikák hatoljanak be (amelyeket aztán összefoglalóan akkreditációnak neveztek el)? Eddigi eseteink alapján ez valószínűsíthető. Mint ahogy a németországi akkreditáció köztes jellege is magyarázható az angol és a francia hagyományoktól elkülönült német felsőoktatási tradíciókkal.

Akkreditáció és „visszaállamosítás”

Az akkreditáció megszervezése és bevezetése – az elmondottak következtében – Kelet-Közép-Európában egyfajta „visszaállamosítást” jelentett: az elveszett kormányzati ellenőrzés visszaszerzését a rendszerváltozáson végigment felsőoktatási rendszerek fölött. A totális rendszerek szétesését – vagy legalább is meggyöngyülésüket – követően ugyanis a felsőoktatás fölötti párt- és állami ellenőrzés is elveszett, aminek következményei az 1990-es évek felsőoktatási történetében az egész régióban jól nyomon követhetők. A bomlás jellegzetes jelei a következők voltak.

- *A hagyományos felsőoktatás dezintegrálódása*. A hagyományos felsőoktatás dezintegrálódása már az 1980-as években megindult a régió országaiban (a felsőoktatási hálózat szétagrozódása, megyei kezdeményezésű intézmények). Ezek közül az egész régióban megfigyelhető volt az egyetemi karok fokozatos önállósodása, ami az egyetemeket

egyfajta „szövetséggé” alakította át. A karok egy-egy ilyen szövetségét esetenként már csak a párt- és állami kontroll tartotta össze. A rendszerváltozás következtében azonban ezek a kontrollok, velük pedig a kari látszatszövetségek is széthullottak. Ez a fejlemény nemcsak a közép-európai intézményekre volt jellemző, hanem egész Európára. Az 1980-as években intézményintegrációs hullám söpört végig Európában, amelynek történetéről azonban alig tudunk még valamit (pl. Norvégiában, Angliában, Olaszországban, egyes német tartományokban, Európán kívül pedig Ausztráliában). Hasonló erőltetett kormányzati integráció zajlott le az 1930-as években az Egyesült Államokban is, ahol az állami felsőoktatást negyvenkilenc állami egyetem köré szervezték (minden államban csupán egyetlen állami egyetem működik, a többi az állami intézmények külső „campusa”). E kormányzati intézkedéseket korábban a tömegesedéssel, illetve a finanszírozással szokták összefüggésbe hozni; Közép-Európa esetében azonban a visszatérő állami kontroll egyik területévé vált.

- *Privatizáció.* „Magán felsőoktatáson” (vagy: nem kormányzati intézményeken) különféle fenntartókat és intézményeket kell érteni Kelet-Közép-Európában. A „magánfelsőoktatás” jelentette például a hallgatóság vagy éppen az oktatók kezdeményezéseit, hogy az állami felsőoktatásból kiszorultakat valamiféle „piaci” konstrukcióban diplomához juttassák (Románia, Szerbia). Magán felsőoktatás jelentette továbbá az egykori pártintézmények átmentését és újjá szervezését nem állami forrásból és támogatással (Románia, Ukrajna). Magánfelsőoktatás volt azonban az a forma is (pl. alapítványi fenntartás), amellyel nyugat-európai, de legfőképpen amerikai intézmények mintegy behatoltak ebbe a régióba (pl. Ukrajna, Bulgária, Magyarország). A magánfelsőoktatási formát használta föl a régió legnevezetesebb vállalkozása, Soros György Nyitott Társadalom-projektje és közép-európai egyeteme. A kutatók, különösen az amerikaiak körében a felsőoktatásnak ez a privatizálódása az 1990-es években nagy figyelmet keltett. Ezt a folyamatot úgy értelmezték, mint a totálisan ellenőrzött felsőoktatásból a liberalizált felsőoktatásba való átmenetet. (Gondolatmenetüket az sem zavarta, hogy épp a régió legzártabb rendszerű államaiban volt a „privatizálódás” a legerőteljesebb.) (Részletesebben vö. Kozma 2004, 38-52.)
- *Egyházi felsőoktatás.* Fenntartói miatt megkülönböztethetők a magánegyetemektől az egyházi fenntartásúak – noha alkalmanként össze is keverhetők velük (pl. vallási intézmények alapítványi formában). Egyházi felsőoktatás a totális rendszerek idején is volt a régió országaiban, de csak mint egyházi „káderképző” intézmények. Az egyházi felsőoktatás megjelenése ebben a régióban újszerű volt azért, mert nem a totális rendszereket megelőző állapot visszaállítása volt – egyfajta felsőoktatási „reprivatizáció”-, hanem új egyházi oktatáspolitikai, amely szerint az egyházak igyekeztek Nyugat-Európában is kiépíteni oktatási rendszereik teljes vertikumát (pl. katolikus egyetemek). (Német mintára az állami fenntartású belgrádi egyetemen teológiai kar nyílt. Az ilyen megoldások az állami fenntartású egyházi oktatás helyzetét – egyfajta államegyházi státust – idézik.)
- *Kisebbségi felsőoktatás.* A régióban élő kisebbségek részben a privatizálódásban, részben az új egyházi szerepvállalásban látták meg intézményalakítási lehetőségeiket. Ezért egyre-másra alakultak meg azok az „újszülött” egyetemek – vagy legalább is egyetemi karok –, amelyek egy-egy nyelvi vagy nemzeti kisebbség céljait szolgálták, és a kisebbségi oktatás teljes vertikumának kiépítése felé mutattak. (így történt pl. Szlovákiában 2000 után. A törekvés nem volt azonos az állami fenntartású anyanyelvi egyetemek követelésével. Hamar kiderült, hogy a magánjellegű, alapítványi vagy egyházi fenntartású felsőoktatás járhatóbb út. Erről részletesebben vö. Kozma 2005.)

A visszatérő állami kontroll – egyfajta „visszaállamosítás” – sajátos eszközévé legtöbbször az akkreditáció vált. Így például:

- *Romániában* 1993-ra a felsőoktatás hálózata ellenőrizhetetlenné vált. Az akkreditálást új törvény vezette be, amelyet 1993-ban fogadtak el. Az akkreditáció egyértelműen azt a célt szolgálta, hogy megállítsák a felsőoktatás elaprózódását, és visszaállítsák a kormányzati ellenőrzést, többek között a diplomák mennyisége és minősége fölött. (Enélkül a változás nélkül nem érthetők meg azok a feszültségek, amelyek az 1990-es évek második felében az egyházi, illetve a kisebbségi felsőoktatásban bekövetkeztek.)
- Az *ukrajnai* magánosításokkal szemben ugyancsak az akkreditáció megszervezése és megindítása segített. Az akkreditációs szervezetek földrajzi elhelyezkedése (Kijev) és kormányzati hierarchiában betöltött helye egyértelműen az állami ellenőrzés visszaszerzését szolgálta.
- *Szerbiában, Szlovéniában, Horvátországban* az akkreditáció vált az egyik eszközévé annak, hogy az önállósuló karok fölött az egyetemek ellenőrzését helyreállítsák. (Az egyetemek nyújtják be az akkreditációs kérvényt vagy indítványt, illetve ők az akkreditáció elsődleges tárgyai. Ezzel helyzetük az irányítási hierarchiában helyreállt; emellett kormányzatilag könnyebb ellenőrizni is a központosítottabb felsőoktatási rendszert.)
- *Szlovéniában* a már említett Tengeremelléki Egyetem megjelenésével zárult le a felsőoktatási hálózat újraszervezése. (A Tengeremelléki Egyetem tényleges regionális intézmény: karai és egységei más-más településeken működnek: egyetemi jellegüket a közös akkreditációval is elismerték.)

Ausztria esete e tekintetben is más. Itt az akkreditáció nem a korábbi kormányzati ellenőrzés visszaállítását szolgálta a fönnálló intézményrendszer fölött. Ehelyett az akkreditációt akkor vezették be, amikor a felsőoktatás intézményhálózatát bővíteni igyekeztek részben magán-egyetemekkel, részben szakfőiskolákkal. Az is igaz azonban, hogy ezeknek az intézményeknek az engedélyeztetése többé már nem a parlament kezében van – mint az állami egyetemeké –, hanem az akkreditációs szervezetek kezében (FHR, a szakfőiskolák akkreditációs szervezete). Az ő pozitív határozatuk viszont csak miniszteri engedéllyel együtt érvényes (azaz az engedélyezés parlamentiől miniszteriális szintre csúszott vissza).

Akkreditáció és reform

Az akkreditáció bevezetése a közép-európai országokban mindenütt felsőoktatási reformokhoz kötődik, illetve reformok szükségességével érvelnek mellette. Úgy tűnik, mintha az akkreditáció nem egyszerűen a már meglévő, működő felsőoktatás minőségének biztosítására szolgálna, hanem ennek a minőségnek a megváltoztatására, illetve az egész felsőoktatás megreformálására is. A leggyakrabban előforduló reform törekvések – amelyekre hivatkoznak, vagy amelyeket az akkreditációtól várnak – a következők.

- *Az akkreditáció biztosítsa a felsőoktatás minőségét.* A minőségbiztosítás Európa szerte az akkreditáció legáltalánosabb indoklása. A kormányzati engedélyeztetés aktusa sokszor el is rejtőzik a minőségbiztosítás általánosan elfogadott és támogatott igénye mögött. Ebben a régióban azonban a minőségbiztosítás egyúttal mást is jelent. Az akkreditációnak segítenie kell abban, nehogy a felsőoktatás eltömegesedjék.
- *Az akkreditáció javítsa a felsőoktatás „hatékonyságát”.* Ezen az értendő, hogy a felsőoktatásba került hallgatók minél rövidebb ideig maradjanak az intézményben, minél gyorsabban szerezzenek diplomát. (Rövidebb kurzusok, szigorúbban kirajzolt tanulmányi utak, jobban megkövetelt ellenőrzések.)
- *Az akkreditáció működjék közre a „bolognai folyamat” és a „lisszaboni konvenciók” megvalósításában, az Európai Egyetemi Szövetség szabványainak átvételében.* (Az Európai

Egyetemi Szövetség – European University Association – az Európai Rektori Konferencia utódszervezete.) Ezek a kívánalmak a 2000. év óta a leggyakrabban emlegetett elvárások az akkreditációval szemben – különösen azokban az országokban, amelyek most készülnek föl az európai uniós tagságra, illetve törekszenek efelé. Ausztria kivételével az egész közép-európai régió ilyen. A felsőoktatás európai kompatibilitása teszi szükségessé a magánegyetemek szinten tartását (illetve a magánegyetemek engedélyezését a nemzetközi tőke becsalogatása az osztrák „képzési piacra”). A szakfőiskolák engedélyezését Ausztriában viszont a német felsőoktatáshoz való illeszkedés követelte meg. Az egységes, de több szintű felsőoktatást – amelyet (okkal, ok nélkül) leggyakrabban kötnek az ún. bolognai nyilatkozathoz – Ausztriában éppúgy, mint Németországban csak nehézkesen és hosszadalmasan tervezik bevezetni. A „bolognai folyamat” és az akkreditáció összekapcsolása tehát meglehetősen önkényes.

- *Az akkreditáció kísérje és támogassa a felsőoktatás átszervezését.* A „bolognai folyamat”, a „lisszaboni konvenciókra” és más nemzetközi megállapodásokra hivatkozva egész Közép-Európában tervezik vagy már meg is kezdték a felsőoktatás átszervezését. Az akkreditáció is úgy jelenik meg, mint ennek az átfogó felsőoktatási reformnak az egyik velejárója. Az akkreditáció nemcsak hozzájárul a felsőoktatás megreformálásához – a tartalmak, a programok oldaláról –, hanem maga is a felsőoktatás megreformálásának egyik eredménye. *Szerbiában* az akkreditáció közreműködésével (is) a következő problémákat kívánják megoldani: az erős kari intézmények helyett erős egyetemeket létrehozni; a felsőoktatás irányítását központosítani (vagy legalábbis szabályozni); a felsőoktatási programokat modernizálni; a főiskolákat fölszámolni (megszüntetni vagy beolvasztani az egyetemekbe); a felsőoktatás eltömegesedést lassítani, megakadályozni; a felsőoktatás finanszírozását egységesíteni és ellenőrizhetővé tenni. *Horvátországban* a következő változások vannak napirenden: az európai szabványok átvétele, új finanszírozás, az egyetemi autonómia helyreállítása. (Az „egyetemi autonómia” felsőoktatáspolitikai tolvajnyelven a karok önállóságának megszüntetését jelenti. Horvátországban 2007-re tervezik megszüntetni az önállósult egyetemi karokat.)

Szervezeti dinamika

Az akkreditációs eljárások és a kormányzati felsőoktatási politikák összefüggései után most a közép-európai akkreditációs szervezetekkel foglalkozunk. Az akkreditáció, ha egyszer megszervezik, nemcsak olyan szerepeket tölt be, amelyeket a felsőoktatási politika neki szánt (a szerepek a legkülönbözőbbek lehetnek – a nemzeti felsőoktatás megszervezésétől a tömegesedés akadályozásáig –, mint azt fönt láttuk). Az akkreditáció, mint minden szervezet, kialakítja saját céljait és struktúráját, és igyekszik fönntartani, sőt növelni, fejleszteni is. Ezért az akkreditációnak – mint hivatali szervezetnek – jelentős „önmozgása” van (Kozma 2004, 53-62). Az alábbiakban a közép-európai akkreditációk jellegzetes önmozgásait mutatjuk be.

Legitimitás

Az akkreditáció mindig a felsőoktatási intézményeken kívül és rajtuk felül szerveződik. Az európai akkreditációkkal foglalkozva nem találkoztunk az idealizált helyzetekkel, amikor az akkreditációt „piaci igények” hozták volna létre, vagy amikor a felsőoktatási intézmények önként akkreditálták egymást. Ehelyett határozott időpontokhoz köthető állami aktusokkal találkozhattunk.

Bár nem hívták akkreditációnak, a felsőoktatási intézmények rendszerén belül kétségtelenül folyt egyfajta elismerés, befogadás, sőt ennek szabványosított előírásai is voltak (vö. a

jezsuita egyetemi hálózatba való fölvétellel, a protestáns egyetemek támogatásával, Rüegg (1996, 59-72). Nincs azonban közvetlen az egykori elismertetés és az 1990-es években megszerveződő akkreditációk között.

Mivel a kormányzat szervezi meg az akkreditációt, az akkreditáció legitimitása is a kormányzattól származik. Az akkreditáció annyiban érvényes és elfogadott a felsőoktatási intézmények körében, amennyiben maga a kormányzat maga a kormányzat elfogadott. Ez különösen fontos szempont a „rendszerelváltó” országokban, amelyeknek a politikai rendszere ingatagabb, mint a régebbi európai jogállamoké, és amelyekben (a vizsgált országokban) 1990-2005 között minden választási ciklusban végén, esetleg közben is leváltják a kormányt (Szlovákia az egyetlen kivétel). Ebben a régióban a kormányzat magát az akkreditációt is ingatagga teheti. Érthető az akkreditációs szervezetek törekvése önmaguk stabilizálására.

A legitimitás megszerzésének két végletét a romániai és a szerbiai akkreditáció kialakulásának történetében ragadhatjuk meg.

- A *romániai akkreditációt* külön akkreditációs törvénnyel hozták létre akkor, amikor a felsőoktatás „privatizálódása”, azaz bomlása már megállíthatatlannak tűnt. Többek közt ez az oka, hogy a felsőoktatási akkreditációnak szokatlanul erős a legitimációja. Nem egyszerűen a miniszterhez vagy a kormányfőhöz rendelt szervezet, hanem tagjait a parlament választja. A kiválasztási folyamatba minden érintett bele van vonva. Az egyetemi szféra javasolja az akkreditációs testület tagjait az oktatási miniszternek, az oktatási miniszter ajánlja a testületi tagokat a kormányfőnek, a kormányfő jelöli, a parlament választja, a köztársasági elnök pedig kinevezi őket. Ilyen magas szinten legitimált akkreditációs testület másutt nem szerveződött ebben a régióban (általában kormányzati, de inkább csak minisztériumi tanácsadó szervezetek).
- A *szerbiai akkreditáció* kialakulása is elgondolkodtató. Itt az akkreditációs testület „alulról” szerveződött, de nem, mint várnánk, a gazdasági vagy a szakmai igények, hanem a politikai változások nyomására. Az akkreditációt azok a kutatók és egyetemi oktatók indítványozták, akik a belgrádi egyetemen már az 1980-as években megkezdtek a felsőoktatás és a felsőoktatási politika kutatását, és – főképp az UNESCO révén – igyekeztek nemzetközi hálózatokba is bekapcsolódni. Elismertségüket jelzi, hogy UNESCO által támogatott tanszékké sikerült alakulniuk, és máig (2005) a felsőoktatási politikaformálás elméleti hátterét képezik. Zoran Dindic miniszterelnöksége idején kezdeményezték a szerb egyetemi tanács megalakítását a szerbiai felsőoktatás reform kidolgozásának fórumaként. Ebből jött létre a szerbiai Felsőoktatás Nemzeti Tanács, amely jelenleg (2005) az intézmények akkreditációjának egyik fóruma (az akkreditáció szabályozása, finanszírozás, akkreditációs szervezet alakítása és működtetése).

Ez a történet két okból is különleges. Az egyik, hogy itt az akkreditáció a politikai viták hevében kezdeményeződik – tehát nem mint állami, kormányzati aktus, hanem mint amit maguk az intézmények (az intézmények és szakértőik egy köre) indítványoznak. A politikai aktus mintegy szentesíti – és persze föl is használja – ezt a kezdeményezést. A másik különlegesség, hogy mindez Szerbiában történik, ahol az ilyen „alulról jövő”, „forradalmi” kezdeményezéseknek köztudottan nagy hagyományai vannak.

Nemzetközi beágyazottság

Az akkreditáció legitimitását és érvényességét Közép-Európa-szerte az is erősíti, hogy arculata mindig nemzetközi, európai, fölzárkóztató, modernizáló jellegű. Az akkreditáció „ablak a világra”, kapocs, amely az adott felsőoktatást kiemelheti a provincializmusból, és bekapcsolhatja a nemzetközi felsőoktatási hálózatokba. (Ez a közép-európai felsőoktatási

intézmények és a bennük dolgozó oktatók visszatérő törekvése.) Az akkreditációk azzal, hogy nemzetközinek mutatkoznak – megkövetelik a nemzetközi szabványokat és szinteket –, maguk igyekeznek a nemzetköziséget behozni és állandósítani. Az ezzel kapcsolatos megfontolások, kijelentések, jelszavak többek közt a következők:

- azért kell akkreditálódni, hogy kiléphessünk a nemzetközi szintésre;
- az előző rendszerben el voltunk zárva a nemzetközi kapcsolatoktól – most nyitunk;
- úgy kell akkreditálódni, hogy versenyképesek lehessünk;
- az akkreditáció út az európai felzárkózáshoz (az Európai Unióhoz)

A közép-európai régióban folyó akkreditációk visszatérően nemzetközi mintákat igényelnek, nemzetközileg elfogadott szabványokat keresnek, a nemzetközi szintén folyó programokat és szervezeteket másolnak. A felsőoktatáspolitikai irányítói szintén nemzetközi példákra hivatkoznak („bolognai folyamat”, „lisszaboni konvenciók”, Európai Egyetemi Szövetség).

- *Szlovéniában* csak akkor akkreditálják az új tanulmányi programot, ha benyújtója csatol egy vagy több nemzetközi (értsd: nyugat-európai) mintát, hasonló programot.
- Amikor az *ukrajnai akkreditáció* kialakult – a felsőoktatás törvényi újra szabályozása idején – az elsődleges hivatkozás mindig az „ukrán diaszpóra” volt. Azaz a külföldön, elsősorban az Egyesült Államokban élő olyan ukrán közösségek, amelyek ukránnak definiálták magukat. (Hasonló hivatkozásokat találtunk Fehér-Oroszországban és Litvániában korábbi kutatásaink során, vö. Kozma 2005).
- A *romániai akkreditáció* visszatérő motívuma az európai uniós felzárkózás. (Megszervezése idején ugyan még nem volt az; a csatlakozáshoz közeledve sűrűsödik a hivatkozásokban és dokumentumokban).
- A *szerbiai akkreditáció* többek közt azt is szolgálja, hogy a felsőoktatás irányítását az európai szakmai hálózatokban elfogadottá tegye. Az akkreditáció megszervezéséről a szerb oktatási miniszter nemzetközi szervezetek előtt számolt be; ezután belépett az európai oktatási miniszterek konferenciájába.
- A *horvátországi akkreditáció* esettanulmánya szerint „a felsőoktatás nemzetköziesedése vált manapság a legfontosabb irányzattá, és kulcskérdése minden nemzeti felsőoktatási politikának”.

Nemcsak a „rendszerátváltó” országok reorientációjáról van szó – Keletről Nyugatra. Emellett minden bizonnyal egyfajta „közép-európaiság” is motiválja a felsőoktatás-politikusokat, amikor politikájukkal a felsőoktatást mindenáron „nemzetköziesíteni” akarják. Az elzárkózás és elmaradottság – amelynek közérzete a Habsburg-monarchia értelmiségében már rég kialakult – máig kitapintható a felsőoktatási politikában. Még *Ausztriában* is, amely pedig nem sorolható a „rendszerátváltó” országok közé, mégis megalapította szakfőiskoláit (német mintára), beengedte a magánegyetemeket (angolszász mintára), és mindezek következtében megszervezte akkreditációjukat is.

Bürokratikus kontroll

Mínthogy az „akkreditáció” kormányzati intézkedések összefoglaló neve, a szervezet, amely végzi, szintén a kormányzati bürokrácia részévé válik. Nem is alakulhatott másként, ismerve a totális államhatalmak bürokráciáit, amelyek, tegyük hozzá, korábbi bürokráciákra épültek rá. Az akkreditáció folytonos kockázata Közép-Európában, hogy elbürokratizálódik; e fenyegetés ellen, ha jókor felismerik, folyamatosan védekezni kell.

Az akkreditációs szervezetek elhelyezkedése a kormányzati struktúrákban aszerint változik, hogy mekkora mozgásteret sikerült kiharcolniuk. A közép-európai megoldások a betagolódásra: a törzskari, a korporatív, az igazgatási, illetve az „önfejlesztő” akkreditációs szervezet.

- *Törzskari szervezet.* Szlovákiában például a miniszter javasolja az akkreditációs testület tagjait, és a kormány (kormányfő) nevezi ki őket. Ezzel az akkreditációs szervezet az oktatási miniszterrel mellérendelő kapcsolatba („törzskari” viszonyba) kerül. Véleményezési joga van, dönteni csak a miniszter dönthet. Az akkreditációs szervezet kompetenciájába a felsőoktatás tartalmi, tanulmányi kérdései tartoznak (tanulmányi programok, egyetemi és tudományos fokozatok).
- *Korporatív szervezet.* Szlovéniában például az Oktatási, Tudományos és Sport Minisztérium pályázati úton választja ki az akkreditációs szervezet (Felsőoktatási Tanács) tagjait, és a kormányfő nevezi ki őket (a pályázat zárt körű, a tanácsnak hivatalból vannak tagjai, a pályázat a tanácsban részt vevő testületeknek van meghirdetve). Az akkreditációs szervezet valószínűleg korporatív testületként fog működni, amely a meghívott szervezetek érdekegyeztető fórumává alakulhat át a tantervek engedélyezésében, intézmények alapításának véleményezésében, illetve az (egyetemi) tanárok kinevezése közben. (Működéséről 2005-ben még nincsenek tapasztalatok.)
- *Igazgatási szervezet.* Ukrajnában például az akkreditációs testület elnökét és tagjait törvény írja elő, aktuális személyi összetételét pedig az ukrán minisztertanács hagyja jóvá. Az Állami Akkreditációs Bizottság elnöke a mindenkor oktatási miniszter, tagjai a társminisztériumok, a helyi-területi közigazgatás, valamint a felsőoktatási intézmények képviselői. Az ukrán akkreditációs szervezet tehát igazgatási szervezet; a szakértők bizottsági szinteken kapcsolódnak hozzá.
- *„Önfejlesztő” szervezet.* Szerbiában az akkreditációs szervezet egy egyetemi oktatás-fejlesztési tanácsnak a szerve. Az akkreditációs szervezetet ez a tanács nevezi ki – miután magát a tanácsot, politikai szakértőinek javaslatára Zoran Dindić miniszterelnök megalakította. Az akkreditációban azonban nemcsak az akkreditációs szervezet vesz részt, mert a hatáskörök diverzifikálódtak. A Nemzeti ENIC Központ a végzettségek ekvivalenciájával foglalkozik, az „egyetemi konferencia” és a „hallgatói konferencia” pedig korporatív jelleggel működik és érdekvédelemmel, illetve önvédelemmel foglalkozik (A Milosevic-rendszertől való félelem a kutatás során még tapasztalható volt.) Az akkreditáció szervezetét – különös módon – egy közösen kialakított akkreditációs kézikönyv előírásai fogják össze. A szerbiai akkreditáció markánsan „önfejlesztő”. De mint minden „önfejlesztő szervezetben”, itt is bizonytalanságot okoz a hagyományok, főként pedig a kellő törvényességi szabályozás hiánya.

Szervezeti stratégiák

A hagyományok hiánya (legtöbb országban), a kormányzati szintű (vagy annál alacsonyabb) legitimitás, a pártpolitikának való kiszolgáltatottság az akkreditációs szervezeteket arra készteti, hogy stabilizálják magukat és növeljék önállóságukat. Az akkreditációs szervezetekben dolgozók csak akkor láthatják biztosítva tevékenységük hosszú távú eredményességét, ha a mindig változó pártpolitikai és kormányzati szférától sikerül távolságot tartaniuk. Mint más hasonló esetekben, itt is a sok szálú és kölcsönös függőségek segíthetnek. A közép-európai akkreditációk vizsgálata során különböző „szervezeti stratégiákkal” találkoztunk.

- *Hivatal.* Bár az akkreditáció különböző szinteken és bürokratikus beágyazottsággal folyik, értelemszerűen mindenütt kialakították e testületek hivatalait (titkárságok). A titkárságok az akkreditációs szervezetek „kemény magjai”, amelyek köré a változó felállású testületek

szerveződhetnek. A titkárságok esetenként K + F tevékenységet is elláthatnak. Az akkreditációs szervezet folytonosságának hordozói nem a testületek, amelyekben a határozatok látszólag születnek, hanem a hivatalok, ahol a határozatokat valójában előkészítik, véglegesítik és eljuttatják az érintettekhez. Ebben a szervezeti átalakulásban az osztrák akkreditációs szervezetek járnak élen. A szakfőiskolákat akkreditáló FHR tagjai köztisztviselők, akik ennek megfelelően az akkreditációval összefüggő munkálatokért illetményt kapnak. Ez a szervezeti stabilizálódás egyik útja: bekerülni a közsférába, és ott igazgatási szervezetté válni.

- *Professzionizálódás.* Az akkreditációs titkárságok professzionizálódnak. Ezen olyan törekvést értünk, amelynek eredményeképp a titkárságok tagjai specializálják magukat, és specializálódásukat igyekeznek elismertetni testületeikkel és kormányzataikkal. Az osztrák Akkreditációs Tanácsnak (ÖAB) nyolc testületi tagja van, akik magukat szakértőknek definiálják. A rájuk háruló ügyintézés a titkárság végzi, illetve koordinálja. A testületet tagjait a szövetségi kormány kér összesen két periódusban kérheti föl. A háttérben ott van a hivatali rendszerben működő titkárság. Tagjai önmagukat „felsőoktatási szolgáltatóként” határozzák meg, és ennek megfelelően tevékenykednek. Ez a szervezeti stabilizálódás másik útja: szakértői-szolgáltatói szervezetté alakulnak át a „felsőoktatási piac” számára)
- *„Egyszerűsítés”.* Az akkreditációs szervezetek professzionizálódásának egyik jelszava az „egyszerűsítés” („ésszerűsítés”, azaz racionalizálás). Az „egyszerűsítés” könnyen elfogadható a közvéleménnyel, bár valójában átszervezést és ezzel együtt hatásköri és hatalmi átrendeződést jelent felsőoktatáspolitikai tolvajnyelven. A közép-európai országok felsőoktatási akkreditációja során újra meg újra találkozunk az „egyszerűsítés” jelszavával. A tanulmányi programok átszervezése (az alapképzési szakok összevonása) az „egyszerűsítés” jegyében zajlik (pl. Szlovákia). Az akkreditáció bonyolult útjait „egyszerűsíteni” kívánatos (pl. Szerbia). A széttagolt felsőoktatási hálózatot „egyszerűsíteni” – azaz integrálni – kell (pl. Szlovéniában, hasonlóképp Horvátországban, ahol a kari önállóságot a kormányzat meg akarja szüntetni („egyetemi autonómia”).

Mindenütt ugyanaz a folyamat játszódik le: a szétaprózódott irányítási hatásköröket a kormányzat igyekszik recentralizálni, és ezzel a „rendszerátcsoportosítás” periódus szétbomló felsőoktatását újraszervezni. Hasonló „egyszerűsítések” zajlanak le a testületek rovására az akkreditációs szervezetekben is: a hivatalok fontossága növekszik, mivel ők állnak kapcsolatban a kormányhivatalokkal.

Szaknyelv

Az akkreditációs szaknyelv sajátosságaira már eddig is utaltunk. Most azt hangsúlyozzuk, hogy nem epizódokról, hanem egyfajta törvényszerűségről van szó. Az akkreditációs szervezet professzionizálódása tükröződik a „tolvajnyelvben” is, amit használnak. Ez a nyelv nemzetközi nyelvhasználatra vezethető vissza. A közép-európai akkreditációs nyelvvezet néhány visszatérő fordulata a következő.

- *Minőségbiztosítás.* Az akkreditációs szervezetek identitásához ez áll a legközelebb. Ennek jegyében különböző kormányzati funkciókat látnak el (gyakran anélkül, hogy terveznék vagy tudatosítanák): a tömegesedés lassítását, a nemzetközi versenyképességet, a szakmai szempontú szelekciókat stb. Emellett a minőségbiztosításra való hivatkozás alátámasztja az akkreditáció specializálódását és professzionizálódását. A minőségbiztosítás technikai és vállalkozási formái ugyanis széles körben elterjedtek az iparban és a nemzetközi vállalatoknál.

- *Tudományszervezés.* Némely akkreditációs szervezet úgy fogja föl a tevékenységét mint tudományszervezést. Ilyen értelemben az akkreditácitálásban való közreműködés egy tudományos pályafutás része, a tudomány gyakorlattá való átváltása. Az akkreditációs titkárság ilyenkor a „tudomány menedzsere” szerepét töltheti be. (Leggyakrabban az ukrán akkreditációban hivatkoznak rá.)
- *Felsőoktatás-diplomácia.* Az akkreditációs szervezetek – különösen azok, amelyek egyszerre születtek a határok 1990 utáni nyitásával – letéteményesnek érezhetik magukat a felsőoktatási rendszerük nemzetközi kapcsolatainak szervezésében és lebonyolításában. Az akkreditációs szervezetek nemzetközi beágyazódására Közép-Európa szerte törekszenek (furcsa példa az osztrák magánegyetemeket akkreditáló testület, amelyben többségben vannak a nem osztrák származásúak). Ilyen szakmaiságú például a szlovák akkreditációs szervezet.
- *Felzárkózás, csatlakozás, európaizálódás.* Ez a törekvés jellemzi például a szlovén akkreditációs szervezetet. Követelményük – nemzetközileg elfogadott programok csatolása az új tanulmányi programok akkreditációs kérelmeihez – önmagában is jelzi, hogy az akkreditációs szervezet az európai fölzárkózás motorja kíván lenni.

Tanulságok

A közép-európai felsőoktatások akkreditációit vizsgálva megállapítottuk, hogy szorosan összefüggenek a térségben lezajlott rendszerváltozásokkal. Nem egyszerűen oktatáspolitikai döntések vagy egyéb kormányzati elhatározások eredményei. Sokkal inkább egyfajta kompromisszumnak tekinthetők a kormányzatok és a felsőoktatási intézmények között. A kormányzatok a rendszerváltozás első szakaszában meggyöngültek; szerepüket rendszerint az „oktatási piac” – vagy legalább is az arra való, jelszószerű hivatkozás – vette át. Az európai csatlakozás közeledtével, majd elkövetkeztével azonban a kormányzatok általában ismét megerősödtek a térség országaiban. A kormányzatok közvetítenek ugyanis Brüsszel és egy-egy új tagállam között, fontosságukat pedig még fokozni is igyekeznek azzal, hogy újra meg újra az európai bizottságra hivatkoznak. Egyes szakértők ezért a rendszerváltozás és a csatlakozás közt eltelt egy-két évtizedet egyfajta vargabetűnek tartják, amikor az oktatáspolitikai fölöslegesen öntörvényűvé vált. Az uniós csatlakozással „kerültek helyükre a dolgok”: az erőközpont újra világossá vált (mint a rendszerváltozás előtti időben), így a nemzeti kormányoknak van hová igazodniuk, és van mire hivatkozniuk is, amikor az intézmények önállóságát korlátozni igyekeznek. Ez az akkreditációs politikák alakulásának fő üzenete Közép-Európában.

A tanulságokat valamivel részletesebben így foglalhatjuk össze.

- Nyugat-Európától eltérően **Közép-Európában az akkreditáció is szorosan összefügg a rendszerváltozásokkal.** Az akkreditációs eljárásokat és szervezeteket nem lehet másként megérteni, csak ha belehelyezzük (visszahelyezzük) a társadalmi és politikai átalakulásokba.
- **Akkreditáción Közép-Európában a felsőoktatás megreformálásának legkülönbözőbb tevékenységeit értik.** A különböző akkreditációs szervezetek (testületek) rendszerint a felsőoktatás tanulmányi programjaival foglalkoznak, miközben az ahhoz kapcsolódó egyéb problémákat vagy ugyanezekben a szervezetekben, vagy gyakran más szervezetekben döntenek el (kapacitás akkreditáció, finanszírozási feltételek).
- **A közép-európai akkreditáció a fölzárkózás és a nemzetköziesedés eszköze.** Nemcsak a korábbi totális rendszerekből való kitörést várják tőle, hanem egyben a kitörést abból az elszigeteltségből is, amelyet az értelmiség számára Közép-Európa hagyományosan jelent.

- **Az akkreditáció elsősorban kormányzati tevékenység,** vagy annak szakmai-tudományos háttérzése. Ezért az akkreditációs eljárások és szervezetek – különbözőképpen bár, de mégis – beépültek az államigazgatási bürokráciába (igazgatási, törzskari, korporatív, illetve „önigazgató” szervezetek).
- **A gyorsan változó, bizonytalan közép-európai politikai környezetben az akkreditációs szervezetek „túlélésre” törekszenek.** „Túlélésükhöz” sajátos stratégiákat választanak (az akkreditáció mint minőségbiztosítás, tudománymenedzsment vagy kultúrdiplomácia). A stabilitásra törekvő akkreditációs szervezetek itt is kialakítják identitásukat és önálló szakmaiságukat, ami jellegzetesen a Közép-Európában jelenleg folyó felsőoktatási reformokhoz („bolognai folyamat”) kötődik.
- **Az akkreditáció egyike a közép-európai oktatáspolitikai és oktatáspolitikusok elszalasztott, nagy lehetőségeinek.** Értelemszerűen állami keretek között építették ki, egymásra is figyelve persze, de elsősorban nyugat-európai mintákat követve. Egy közös közép-európai akkreditáció (de legalább is közös elemei, pl. követelmények, eljárások stb.) azonban máig várat magára. A rendszerváltozás első éveiben ez talán kézenfekvőbb lett volna. Az európai csatlakozás óta azonban kétségkívül sürgető volna közös közép-európai akkreditációkat is kezdeményezni.

A közép-európai akkreditációs politikák – bár éppen erre számítottunk – nem a nyugat-európai modellek szerint alakult. Az egyetlen kivétel talán az osztrák akkreditációs politika, amely – értelemszerűen – leginkább a német akkreditáció modelljének hatását mutatta (nem is véletlenül, földrajzi, történelmi és kulturális összefüggéseik okán).

Mi ennek az eltérésnek az oka? Nyilvánvalóan a rendszerváltozás, illetve az a folyamat, amelyen a kormányzatok és a felsőoktatási intézmények viszonya átment. Ha ezt a folyamatot 1990-től számítjuk, akkor a rendszerváltozás első szakasza – nagyjából 1990-1993 (vagy 1994) között – a kormányzati befolyásolás természetes gyöngülésével járt mind az oktatásügyben, mind a társadalmi szolgálatok egyéb szféráiban. A rendszerváltozás eredményeképp föltárult a korábbi kormányzatok illegitimitása; az ti., hogy nem(csak) a közigazgatás (államigazgatás) szervei voltak, hanem „államhatalmi szervek” is – ami azt jelenti, hogy a korábbi totális rendszerek elnyomó gépezetének részét képezték. Tőlük megszabadulni, befolyásuktól függetlenedni – a rendszerváltozás egészének egyik jelszavává vált. Az állam tehát nem pénzügyi okokból, nem a kordivatot követve vagy bármilyen más elvi megfontolásból „vonult vissza” a felsőoktatásból a rendszerváltozáskor, hanem kitessékelték onnan.

Különös módon a rendszerváltó államok kormányzatát az európai csatlakozás teszi ismét legitimé. Mint más nemzetközi szervezetekkel (pl. Világbank, Monetáris Unió, NATO), az Európai Unióval is a kormány tárgyal és a parlament dönt, hogy jóvá. Azok a külpolitikai törekvések tehát, amelyek a rendszerváltó társadalmakat mozgósították, államaik és kormányzataik révén valósult meg. Ez fölértékelte az állami beavatkozást, hiszen a kormányzatok unos-untalan az új szövetségi kötelezettségeikre hivatkozhattak.

Az akkreditáció – amely az így átalakuló felsőoktatási politika egyik eszközét képezi – ilyenformán nem egyszerűen „minőségbiztosítást” jelent. Sokkal inkább egy elfogadható és korszerűsített formája annak a kormányzati beavatkozásnak, amely az ezredforduló óta egyre növekszik, új meg új formákat ölt, és arra törekszik, hogy a felsőoktatást – korábbi különállásától megfosztva – integrálja a nemzeti oktatás rendszerébe.

Irodalom

Bevezetés

- „Equality or efficiency?” (2003) *The Economist*, Jan 25, 36.
- Apple M W (2001) „Comparing neo-liberal projects and inequality in education.” *Comparative Education* 37, 4: 409-423.
- Atkinson-Grosjean J (2000) „The Use of Performance Models in Higher Education: A Comparative International Review” *Education Policy Analysis* 8, 30. <http://www.epaa.asu.edu/epaa/v8n30.html>
- Baker J, Guerin D (1997) *The Role of Private Providers in Tertiary Education – A Report for the Treasury*, Wellington.
- Barnes J (1999) *Funding and University Autonomy*. In: Henkel M, Little B (eds.) *Changing Relationships Between Higher Education and the State*. London: Jessica Kingsley.
- Bjarnason S (1998) ‘Buffer’ Organisations in Higher Education: Illustrative Examples in the Commonwealth. Association of Commonwealth Universities, London.
- Bologna Declaration (1999) <http://www.crue.upm.es/eurec/bolognaexplation.htm>
- Bowen F et al (1997) *State Structures for the Governance of Higher Education: A Comparative Study*. <http://www.policycenter.org/comparative/comparative.html>
- CHEPS (2001) *Higher Education and the Stakeholder Society*. <http://cheps.utwente.nl/cheps/documenten>
- Clark B R (1983, 1986) *The Higher Education System: Academic organization in cross-national perspective*. Berkeley: University of California Press.
- Frederiks M M H, Westerheijden D F (1994) „Effects Quality Assessment in Dutch Higher Education.” *European Journal of Education* 129, 2: 181-197.
- HEFCE About Us: Standards of Service <http://hefce.ac.uk/AboutUs>
- Kaiser F, Neave G (1993) „Higher Education Policy in France.” *Higher Education Policy* 1993, 6: 7-15.
- Kozma T (2002) „Oktatáspolitikai tájoló.” *Educatio* 11, 1: 3-12.
- Kozma T (1991) *Reformvitáink*. Budapest: Educatio Kiadó
- Kozma T (1993) „A Professzorok Háza.” *Educatio* 3: 433-442.
- Kozma T et al (2003) *Accreditation in the Higher Education System in Hungary*. Paris: International Institute for Educational Planning
- Kozma T, Rébay M eds (2003) *Felsőoktatási akkreditáció Európában*. Budapest: Oktatáskutató Intézet
- Kundera M (2005) *A függöny*. Budapest: Európa
- Ministerie van OCW (2001) „Facts, and Figures.” Education, Culture and Science. <http://www.minocw.nl>
- National Report (2000) *Government and Higher Education Institutions* www.leeds.ac.uk/educol/ncihe
- Neave G (1991) *The Reform of French Higher Education or The Ox and the Toad: A Faboulous Tale*. In: Neave G, van Vught F (eds.) *The Changing Relationship Between Government and Higher Education in Western Europe*. Pergamon Press, 65-79.
- Neave G (1992) „On Bodies Vile and Bodies Beautiful: The Role of Buffer Institutions Between Universities and State.” *Higher Education Policy* 5, 3: 10-13
- Neave G (1996) *The Evaluation of the Higher Education System in France*. In: Cowen R (ed.) *The Evaluation of Higher Education Systems*. Kogan Page, 66-81.

- Neave G, van Vught F A (1991) Conclusion. In: Nave G, van Vught F A (eds.) The Changing Relationship Between Government and Higher Education in Western Europe. Pergamon Press, 239-255.
- Olssen M (1996) „In defence of the welfare state and publicly provided education.” Journal of Education Policy 11, 3: 337-62.
- Sáska G (2005) A polgári és szocialista nevelés alternatívái. Budapest: Felsőoktatási Kzztató Intézet
- Teichler U (1991) The Federal Republic of Germany. In: Nave G, van Vught F A (eds.) The Changing Relationship Between Government and Higher Education in Western Europe. Pergamon Press, 29-49.
- Thatcher M (2002) Statecraft. London: Harper & Collins
- Vught F A (1988) „A new autonomy in European higher education?” International Journal of Institutional Management in Higher Education. 1988, 1: 16-26.
- Vught F A (1988) „A new autonomy in European higher education?” International Journal of Institutional Management in Higher Education 1988, 1: 16-26.
- Walford G (1992) Changing Relationship Between Government and Higher Education in Britain. In: Nave G, van Vught F A (eds.) The Changing Relationship Between Government and Higher Education in Western Europe. Pergamon Press, 165-181.

Az európai akkreditáció modelljei

Az angol rendszer

- Agg G – Selényi E – Sima D (1993) „A brit akkreditációs rendszer gyakorlata” Magyar Felsőoktatás 3,6: 22-23.
- Assurance Agency for Higher Education: Code of practice for the assurance of academic quality and standards in higher education <http://www.qaa.ac.uk>
- European Network for Quality Assurance in Higher Education (ENQA) Workshop reports. Institutional Evaluations in Europe. United Kingdom. <http://www.enqa.net/texts/institutional.pdf>
- Geall V, Harvey L, Moon S (1997) The UK – institutional self-evaluation and quality. <http://www.uce.ac.uk/crq/publications/sachap.pdf>
- Higher Education in the learning society (1997) <http://www.leeds.ac.uk/educol/ncihe/>
- Independent Further and Higher Education in Britain. An overview. <http://www.the-bac.org>
- Kozma T (1997) „Finanszírozás a felsőoktatásban. Nagy-britanniai változások.” Magyar Felsőoktatás. 1997/8: 35-36.
- Kristoffersen D, Sursock A, Westerheijden D (1998) Minőségbiztosítási kézikönyv: Eljárások és gyakorlatok. Phare Multi-Country Programme in Higher Education. European Training Foundation
- Page E C (2001) Implications for Policy Transfer. Paper presented at the international conference „Accreditation of Higher Education: Comparative Policies in Europe, Vienna, 27th April, 2001
- Randall J (é.n.) Academic Review in the United Kingdom. HEQC Launch Papers. <http://www.che.org.za/heqc2/randall.html>
- Scott M (é.n.) Paper to the Assembly Review on Quality Assurance. <http://www.hew.ac.uk/downloads/review/quality.rtf>
- Setényi J ed. (1992) Az angol felsőoktatás. Budapest: Educatio
- Theisens H (2001) A comparative study of (binary) structures in nine countries. United Kingdom. In Fixed and Fuzzy Boundaries in Higher Education. January 2001. <http://www.awt.nl>

Towards Accreditation Schemes For Higher Education. In: Europe? CRE Project, co-funded by the SOCRATES Programme. Final project report. www.unige.ch/cre/activities/accreditation/report-FINAL_doc_1.pdf

Westerheijden D, van der Wende M (é.n.) Who says B also has to say A? From Bologna to Accreditation: Design Requirements for Quality Assurance in Europe.
http://www.utwente.nl/cheps/publications/downloadable_publications

A francia rendszer

Arrêté relatif à la licence professionnelle (1999)

Arrêté relatif au DESS (2002)

Arrêté relatif au diplôme d'études universitaires générales, à la licence et à la maîtrise (1997)

Arrêté relatif au diplôme national de master (2002)

Arrêté relatif au grade de licence (2002)

Arrêté relatif aux études doctorales (2002)

Az Institut de Formation des Élus Universitaires honlapja. www.ifeu.uni.asso.fr

Bajomi I (2002) Új megoldások a felsőoktatásba kerülés és a felsőoktatásban való bennmaradás gyakorlatában. Kézirat. Budapest: Oktatókutató Intézet

Bienaymé A (1984) „The new reform of French higher education” European Journal of Education, 19 (2).

Bienaymé A (2002) „Réflexion sur l'Université Française: institution ou organisation?” Journal d'études sur les systèmes d'enseignement supérieur

Dejean J (é.n.) L'évaluation de l'enseignement dans les universités françaises. Rapport établi à la demande du Haut Conseil de l'évaluation de l'école. <http://cisad.adc.education.fr/hcee/public>

Ferry L (2002) De nouvelles perspectives pour l'enseignement supérieur. www.ifeu.uni.asso.fr

Neave G (1996) The evaluation of the higher education system in France. In: Cowen R (ed.) The evaluation of higher education systems.

Kaiser F, Neave G (1993) Higher Education Policy in France. In: Higher Education Policy. An international comparative perspective. Pergamon Press.

Loi d'orientation de l'enseignement supérieur. Loi n° 68-978 du 12 novembre 1968 (Fauré)

Loi d'orientation sur l'éducation. Loi n° 89-486 du 10 juillet 1989

Loi sur l'enseignement supérieur. Loi n° 84-52 du 26 janvier 1984 (Savary)

Lövetei I (1990) A felsőoktatás struktúrája és az állam szerepe a francia felsőoktatásban. In.: Szamel K (ed.) A felsőoktatás és az állam. Összehasonlító tanulmányok a felsőoktatás állami irányításának köréből. Budapest

Mandel K (1999) A francia felsőoktatási rendszer. Kézirat. Budapest: Oktatókutató Intézet

Neave G (1991) The reform of French Higher Education or the Ox and the Toad: A Fabulous Tale. In: The changing relationship between Government and Higher Education in Western Europe. Pergamon Press.

Prinborgne D C (1984) France. In: Clark B R, Neave G (eds.) The encyclopedia of higher education. Pergamon Press, 217-224.

Ribier R (1995) „Quality assurance and institutional accreditation: French procedures and operational aspects” Higher Education in Europe, Vol. XX. Nos. 1-2.

Two decades of reform in higher education in Europe: 1980 onwards. France. National description (2000) www.eurydice.org

A német rendszer

- ACQUIN. Akkreditierungs-, Zertifizierungs- und Qualitätssicherungs-Institut. (2002) Bayreuth: Acquin
- Akkreditierung neuer Studiengänge mit dem Abschluss Bachelor und Master. (2002) Hannover: ZEvA, Zentrale Evaluations- Akkreditierungsagentur Hannover
- Akkreditierung von Akkreditierungsagenturen und Akkreditierung von Studiengängen mit den Abschlüssen Bachelor/Bakkalaureus und Master/Magister. Mindeststandards und Kriterien. (2000) Bonn: Akkreditierungsrat
- Akkreditierung von Studiengängen – Zukunft der Hochschule in der Bundesrepublik Deutschland. Beiträge zur Hochschulpolitik 1/2001. Bonn: HRK
- Akkreditierungsagentur für Studiengänge der Ingenieurwissenschaften, der Informatik, der Naturwissenschaften und der Mathematik e.V.. Gremien und Verfahren, Mitgliedstruktur, Satzung. (2002) Düsseldorf: ASIIN
- Anforderungen und Verfahrensgrundsätze für die Akkreditierung von Bachelor- und Master-Studiengängen in den Ingenieurwissenschaften und der Informatik. (é. n.) Düsseldorf: ASIIN
- Arbeitsbericht 1999/2000. http://www.akkreditierungsrat.de/arbeitsbericht_1999-2000.htm
- Arbeitsbericht Juli 2001. http://www.akkreditierungsrat.de/arbeitsbericht_juli_2001.pdf
- Bachelor und Master, Modularisierung, Akkreditierung.
http://www.stura.uni-leipzig.de/publikationen/handblatt_ba-ma.html
- Bieri S, Brinkman H, Mayer E, Osterwalder K, Schulze W (2001) Bericht der Gutachtergruppe „Evaluation des Akkreditierungsrates“
http://www.akkreditierungsrat.de/KMK_Evaluationsbericht.pdf
- Die Einführung von Bachelor- und Masterprogrammen an deutschen Hochschulen. Eine Zusammenfassung der Ergebnisse. www.chc.de/assets/images/Ergebnisse_BM.pdf
- Die Mitglieder der Akkreditierungsagentur für Studiengänge der Ingenieurwissenschaften, der Informatik, der Naturwissenschaften und der Mathematik (ASIIN) (2002) Düsseldorf: ASIIN
- Drake H (2002) „Bachelor und Master.“ HSW 1/2002, 10-17.
- Empfehlungen zur Akkreditierung privater Hochschulen. Wissenschaftsrat. 4419/00, Berlin, 21. Januar 2000. www.wissenschaftsrat.de/texte/4419-00.pdf
- Entscheidungsgrundlagen für die Genehmigung von Studiengängen mit den Abschlüssen Bachelor/Bakkalaureus und Master/Magister in den einzelnen Bundesländern (Stand: Dezember 2002) Akkreditierungsrat. www.akkreditierungsrat.de
- Heimer T – Schneider J (2000) „Akkreditierung und Evaluation an deutschen Hochschulen – Ein Königsweg für die Reform deutscher Hochschulen?“ Vierteljahrshefte zur Wirtschaftsforschung 69/2., 468-480.
- Hochschulmarketing im Aufbruch. Qualität und Wettbewerb (Tagungsbericht). Eine Veranstaltung des Hochschulkonsortiums GATE Germany und des Projekts Qualitätssicherung der HRK am 29. und 30. Oktober 2001 im Bonner Wissenschaftszentrum. (2002): DAAD, HRK
- Hoffmann K H (2000) „Mehr Gestaltungsmöglichkeiten für Lehre und Studium.“ Forschung & Lehre 10/2000, 508-10.
- Internationalisierung = Evaluation + Akkreditierung? Beiträge der Hochschulpolitik 8/2001. Bonn: HRK
- Künftige Entwicklung der länder- und hochschulgreifenden Qualitätssicherung in Deutschland. Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 01.03.2002.
www.akkreditierungsrat.de/KMK_Qualitätssicherung.pdf

- Leitfaden für Gutachter/-innen in Akkreditierungsverfahren. (2001) Bonn: Akkreditierungsrat
- Pressemitteilung 06/2000 vom 21. Januar 2000. Sicherung der Qualität privater Hochschulen: Wissenschaftsrat empfiehlt Einführung eines institutionellen Akkreditierungsverfahrens. www.wissenschaftsrat.de/presse/pm_0600.htm
- Qualität, Transparenz, Vergleichbarkeit. (2002) Bonn: Aquas
- Rébay M (2001) A felsőoktatás helyzete Németországban. A finanszírozás kérdése. Kézirat. Budapest: Oktatókutató Intézet.
- Referenzrahmen für Bachelor-/Bakkalaureus und Master-/Magister-Studiengänge. (2001) Bonn: Akkreditierungsrat
- Richter R (2001) „Akkreditierungsverfahren an Fachhochschulen in den Niederlanden“ Die neue Hochschule 1/2001, 20-22.
- Schnitzer K (1999) „Akkreditierungsverfahren und -erfahrungen im Ausland“ HIS-Kurzinformat August/1999, 7-15.
- Statut für ein länder- und hochschulübergreifendes Akkreditierungsverfahren. Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 24.05.2002. i.d.F. v. 19.09.2002 www.akkreditierungsrat.de/KMK_Statut_2002-09-20.pdf
- „Viel Lärm um nichts?“ Evaluation von Studium und Lehre und ihre Folgen. Tagung an der Universität Rostock vom 6. bis 8. September 1998. Beiträge zur Hochschulpolitik 4/1999.
- Wolf K (2001) Akkreditierung: Verfahren und Wirkung. <http://www.uni-weimar.de/KA/tagungen/WissRecht/wolff.html>
- Wörner J D (2000) „Akkreditierung: Freiwilliger Akt der Hochschule“ Forschung & Lehre 10/2000, 510-515.

Akkreditáció Ausztriában

- Bundesgesetz über die Organisation der Universitäten und ihre Studien (Universitätsgesetz 2002) http://www.bmbwk.gv.at/universitaeten/recht/gesetze/ug02/Universitaetsgesetz_2002_inh.xml
- Fachhochschulrat, www.fhr.ac.at
- FH-Studiengänge: 2004/05: Erhalter http://www.fhr.ac.at/fhr_dyn/studienangebot
- Grünwald K – Gadner J eds (2003) Universitätsgesetz 2002 – Weltklasse oder Sackgasse? Eine kritische Auseinandersetzung. Wien: Verlag Österreich
- Hauser W (2004) Fachhochschul-Studiengesetz. Wien: Verlag Österreich
- Holosch H (1999) Die rechtliche Stellung und Funktion des österreichischen Fachhochschulrates. Köflach (kézirat (diplomamunka), ÖNB)
- Kasparovsky H – Wadsack I (2004): Das österreichische Hochschulsystem. Wien: bm:bwk
- Kommentar zu den Akkreditierungsrichtlinien des FHR (AR 2002). Beschluss des Fachhochschulrates vom 25. 10. 2002. Wien 2003
- Müller M (2002) Fachhochschulen und Fachhochschul-Studiengänge in Tirol. <http://www.tirol.gv.at/themen/wirtschaftundtourismus/arbeit/fachhochschulen/downloads/fh-konzept2.pdf>
- Österreichisches Akkreditierungsrat, www.akkreditierungsrat.at
- Perthold-Stoitzer B – Stöger K – Szűsz M (2001) Universitäts-Akkreditierungsgesetz. Wien: Verlag Österreich

Richtlinien des Fachhochschulrates für die Akkreditierung von Bakkalaureats-, Magister-, und Diplomstudiengängen. Beschluss des Fachhochschulrates vom 20.01.2004 Wien

Sebö M (2003) Universitätsgesetz 2002. Gesetztext, Materialien, Erläuterungen und Anmerkungen. Wien: WUV Universitätsverlag

Statistisches Taschenbuch 2004 http://www.bmbwk.gv.at/universitaeten/stats/stat_tb.xml

Universitäten und Hochschulen in Österreich – Reformen 2001. <http://www.sbox.tu-graz.ac.at>

Verordnung des Fachhochschulrates (FHR) über die Evaluierung im österreichischen Fachhochschulsektor (Evaluierungsverordnung 5/2004) Beschluss des Fachhochschulrates vom 14.5.2004 http://www.fhr.ac.at/fhr_inhalt/01_ueber_uns/EvalVO_032005.pdf

Akkreditáció Horvátországban

Currie D M – Krbec D – Higgins J (2005) „Creating a Quality Assurance System for Croatian Higher Education.” Higher Education in Europe „The Bologna Process: Retrospect and Prospects”. Routledge/Taylor & Francis journal, XXX, 1: 53-66.

IBRD (2000). Higher Education in Developing Countries: Peril and Promise. Washington, D.C.: The Task Force on Higher Education and Society, the International Bank for Reconstruction and Development, the World Bank.

Krbec D (2004) „Europeanization” of Education: Challenges for Accession Countries. In Švarc J – Lažnjak J – Šporer Ž – Polšek D eds Transition Countries in the Knowledge Society: Socioeconomic Analysis. Zagreb: Institut društvenih znanosti «Ivo Pilar», 375-391.

Krbec D (2004a) The Role of Innovations in Higher Education. Interdisciplinárís kerekasztal megbeszélés „Second Transition Challenge to Knowledge Based Society: What Set of Institutions Creates Incentives to Innovation?”. Opatija: 2004. október 1.

Krbec D (2005) Innovations and Cultural Encounters: Challenges of Benchmarking in Higher Education. International Conference on „Innovation and Social Development”. IUC – Inter-University Centre, Dubrovnik: 2005. május 27-29.,

Krbec D – Škare M (2003) Implication of Changes in Higher Education on the Economy of the Republic of Croatia. Društvena istraživanja/Social Research 67, 12, 5: 661-678

National Reports 2004-2005: Croatia 2005. Zagreb: MSES – Ministry of Science, Education and Sport, January 14, 2005.

Akkreditáció Magyarországon

199/2000. (XI. 29.) Korm. rendelet a Magyar Akkreditációs Bizottság működéséről. <http://www.mab.hu/doc/mabkormrend.doc>

A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem akkreditációs beadványa. (Kézirat) BKE, Budapest, 1997

Agg G – Setényi J – Heltai A (1993) „A brit akkreditációs rendszer gyakorlata.” Magyar Felsőoktatás 1993, 6. 22-23.

Az ideiglenes akkreditációs bizottság külföldi tanácskozó tagjainak javaslatái. Magyar Felsőoktatás 1993/5: 7.

Barkó E ed. (1992) A magyar felsőoktatás fejlesztése 2000-ig. Budapest: Felsőoktatási Koordinációs Iroda

- Drahoš P – Setényi (1995) A felsőoktatás és szakképzés, egy lehetséges jövőkép. Jelentés a kormány tárcaközi posztszekundér szakértői bizottságának fölkerésére. (Kézirat) Budapest: Oktatókutató Intézet D 4646
- Gordos G (1991) „Diplomák (fokozatok), tárgyak elismerése, akkreditáció.” Magyar Felsőoktatás 1991, 6-7: 35-37.
- Halmay Nóra: Akkreditációs útmutató felsőoktatási intézmények számára. Országos Akkreditációs Bizottság, Budapest 1995
- Híves T – Kozma T – Radácsi Imre (2000) Regionális együttműködések a harmadfokú képzésben. Educatio Füzetek 227. Budapest: Oktatókutató Intézet
- Hüfner K ed (1995) Higher Education Reform Processes in Central and Eastern Europe. Frankfurt a. M. etc: Lang (Schramm J ed: Ökonomische Theorie der Hochschule Vol 7)
- Kells H R (1992) The Regulation of Quality in Higher Education: A Multinational Perspective. Higher Education Policy Series 5. London: Kingsley
- Kogan M et al. eds (1991) The Use of Performance Indicators in Higher Education: A critical analysis of developing practice. Higher Education Policy Series 3. London: Kingsley
- Kozma T – Híves T – Radácsi Imre – Rébay M (2000) Felsőoktatási akkreditáció Magyarországon. Esettanulmány az UNESCO IIEP fölkerésére. (Kézirat) Budapest: Oktatókutató Intézet
- Kozma T (1992) „The steering of higher education: a Hungarian case study.” Higher Education in Europe 17, 3: 15-29.
- Kozma T (1993) „The expansion of education in Eastern Europe: A regional view.” Higher Education in Europe 18, 2: 85-95
- Kozma T (1998) „New challenges of tertiary education in East-Central Europe.” In: Leitner E ed: Educational Research and Higher Education Reform in Eastern and Central Europe. Studies in Comparative Education 6. Frankfurt: Lang, 131-43.
- Kozma T (2000) „The fourth stage: Transatlantic changes in adult education.” In: Kaufman W – Macpherson H S eds: Transatlantic Studies. Lanham (USA): The University Press of America, 127-39.
- Kozma T et al. (1997) Higher Education in Hungary. Bucharest: Unesco CEPES.
- Kreutz H et al. (1992) Politische und administrative Weichenstellung der Hochschulreform und Hochschulexpansion. Wien: Institut für Angewandte Soziologie
- A Magyar Akkreditációs Bizottság Ideiglenes Szervezeti és Működési Szabályzat (2004) <http://www.mab.hu/doc/foszoveghonlap.doc>
- A MAB akkreditációs követelményrendszere. (2004) www.mab.hu/doc/Mellek11.doc
- MAB SzMSz 5. sz. melléklete. A MAB véleményezési szempontjai és eljárási rendje. Létesítendő intézmény előakkreditációja. www.mab.hu/doc/5intlet.doc
- MAB SzMSz 6. sz. melléklete. A MAB véleményezési szempontjai és eljárási rendje. Létesítendő kar előakkreditációja. www.mab.hu/doc/6karlet.doc
- MAB SzMSz 8. sz. melléklete. A MAB véleményezési szempontjai és eljárási rendje. Intézményi akkreditáció. www.mab.hu/doc/8intakkr.doc
- Michelberger P (2003) Tízéves a Magyar Akkreditációs Bizottság. Magyar Tudomány 2003/10., 1308-1316.
- Róna-Tas A (1993) „Az Ideiglenes Országos Akkreditációs Bizottság megalakulása elé”. Magyar Felsőoktatás 1993, 1.
- Róna-Tas A (2003) „A magyar doktori iskolák helyzete és jövője.” Magyar tudomány 2003/10. 1298-1307.

- Szántó T (2003) „A szemléletváltásról.” Magyar Felsőoktatás 2003/8. 24-26.
- Szántó T ed (2000) A Magyar Akkreditációs Bizottság és a felsőoktatás minősége 1992-2000. Jelentés az Országgyűlés Oktatási Bizottságának 2000. május-június. http://www.mab.hu/a_szabalyok.html
- Törvények a felsőoktatásról (LXXX/1993, LXI./1996). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1996
- Trends, issues and new laws in higher education. Higher Education in Europe 19 (1994), 1. (tematikus szám)
- Útmutató az önértékelések elkészítéséhez. Jogász szakok párhuzamos vizsgálata 2005. január. www.mab.hu/doc/0501onertjav.doc
- Vught F A (1988) „A new autonomy in European higher education?” International Journal of Institutional Management in Higher Education 12, 1: 16-26.
- World Bank (1994) Higher Education: The Lessons of Experience. Washington D. C.: World Bank
- Gémes A ed (2003) A Magyar Akkreditációs Bizottság tíz éve 1993-2003. <http://www.mab.hu/doc/10evesaMAB.pdf>
- 2004/3/II/5. sz. MAB határozat. A kétciklusú képzés kísérleti bevezetésénél érvényesített MAB követelményrendszer. www.mab.hu/doc/03261kepkovH.doc
- 2004/6/VI/4. sz. MAB határozat. A kétciklusú 2005. évi bevezetésénél érvényesített MAB eljárási rend. www.mab.hu/doc/0702BSeljrendH.doc
- Szakok párhuzamos vizsgálata. Módszertani útmutató 2005. január. www.mab.hu/doc/0501113jogmodszere.doc
- 2004/7/III/4. sz. MAB határozat, pontosítva a 2005/2/VI/1. sz. ill. 2005/7/VI/1.2. sz. határozattal. www.mab.hu/doc/0930kivalosagiH.doc
- Stratégiai terv. A MAB 2002/1/II/2.1. sz. határozatának melléklete. www.mab.hu
- 2005/5/IV. sz. MAB határozat. Mester képzések létesítési és indítási kérelmeinek véleményezési eljárása. www.mab.hu/doc/0527mastereljrendH.doc
- Az 1993. LXXX. törvény a felsőoktatásról. (A 2005. november 1-től hatályos felsőoktatási törvény szövege) http://www.om.hu/letolt/felsoo/ftv_20051101.pdf

Akkreditáció Romániában

- Configurația actuală a învățământului pentru minoritățile naționale din România. (1999) București
- Învățământul cu predarea în limbile minorităților naționale din România. (1997) MEN, București
- Legea nr. 88 din 17 decembrie 1993 privind acreditarea instituțiilor de învățământ superior și recunoașterea diplomelor. Monitorul Oficial al României. Partea I. Nr. 307/1993.
- Mandel K (2003) A román felsőoktatáspolitikai változásai 1990-2003 között. (Kézirat.) Budapest: Oktatókutató Intézet
- Marga A (1999) Educația în tranziție. Cluj: Dacia.
- Murvai L (1996) Fekete fehér könyv. Kolozsvár: Stúdium Könyvkiadó
- Murvai L (2000) A számok hermeneutikája. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest
- Nicolescu L (2002) „Reforming Higher Education in Romania.” European Journal of Education. 2002/1: 91-100.
- Reisz R D (1992) „Magánfelsőoktatás és privatizáció. Románia.” Educatio 1992/2: 300-309.

Szűcs I (2003) A Partiumi magyar nyelvű oktatás keretei és szerkezete. (Kézirat) Budapest: Oktatókutató Intézet

Timpul prezent în învățământul minorităților naționale din România. (2002) MEC, București

Akkreditáció Szerbia-Montenegróban

Alternativna akademska obrazovna mreža www.aaen.edu.yu

Főiskolai törvény és módosításai, Službeni list 1992/50, Službeni list 1993/39, Službeni list 1996/24.

Gábrity M I (2004): A vajdasági magyar felsőoktatás helyzete és intézményfejlesztésének időszerei problémái. Debreceni Szemle 2004/2. 294-306.

Handal G (2003) Studentska evaluacija nastave – Priručnik za nastavnike i studente visokoškolskih ustanova. Beograd: AAOM

Jovanović O – Stojiljković-Petrović D (2003) Nostrifikacija i ekvivalencija diploma, polazne osnove i moguća rešenja. Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta, Sektor za visoko i više obrazovanje

Koncepcija zakona o visokom školstvu. (2002) Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta, Sektor za visoko i više obrazovanje, www.mps.sr.gov.yu

Mandel K (2004) „Minőségkonceptiók az oktatásban.” Régió 15, 2: 3-14.

Marinković-Nedučin R – Lažetić P (2002): Evropski sistem prenosa bodova u visokom školstvu – Vodič kroz ECTS. Beograd: AAOM

Mimica A ed (2004): Komisija za akreditaciju visokog obrazovanja Uputstva i kriterijumi za akreditaciju visokog obrazovanja. Beograd: AAOM

Ministarstvo prosvete i sporta www.mps.sr.gov.yu

Nikolić R – Malbaša V (2002): Akreditacija univerziteta u Srbiji. Beograd: AAOM

Promocija Bolonjskog procesa, Prezentacija reforme visokog obrazovanja u Srbiji, (2004) Koordinator: Prof. Dr. Snežana Pantelić-Vujanić pomoćnik Ministra za više i visoko obrazovanje i sekretar Mirko Ožegović, Beograd

Turajlić S – Babić S – Milutinović Z eds. (2001) Evropski univerzitet 2001? Beograd: Alternativna akademska obrazovna mreža (AAOM)

Visoko obrazovanje u Srbiji – strategija reforme. (2002) Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta, Sektor za visoko i više obrazovanje

Zakon o univerzitetu (Egyetemi törvény), (2002) Službeni list 2002/21.

Akkreditáció Szlovákiában

Fronc M (2003) Bolonsky proces a reforma vysokoškolského vzdelávania na Slovensku, Académia, Ročník XIV. 2/2003, UJPŠ, Bratislava, 4-7.

Fronc M (2003) Reforma vysokoškolského systému v kontexte európskej integrácie, Technológia vzdelávania, Ročník XI. 04/2003, Slovidact, Nitra, 1-3.

Hrubos I (2002) A „Bolognai folyamat” Kutatás közben 235. Budapest: Oktatókutató Intézet

Kozma T – Rébay M. eds (2003) Felsőoktatási akkreditáció Európában. Kutatás közben 242, Budapest: Oktatókutató Intézet

Kritéria akreditácie študijných programov vysokoškolského vzdelávania. Rozhodnutie ministra školstva dňa 31.3. 2003.

- Maderly P (2003) Perspektívy a riziká prebiehajúcej reformy slovenského vysokého školstva, *Académia*, Ročník XIV. 2/2003, UJPŠ, Bratislava, 8-11.
- Nariadenie vlády Slovenskej republiky z 19. marca 2003 o Akreditačnej komisii, Zbierka zákonov č. 104/2003. Čiastka 49.
- Návrat P (2003) Posudzovanie spôsobilosti vysokých škôl, *Académia*, Ročník XIV. 2/2003, UJPŠ, Bratislava, 20-24.
- Sústava študijných odborov vydané rozhodnutím Ministerstva školstva SR č. 2090/2002-sekr. zo dňa 16. decembra 2002.
- Štatút Akreditačnej komisie schválené Vládou Slovenskej republiky, uznesenie č. 1240 z 13. novembra 2002.
- Vozár L (2003) Reforma vysokých škôl a ich financovanie, *Académia*, Ročník XIV. 2/2003, UJPŠ, Bratislava, 24-29.
- Zákon č. 131/2002 z 21. februára 2002, Zbierka zákonov č. 131/2002. Čiastka 58.

Akkreditáció Szlovéniában

- Bračič V (1984) Prispevki za zgodovino visokega šolstva v Mariboru. Maribor: Založba obzorja.
- Center za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja, www.cmepius.si
- Koren K (2004) Minuta resnice za slovensko visoko šolstvo Večer, 2004. 11. 12.
- Reformza daj, www.reformazdaj.org;
- Univerza na Primorskem, www.upr.si
- Univerza v Ljubljani, www.uni-lj.si
- Univerza v Mariboru, www.uni-mb.si
- Uradni list, www.uradni-list.si
- Vlada Republika Slovenije Ministrstvo za šolstvu in šport, www.mszs.si

Akkreditáció Ukrajnában

- Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita”. Ukrajina XXI sztolittya, 1992.
- Metodicsnyi materiali scsodo akreditaciji novih naprajamiv (szpecialynosztyej) pidgotovki fahivciv u viscsih zakladah oszviti, Kijiv 1998r.
- Protokol derzsavnoj akreditacijnoj komiszi N30 vid 12 hrudnya 2000 roku: „Do koncepciji szisztemi licenzuvannya ta akrditaciji oszvitnyoji gyijalnosztyi viscsih navcsalynih zaklagyiv.” In Informacijnij bjuletyen Asszociaciji navcsalynih zaklagyiv nyergyerzsavnoj formi vlasznoszty N 24 2001 r.. 24-29
- Posztanova kabinyetu minyisztriv Ukrajini N200 vid 12. Lyutoho 1996 r. „Pro licenzuvannya, atesztacija ta akreditaciju zaklagyiv oszviti. Poszta”. In Nyebabin V G (ed.): Zakonodavcsi ta normativnyi akti pro oszvitv v Ukrajini. Tom 3, p.57-58.
- Posztanova kabinyetu minyisztriv Ukrajini N200 vid 12. Lyutoho 1996 r. „Polozsennya pro Gyerzsavnu akreditacijnu komisziyu.” In Nyebabin V G ed: Zakonodavcsi ta normativnyi akti pro oszvitv v Ukrajini. Tom 3, 58-63.
- Posztanova kabinyetu minyisztriv Ukrajini N200 vid 12. Lyutoho 1996 r. „Polozsennya pro licenzuvannya zaklagyiv oszviti.” In Nyebabin V G ed: Zakonodavcsi ta normativnyi akti pro oszvitv v Ukrajini. Tom 3, 64-69.

Posztanova kabinyetu minyisztriv Ukrajini N200 vid 12. Lyutoho 1996 r. „Polozsennya pro akreditaciju viscsih zaklagyiv oszviti.” In Nyeabin V G ed: Zakonodavcsi ta normativnyi akti pro oszvit v Ukrajini. Tom 3, 69-73.

Polozsennya pro organizaciju navcsalynoho proceszu u vécséh navcsalnék zakladah. Zatverdzenso nakazom Minisztersztva oszviti Ukrajini vid 2 cservnya 1993 r. N173, 111.

Reuhl G – Pogrebnyak V (1996) Study on the international comparability of the system of higher education in the Ukraine. Bruxelles

Risennya DAK N44 vid 08.04.2003 r.

Zakon Ukrajini „Pro Oszvit”, 1996. Oficijnie védánnya Verhovnoji Radi Ukrajini, „IVA”

Zakon Ukrajini pro viscsu oszvit vid 17 szicsnya 2002. Roku N2984-III in. Infromacijnij bjuletyeny N28 Asszociaciji navcsalynih zaklagyiv Ukrajini nyegyerzsvnoji formi vlasznosztvi, 3-55.

A közép-európai akkreditációk összehasonlítása

Kozma T (2004) Kié az egyetem? Budapest: Új Mandátum

Kozma T et al (2005) Kisebbségi oktatás Közép-Európában. Budapest: Új Mandátum

Rüegg W ed (1996) Geschichte der Universitaet in Europa II. München: C H Beck

Rövidítések

Az angol rendszer

BAC	British Accreditation Council for Independent Further And Higher Education
CNAA	Council For National Academic Awards
CVCP	Committee of Vice-Chancellors and Principals of The Universities of The United Kingdom
DHFETE	Department Of Higher and Further Education, Training and Employment
ELWa	Higher Education Funding Council for Wales
ESTYN	Her Majesty's Chief Inspector of Education and Training in Wales
ETI	Department of Education Northern Ireland
FHEA	Further and Higher Education Act
GMC	General Medical Council
HEFCE	The Higher Education Funding Council for England
HEQC	The Higher Education Quality Council
HESDA	Higher Education Staff Development Agency
NAB	National Advisory Board
NICHE	National Committee Of Inquiry into Higher Education
OFSTED	Office for Standards in Education
PC	Privy Council
PCFC	Polytechnical And College Funding Council
QAA	Quality Assurance Agency For Higher Education
RAE	Research Assessment Exercise
SFC	The Scottish Further and Higher Education Funding Council
UAAU	Universities Academic Audit Unit
UCOSDA	Universities' And Colleges' Staff Development Agency
UFC	Univesity Funding Council
UGC	University Governing Council

A francia rendszer

ATOS	Administratifs, Techniques, Ouvriers et de Services (Adminisztrációs, Munkás, Technikai és Takarító Személyzet)
BEP	Brevet d'Études Professionnelles (Szakmai Tanulmányok Oklevele)
BTS	Brevet de Technicien Supérieur (Felsőfokú Technikai Oklevél)
CA	Conseil d'Administration (Adminisztratív Tanács)
CAP	Certificat d'Aptitude Professionnelle (Szakmai Képesség Bizonyítványa)
CEPPE	Comité d'Expertise Pédagogique des Projets d'Établissements (Intézményi Tervek Pedagógiai Szakértő Bizottsága)
CEVU	Conseil des Etudes et de Vie Universitaire (A Tanulmányok és az Egyetemi Élet Tanácsa)

CFDT	Confédération Française Démocratique du Travail (A Munka Demokratikus Francia Szövetsége)
CFTC	Confédération Française des Travailleurs Chrétiens (Keresztény Dolgozók Francia Szövetsége)
CGC	Confédération Général des Cadres (Alkalmazottak Általános Szövetsége)
CGPME	Confédération Générale du Patronat des Petites et Moyennes Entreprises (Kis-és Középvállalatok Vezetőinek Egyesülete)
CGT	Confédération Générale du Travail (Munka Általános Szövetsége)
CNE	Comité National d'Évaluation (Nemzeti Értékelési Tanács)
CNESER	Conseil National de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche (Felsőoktatás és Kutatás Nemzeti Tanácsa)
CNISF	Conseil National des Ingénieurs et des Scientifiques de France (Franciaország Mérnökök és Tudományos Kutatók Nemzeti Tanácsa)
CPGE	Classe Préparatoire Aux Grandes Écoles (Speciális Iskolák Előkészítő Osztálya)
CPPN	Classe Préprofessionnelle de Niveau (Szakmai Szintelőkészítő Osztály)
CTI	Commission des Titres d'Ingénieurs (Mérnöki Címek Bizottsága)
CS	Conseil Scientifique (Tudományos Tanács)
DEA	Diplôme d'Études Approfondies (Alaptanulmányok Oklevele)
DES	Direction des Enseignements Supérieurs (Felsőoktatás Igazgatósága)
DESS	Diplôme d'Études Supérieures Spécialisées (Felsőfokú Szakmai Oklevél)
DEUG	Diplôme d'Études Universitaires Générales (Általános Egyetemi Tanulmányok Oklevele)
DEUST	Diplôme d'Études Universitaires Générales et de Technologie (Általános és Technológiai Tanulmányok Oklevele)
DRT	Diplôme de Recherche Technologique (Technológiai Kutatások Oklevele)
DUT	Diplôme Universitaire de Technologie (Technológiai Egyetemi Oklevél)
EPCSC	Établissements Publics à Caractère Scientifique et Culturel (Tudományos és Kulturális Jellegű Közintézmények)
EPCSCP	Établissements Publics à Caractère Scientifique, Culturel et Professionnel (Szakmai, Tudományos és Kulturális Jellegű Közintézmények)
FO	Force Ouvrière (Munkáserő)
INRA	Institut National de la Recherche Agronomique (Agronómiai Kutatások Nemzeti Intézete)
INSERM	Institut National de la Santé et de la Recherche Médicale (Nemzeti Egészségügyi és Orvosi Kutatások Intézete)
IUT	Institut Universitaire de Technologie (Technológiai Egyetemi Intézet)
MEDEF	Mouvement des Entreprises de France (Francia Vállalatok Mozgalma)
MENRT	Ministère de l'Éducation Nationale, de la Recherche et de la Technologie (Nemzeti Oktatás, Kutatás és Technológia Minisztériuma)
MR	Master Recherche (Tudományos Kutatói Oklevél),
NFI	Nouvelles Formations d'Ingénieurs (Új Mérnöki Képzések)
STS	Section de Technicien Supérieur (Felsőfokú Technikusi Szekció)
UET	Unités d'Enseignements et de la Recherche (Oktatási és Kutatási Egységek)

A német rendszer

A-CBC	Akkreditierungsagentur für die Studiengänge Chemie, Biochemie und Chemieingenieurwesen an Universitäten und Fachhochschulen (Kémiai, Biokémiai és Vegyészmérnöki Egyetemi és Szakfőiskolai Programokat Akkreditáló Ügynökség)
ACQUIN	Akkreditierungs-, Zertifizierungs- und Qualitätssicherungs-Institut (Akkreditációs, Certifikációs és Minőségbiztosítási Intézmény)
AHPGS	Akkreditierungsagentur für Studiengänge im Bereich Heilpädagogik, Pflege, Gesundheit und Soziale Arbeit e. V. (Gyógyypedagógiai, Ápolói, Egészségügyi és Szociális Munkás Képzéseket Akkreditáló Ügynökség)
AQAS	Agentur für Qualitätssicherung durch Akkreditierung von Studiengängen (Minőségbiztosítási Ügynökség a Programok Akkreditálására)
AR	Akkreditierungsrat (Akkreditációs Tanács)
ASII	Akkreditierungsagentur für Studiengänge der Ingenieurwissenschaften und der Informatik (Mérnöki és Informatikai Programokat Akkreditáló Ügynökség)
AVI	Akkreditierungsbund für Ingenieurstudiengänge e. V. (Mérnöki Programokat Akkreditáló Szövetség)
BMBF	Bundesministerium für Bildung und Forschung (Oktatási és Kutatási Szövetségi Minisztérium)
BMI	Bundesministerium des Innern (Szövetségi Belügyminisztérium)
FH	Fachhochschule (szakfőiskola)
FIBAA	Foundation for International Business Administration Accreditation
HRG	Hochschulrahmengesetz (Felsőoktatási Kerettörvény)
HRK	Hochschulrektorenkonferenz (Rektori Konferencia)
KMK	Kultusministerkonferenz (Kultuszminiszterek Konferenciája)
WR	Wissenschaftsrat (Tudományos Tanács)
ZevA	Zentrale Akkreditierungs- und Evaluationsagentur Hannover (Központi Akkreditációs és Evaluációs Ügynökség Hannover)

Akkreditáció Ausztriában

BMBWK	Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur (Szövetségi Oktatási, Kutatási és Kulturális Minisztérium)
FHR	Fachhochschulrat (Szakfőiskolai Tanács)
FHS	Fachhochschule (szakfőiskola)
FHStG	Fachhochschulstudiengesetz (Szakfőiskolai Törvény)
ÖAR	Österreichisches Akkreditierungsrat (Osztrák Akkreditációs Tanács)
PU	Privatuniversität (magánegyetem)
UniAkkG	Universitätsakkreditierungsgesetz (Egyetemi Akkreditációs Törvény)

Akkreditáció Horvátországban

FTI	Felsőoktatási és Tudományos Irodának (Agencija za znanost i visoko obrazovanje)
NFT	Nemzeti Felsőoktatási Tanács (Nacionalno vijeće za visoko obrazovanje)
NIK	Nemzeti Információs Központ (Nacionalni informacijski centar)
TOSM	Tudományos, Oktatási és Sport Minisztérium (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa)

Akkreditáció Magyarországon

DOSZ	Doktoranduszok Országos Szövetsége
FFK	Főiskolai Főigazgatói Konferencia
FTT	Felsőoktatási és Tudományos Tanács
HÖÖK	Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája
IOAB	Ideiglenes Országos Akkreditációs Bizottság
LB	Látogató Bizottság
MAB	Magyar Akkreditációs Bizottság
MERSZ	Művészeti Egyetemek Rektori Széke
MGYOSZ	Munkaadók és Gyáriparosok Országos Szövetsége
MRK	Magyar Rektori Konferencia
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
MTESZ	Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége
NTT	Nemzetközi Tanácsadó Testület
OAB	Országos Akkreditációs Bizottság
ODHT	Országos Doktori és Habilitációs Tanács
OÉT	Országos Érdekegyeztetési Tanács
OFÉSZ	Országos Felsőoktatási Érdekképviselői Szövetség
OM	Oktatási Minisztérium
OMFB	Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság
TMB	Tudományos Minősítő Bizottság

Akkreditáció Romániában

CNEAA	Nemzeti Akkreditációs és Akadémiai Értékelési Tanács (Consiliul National de Evaluare Academica si Acreditare)
MEC	Oktatási és Kutatási Minisztérium (Ministerul Educatiei si Cercetarii)

Akkreditáció Szerbiában

AAOM	Alternativna akademska obrazovna mreža (Alternatív Akadémiai Oktatás-hálózat)
FAB	Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (Komisija za akreditaciju i proveru kvaliteta)

FNT	Felsőoktatási Nemzeti Tanács (Nacionalni svet za visoko obrazovanje)
OSM	Oktatási és Sport Minisztérium (Ministarstvo prosvete i sporta)

Akkreditáció Szlovákiában

AB	Akkreditációs Bizottság (<i>Akreditačná komisia</i>)
FT	Felügyelő Tanács (<i>Správna rada</i>)

Akkreditáció Szlovéniában

UL	Univerza v Ljubljani. (Ljubljana Egyetem)
UM	Univerza v Mariboru (Maribor Egyetem)
UP	Univerza na Primorskem (Tengermelléki Egyetem)
RS	Svet za visoko šolstvo (Felsőoktatási Tanács)
Zvis	Zakon a visokem šolstvu (Felsőoktatási törvény)
Zvis-B	Zakon a spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu (A felsőoktatási törvény módosításairól és kiegészítéseiről szóló törvény)
SAZU	Slovenska akademija znanosti is umetnosti (Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia)

Akkreditáció Ukrajnában

ÁAB	Állami Akkreditációs Bizottság (<i>Gyერzsavna Akreditacijna Komiszija</i>)
OTM	Oktatási és Tudományos Minisztérium (<i>Miniszersztvo Oszvité i Nauké</i>)

Melléklet

Akkreditációs szervezetek és eljárások⁹³

Akkreditációs szervezetek

Az akkreditációs szervezet ...	Anglia <i>Felsőoktatási Minőségbiztosítási Ügynökség</i>	Franciaország		Németország <i>Akkreditációs Tanács</i>
		<i>Felsőoktatás és Kutatás Országos Tanácsa</i>	<i>Mérnöki Címek Bizottsága</i>	
förlépítése	Igazgatótanács, 4 Igazgatóság, 2 iroda.	Tanács, Állandó Bizottság, Tudományos Bizottság.	Bizottság, Titkárság	Tanács, Titkárság.
tagjai	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Felsőoktatási intézmények (4); ▪ felsőoktatási finanszírozást végző testületek (4); ▪ független tagok (felhasználók képviselői) (6). 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Professzorok (11); ▪ oktatók, kutatók (11); ▪ könyvtárak, tudományos személyzet (1); ▪ adminisztrációs munkás, technikai és takarító személyzet (6); ▪ hallgatók (11) ▪ ún. nagy nemzeti érdeket képviselő tagok (21) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ún. akadémiai tagok: <ul style="list-style-type: none"> ○ EPSCSP (4); ○ a Minisztérium által már akkreditált iskolák (4); ○ a Minisztérium által már akkreditált iskolákból tudományos kompetenciával rendelkező személyek (8). ▪ felhasználók: <ul style="list-style-type: none"> ○ munkáltatók (8); ○ szakszervezetek (8). 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Felsőoktatási intézmények (4); ▪ tartományok (4); ▪ felhasználók (4), ▪ a tartományi munkaügyi minisztériumok képviselői (1); ▪ hallgatók (2); ▪ külföldi szakértők (2).
elhelyezkedése	Gloucester (központi iroda)	Párizs	Toulouse	Bonn (A Kultuszminiszterek Konferenciája Titkárságának helységeiben)

⁹³ A mellékletet Rébay Magdolna állította össze.

alapítás ideje	1997	1971	1934	1998
viszonya az intézményekhez	<p>A felsőoktatási intézmények képviseleti szervei alapították. Az intézmények közvetetten képviseltetik magukat a testületben.</p> <p>Erős az együttműködésére való törekvés a szervezet részéről.</p>	<p>Az intézmények képviseltetik magukat a testületben. A tagokon keresztül javaslatokat tehetnek a Tanács üléseinek témájára.</p>	<p>Az intézmények képviseltetik magukat a testületben.</p>	<p>A Tanács egyik alapítójának tekinthető a <i>Felsőoktatási Rektori Konferencia</i>, amely a Tanács összeállítására is befolyással van, és evaluálásában is részt vesz. Az intézmények közvetetten képviseltetik magukat a testületben.</p> <p>Mivel az akkreditációt az esetek döntő többségében az ügynökségek végzik, a Tanács és az intézmények kapcsolata minimális, konferenciákra és egyéb szakmai összejövetelekre korlátozódik.</p>
viszonya a kormányzathoz	<p>A kormány tanácsadó szerve.</p>	<p>A szervezet elnöke a felsőoktatási miniszter. Ő hívja össze az üléseket, és állítja össze a napirendi pontokat. Minisztériuma szervezi meg a tagok megválasztását, és adja az adminisztrációs kisegítő személyzetet.</p> <p>A felsőoktatási miniszter nevezi ki a nemzeti érdekeket képviselő tagokat.</p> <p>Tanácsadó, döntés-előkészítő, szakértő szerv.</p>	<p>Tanácsadó, döntés-előkészítő, szakértő szerv.</p>	<p>A Tanács nem áll szoros kapcsolatban a <i>Szövetségi Oktatási Minisztériummal</i>. Annál inkább meghatározó a tartományi oktatási miniszterek konferenciájának szerepe mind a szervezet összeállítására, működésére, mind magára az akkreditációra vonatkozóan. (A Tanács szervezetileg is a <i>Kultuszminiszterek Konferenciájához</i> van kötve.) Az akkreditációs rendszer működési kereteit a <i>Kultuszminiszterek Konferenciája</i> határozatai szabják meg. 2002-től finanszírozása is ezen a szervezeten keresztül történik.</p> <p>A Tanács munkáját – külföldi szakértőkkel és egyfajta ellenőrző hatósággént – a <i>Kultuszminiszterek Konferenciája</i> és a <i>Felsőoktatási Rektori Konferencia</i> rendszeresen, megközelítően ötévenként evaluálja. Az első evaluációra 2001-ben került sor.</p>

Az akkreditációs szervezet neve	Szlovákia <i>Akkreditációs Bizottság</i>	Ukrajna <i>Állami Akkreditációs Bizottság</i>	Románia <i>Nemzeti Akkreditációs és Akadémiai Értékelő Tanács</i>	Szerbia <i>Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság</i>	Horvátország <i>Nemzeti Felsőoktatási Tanács</i>
fölépítése	Bizottság (elnök, alelnök), 28 állandó munkabizottság, titkár, titkárság	Tanács, szakmai és szakértői bizottság, Titkárság.	Tanács (elnök, alelnök, titkár, tagok) és szakbizottságai, Titkárság	Tanács (elnök, alelnök, tagok), Titkárság	Tanács (elnök, tagok), Titkárság
tagjai	Az Bizottság tagjainak (21 fő) legfeljebb egyharmada nem a felsőoktatási intézményeket képviseli.	Az Bizottság elnöke a mindenkor oktatási miniszter, tagjai az <i>Oktatási és Tudományos Minisztérium</i> , a szakminisztériumok, a helyi végrehajtó hatalom és a felsőoktatási intézmények prominens képviselői. Kiválasztásuk, valamint az összetétel arányai nincsenek meghatározva.	A felsőoktatási szektor képviselői a tagjai.	Egyetemi tanárok, tudományos kutatók (15 tag).	Elnök és 12 tag (7 egyetemi tanár, 2 főiskolai tanár, 2 tudományos intézeti tag, 2 felsőoktatási rendszeren kívüli tag – jelenleg 1 hallgatói képviselő és 1 felhasználó)
elhelyezkedése	Pozsony (Az <i>Oktatási Minisztérium</i> biztosítja az irodákat, az anyagi, infrastrukturális és pénzügyi feltételeket.)	Kijev	Bukarest	Belgrád	Zágráb
alapítás ideje	1990	1996	1994	2003	2004
viszonya az intézményekhez	A felsőoktatási intézményektől viszonylag független. A Bizottság tagjaira a miniszternek javaslatot tehetnek a felsőoktatási intézmények képviselői szervei (<i>Felsőoktatási Intézmények Tanácsa, Felsőoktatási Intézmények Hallgatói Tanácsa, Szlovák Rektori Konferencia</i>) (és a <i>Szlovák Tudományos Akadémia</i>). A tagok közé nem minden intézmény jelöltje jut be. Minden intézménynek azonban van képviselője valamelyik munkabizottságban.	A tagok között a felsőoktatási intézmények képviselői is jelen vannak.	A tagokra a felsőoktatási intézmények vezető testületei tesznek javaslatot.	Tagjai a felsőoktatási szektor képviselői.	Közvetlenül (tagjai lévén) illetve az intézményi adminisztráción keresztül áll kapcsolatban az intézményekkel. A Tanácsban az összes felsőoktatási intézmény képviseli magát.

viszonya az államhoz	A Kormány rendelete alapján alakult meg. A Kormány tanácsadó szerve. Tagjait a miniszter javaslatára a Kormány nevezi ki, hagyja jóvá működési szabályzatát. A tagok között szerepelnek az államigazgatás központi szerveinek képviselői is. A Minisztérium biztosítja a Bizottság működésének anyagi, pénzügyi feltételeit.	A tagok névsorát a minisztertervezés hagyja jóvá. Elnöke az oktatási miniszter, tagjai között jelen vannak a minisztériumok képviselői.	Tagjai névsorát a miniszter állítja össze. A tagokat a Kormány javaslatára a Parlament nevezi ki. Működését a Parlament (a két ház oktatási bizottsága) felügyeli	A miniszter tanácsadó szerve, a – részint miniszteri tisztviselők közül álló – <i>Nemzeti Felsőoktatási Tanács</i> hozta létre és nevezi ki tagjait. A miniszter ellenőrzi munkáját.	A Tanács független és szakértő testület, amely a <i>Tudományos, Oktatási és Sport Minisztérium</i> tanácsadó szerve is. Tagjait a <i>Horvát Parlament</i> nevezi ki a kormányzati szándékokhoz igazodva.
-----------------------------	--	---	---	--	--

Az akkreditációs szervezet neve	Szlovénia <i>Felsőoktatási Tanács</i> (az Állami Ügynökség a Felsőoktatásért testülete)	Ausztria Szakfőiskolai Tanács	Ausztria <i>Oszták Akkreditációs Tanács</i>	Magyarország <i>Magyar Akkreditációs Bizottság</i>
főlépítése	Tanács (elnök és tagok), Titkárság	Tanács (elnök, alelnök és tagok); Titkárság	Tanács (elnök, alelnök, tagok); Titkárság	Plénium (elnök, alelnökök, tagok), tudományterületi, valamint tudományági szakbizottságok, ad hoc és egyéb speciális bizottságok, Titkárság
tagjai	A kormány képviselői (3), a felsőoktatási intézmények képviselői (7), a felhasználói szféra képviselői (3), hallgatói képviselők (3), 4 tag funkciója jogán.	A Tanács 16 tagból áll. A tagok felének habilitációval vagy ennek megfelelő tudományos képzettséggel kell rendelkeznie, másik felének pedig igazolnia kell, hogy hosszabb időt eltöltött szakfőiskolai programoknak releváns szakterületeken.	A tagok felét (4 fő) az <i>Oszták Rektori Konferencia</i> ajánlja. A tagok között (4 fő) külföldi egyetemi szakembereknek kell lenniük.	A Bizottságnak 30 tagja van, akiket a felsőoktatási intézmények vagy azok képviselői szervei (15 tag), a tudományos kutatóintézetek (8 tag) és a különböző felhasználói szervezetek (7 tag) javasolnak.
elhelyezkedése	Ljubljana	Bécs	Bécs	Budapest
alapítás ideje	1994	1993	2000	1993
viszonya az intézményekhez	A felsőoktatási intézmények képviselői és tisztségükből adódóan az egyetemek rektorai a Tanács tagjai. Véleményt nyilvánít az oktatók (professzorok) és a kutatók (munkatárs, főmunkatárs) kinevezésével kapcsolatban.	Tagjainak kb. felét felsőoktatási intézmények oktatói és kutatói alkotják.	A tagok kizárólag a felsőoktatási szféra képviselői, szakértőként.	A Bizottság tagjainak döntő többsége kapcsolatban van/volt a felsőoktatási intézményekkel. A tagság feltétele ugyanis a tudományos fokozat. Bizottsági rendszerében is szinte kivétel nélkül (a Felhasználói bizottságot természetesen nem ideértve) felsőoktatási szférához tartozók működnek. Minőségbiztosítási kérdésekben a Bizottság tanácsot ad az intézményeknek. Véleményt nyilvánít az oktatók (docensek, professzorok) kinevezésével kapcsolatban.
viszonya az államhoz	A Kormány képviselői is jelen vannak a Tanácsban. A tagokat a Kormány nevezi ki a miniszter javaslata alapján.	Tanács tagjait a szövetségi oktatási miniszter nevezi ki, négy főt a <i>Gazdasági és Szociális Kérdések Tanácsa</i> javaslatára.	A tagokat a szövetségi kormány nevezi ki. A Tanács évente jelentést készít a szövetségi Parlament számára. Felügyeletét a szövetségi tudományos, oktatási és kulturális miniszter látja el. Ügyviteli rendjét ő hagyja jóvá.	A Bizottságok a kormány hozta létre. Törvényességi felügyeletét az oktatási miniszter látja el. A tagok megbízásukat a miniszter javaslatára a miniszterelnöktől kapják.

Akkreditációs eljárások

	Anglia <i>Felsőoktatási Minőségbiztosítási Ügynökség</i>	Franciaország		Németország <i>Akkreditációs Tanács</i>
		<i>Felsőoktatás és Kutatás Országos Tanácsa</i>	<i>Mérnöki Címek Bizottsága</i>	
A folyamat alakulása	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Intézmények/programok önértékelésének elkészítése; ▪ a látogató bizottság helyszíni szemléje; ▪ az Ügynökség javaslata; ▪ az értékelés nyilvánosságra hozatala; ▪ miniszter döntése. 	<p>A képzések akkreditációja és megújítása a szerződéses politika keretében zajlik meghatározott ciklusban. Az intézmények (illetve a bennük folyó képzések) előre megszabott menetben kerülnek akkreditálásra.</p> <p>Az akkreditáció az előírt szempontok szerint elkészített önértékelés alapján történik. Mindkét szervezetnek javaslattevő joga van. A döntést miniszteri szinten hozzák meg.</p>		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Az intézmény akkreditációs kérvényt nyújt be a kiválasztott ügynökségnek; ▪ az önértékelés elkészítése az illető ügynökség irányelvei alapján; ▪ az ügynökség által felkért külső szakértők szakmai-tartalmi-véleményezése, helyszíni szemle; ▪ a szakértői javaslat eljuttatása az ügynökség döntéshozatali testületéhez; ▪ az intézmény, esetleg – amennyiben létezik ilyen szerv – az ügynökség illetékes szakbizottságának tájékoztatása a javaslatról; ▪ az intézmény (és a szakbizottság) lehetséges állásfoglalása a javaslatról; ▪ az ügynökség döntéshozatali testületének döntése a program akkreditálásáról, majd ennek nyilvánosságra hozatala; ▪ a Tanács tájékoztatása az akkreditációról, a zárójelentés elküldése, az akkreditált program feltüntetése a Tanács honlapján.
Az akkreditációs szervezet szerepe a folyamatban	Az eljárás lefolytatása, javaslattétel az akkreditációt illetően.	Lefolytatja az eljárást, véleményezi a nemzeti diplomákat kibocsátó szakmai, tudományos és kulturális jellegű közintézményeket.	Lefolytatja az eljárást. Közintézmények esetében javaslatot tesz az akkreditációról. Magán és konzulátusi intézmények akkreditálásáról maga is döntést hozhat.	Az akkreditációról a döntést az akkreditálást végző szervezet, az ügynökség vagy a Tanács hozza meg, és ő folytatja le az eljárást.

Az intézmények szerepe a folyamatban	<p>Az állami intézmények számára a program akkreditáció kötelező a kormány és az Ügynökség előre egyeztetett programja alapján. Az intézményi akkreditáció ugyan nincs előírva, de az egyetem elnevezés használatának és az állami finanszírozásnak ez a feltétele.</p> <p>Az önértékelést mindig a vizsgált intézménynek kell elkészítenie.</p>	<p>Az akkreditáció a szerződéses politika része, így az intézmények számára kötelező.</p> <p>Az önértékelést a vizsgált intézménynek kell elkészítenie.</p>	<p>Az akkreditáció elvileg önkéntes, mivel azonban a tartományok döntő többsége a programok elismerését általában a sikeres akkreditációhoz (vagy legalábbis az eljárás elindításához köti), az intézmények rá vannak kényszerítve a részvételre.</p> <p>Az önértékelést mindig a vizsgált intézménynek kell elkészítenie.</p>	
A kormány szerepe az akkreditációban	<p>Az akkreditációról a döntést az Ügynökség javaslata alapján az oktatási miniszter hozza meg.</p>	<p>Az akkreditációról a döntést a Tanács véleménye alapján a felsőoktatási miniszter hozza meg.</p>	<p>Az állami mérnöki iskolák akkreditálásáról a <i>Nemzeti Oktatási Minisztérium</i>, a <i>Grendes Écoles</i>-ok keretében folyó mérnöki képzések esetében pedig az illetékes ágazati minisztérium hozza meg a döntést a Bizottság javaslata alapján.</p>	<p>A kormány és a szövetségi <i>Oktatási Minisztérium</i> nincs befolyással az akkreditációra. A <i>Kultuszminiszterek Konferenciája</i> bizonyos alapvető kérdésekben állást foglal.</p>
Más szereplők	<p>A felhasználók képviselői megjelennek az Igazgatótanácsban.</p>	<p>A nemzeti érdekeket képviselő külső tagok függetlenek a felsőoktatástól. 3-3 fő a <i>Nemzetgyűlés</i>, a <i>Szenátus</i> és a <i>Gazdasági és Társadalmi Tanács</i> tagja, hárman pedig a munkáltatókat és a foglalkoztatottakat képviselik.</p>	<p>A Bizottságban a felsőoktatás szereplőin túl a felhasználók képviselői is jelen vannak.</p>	<p>A regionális önkormányzatok, a tartományok hatása elsődleges, és a tendenciákat figyelve egyre erősödik. A szakma (a felhasználói szféra) a Tanácsban és az egyes ügynökségekben képviselteti magát, részt vesz ezáltal a döntéshozatalban is. Külföldi szakértők bevonása sokat hangoztatott szükséglet, szerepük azonban nem jelentős.</p>

Az akkreditációs szervezet neve	Szlovákia <i>Akkreditációs Bizottság</i>	Ukrajna <i>Állami Akkreditációs Bizottság</i>	Románia <i>Nemzeti Akkreditációs és Akadémiai Értékelő Tanács</i>	Szerbia <i>Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság</i>	Horvátország <i>Nemzeti Felsőoktatási Tanács</i>
A folyamat alakulása	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Az intézmény akkreditációs kérvényt nyújt be. A kérvény tartalmazza a Bizottság irányelvei és kritériumai alapján az intézmény által elkészített önértékelést. ▪ Az illetékes munkabizottság elkészíti értékelő jelentését, helyszíni szemlét tarthat. ▪ Az intézmény véleményezi a munkabizottság értékelését. ▪ Ezek alapján a Bizottság meghozza döntését, amely nem jogerős, csak javaslat. ▪ A Bizottság javaslata alapján a miniszter adja ki az intézmény számára a megfelelő jogosítványt. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ A Minisztérium a benyújtott dokumentumcsomagot (amelynek része az önértékelés) átnézi, majd létrehozza a szakértői bizottságot; ▪ a bizottság megvizsgálja az anyagot, helyszíni látogatás alapján meggyőződik annak hitelességéről, és írásbeli jelentést készít tapasztalatairól, amelyet benyújt a Bizottság szakértői tanácsának; ▪ a szakértői tanács a jelentés és a dokumentumok alapján döntés előkészítő határozatot hoz; ▪ a Bizottság döntése; ▪ a miniszter jóváhagyása. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Az intézmény önértékelő jelentést készít minden képzésre és az akkreditációs kérvénnyel együtt benyújtja a Minisztériumhoz; ▪ a kérvény törvényességének megállapítása után, a Minisztérium átadja a jelentést a Tanácsnak.; ▪ szakértők helyszíni szemle alapján jelentést készítenek; ▪ az illetékes szakbizottság az önértékelés és e jelentés alapján saját jelentést készít; ▪ amelynek alapján a Tanács javaslatot tesz a miniszternek; ▪ a miniszter jóváhagyása; ▪ a kormány döntése. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Az intézmény elkészíti az önértékelést és benyújtja az akkreditációs kérvényt; ▪ a Bizottság szakmai munkacsoportja véleményezi a kérvényt, ▪ a Bizottság meghozza javaslatát, ▪ a <i>Nemzeti Felsőoktatási Tanács</i> az infrastrukturális és személyi feltételek meglétét ellenőrzi, majd javaslatot tesz, ▪ a döntést a miniszter hozza meg. 	n.a. (Az akkreditálás éppen hogy elkezdődött.)
Az akkreditációs szervezet szerepe a folyamatban	Lefolytatja az eljárást. Tanácsadói joggal rendelkezik az intézmények felé, illetve véleménynyilvánítási és javaslattevő joggal a miniszter a kormányzat felé	Az eljárást nem önállóan folytatja be, annak csak második részébe kapcsolódik bele. A licencia (működési engedély) és az akkreditáció odaítéléséről javaslatot tesz a miniszternek.	Az akkreditálás követelményeinek és az eljárás menetének kidolgozása, az akkreditálás lefolytatása, javaslat készítése a miniszternek.	Az akkreditálást lefolytatja. Javaslatot tesz a működési engedély és az akkreditáció odaítéléséről.	Az eljárás lefolytatása. Elfogadja a képesítési követelményeket. Kidolgozza az akkreditáció kritériumait.

Az intézmények szerepe a folyamatban	<p>Az intézmények számára a programakkreditáció és az intézmények komplex akkreditációja (előre egyeztetett időben) kötelező.</p> <p>Az intézmények javaslatot tehetnek a Bizottság és munkabizottságai tagjaira.</p> <p>Az önértékelést az intézménynek kell elkészíteni.</p> <p>Az intézmény véleményezheti a munkabizottságok értékelő jelentését.</p> <p>Az intézmények képviselői a törvény által megadott akkreditációs kérelmek esetében részt vehetnek a Bizottság ülésein.</p>	<p>Az eljárás minden intézmény számára kötelező. Megindítását neki kell kérelmeznie.</p> <p>Feladata a dokumentumcsomag és annak részét képező önértékelés kidolgozása.</p>	<p>Az akkreditáció (és az ideiglenes működési engedélyhez szükséges eljárás) minden 1989 után alakult felsőoktatási intézmény számára kötelező. A korábban alakult, illetve a már akkreditált intézményeknek ötévente ellenőrzést kell kérniük.</p> <p>Az intézmény feladata az önértékelés elkészítése. Az eljárás során – különböző szinteken – megszülető javaslatokat az intézmény véleményezheti.</p>	<p>Minden új program indítása vagy új intézmény létrehozása a működési engedély megszerzéséhez kötött. Az eljárást az intézmény kérelmezi. Akkreditációt ennek birtokában kaphat az intézmény meghatározott időre. Az akkreditáció a lineáris képzésre való áttérés feltétele.</p> <p>Minden egyetemen működik <i>Belső Akkreditációs Bizottság</i>, amelynek az intézményen folyó képzés és kutatási tevékenység minőségének ellenőrzése. Kinevezi karonként az akkreditációs munkacsoportokat, amelynek feladata az akkreditációs kérvénye (benne az önértékelés) elkészítése.</p>	<p>Az akkreditáció a lineáris képzésre való áttérés feltétele: minden új program akkreditálása kötelező.</p> <p>Az intézmény feladata a belső minőségbiztosítás megszervezése és az önértékelés elkészítése.</p>
A kormány/miniszter szerepe az akkreditációban	<p>A miniszter hagyja jóvá a Bizottság által kidolgozott akkreditációs kritériumrendszereket és az akkreditációról a döntést, adja ki az akkreditációs jogosítványokat.</p>	<p>Az eljárás első részét (beleértve a helyszíni szemlét) nem a Bizottság, hanem Minisztérium egyik szervezeti egysége folytatja le. Az eljárás menetét minisztertanácsi rendelet határozza meg. A benyújtandó dokumentumcsomag összetételéről is rendelet szól. Az önértékelés szempontjait és általában az akkreditációs követelményeket a Minisztérium dolgozza ki. A döntést a miniszter hozza meg.</p>	<p>A miniszter javaslatot tesz – az eddigi gyakorlat szerint a Tanács véleményét követve – az ideiglenes működési engedély, illetve az akkreditáció megadására.</p>	<p>Döntés az akkreditációról.</p>	<p>Az akkreditációs kritériumok elfogadása. Az akkreditációs javaslat megerősítése.</p>
Más szereplők	<p>Nincsenek.</p>	<p>Nincsenek.</p>	<p>Nincsenek.</p>	<p>A Bizottság javaslatát a <i>Nemzeti Felsőoktatási Tanács</i> elé terjeszti, amely azt véleményezi és továbbítja a miniszternek. Ez a Tanács dolgozta ki az eljárás menetét és a minőségi kritériumokat.</p>	<p>A Tanácsnak felhasználó köréből is van tagja.</p>

Az akkreditációs szervezet neve	Szlovénia <i>Felsőoktatási Tanács</i>	Ausztria <i>Szakképzési Tanács</i>	Ausztria <i>Osztályi Akkreditációs Tanács</i>	Magyarország <i>Magyar Akkreditációs Bizottság</i>
A folyamat alakulása	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Az önértékelés elkészítése; ▪ szükség szerint szakértői csoportot kinevezése; ▪ amelynek véleménye alapján a Tanács javaslatot tesz az akkreditációról; ▪ a miniszter döntése. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Az önértékelés kidolgozása; ▪ szakértők helyszíni szemle alapján jelentést készítenek; ▪ intézményi állásfoglalás a jelentésről; ▪ a Tanács döntése; ▪ miniszteri jóváhagyás. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Előzetes egyeztetés a kérelemről, ▪ Intézményi projektprezentáció a Tanácsban; ▪ kérelem elkészítése és benyújtása; ▪ a kérelem ellenőrzése, szükség esetén átdolgozása; ▪ szakértői helyszíni látogatás és ennek alapján jelentés készítése; ▪ az intézmény állásfoglalása; ▪ a Tanács döntése; ▪ az akkreditációs értesítés elküldése az intézménynek; ▪ miniszteri jóváhagyás. 	<p>Intézményi akkreditáció:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ a Bizottság felhívására az intézmény elkészíti az önértékelést; ▪ a Bizottság formailag ellenőrzi az önértékelést, kijelöli a Látogató Bizottságot, rendelkezésére bocsátja az éves intézményi jelentéseket; ▪ a Látogató Bizottság – szükség esetén – meglátogatja az intézményt és jelentést készít; ▪ a jelentést megtárgyalja az illetékes tudományterületi szakbizottság és határozati javaslatot fogalmaz meg; ▪ az intézmény ehhez megjegyzést fűzhet; ▪ Plénium a jelentés és a megjegyzések alapján határozatot hoz; ▪ amelyről tájékoztatja az oktatási minisztert, az intézmény vezetőjét és a nyilvánosságot. <p>Program akkreditálásakor a helyszíni látogatás előírás, a döntéshozatal pedig egy szinttel bővül: a tudományági szakbizottság is tárgyalja a kérelmet.</p> <p>Doktori iskola akkreditálásakor a Doktori bizottság illetékes.</p>
Az akkreditációs szervezet szerepe a folyamatban	Az akkreditáció minőségi követelményeinek kidolgozása. Az eljárás lefolytatása az <i>Állami Ügynökség a Felsőoktatásért</i> bevonásával. Javaslattevő az akkreditációt illetően.	Az akkreditálás követelményeinek és az eljárás menetének kidolgozása, az akkreditálás lefolytatása, javaslat készítése a miniszternek.	Az akkreditálás követelményeinek és az eljárás menetének kidolgozása, az akkreditálás lefolytatása, javaslat készítése a miniszternek. Amennyiben indokoltnak látja, javaslatot tehet az akkreditáció visszavonására a miniszternek.	Az (elő)akkreditálás követelményeinek és az eljárás menetének kidolgozása (a kormányrendelet alapján), az akkreditálás lefolytatása, döntés vagy javaslat készítése a miniszter számára.

Az intézmények szerepe a folyamatban	<p>Az – új és már működő – intézmények és a programok akkreditálása előírás.</p> <p>Az intézmény feladata az önértékelés elkészítése.</p>	<p>Az akkreditáció minden szakfőiskola és szakfőiskolai program számára előírás.</p> <p>Az intézmény kérvényezi az eljárást, feladata az önértékelés elkészítése. Véleményezési lehetősége is van. Az értékelésben a Tanács a belső minőségbiztosítási tevékenységre is támaszkodik.</p>	<p>Az akkreditáció a magánegyetemek állami elismerésének feltétele. Az intézmény nyújtja be a kérvényt az intézményi akkreditációra vagy egy új szak akkreditálására.</p> <p>Az intézmény feladata az akkreditációs kérvény kidolgozása. Véleményezési lehetőség.</p>	<p>Az akkreditáció minden új és már működő tanulmányi program, doktori iskola, kar, intézmény számára előírás. Új program indításakor vagy intézmény létrehozásakor az intézmény a kezdeményező.</p> <p>Az intézmény feladata az önértékelés elkészítése. Véleményezési joga van. Belső minőségellenőrzési és –biztosítási tevékenységük egyre nagyobb szerepet kap az értékelésben.</p>
A kormány/miniszter szerepe az akkreditációban	A Tanács ajánlásai alapján dönt.	Dönt a Tanács javaslata alapján.	Dönt a Tanács javaslata alapján – negatív vélemény esetén nem adhatja meg az akkreditációt.	A Bizottságnak döntési jogköre a doktori iskolák (elő)akkreditálásában, valamint annak eldöntésében van, mely tudományterületen folytathat felsőoktatási intézmény doktori képzést. Minden más esetben az oktatási miniszter határoz. A Bizottság ezért elsősorban tanácsadói szerv, hiszen határozatai – az említettektől eltekintve – nem kötik a minisztert.
Más szereplők	<p>Állami Ügynökség a Felsőoktatásért (a külső értékelés megszervezése) és testülete Felsőoktatási Értékelő Tanács (minőségbiztosítással kapcsolatos szabályok), Bizottság a Felsőoktatás Minőségéért (felsőoktatási intézmények ellenőrzése).</p>	A Tanács összetételébe beleszólási joga van a felhasználóknak (<i>Gazdasági és Szociális Kérdések Tanácsa</i>).	Nincsenek	<p>A Bizottságnak figyelembe kell vennie a felhasználók elvárásait a képesítési követelményekkel kapcsolatban.</p> <p>A Felsőoktatási és Tudományos Tanács oktatáspolitikai szempontból mérlegeli az intézményalapítás vagy a szakindítás szükségességét.</p> <p>A tagok összetételébe beleszólási joga van hallgatói és felhasználói szervezeteknek.</p> <p>Nemzetközi Tanácsadó Testület véleményezi a Bizottság munkáját, így az akkreditálást is.</p>

Higher Education Accreditation in Central Europe

Summary

1 Accreditation policies in the European higher education go back to the late 1960s. Its present forms, however, stem from the early 1990s. Under the neo-liberal influences governments have withdrawn from higher education, and they left their former controlling policies to mediate (buffer) organisations. Accreditation are the most known among those policies.

The accreditation policies of the English, French and German higher education became the 'models' for the Central European governments after the transition of 1989/90. The English accreditation policy--especially that of the new university sector--is viewed as a government controlled 'market system' where market forces are simulated by intermediate bodies (Model 1). The French accreditation policy is interpreted as a 'centrally planned system' where negotiations between government and institutions on plans and prescriptions keep the system moving (Model 2). The German accreditation policy is considered as a system of 'relative autonomies' where the rules of the game remain sometimes hidden (Model 3).

2 Supported by a research grant of the Hungarian government, the accreditation policies of the 'neighbouring countries' have been studied. They were the following (in geographic order): Slovakia, Ukraine, Romania, Serbia, Croatia, Slovenia and Austria. Accreditation policies were formulated in almost every systems at the turn of the decades (1990/2000), except of Austria. 'Accreditation'--as a term--is broadly used in order to cover almost all modernisation policies. Accreditation is usually connected to the 'European integration'. The modernisation policies, however, are deeply influenced not by the Europeanisation efforts, rather by the transformation processes.

- *The accreditation policy in Slovakia* is fully controlled by the government; since the higher education system is one of the representations of the independent Republic of Slovakia. The accreditation organisations serve partly as a political arena in which the actors of higher education policy meet and negotiate. This policy of accreditation shows both the characteristics of Model 2 and 3.
- *The accreditation policy in the Ukraine* is one of the functions of the government to steer the higher education system. The accreditation bodies are created by the various ministry representatives, and serve as means of the bureaucratic coordination in the higher education. The Ukraine policy of accreditation is close to Model 2.
- The special feature of *the Romanian accreditation policy* is its independence from the given government policies. The accreditation bodies, elected and nominated by the Parliament, have a controlling function on the higher education policy of the government *in officio* and are able, therefore, to serve long-term educational goals. The Romanian policy features a combination of Model 3 and 1.
- *The Serbian policy of accreditation* is a grass-root policy having been initiated not by the government rather by university experts in the course of the civil war of 1992-95. The new democratic government has adopted accreditation as a means of integration into the European communities. It is an accreditation policy which does not show any characteristics represented by our 'models'.
- *The Croatian policy of accreditation* is--by the time of the study--under development. Being relatively late the Croatian accreditation is closely connected to the 'Bologna

process' (the reorganisation of the continental structure of higher education according to the American structure). The National Council of Higher Education responsible for accreditation is nominated by the government and elected by the Parliament (as in Romania). The Croatian policy is similar to Model 3 and 2.

- *The accreditation in Slovenia* is a new development also. Bodies for accreditation—though under different titles—are subject to government control. The national accreditation committee is responsible for the higher education curricula only. Its duty, in somewhat unusually covers not only higher education but also adult and lifelong learning. Similarly to the Croatian policy of accreditation the Slovenian policy fits into Model 3 and 2 (probably more centralised, less interdependent than its Croatian counterpart).
- *The Austrian policy of accreditation* is clearly different from the above mentioned ones. Austria has not adopted yet a nationwide accreditation policy; her accreditation bodies being entitled to accredit the non-university sector (similar to the English case). Yet the policy reminds us to Model 3. It not by chance because of the strong historical ties between the Austrian and several German higher education systems.

3 Studies of the recent developments show the following common characteristics of accreditation as a means of remote control.

- *Bureaucratic features.* Though the functions of these 'models' may be different, their bureaucracies show striking similarities. As in every growing bureaucracy, decision making competencies are hard to locate among the various levels of the organisation.
- *Hidden control.* There is a tendency to „hide their faces” from the outside. Part of the game is to delegate the responsibilities from one level to the other one, and from one unit to the other.
- *Sophisticated vocabulary.* PR-activities and specialized communications serve the same goals. The special language of the accreditation originate from the 'new managerialism' as its educational version. The special language expresses partly the fact that the accreditation system serves the modernization of the traditional higher education; and partly the intension that only members of the club can understand the language of „the family”.
- *The accreditation bureaucracy is expansive.* They are actively looking for new identities and roles. These are: the role of the higher education expert (quality measurement and assurance); the role of the customers' representative (representing the interests of the 'clientele'); and the role of the manager ('marketising' higher education).

Accreditation in Europe means a new form of government control (that is 'remote control'). This type of control fits to the neo-liberal vision of government withdrawal from the field of educational and other social services. The development of accreditation serves a different target in Central Europe (except of Austria). It is a policy by which governments may re-gain their influences upon the higher education systems which have been lost during the transition.

Hátsó borító

A közép-európai akkreditációs politikák – bár éppen erre számítottunk – nem a nyugat-európai modellek szerint alakultak. Az egyetlen kivétel talán az osztrák akkreditációs politika, amely – értelemszerűen – leginkább a német akkreditáció modelljének hatását mutatta (nem is véletlenül, földrajzi, történelmi és kulturális összefüggéseik okán).

Mi ennek az eltérésnek az oka? Nyilvánvalóan a rendszerváltozás, illetve az a folyamat, amelyen a kormányzatok és a felsőoktatási intézmények viszonya átment. Ha ezt a folyamatot 1990-től számítjuk, akkor a rendszerváltozás első szakasza – nagyjából 1990-1993 (vagy 1994) között – a kormányzati befolyásolás természetes gyöngülésével járt mind az oktatásban, mind a társadalmi szolgálatok egyéb szféráiban. A rendszerváltozás eredményeképp föltárult a korábbi kormányzatok illegitimitása; az ti., hogy nem(csak) a közigazgatás (államigazgatás) szervei voltak, hanem „államhatalmi szervek” is – ami azt jelenti, hogy a korábbi totális rendszerek elnyomó gépezetének részét képezték. Tőlük megszabadulni, befolyásuktól függetlenedni – a rendszerváltozás egészének egyik jelszavává vált. Az állam tehát nem pénzügyi okokból, nem a kordivatot követve vagy bármi más elvi megfontolásból „vonult vissza” a felsőoktatásból a rendszerváltozáskor, hanem kitessékelték onnan.

Különös módon a rendszerváltó államok kormányzatát az európai csatlakozás teszi ismét legitimé. Mint más nemzetközi szervezetekkel (pl. Világbank, Monetáris Unió, NATO), az Európai Unióval is a kormány tárgyal és a parlament dönt, hogy jóvá. Azok a külpolitikai törekvések tehát, amelyek a rendszerváltó társadalmakat mozgósították, államaik és kormányzataik révén valósult meg. Ez fölértékelté az állami beavatkozást, hiszen a kormányzatok unos-untalan az új szövetségi kötelezettségeikre hivatkozhattak.

Az akkreditáció – amely az így átalakuló felsőoktatási politika egyik eszközét képezi – ilyenformán nem egyszerűen „minőségbiztosítást” jelent. Sokkal inkább egy elfogadható és korszerűsített formája annak a kormányzati beavatkozásnak, amely az ezredforduló óta egyre növekszik, új meg új formákat ölt, és arra törekszik, hogy a felsőoktatást – korábbi különállásától megfosztva – integrálja a nemzeti oktatás rendszerébe.